

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Қазақстан Республикасының Ұлттық инженерлік академиясы
Национальная инженерная академия Республики Казахстан

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті
Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ
25 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«VIII ТОРАЙҒЫРОВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МЕТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ «VIII ТОРАЙҒЫРОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»
ПОСВЯЩЕННОЙ 25-ЛЕТИЮ НЕЗАВИСИМОСТИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

ТОМ 4

**ПАВЛОДАР
2016**

Редакция алқасының бас редакторы:

Өрсариев А.А., с.ғ.д., профессор, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ректоры

Жауапты редактор:

Ержанов Н.Т., б.ғ.д., профессор, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің Ғылыми жұмыс және инновациялар жөніндегі проректоры

Редакция алқасының мүшелері:

Акишев А.А., Ахметова Г.Ғ., Ахметов Қ.Қ., Бегімтаев Ә.І., Бексеитов Т.К., Испулов Н.А., Кислов А.П., Кудерин М.К., Токтағанов Т.Т., Эрнарзоров Т.Я.

Жауапты хатшылар:

Айткенов З.Ш., Акильжанов Р.Р., Андреева О.А., Асаинова А.Ж., Бектуров К.Б., Богомолов А.В., Ганиева Э.С., Дубинец Н.А., Еликпаев С.Т., Ельмуратов Г.Ж., Жаябаева Р.Г., Жумабекова Б.Б., Жуманбаева Р.О., Исабекова Ы.М., Кабдуллина А.Б., Калиева А.Б., Камкин В.А., Каниболоцкая Ю.М., Касенов А.Ж., Макашев К.Т., Мусабекова Н.М., Мусаханова С.Т., Приходько Е.В., Приходько Е.В., Сейтказина Д.М., Титков А.А., Туганова Б.С., Хаймулдина А.Ю., Худиева С.Р., Шапкенов Б.К., Шарипова А.К., Якубовская Г.И.

Главный редактор редакционной коллегии:

Өрсариев А.А., д.полит.н., профессор, ректор Павлодарского государственного университета имени С. Торайғырова

Ответственный редактор:

Ержанов Н.Т., д.б.н., профессор, проректор по научной работе и инновациям Павлодарского государственного университета имени С. Торайғырова

Члены редакционной коллегии:

Акишев А.А., Ахметова Г.Ғ., Ахметов К.К., Бегімтаев А.И., Бексеитов Т.К., Испулов Н.А., Кислов А.П., Кудерин М.К., Токтағанов Т.Т., Эрнарзоров Т.Я.

Ответственные секретари:

Айткенов З.Ш., Акильжанов Р.Р., Андреева О.А., Асаинова А.Ж., Бектуров К.Б., Богомолов А.В., Ганиева Э.С., Дубинец Н.А., Еликпаев С.Т., Ельмуратов Г.Ж., Жаябаева Р.Г., Жумабекова Б.Б., Жуманбаева Р.О., Исабекова Ы.М., Кабдуллина А.Б., Калиева А.Б., Камкин В.А., Каниболоцкая Ю.М., Касенов А.Ж., Макашев К.Т., Мусабекова Н.М., Мусаханова С.Т., Приходько Е.В., Приходько Е.В., Сейтказина Д.М., Титков А.А., Туганова Б.С., Хаймулдина А.Ю., Худиева С.Р., Шапкенов Б.К., Шарипова А.К., Якубовская Г.И.

С30 Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған «VIII Торайғыров оқулары» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының жинағы – Павлодар: С. Торайғыров атындағы ПМУ.

С30 Сборник международной научно-практической конференции «VIII Торайғыровские чтения», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан – Павлодар: ПГУ имени С. Торайғырова.

ISBN

Т. 4. – 2016. – 274 с.

ISBN

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.
Мақала мазмұнына автор жауапты.

Сборник адресован широкому кругу читателей.
Ответственность за содержание статьи несет автор.

1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы
1.2 Қоғамның денсаулығы мен экологиялық қауіпсіздік жағдайы

1.2.1 Экологияның, табиғи ресурстарды рационалды қолданудың өзекті мәселелері және техногендік ластану

1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала
1.2 Состояние здоровья и экологической безопасности общества

1.2.1 Актуальные проблемы экологии, использования природных ресурсов и техногенное загрязнение

ТҰРМЫСТЫҚ ЖӘНЕ ҚАТТЫ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ҚАЙТА ӨНДЕУ МЕН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ, ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ

АЙТЕКОВА А. Р.

х.ғ.м., химия пәнінің мұғалімі, Ю. Гагарин атындағы орта мектебі, Тараз қ.
УСИПБАЕВА А. Е.

биология пәнінің мұғалімі, Ю. Гагарин атындағы орта мектебі, Тараз қ.

Әлемде халық санының жылдан жылға өсуіне байланысты азық-түлік және басқа ресурстарды қолдануы да артып отыр. Адамзат қай жерде болса да, қандай іспен айналысса да азық – түлік пен ресурстарды пайдалана отырып, қалдықтар қалдырып кетеді. Қалдықтардың бірнеше түрлері белгілі. Олар тұрмыстық қатты қалдықтар: пластмасса, металл қалдықтары, шиша және резеңке қалдықтары; азық-түлік, ағаш, тері, сүйек қалдықтары, өндірістік қалдықтар, канализациялық қалдықтар, медициналық қалдықтар және тағы да басқалары.

Қазақстан Республикасының «Жасыл экономикаға» көшуіне байланысты біздің алдымызда басым міндеттер бар. «Жасыл экономиканы» дамыту бағдарламасы аясында 10 секторлар бойынша жоспарлар құрылған. Соның бірі – қалдықтарды кәдеге жарату және қайта өңдеу [1]. Жалпы тұрмыстық және басқа қалдықтарды сақтайтын полигондардың адам денсаулығына зияндылығы зор болып табылады. Бұл полигондар құстар мен иттердің тобыры жиналған пайдасынан гөрі зияндылығы көп аймақ болып саналады. Адамзаттың өмір сүруі нәтижесінде пайда болған қалдықтар тура және жанама келетін энергиялардың, радиациялардың, қоршаған ортадағы физика-химиялық процестерге, тіршілік иелерінің

өмір сүру шарттарына кері әсерін тигізеді. Айналып келгенде адамдардың өзіне кері әсерін тигізеді. Топыраққа түскен химиялық қосылыстар топырақтың физика-химиялық құрамын өзгертіп, тіршілік иелерінің азаюына, өсімдіктердің өспей қалуына алып келеді. Адамзат табиғатта ыдырамайтын кейбір қосылыстарды ойлап шығарды. Мысалы, синтетикалық полимерлер, бояулар, жуғыш заттар, сұйықтарды сақтайтын контейнерлер, лавсан, резенке, орағыш материалдар және т.б. Тұрмыстық және қатты қалдықтарды қайта өңдеудің экологиялық, экономикалық тиімділігі жоғары, тура және жанама қаржылық пайдалары бар болып саналады [5].

Металл және шиша қалдықтарының қоршаған орта үшін зияндылықтары бар. Темір консервілік банкалар және әртүрлі шиша, шыны сынықтары ондаған жүздеген жылдар бойы ыдырайды. Ыдырау кезінде метал оксидтері мен темір диоксиді бөлініп, топырақ пен суға түсіп, оларды ластайды. Шиша, шыныларды ыдыратқанда құмға ұқсас ұсақ сынықтары пайда болады. Оның өткір жақтары жалаң аяқ адамдарға және жануарлар зиянын тигізеді.

Пластмасса қалдықтары бірнеше ондаған жылдарда ыдырайды. Ыдырау кезінде улы қосылыстар бөліп, топырақ пен судағы қалыпты процестерді бұзады. Бұл тек адамзатқа ғана емес, жалпы табиғатқа зиянын тигізеді. Ал пластмассаның бір бөлігін жұтқан жануар өлуі мүмкін [2].

Ешкім таза қағаздарды тастамайды. Міндетті түрде беті боялған, сызылған қағаздар қалдық ретінде лақтырылады. Ол бояулары бар қағаздар 2-3 жылдар бойы ыдырап, улы газдар бөлінеді.

Кейбір сараптамалар бойынша қатты қалдықтардың 70 %-дан астамын қайта қолдануға болады. Мысалы, шыны сынықтары техникалық шыны өндірісінде қайта өңделіп, яғни құрылысқа қолданылады. Бейорганикалық қалдықтар көбіне құрылыста қолданылады. Пластмассаны қайта өңдеп пластмасса алады. Бірақ бұл істің шығыны бірінші өнімнен артылып кетеді. Яғни, көп шығын оны тазалауға кетеді. Аккумуляторларда қорғасынның үлесі көп. Бірақ қорғасынмен бірге аккумуляторда өте қауіпті қалдық түрі болып саналатын электролиттер бар. Автомобиль шиналары шет елдерде жол құрылысында қолданылады. Қағаздар макулатураға жіберіліп қайта өңделеді. Металл қалдықтарын құю зауыттарына жіберіп, қайта өңдеуге болады. Азық-түлік қалдықтарын мал, жануарлар асырайтын фермаларға, ал биологиялық қалдықтардың табиғатқа ешқандай зияндылығы жоқ.

Қалдықтарды қайта өңдеу жұмыстарының сатылары: сұрыптау, қайта өңдеу, маркетинг [3]. Сұрыптауға халықтың көмегі тисе, өңдеу жұмыстары жеңілдейді.

Қалдықтардың көлемінің өсуі және оларды қайта өңдеуге қаржының жетіспеушілігі көптеген қалаларға тән болып саналады. Қалдықтарды қайта өңдеудегі мәселелердің бірі халық тұтынатын тауарлардың көп бөлігі адамға қысқа уақыт қызмет ететін тауарлардан қалдықтардың көп жиналуы болып саналады [4]. Тұрмыстық қалдықтардың мәселелесі тек үлкен қалаларға ғана емес, сонымен бірге кіші қалалар мен ауылдарға, біздің Тараз қаламызға да тән. Химиялық талдаулардың көмегімен Тараз қаласында тұрмыстық қалдықтар жиналған алқаптардағы қардағы химиялық қосылыстардың мөлшерін анықтадық [6]. Ластанған қар еріп ауаға да, суға да, топыраққа да зиянын тигізеді. Сондықтан біз қарға зерттеу жүргіздік. Талдаулар Тараз қаласының үш учаскесінде жүргізілді: Сүлейменов, Төле би, Абай көшелері.

Кесте 1 – Зерттелген учаскелердегі қардың химиялық талдауы

Химиялық қосылыстар	Зерт-телген учаскелер	1-Сүлейменов көшесі	1-Сүлейменов көшесі	2-Төле би көше-сі	2-Төле би көшесі	3-Абай көше-сі	3-Абай көшесі
	Бақы-лау	1 нұсқа	2 рет қайтала-ма	2 нұсқа	2 рет қайтал	3 нұсқа	2 рет қайтал
SO ₄ ²⁻	Лайлан-ған жоқ	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды
SO ₃ ²⁻	Қыз-ғылт түс қалады	Қызғылт түс қалады	Қызғылт түс қалады	Қыз-ғылт түс қала-ды	Қыз-ғылт түс қала-ды	Қыз-ғылт түс қала-ды	Қыз-ғылт түс қала-ды
S ²⁻	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды	Аздап лайланды
Cl ⁻	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ
NH ₄ ⁺	Иіссіз, лакмус-көк, фенолфта-ленн – кызғылт	Иіссіз, лакмус-көк, фенолфта-ленн – кызғылт	Иіссіз, лакмус-көк, фенол-фта-ленн – кызғылт	Иіссіз, лак-мус-көк, фе-нол-фта-ленн – кыз-ғылт	Иіссіз, лак-мус-көк, фенолф-таленн – кыз-ғылт	Иіссіз, лак-мус-көк, фе-нол-фта-ленн – кыз-ғылт	Иіссіз, лак-мус-көк, фенолфта-ленн – кыз-ғылт
Na ⁺	Ашық сары түсті жалын	Ашық сары түсті жалын	Ашық сары түсті жалын	Ашық сары түсті жа-лын емес	Ашық сары түсті жалын емес	Ашық сары түсті жа-лын емес	Ашық сары түсті жалын емес
Fe ³⁺	Қоңыр түс жоқ	Қоңыр түс жоқ	Қоңыр түс жоқ	Қоңыр түс жоқ	Қоңыр түс жоқ	Қо-ңыр түс жоқ	Қоңыр түс жоқ
Ca ²⁺	Лайлан-ған жоқ, газ бөлінді	Лайланған жоқ, газ бөлінді	Лайланған жоқ, газ бөлінді	Аздап лайланды, көп газ бөлінді	Аздап лайланды, көп газ бөлінді	Аздап лайланды, көп газ бөлінді	Аздап лайланды, көп газ бөлінді
Cu ²⁺	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұнба жоқ	Тұн-ба жоқ	Тұнба жоқ
Фенол	Сары түс	Қызыл, кызыл -сары түс	Сары түс	Сары түс	Сары түс	Сары түс	Сары түс

Ластану көздеріне байланысты біз Тараз қаласының территориясының әртүрлі аймақтарынан қар үлгілерін алдық.

Мысалы, Сүлейменов көшесінің аяқ жағы қалдықтар жиналатын полигонға, фосфор зауытына ең жақын көше. Төле би көшесі көліктер ең жиі жүретін көше, жылу электр станциясы да бұл аймаққа жақын, Абай көшесі бойына темір жол жақын орналасқан.

Кесте 2 – Қардағы химиялық ластағыштарды анықтау

№	Химиялық қосылыстар	Зерттелген учаскелер						
			1	1	2	2	3	3
		К						
1	SO ₄ ²⁻	-	+	+	+	+	+	+
2	SO ₃ ²⁻	-	-	-	-	-	-	-
3	S ²⁻	+	+	+	+	+	+	+
4	Cl ⁻	-	-	-	-	-	-	-
5	NH ⁺	+	+	+	+	+	+	+
6	Na ⁺	-	+	+	-	+	-	+
7	Fe ³⁺	-	-	-	-	-	-	-
8	Ca ²⁺	+	+	+	+	+	+	+
9	Cu ²⁺	-	-	-	-	-	-	-
10	Фенол	-	-	-	-	-	-	-

Тұрмыстық қалдықтар жиналатын аймақтарда SO₄ ионы, Cl ионы, S ионы, Na ионының аздаған мөлшері, NH₄ иондары, мыс иондары бар екендігі 2 кестеде көрініп тұр. Тараз қаласындағы қалдықтар тасталатын полигон 10 километр шамасында ары орналасқан. Қалдықтарды шығарғанда сұрыпталмайды. Көп қабатты үйлердің қалдықтары аптасына бір мәрте ғана жиналады. Қалдық салатын бактардың қақпақтары жоқ болғандықтан ит-құстардың, шыбын-шіркейлердің, тышқандар мен көртышқандардың мекеніне айналған.

Ұсыныстар:

Қалдық салатын контейнерлер немесе бактерді әр қалдыққа бөлек бөлек арналып қойылуы керек (мысалы: сары түс– пластмасса, пластикалық қорапшаларға, орамаларға, қоңыр түс – азық түлік және биологиялық қалдықтар, көк түс-қағаздар, ақ түс – шиша, шыны, батарейкалар, қызыл түс – алюминий баллондар, фольга, металл қаптамалары және қара– басқа тұрмыстық қалдықтар);

Ескі киімдер мен аяқ-киімдер, ескі үй жиһаздарын «Қызыл Ай» қоры өздерінің арнайы контейнерлерін қойсын;

Тұрғындарға қалдықтарды арнайы, бөлек– бөлек контейнерлерге тастағаны үшін ынталандыру мақсатында уақытша, олардың саналары дұрыс қалыптасқанға дейін қалдық салығын төлетпесу;

Шиша, шынылар, батарейкалар, теледидар, тоназытқыштарды, ескі электроникаларды, картридждер, аккумуляторларды тұрғындар арнайы сатуы немесе айырбастауы үшін сатып алу және айырбастау пункттерін ашу;

«Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің» «Қалдықтарды қайта өңдеу бөлімшесі» құрылмаған болса, бөлімшенің құрылуын қарастыру және жұмыстарын дұрыс жоспарлау;

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 <http://www.zakon.kz>
- 2 Воронцов А. И., Николаевская Н. Г. «Вопросы экологии и охраны окружающей среды». – М., 1986.
- 3 Зарубин Г. П., Новиков Ю. В. Гигиена города. – М. : Медицина, 1995.
- 4 Закон РК «Об охране окружающей среды» 1997.
- 5 Закон РК «Об управлении отходами производства и потребления»
- 6 Методические материалы в помощь лектору «Гигиена населенных мест и здоровье человека». – М., 1976.
- 7 Дядюн Т. В. «Биология в школе» №1, 2001.

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНАНЫҢ ЛАСТАНУЫ ЖӘНЕ ТҰРҒЫНДАР ДЕНСАУЛЫҒЫ

АМАНОВА Г. К.

б.ғ.к., қауымд. профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ Павлодар қ.

КЕНЖЕҒАЗЫ М. К.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Жаңа мыңжылдықтың қарсаңында адамзат өткенді қорытындылап және болашаққа қадам басу барысында, өркениеттің жетістіктерін мойындай отырып, жаһандық экологиялық мәселелердің жылдан-жылға күрделеніп келуіне көз жаба қарай алмайды. Бұл мәселелерді шешу үшін тұрақты даму жолында өз қадамын жоспарлау ең негізгі шарт болып табылады. Дегенмен, бұл шарттың орындалуы да сұрақ болып тұр.

Қазақстан Республикасының қоршаған ортаның экологиялық жағдайына келетін болсақ, біздің республикамыздың көптеген өңірлерінің экологиялық жағдайы нашар ғана емес, апаттық халге ие.

Табиғи экожүйелерді бұзатын және қоршаған ортаны ластайтын негізгі көздері өндірістік өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, жол көлігі және басқа да антропогендік факторлар болып табылады. Биосфера мен қоршаған ортаны құрайтын компоненттердің ішінде ең жоғары әсерге ұшырайтын атмосфера. Атмосфераға газ тәріздес ластаушы заттармен қатар сұйық және қатты заттар да лақтырылады.

Атмосфера дегеніміз не? Атмосфера – жердің ауа қабығы. Атмосфера – ауа, химиялық қоспалар мен су буынан тұратын күрделі жүйе. Ол биосферадағы физико-химиялық және биологиялық процестердің жүруінің шарты және метеорологиялық режимнің маңызды факторы. Оның құрамының 78 %-ы – азот, 21 %-ы – оттегі, 1 %-ға жуығы – инертті газдар (0,93 %-ы аргон), 0,03 %-ы – көмірқышқыл газынан тұрады [1]. Әр түрлі ластаушы заттардың стационарлық өндірістік көздерден атмосфераға түсуінің жалпы салмағы қазіргі таңда жылына 4 миллионнан астам тоннаны құрайды.

Қазақстан бойынша атмосфераға түсетін заттардың көбісі жоғары уытты газ тәріздес пен қатты заттар болып табылады. Егер барлық стационарлық көздерден лақтырылатын ластаушы заттардың мөлшерін салыстырып қарасак, онда оның 50 %-ы энергия көздері, 33 %-ы тау-кен және түсті металлургия кәсіпорындарының шығындысы екенін білеміз. Шығыс Қазақстан облысында ауаға жылына 2231,4 мың тонна әр түрлі ластаушы заттардың қосылыстары лақтырылады. Бұл Қазақстан бойынша лақтырылатын заттардың жалпы мөлшерінің 43 % құрайды. Лақтырылатын заттардың мөлшері бойынша екінші орында – Орталық Қазақстан, жылына – 1868 мың тонна заттар бөлінеді. Ауаның экологиялық жағдайы жақсы деңгейде деуге болатын облыстар – Солтүстік және Оңтүстік Қазақстан облыстары. Мұндағы ауаға тасталынатын заттардың мөлшері жалпы мөлшердің 8 % құрайды [2].

Ауаның және қоршаған ортаның деградациясына жол көлігі елеулі әсерін тигізеді. Көліктердің, әсіресе, қалаларда ауаға лақтыратын заттарының үлесі 25 %-дан 50 %-ға дейін болады. Ауаның көліктерден бөлінетін газдардың әсерінен ластануы бойынша Алматы (75 %), Ақтөбе (47,1), Семей (46,6 %), Жамбыл (43,1 %), Өскемен (41,4 %) қалалары алдыңғы орында. Ең аз ластануға ұшыраған – Жезқазған (14,8 %), Петропавловск (26,3 %), Лениногорск (27,6 %) жерлері. Алайда өндірістік кәсіпорындарының саны жағынан аз Қостанай (84,7 %) мен Орал (81,7 %) қалаларында ауаның көліктерден бөлініп шығатын газдармен ластануы ең жоғары

болып табылады. Автокөліктер ауаның және де салыстырмалы түрде су мен топырақтың да негізгі ластаушы көздері [2].

Қалалардың атомсферасының қатты және газ тәріздес поллютанттармен (күкірт оксиді, азот оксиді, көміртек оксиді, қатты бөлшектер – шаң, түтін, күйе) ластануы күн жарығының қарқындылығын азайтады, ауаның қатты бөлшектермен ластап, соның нәтижесінде тұман мен түтіннің пайда болуына әсерін тигізеді. Зиянды қоспалардың ауада көп болуы атмосфераның жылуына әкеп соқтырады.

Қазақстан Республикасы бойынша экологиялық жағдайы нашар аудандарының бірі – Павлодар облысы болып табылады.

Павлодар қаласы Қазақстан Республикасының ірі өнеркәсіптік орталықтарының бірі. Павлодар қаласының жан-жағын бойлай глинозем, феррокорытпа өндіретін, электролиздік, нефтехимиялық және т.б. зауыттар қоршап жатыр. Бұл зауыттардың адамға, қоршаған ортаға кері әсерін тигізетіні екені барлығына мәлім және де олардың ауаға ластаушы заттардың тасталуының мөлшері жылдан жылға артып келеді. Мысалы, «Эком» қоғамдық бірлестігінің төрағасы Светлана Могилюктің келтірілген көрсеткіштері мынадай: 2006 жылы облыста ауаға тасталынған қоспалардың мөлшері 582 мың тонна болса, 2013 жылда бұл сан 650 мың тонна есебімен тіркелген. Басқа қалалармен салыстыру үшін Светлана Могилюк Қарағанды қаласының экологиялық жағдай көрсеткіштері туралы ақпарат келтірді: 2006 жылы – 1,3 миллион тонна, 2013 жылы – 572 мың тонна ластауыш заттар атмосфераға лақтырылған [3, 3 б.].

Ауаны ластайтын тағы бір аса қауіпті көзі – жол көлігі. Бір автокөлік жылына 600-800 кг көміртек оксидін, 200 кг жуық өндірілмей қалған көміртек пен 40 кг жуық азот оксидінің қоспаларын ауаға тастайды [4] Казгидрометтің хабарлауынша Ломов көшесі бойында орналасқан автоматтық станциялар күн сайын көмірқышқыл газының деңгейінің көтерілуін таңғы 8-ден 10-ға дейін және кешкі 6 мен 8 сағаттарының аралықтарында тіркеп отырған. Бұл сағат аралықтары көбінесе белсенді автокөлік жүріс уақыттары болып саналады. Экологтардың ойынша экологиялық жағдайдың нашарлауына белгілі бір тәртіпсіз құрылған ғимараттар болып табылады. Себебі, бұрында Павлодар қаласы табиғи желдету жүйелері пайда болуы үшін белгілі тәртіппен жоспарланып құрылған. Бірақ қазіргі кезде биік ғимараттар бұл процесті бөгеп тұр. Мысалы, Лермонтов көшесінің басында құрылған көп қабатты үй, Ертістен соғатын желдердің қаланы желдетуіне қиындық соқтырады [3, 3 б.]

Павлодар облысы қатерлі ісік ауруы және соның салдарынан өлім денгейі бойынша Қазақстан Республикасында алдығы орында. Бұған себеп, жоғарыда айтып кеткендей, көптеген өндірістік кәсіпорындарының қарқынды дамуы, автокөліктердің көбеюі, экологиялық жағдайдың ушығуы, сонымен қатар 50 мыңға жуық халықтың бұрынғы Семей ядролық сынақ полигонына шектесе орналасуы болып табылады.

Соңғы жылдары Павлодар қаласынан 13 км жерде орналасқан электролиздік зауыттың салынуынан кейін облыста нәрестелердің жатырдың ішінде қаза табуының саны күрт өсе бастады. Сүт безі қатерлі ісігімен ауратын әйелдердің санының артуы белгіленді (2004 жылы 28,6 %, 2008 жылы 33,6 %). 2004 жылы сүт безінің қатерлі ісік ауруына шалдыққан әйелдер саны 109 болса, 2007 жылы 233 әйелдер саны тіркелген. Бұл көрсеткіш әлі күнге дейін өсуде. 2011 жылғы ақпарат бойынша сырқаттанған адамдар саны 100 мың халық санына 264 адам (Қазақстан Республикасы бойынша – 100 мың халыққа 182 адам), облыс бойынша өлім саны – 100 мың халыққа 137 адамнан (Қазақстан Республикасында жалпы – 100 мың халық санына 99 адам) келеді. Орташа есеппен жылына қатерлі ісіктен 1100 адам көз жұмады [4] 2012 жылы Павлодар облысында қатерлі ісікке шалдыққан адамдардың саны 20 %-ға өсті. 2013 жылы 4,5 %-ға артты [5].

«Автокөлік – табиғат пен адамның негізгі жауы» (Сухарев, Грач, 1993). Қазіргі таңда Павлодар облысында автокөліктердің саны артуда. Осы жағдай адамның денсаулығы мен қоршаған ортаның экологиялық жағдайына қатты ықпал етуде. Жаңа заман автокөліктерінен шығарылатын газдардың құрамында шамамен 200-ге жуық зиянды заттар болады. Ластауыш заттардың жалпы мөлшері – орташа есеппен 1 кг жанармайға 270 г ластауыш заттар келеді, яғни жылына барлық автокөліктердің пайдаланатын отын мөлшерімен есептегенде 360 млн т болады [6, 288 б.].

Кесте 1 – Автокөліктерден шығарылатын газдардың адам ағзасына тигізетін әсері (Х. Ф. Френч бойынша, 1992)

Зиянды заттар	Адам ағзасына әсер ету салдары
Көміртек оксиді	Оттегінің қанға сіңірілуіне бөгет болады, соның нәтижесінде ойлау қабілеті нашарлай бастайды, рефлексдерді тежейді, ұйқышылдық туғызады, талып құлаудың себебі бола алады

Қорғасын	Қанайналым, жүйке және зәр шығару жүйелеріне әсер тигізеді; балалардың ойлау қабілетінің төмендеуіне себеп бола алады, сүйектер мен басқа да жерлерде жиналады, сондықтан ұзақ мерзімде өте қауіпті және өте ұзақ емделінді
Азот оксиді	Вирустық ауруларға (тұмау) шалдығу қабілетін жоғарылатады, өкпенің қабынуын, бронхит пен пневмония ауруларын қоздырады.
Озон	Тыныс алу мүшелерінің сілемейлі қабығын тітіркендіреді, жөтелді қоздырады, өкпенің жұмысын нашарлатады; организмнің тұмау ауруларына қарсы тұру қабілетін төмендетеді; бронхит, астма ауруларын қоздырады.
Уытты немесе қатты заттар	Қатерлі ісік ауруына, жыныстық жүйесінің функцияларының бұзылуы мен жана туған нәрестелерде кемшіліктердің пайда болуына әкеледі

Осыдан басқа да, зиянды заттардың қоспалары адамға, жалпы тірі организмдерге кері әсерін тигізеді.

Күкірт диоксиді – шаңның құрамында болғанда өте қауіпті, себеі осы күйінде адам ағзасына тыныс алу жолдары арқылы енуі мүмкін.

Құрамында кремний диоксиді бар шаң адамда тыныс алу жолдарының ауруын – силикозды қоздырады. Силикоз қайтарымысыз және емдеуге келмейтін ауру түрі.

Ұзақ уақыт мерзімінде ағзаға әсер ететін ластауыш заттар : бенз(а)пирен, фосфор, кадмий, кобальт, мышьяк және т.б. Олар қатерлі ісік ауруын туғызады, организмнің инфекцияларға қарсы тұру қабілетін төмендетеді. Құрамында қорғасын мен сынап қосылыстары бар шаң мутагенді қасиеттерге ие болады. Организмдердің жасушаларын генетикалық өзгерістерге шалдықтырады [7, 293 б.].

Біз үшін Павлодар облысының немесе жалпы Қазақстан Республикасының экологиялық жағдайын жақсарту қазіргі таңдағы ең негізгі мәселелердің бірі. Атмосфераға ластаушы заттардың мөлшерін азайту өте маңызды. Ол тек адамға емес, ғаламдық деңгейде бүкіл әлем үшін қауіп төндіреді. Газ тәріздес немесе қатты заттардың бөлшектері ауаға тасталынып, атмосфера температурасының жылынуына, яғни «Жылыжай эффектісі» пайда болуына соқтырады. БҰҰ қамқорлығымен дайындалған климаттың өзгеруін зерттейтін халықаралық сарапшылар тобының баяндамасында 2100 жылға дейін Жердің температурасы 2-4 градусқа көтеріледі деп айтылған [7, 298 б.]. Әлемдік мұхиттың деңгейі 2 м дейін жоғарылайды. Ал бұл 5 млн шаршы километр құрлықты су басып кетуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан, 1997 жылы Жапонияның

Киото қаласында өткен БҰҰ конференциясында «Киото хаттамасы» қабылданды. «Киото хаттамасы» заңды күші бар келісім. Оның негізгі мазмұны өндірісті дамыған елдердің түгелі бірдей 1990 жылға қарағанда, 2008-2012 жылдарға дейін парниктік газдардың ауаға лақтырылу деңгейін 5,2 %-ға азайту болды [6, 308 б.]. Киото хаттамасы жаһандық экологиясының түйінді мәселелерін шешудегі алғашқы және нақты халықаралық қызметке айналды.

Атмосфераға зиянды шығындыларды қысқартудың тиімді тәсілі – қалдықсыз және аз қалдықты өндіріс пен технологиялық процестерді енгізу, қолданыстағы ауа тазарту жүйелерінің тиімділігін арттыру, жартылай рециркуляциясы бар жабық ауа циклдарын жүзеге асыру. Өндірістік кәсіпорындар шаң мен газдарды ұстап қала алатын құралдармен жабдықталуы тиіс. Автокөліктердің баламасын ойлап табу, яғни бұл көлік қоршаған ортаға әсері аз үлесте болуы тиіс. Мысалға, аккумулятор арқылы жүретін электромобиль. Қалаларда жасыл өсімдіктердің санын көбейту, қала шеттерін көгалдандырумен айналысу.

Адамдар үшін, табиғат үшін қауіпсіз жаңа өмір сапасына қол жеткізу елеулі еңбек қажет етеді. Экономикалық тұрақсыздық жағдайында, әкімшілік құрылымдардың қайта ұйымдастырылуы, экономикалық саясатты жүзеге асырудың бастапқы кезеңінде, әсіресе, маңызды өзекті экологиялық мәселелерді шешу үшін ірі инвестициялар қажет. Дамып келе жатқан республикамызда қазіргі таңда ондай қаражат жоқ. Алайда, Қазақстан Республикасының болашағы алда. Егер де еңбек етсең ерінбей, тояды қарнын тілеңбей, сондықтан қоршаған ортамызды сақтауға арпаласуымыз қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0>
- 2 <http://www.bestreferat.ru/referat-218804.html>.
- 3 Бескорсая Е. Воздуха бы глоток. // Звезда Прииртышья. ноябрь 2014 год.
- 4 <https://www.kazedu.kz/referat/173195>.
- 5 <http://collegy.ucoz.ru/publ/66-1-0-14145>.
- 6 Акимова Т. А., Хаскин В. В. Экология. Человек – Экономика – Биота – Среда: учебник для студентов вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008.
- 7 Коробкин В. И., Передельский Л. В. Экология. Ростов н/Д: Феникс, 2005.

МЕТОДЫ ОЧИСТКИ СТОЧНЫХ ВОД НЕФТЕПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

АРЫНГАЗИН К. Ш.

к.т.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АЛЕШОВ А. У.

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Состав сточных вод нефтеперерабатывающих предприятий включает в себя следующие загрязнители: нефтепродукты, масла, фенол, карбамид, ароматические углеводороды, аммонийный азот, парафин, сульфаты, жирные кислоты ПАВ и др.

При переработке сернистых нефтей и очистке нефтепродуктов щелочью на ряде установок образуются концентрированные сернисто-щелочные сточные воды. От отдельных установок отводятся конденсаты водяного пара, загрязняемого при переработке сернистых нефтей сульфидами, фенолами и т.д. [1, с. 12].

На НПЗ используются две основные системы производственной канализации:

1 Первая для отведения и очистки нефтесодержащих нейтральных производственных и ливневых сточных вод. Очищенные сточные воды первой системы используют, как правило, для пополнения системы оборотного водоснабжения.

2 Вторая для отведения и очистки производственных сточных вод, содержащих нефть, нефтепродукты, нефтяные эмульсии, соли, реагенты и органические вещества. Очищенные сточные воды второй системы канализации сбрасывают в водоёмы.

Для очистки сточных вод НПЗ используют общепринятую схему очистки включающую в себя три основные стадии очистки:

- механическая очистка от грубодисперсных примесей;
- физико-химическая очистка от коллоидных частиц, обезвреживание сернисто-щелочных стоков и стоков ЭЛОУ;
- биологическая очистка от органических растворенных примесей.

Механический метод очистки – это первая ступень очистки сточных вод, и она может быть единственной, если очищенная (осветлённая) вода отвечает нормативам для использования в технологических процессах производства или для сброса в водоёмы и включает: процеживание и отстаивание.

Метод физико-химической очистки сточных вод (флотация). Очистка сточных вод методом флотации заключается в извлечении

нерастворённых примесей с помощью тонко диспергированного в сточной воде воздуха. Флотационные установки используют для удаления из сточных вод масел, нефтепродуктов, жиров, смол, ПАВ и других органических веществ.

Биологическая очистка основана на жизнедеятельности микроорганизмов, которые способствуют окислению или восстановлению органических веществ, находящихся в сточных водах в виде тонких суспензий, коллоидов, в растворе и являются для микроорганизмов источником питания, в результате чего и происходит очистка сточных вод от загрязнения.

Очистные сооружения биологической очистки можно разделить на два основных типа:

- сооружения, в которых очистка происходит в условиях, близких к естественным;
- сооружения, в которых очистка происходит в искусственно созданных условиях.

К первому типу относятся сооружения, в которых происходит фильтрование очищаемых сточных вод через почву (поля орошения и поля фильтрации) и сооружения, представляющие собой водоемы (биологические пруды) с проточной водой. В таких сооружениях дыхание микроорганизмов кислородом происходит за счет непосредственного поглощения его из воздуха. В сооружениях второго типа микроорганизмы дышат кислородом главным образом за счет диффундирования его через поверхность воды (реаэрация) или за счет механической аэрации. В искусственных условиях биологическую очистку применяют в аэротенках, биофильтрах и аэрофильтрах.

В этих условиях процесс очистки происходит более интенсивно, так как создаются лучшие условия для развития активной жизнедеятельности микроорганизмов. При повышенных требованиях к очистке биологически очищенную воду очищают дополнительно. Наиболее широкое распространение в качестве сооружений для дополнительной очистки получили песчаные фильтры, главным образом двух- и многослойные, а также контактные осветлители (микрофильтры применяют реже).

Снижение концентрации трудноокисляемых веществ возможно методом сорбции, например активированным углем и химическим окислением или путем озонирования. Концентрацию солей можно снижать методами обессоливания [2, с. 97].

Заключение

Существование человечества без пресной воды невозможно. Поэтому в последние годы вопрос о чистоте воды и воздуха ставится на многих всемирных форумах. Эта проблема возникла в связи с огромными масштабами промышленного, сельскохозяйственного и коммунального использования вод. В настоящее время во многих районах земного шара ощущается острый водный голод. Использование пресной воды в таких огромных масштабах приводит к изменению физико-химического состава воды. Для уменьшения вредного влияния промышленного и сельскохозяйственного использования воды на экологию земного шара необходима более глубокая очистка сточных вод.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Особенности переработки сернистых нефтей и охрана окружающей среды. 1975.
- 2 Принципы создания безотходных химических производств. 1982.
- 3 Интернет ресурсы.

РЕШЕНИЕ АКТУАЛЬНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ВОДНЫХ ЭКОСИСТЕМ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ В МАГИСТЕРСКИХ РАБОТАХ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА

БАКИТБЕК Р. Ж., ТУРДУГУЛОВ Р. А.,
СЛЯМОВА А. Ж., ЕРБОЛАТҚЫЗЫ С.
магистранты, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Водные ресурсы Павлодарского Прииртышья являются важнейшим компонентом окружающей среды и одновременно – одним из определяющих факторов развития и размещения производительных регионов. В современный период именно речной сток подвергся наибольшему антропогенному преобразованию в бассейне Иртыша вследствие высокой концентрации водоемких отраслей хозяйства [1-4].

Использование воды только преимущественно для целей промышленного и сельскохозяйственного производства, получения электроэнергии, разбавления загрязняющих веществ

привело к нарушению экологического равновесия во многих водных экосистемах бассейна этой трансграничной водной артерии. Серьезную тревогу вызывает состояние накопителей промышленных сточных вод, золошламоотвалов, техническое состояние канала им. К. Сатпаева. Наболевшими остаются нерешенные вопросы обеспечения качественного питьевого водоснабжения населения ряда сельских районов, а также необходимость альтернативных источников водоснабжения основных населенных пунктов области [5-6].

Проблема водных ресурсов Павлодарской области с каждым годом приобретает все большую актуальность, заставляя ученых проводить более глубокие исследования водных экосистем и искать путь оптимизации современной структуры водопользования, охраны водных объектов и рационального использования водных биоресурсов.

В водоемах ежегодно образуются миллионы тонн биомассы водных растений. Большинство водоемов северных областей Казахстана принадлежит к макрофитному типу. Они обладают всем комплексом свойств, которые определяют зрелые макрофитные системы. Многие виды водных растений находят разнообразное, но все еще недостаточное, применение в различных отраслях промышленности, сельском и лесном хозяйстве, рыбоводстве, медицине и др. Среди них немало технических растений (тростник, рогоз, камыш и др.), которые используются в качестве топлива и химического сырья, в производстве бумаги и строительных целях. Водные растения используются в фитомелиоративных целях (тростник, рогоз, камыш, рдесты) для защиты берегов от размыва. Разработка технологии заготовки биомассы водных растений раскрывает широкие перспективы их рационального использования. Кроме того, заготовка и извлечение водных растений из водоемов является одним из основных способов предотвращения вторичного загрязнения вод растительными остатками. Актуальность и недостаточная изученность эколого-биологических особенностей водных растений, перспективных для использования в кормопроизводстве обусловили разработку научно-исследовательской работы «Эколого-биологические особенности водных растений, перспективных для использования в кормопроизводстве».

Водные растения обладают высокой продуктивностью, не уступающей наземным кормовым растениям. Водные растения

хорошо поедаются животными. Они являются гарантированным источником полноценного и дешевого корма. Массовое использование водной растительности имеет большое экономическое значение; растения могут способствовать смягчению дефицита кормов, особенно в южных районах.

Заготовка водных растений для кормопроизводства является одним из основных методов сокращения возможности вторичного загрязнения водоемов. Выгода здесь двойная: с одной стороны, повышение кормопроизводства, с другой – очистка водоемов от растительных остатков. Методы борьбы с массовым зарастанием водоемов прибрежно-водной растительностью подразделяют на механические и биологические, которые часто применяются совместно.

В магистерской работе предполагается ограничиться наиболее массовыми видами водных растений, формирующих значительные ресурсы в водных объектах северных областей Казахстана. Планируется детальное биохимическое исследование сырья этих видов их северных областей Казахстана. В заранее выбранных водных объектах проводится изучение ресурсов водных растений. Чужеродные виды в водных экосистемах Павлодарской области

В последние годы произошло резкое возрастание числа чужеродных видов растений и животных, появившихся преднамеренно или случайно в водоемах Павлодарской области. В настоящее время из водоема в водоем перемещаются десятки видов флоры и фауны различных таксономических групп от простейших до рыб. Многие из них успешно натурализуются в новых для них экосистемах, уже пострадавших от различных антропогенных факторов, таких как пресс промысла, эвтрофирование, изменение речного стока, загрязнения. Вселение чужеродных видов нередко приводит к серьезным экологическим и экономическим последствиям. В связи с этим произошло осознание мировым научным сообществом масштабов этой экологической проблемы. Чужеродные виды способны, вытеснить местные виды, вызвать перестройку сообществ, привести к деградации целых экосистем и их промысловых ресурсов, изменению субстрата и среды. Среди чужеродных видов встречаются паразиты рыб, беспозвоночных и организмы, представляющие опасность для здоровья людей. В результате неконтролируемое вселение чужеродных видов в экосистемы бассейна Иртыша и последовавшее снижение их биоразнообразия и промысловых ресурсов стало одной из важнейших проблем с

1980-х гг. Современные масштабы антропогенного вселения видов вполне сопоставимы с первостепенными проблемами современных пресноводных экосистем – эвтрофированием и изменением климата. Актуальность и недостаточная изученность видового состава чужеродных видов, их роли в водных экосистемах обусловили разработку научно-исследовательской работы «Чужеродные виды в водных экосистемах Павлодарской области». Ведется сбор материала в период полевых работ в бассейне Иртыша, степных водоемах и в водохранилищах канала им. К. Сатпаева.

Одно из исторических загрязнений, имеющих на территории области является бывшее ПО «Химпром», основной деятельностью которого было производство хлора и каустической соды методом электролиза с ртутным катодом, где в ходе промышленной деятельности основная масса ртути депонировалась в бетонных основаниях, грунтах, загрязненные промывные и поглотительные растворы сбрасывались по канализации в накопитель Былкылдак.

Водоем-накопитель Былкылдак создан для накопления и утилизации сточных вод в Северном промышленном районе города Павлодара в естественном понижении местности, на месте ранее существовавших горько-соленых озер Былкылдак и Шоптыколь и эксплуатируется с 1973 года. На сегодняшний день используется для сброса и накопления сточных вод предприятий Северного промрайона (АО «Каустик» и «Казэнергокабель»). Устойчивое увеличение концентрации ртути в приземном слое атмосферного воздуха свидетельствует о продолжающейся эмиссии элементарной ртути из бетона за счет его нагревания под действием солнечной радиации. Под действием осадков и паводковых вод, а также ветровой эрозии целостность глиняного экрана нарушена (наблюдаются оголенные участки бетонного основания здания). Данные превышения подтверждаются проведенным мониторингом текущего года.

Для решения задач по минимизации вредного воздействия накопителя сточных вод Былкылдак на окружающую среду проводятся научно-исследовательские работы в рамках темы «Комплексная экологическая оценка загрязнения ртутью накопителя сточных вод Былкылдак и разработка мероприятий по его реабилитации и безопасной эксплуатации». При выполнении данной НИР ожидаются предложения по мероприятиям реабилитации и безопасной эксплуатации накопителя сточных вод Былкылдак.

В настоящее время назрела необходимость в комплексной оценке механизмов формирования биологических ресурсов водохранилищ канала им. К. Сатпаева. Устойчивое развитие экосистем определяется степенью сбалансированности трёх функциональных блоков – продуцентов, консументов и редуцентов. Сообщества, составляющие любой из этих блоков, являются не только гарантами необходимо достаточной упорядоченности их взаимодействия, но и индикаторами её нарушения. Наибольшей информативностью при этом обладают автотрофные и первичные гетеротрофные организмы, что связано, прежде всего, с такими особенностями их биологии, как короткий жизненный цикл и высокая интенсивность размножения. Это и определяет актуальность изучения сезонных и межгодовых изменений автотрофных и первичных гетеротрофных гидробионтов, развитие которых и характеризует формирование биологических ресурсов. Актуальность и недостаточная изученность многих вопросов связанных с функционированием водных экосистем по трассе канала обусловили разработку НИР «Современная концепция формирования биологических ресурсов водохранилищ канала им. К. Сатпаева». Основными задачами данной НИР являются: изучить состав гидробионтов водохранилищ канала им. К. Сатпаева и дать анализ изменения доминирующих комплексов указанных сообществ в условиях изменения природных и антропогенных факторов; изучить сезонную и межгодовую динамику гидробионтов и оценить их роль в формировании биологических и кормовых ресурсов водохранилищ канала им. К. Сатпаева; изучить основные параметры функционирования гидробионтов водохранилищ канала им. К. Сатпаева в условиях изменения природных и антропогенных факторов; дать оценку условиям сохранения биологических и кормовых ресурсов, обеспечивающих повышение рыбохозяйственной эффективности при их использовании.

Материалы научных исследований станут основой создания информационных баз данных по гидробионтам водохранилищ канала им. К. Сатпаева. Полученные материалы по состоянию гидробионтов и использованию кормовой базы рыбами войдут составной частью в краткосрочные и долгосрочные прогнозы состояния запасов рыб. Установленные пространственные характеристики состава и биомассы гидробионтов будут использованы при расчёте ущербов рыбному хозяйству водохранилищ канала им. К. Сатпаева от любого вида антропогенного воздействия. Полученные данные по количественной оценке биологических ресурсов составляют основу

рыбохозяйственных разделов технических проектов, строительство и эксплуатация которых связаны с использованием водных ресурсов или отторжением акваторий и водохранилищ канала им. К. Сатпаева.

ЛИТЕРАТУРА

1 Перездаева А. А. Причины и источники загрязнения водного бассейна реки Иртыш // Матер. междунар. науч.-практ. конф. «Вода-источник жизни». – Павлодар, 2005. – С. 137-143.

2 Тарасевич Д. Н., Родькин В. П. Иртыш нуждается в оздоровлении и охране // Природа и природопользование на рубеже XXI века. – Омск, 2001. – С. 304–306.

3 Убаськин А. В. Река Иртыш. Диагноз: хронически больна // «Ертіс өзенінің алқабы»: қазіргіжағдайы мен болжамдар» Ғылымиеңбектер жинағы. Сборник научных трудов «Пойма реки Иртыш: современное состояние и прогнозы». – Павлодар, ПГПИ, 2013. – С. 242–251.

4 Умарова А. К., Убаськин А. В. Роль антропогенного фактора в бассейне Среднего Иртыша // Вестник гос. университета имени Шакарима города Семей. – №2 (70) – Семей, 2015. – С. 75–79.

5 Убаськин А. В. Влияние гидроэлектростанций на экосистему Среднего Иртыша в пределах Казахстана // Материалы 6-й международной научно-практической конференции «Реки Сибири», (22 – 24 марта 2011г.). – Красноярск, 2011. – С. 77–79.

6 Убаськин А. В. Природоохранные попуски в пойму реки Иртыш // V Международная научно-практическая конференция «Эколого-экономическая эффективность природопользования на современном этапе развития Западно-Сибирского региона». – Омск, 2014. – С. 211–214.

СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ОБЩЕСТВА

БЕКЕН Р. Р.

студент, Павлодарский государственный технологический колледж, г. Павлодар

СЕКЕНОВ И. Е.

преподаватель спец. дисциплин,

Павлодарский государственный технологический колледж, г. Павлодар

Актуальность данной темы обуславливается тем, что благодаря плохой среде обитания, у людей сократится срок продолжительности

жизни, что негативно повлияет как на экономику города/региона/ страны в целом, так и на следующие поколения людей, чьи родители жили в условиях с плохой экологической обстановкой.

В данной теме я хочу раскрыть тему основных загрязнителей нашей с вами экологии, рассказать о болезнях и недугах присущие этой дилемме, так же попутно дать и показать свой выбор на решение этой проблемы и объяснить почему именно мой выбор пал на этот вариант.

Павлодар является одним из основных промышленных центров Республики Казахстан. Половина или же большая часть населения трудятся на том или ином предприятии, вне зависимости от каких-то признаков, будь то мужская или же женская часть общества. Так же заметим, что в Павлодарской области в лесостепной части есть и располагаются некоторые заводы и фабрики преимущественно находясь и функционируя возле реки Иртыш, что не может не сказаться на эхтио-фауне. Таким образом мы плавно переходим из достоинств нашего города, к его большому экологическим недостаткам. Как было сказано ранее Павлодар – это промышленный город и связи с большой и бурной развивающейся индустриальной технологией существует проблема некоторых заболеваний, вызванных деятельностью той или иной промышленностью. Такие как онкозаболевания, проблемы легких и дыхательных путей (таких как Туберкулез, астма и т.д.), сердечно-сосудистые, мочеполовые, дерматологические, все возможные костные заболевания, различные патологии, бесплодие, дисфункции эрекции и т.д. [1].

Так уж сложилось что атмосферный воздух который мы вдыхаем содержит большое количество всевозможных тяжелых металлов и других оксидов. Которые в свою очередь всасываются в кровь после насыщения кислородом. Следовательно, кровь гонится по организму в каждый орган и каждую клеточку тела, делая организм более слабым к внешним факторам проявлениям плохой экологии. Отсюда и вытекает проблема экологии в нашем регионе, да и в Казахстане в целом.

Но помимо атмосферного воздуха существует так же проблема отчистки воды от примесей разных металлов и нефтепродуктов, не говоря уже о простой биологической очистке воды. Некоторые предприятия используют воду в качестве природно-естественного кондиционера, охлаждая свои реакторы и радиаторы, после чего некоторая часть воды испаряется, но за счет конденсата (пара) большая часть воды идет в обратный процесс, но как только вода

по каким-то причинам больше не может эффективно охлаждать горячие реакторы ее очищают и возвращают опять в реку, но в системе очистки есть свои минусы, во первых у воды поменялся химический состав, а естественно щелочной баланс был нарушен. Во-вторых количество растворенного в ней кислорода доходит до почти абсолютного минимума, что опять таки губит водный мир. В итоге мы получаем полумертвую воду не имеющая почти никакой пищевой ценности. Некоторые граждане ловят и продают рыбу из наших водоемов и рек и даже это губит наш с вами организм, так, как рыба как губка впитала в себя всю отрицательную таблицу Менделеева, что опять-таки ни есть хорошо для нас с вами.

Немалую роль в содействии ухудшения нашей с вами экологии являются не правомерные и незаконные выбросы и сбросы отходов/паров и т.д. на территории нашей страны, все возможные мусорные и выгребные ямы которые никак и нигде не зарегистрированы, разного рода сбросы в воду химикатов от какой-либо пром. Деятельности несут не поправимый ущерб литосфере и гидросфере, не говоря уже о атмосфере. Так, как некоторые химические соединения никак не могут разложиться в виду своего инородного состава, другими словами бактерии не могут их разложить из-за их не органического происхождения, делает дальнейший процесс разложения невозможным. Именно недобросовестное поведение каких-то предпринимателей малыми шагами сводит на «нет» продолжительность жизни человека в данном регионе [2].

Решение проблемы.

Это – создание специальной комиссии по экологии подотчётная самому президенту Республики Казахстан, для снижения к абсолютному минимуму количества незаконных и незарегистрированных выбросов, так же увеличение штрафных санкций, так как некоторым легче заплатить штраф, нежели обновлять аппаратуру на предприятии « таких как фильтры нового поколения итд» Таким образом снизить выбросы и сбросы химикатов и увеличить продолжительность жизни людей.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <http://365info.kz/2015/01/ekologiya-pavlodara-vozdux-oblasti-ne-izuchayut-chtoby-ne-portit-nastroenie/>
- 2 <http://www.zakon.kz/129047-jekologicheskaja-situacija-v.html>

АУЫЗ СУ МӘСЕЛЕСІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУ ФАКТОРЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ

ДОСМАГУЛОВА Қ. Қ., ХАМИТ А. Ж.
магистрлар, Ы. Алтынсарин атындағы
Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты, Арқалық қ.

«Қазақстан-2050» Стратегиясының аясында Ұлт көшбасшысы Үкіметке берген тапсырмасын орындау үшін еліміздің су ресурстарына қатысты жаңа саясат жасау керек. Қоғамдық-саяси жағдай өткенді шолып қарасақ та, қазіргі таңда да қоғамның дамуына әлеуметтік-экономикалық фактордың әсер ету заңдылығын негіздейді.

Бүгінгі күні мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси негіздерін қарқынды дамытуға арналған кең ауқымды іс-шаралар жүргізіліп келеді. Қазақстанда ондаған жылдар бойы қоршаған ортаға экстремалды жоғары техногенді жүктемелерге байланысты табиғатты пайдаланудың шикізатты басым жүйесі жіктелді. Бұл пайда болудың ғана себепшісі емес, сонымен қатар біздің республикамызда ауыр зардаптар түрінде қалған экологиялық проблемалардың тұрақты өсуіне де байланысты.

Қазіргі кезде біздің республикамыздың көптеген өңірлерінде экологиялық ахуал тек қолайсыз ғана емес, сонымен қатар өте апатты жағдайда. Бүгінгі кезде барынша қауіптісі экологиялық дағдарыстың пайда болуы болып табылады, техногендік босауға, топырақтың құлдырауы, су ресурстарының азаюы мен ластануы, ормандар санының қысқаруы, биологиялық әр түрліліктің қайтарымсыз қысқаруы және тірі табиғаттың генетикалық қорының бұзылуы, радиациялық бұзылу, қауіпті және улы заттардың жинақталуы жатады.

Қоршаған ортаны ластаушы және табиғат жүйесінің құлдырауын тудыратын негізгі көздері өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, автомобиль көлігі, басқа антропогендік факторлар болып табылады. Биосфера және қоршаған ортаны қорғаудың қосылған компоненттерінің арасынан атмосфера барынша сезгіш болып табылады, оған тек газ тәріздес ластаушылар ғана қазіргі таңда өндірісті қалдықсыз етуге мүмкіндік беретін технологиялар әзірленуі үнемі мүмкін емес. Сондықтан, бірінші кезеңде аз қалдықты өндірістердің технологиялары әзірленеді және енгізіледі. Аз қалдықты өндірістердің технологиясы дегеніміз зиянды заттардың пайда болатын қалдықтар көлемі ауа бассейнінде,

табиғи су қоймаларында және жерде мүмкін концентрациясынан аз болатын өндірістің амалы. Бұл технология тұйық болып табылады, онда қоршаған ортадан өндірістің оқшаулану принципі жүзеге асырылады. Демек, аз қалдықты өндіріс шикізат пен мақсаттық өнімдерді қоспағанда, заттар мен энергияның айналу принципі іске асырылатын тұйық жүйені білдіруі керек. Сонымен қатар, қазіргі таңда іске қосылған өндірістерде тіпті аз қалдықты технологияларды құру қиын. Өндіріс ауқымдарының өскен және жоғары экологиялық талаптар жағдайында бір-біріне түбегейлі ұқсамайтын дайын өнімді алу бағытын анықтауға болады [1, 18 б].

Бірінші бағыт іске қосылған өндірістердің қайта құрылуын және газ шығарындыларын, өндірістен шығарылатын суды, және де табиғатқа, әсіресе адам денсаулығына зиянды заттарды кейін тазартатын технологияларды құруды алдын ала қарастырады. Алайда, бұл, келесі себептерге байланысты әлі қолданыс тапқан жоқ: осындай деңгейге дейін бар өндірістерді қайта құру мүмкін емес, өйткені оларда әр түрлі ағымдардың жүйесінен шығару алдын ала ескеріледі. Қалдықсыз өндірістерге арналған технология, егер оны тар ведомстволық немесе бүгінгі күн тұрғысынан қарастырса, яғни зиянды шығарындылардан немесе тазартудан халық шаруашылығына экологиялық және тіпті экономикалық зиянды және пайдаға асырылған жанама өнімдердің құнын ескермеген жағдайда жиі қымбат шығады.

Сонымен бірге, қазіргі таңда іске қосылған өндірістердің технологиясын «тазаға» дейін жеткізу үшін екі жолды да пайдалану қажет. Осы кезеңде мұндай міндеттердің шешілуіне экономикалық факторды ескерумен келген дұрыс. Осындай өндірістер алғашқы кезеңдерде едәуір қымбат болып көрінуі мүмкін, соның нәтижесінде қалдықсыз технология бойынша өндірілетін өнімдердің өндірісі қысқаруы мүмкін [2, 368 б.].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылғы 23 қаңтардағы № 93 қаулысымен бекітілген 2002-2015 жылдарға арналған «Ауыз су» салалық бағдарламасында «суды пайдалануды тұрақты қамтамасыз ету және қоршаған ортаны қорғау үшін оның ішінде кіріктірілген басқару қағидаттарын енгізу жолымен су ресурстарын сақтау және тиімді пайдалану жөніндегі шаралар кешенін ұсынып, халықты қажетті көлемдегі және кепілдендірілген сападағы сумен тұрақты қамтамасыз ету үшін су ресурстарын ұтымды пайдалану» делінген. Таза суға деген қажеттілік жылдан жылға өсіп келеді.

Арқалық су қоймасында бүкіл сала бойынша судың жалпы тұтынудың 70-75 % айналым үлгі арқылы салқынлату агент ретінде қолданады. Мұнда су тек қана қыздырылады, сондықтан практика бойынша ластанбайды. Айнымалы сумен қамтамасыз етілетін жүйелерінде, минералды тұздар су қақтарының пайда болуына келтіретін негізді аниондар HCO_3^- , CO_3^{2-} , OH^- , SO_4^{2-} , PO_4^{2-} , SiO_3^{2-} және катиондар Ca^{2+} , Mg^{2+} , Fe^{2+} , Fe^{3+} , Zn^{2+} болады. Бұлардың ішінде көп кездесетіні – кальций карбонаты (CaCO_3). Карбонатты су қағынан сақтап қалу үшін H_2SO_4 немесе HCl қышқылдарымен, органикалық фосфаттардың әсерімен рекарбонизациясын өткізу керек. Құбырлар мен жылу алмастырғыштық жабдықтардың жемірілуін азайту үшін суға жемірілудің ингибиторлары қосылады 1-кесте көрсетілген. Жабдықтар бактериялармен өсіп кетпеуі үшін, суды хлорлайды (хлордың мөлшері 5 мг/л) [3, 344 б].

Кесте1 – Коллоидты қоспалар құрамы

Материал немесе организм	Бөлшек диаметрі мм	Тұну уақыты	Материал немесе организм	Бөлшек диаметрі мм	Тұну уақыты
Гравий	10	1 с	Балшық	0.01	2 сағат
Күм	1	10 с	Бактерия	0.001	8 тәулік
Ұсақ күм	0.1	2 мин	Коллоидты көлем бөлшегі	0.0001	2 жыл

Нәтижесінде жарықтандырғыш құрамында өлшемі 8-12 мг/дм³ төмендейді, ал жарықтандырғыш фильтрінде 1 мг/дм³ қалдық мөнінен төмен жарықтандырғышта тұнып үлгерген жіңішке дисперсті өлшем жойылады. Коагуляция және жарықтандыру процестерін суммарлық реализациясы судың тұнықтығының жоғарылауы мен оның түсізденуі, құрамындағы кремийдің және қышқылданудың коллоидты заттардың 50-70 % есебінен төмендеуіне әкеледі.

Орталықтандырылған сумен жабдықтау кезінде ауыз судың сапасы бұлақтардағы судың сапасына, бас тоғанның орындарын орналастыру және сарқынды сулардың ағу жағдайларына, санитарлық қорғау аймақтарының дұрыс ұйымдастырылуына және сол жерлерде тиісті режимнің орындалуына, суды тазарту және зарарсыздандыру технологиясына, сондай-ақ сумен жабдықтау және су бұру жүйелерінің барлық элементтерінің санитарлық-гигиеналық жай-күйіне байланысты болады.

Санитарлық-гигиеналық және экологиялық талаптарды қамтамасыз ету үшін сумен жабдықтау мен су бұрудың барлық

жүйелерін, оның ішінде ауыз суды және тазартылған сарқынды суларды зарарсыздандыруға арналған жүйелер мен құрылыстарды орнату және пайдалану кезінде технологиялық режимді қатан сақтау қажет.

Суды зарарсыздандыру–судағы ауру тудыратын және өзге де микроорганизмдер мен вирустарды жою процесі деп аталады, олардың салдарынан су шаруашылық-ауыз су, мәдени-тұрмыстық және өзге де мақсаттар үшін жарамсыз болады. Сумен жабдықтаудың тазарту құрылыстарында суды дәстүрлі тазарту процесінде оларда 98 % дейін бактериялар қалады. Бірақ қалған бактериялардың арасында, сондай-ақ вирустар арасында патогендік (ауру тудыратын) микробтар болуы мүмкін, оларды жою үшін суды арнайы өңдеу қажет. Ауыз сумен жабдықтау үшін суды пайдалану кезінде жер үсті суларын тазарту кезінде зарарсыздандыру әрдайым қажет, жер асты суларын-бастапқы судың микробиологиялық құрамы талап еткенде ғана қажет. Авариялық жағдайларда суды профилактикалық зарарсыздандыру және өңдеу үшін зарарсыздандыру жүйелері шаруашылық-ауыз суларды дайындайтын барлық станцияларда қажет. Сарқынды суларды зарарсыздандыру олардың құрамындағы патогендік микробтарды жою және су объектілеріне тазартылған сарқынды суларды ағызған кезде осы микробтардың оларға жүгу қауіпін жою үшін жүргізіледі, себебі жасанды биологиялық тазарту құрылыстарының (биосүзгілер мен аэротенктердің) өзінде мұндай бактериялар 98 % дейін ғана жойылады. Адамдардың денсаулығы мен табиғатты қорғау үшін зарарсыздандыру ауыз су мен тазартылған сарқынды суларды өңдеудің ең маңызды кезеңі болып табылады. Қауіптілік деңгейлері бойынша халықаралық стандарттарға сәйкес сулар 5 сыныпқа бөлінеді:

1) суда денсаулыққа зиян келтіретін және суға дәмдер мен иістер беретін токсиндік заттар жоқ;

2) судың дәмі, иісі және түсі бар;

3) суда зиянды заттардың шағын мөлшерде болуы;

4) суда улы және өте улы, канцерогенді және радиоактивті заттардың болуы;

5) суда инфекциялық ауруларды қоздырғыштардың болуы.

Ауыз және тазартылған сарқынды суларды (СС) зарарсыздандыру үшін әлемдік тәжірибеде қолданылатын әдістерді шартты түрде мынадай негізгі топтарға бөледі:

– химиялық (қатты тотықтырғыштардың көмегімен: хлор, хлор диоксиді, натрий гипохлориті, кальций гипохлориті, озон, қышқыл калий марганеці, сутегі пероксиді және басқа);

– физика-химиялық (ультрасүзу, флотация, коагуляция, электр сүзгілеу, сорбция және басқа).

Әр әдісті қолданудың тиімділігі және оны іске асыруға жұмсалатын шығындар өнделетін судағы органикалық лаस्ताушылардың жалпы мөлшеріне және өлшенген заттардың шоғырлануына, судың температурасына және рН, ондағы бактериялардың бастапқы шоғырлануына, вирустар мен басқа факторларға байланысты болады. Әдістердің әрбіреуі өнделетін суға реагенттердің немесе сәулелердің мөлшерімен әсер етудің белгілі бір қарқындылығымен сипатталады. Қазақстан Республикасында суларды зарарсыздандыру шарттарына қойылатын талаптар Қазақстан Республикасында «Су көздеріне, шаруашылық-ауыз су мақсаттарына арналған бас тоғанның орындарына, шаруашылық-ауыз сумен жабдықтауға және мәдени-тұрмыстық су пайдалану орындарына және су объектілерінің қауіпсіздігіне қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар» деген санитарлық-эпидемиологиялық ережемен регламенттеледі [4, 153 б].

Сумен жабдықтау жүйелерінің отандық тазарту құрылыстарында соңғы уақытқа дейін зарарсыздандыру үшін екі тәсіл қолданылып келді, бұл суды қатты тотықтырғыштармен (көбіне – газ тәрізді хлор) өңдеу және суға (жер асты суларын өңдеу кезінде) ультракүлгін (УК) сәулелермен әсер ету. Сарқынды суларды тазартатын қазіргі заманғы станциялар елеулі шамада суды механикалық және химиялық ластанудан ғана емес, сонымен қатар патогендік микрофлорадан да тазартады. Алайда ең тиімді тазарту құрылыстарының өздері зарарсыздандыруға арналған арнайы құрылғыларсыз сарқынды суларды зарарсыздандыруды қамтамасыз етпейді. Сонымен қатар, тазарту құрылыстарының болмауына, аз қуатына және тиімсіз жұмысына байланысты бірқатар жағдайларда су объектілеріне тазартылмаған немесе жеткіліксіз тазартылған сарқынды сулар ағады. Көптеген жағдайларда тазартылмаған (немесе жеткіліксіз тазартылған) сарқынды сулар жинақтаушы тоғандарда жиналады, бұл қолайсыз экологиялық жағдайды тудырады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылғы 23 қаңтардағы № 93 қаулысымен бекітілген 2002-2015 жылдарға арналған «Ауыз су» салалық бағдарламасы.

2. Николадзе Г. И., Минц Д. М., Кастальский А. А. Подготовка воды для питьевого и промышленного водоснабжения: Учебное пособие для вузов. – М. : Высшая школа, 1984. – 368 с.

3. Кривошеин Д. А., Кукин П. П., Лапин В. Л. Инженерная защита поверхностных вод от промышленных стоков: Учебное пособие. – М. : Высшая школа, 2003. – 344 с.

4. Алексеев Л.С. Контроль качества воды: Учебник. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 153 с.

БМҰП КӨЛДЕРІНІҢ ЖАҒДАЙЫН БИОИНДИКАЦИЯ ӘДІСІМЕН БАҒАЛАУ

ИГІЛІК А. Н., ӘМІР Ш. М.

магистранттар, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ТӨЛЕУЖАНОВА А. Т.

б.ғ.к., қауым. профессоры, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркі – Павлодар облысының Баянауыл ауданында орналасқан. Қазақстандағы тұңғыш ұлттық саябақ. Ол 1985 жылы ұйымдастырылған. Аумағы 50,7 мың га. Климаты тым континенттік, жазы ыстық, қысы суық. Жасыбай, Сабындыкөл, Торайғыр көлдері бар. Өсімдіктердің 400-ден астам түрі, қарағай, қайың, қандыағаш, таңқурай, мойл, долана, боз, бетеге, бидайық, шалғын және тағы басқа. Ал жануарлар дүниесіне омыртқалы жануарлардың 100-ден ас түрі, сүтқоректілердің 40-тан астам түрлері, арқар, елік, сілеусін, қасқыр, түлкі, борсық, тиін, қарсақ, қоян мекендесе, құстардың 50-ден астам түрлері, аққу, қаз, үйрек, құр, шіл, бүркіт, тырна, бөдене, дуадақ, қызғыш ұялайды. Арқар, бүркіт, сұңқылдақ аққу Қазақстанның «Қызыл кітабына» енген. Балықтың 8 түрі, олардан шортан, сазан, оңғақ, алабұға және тағы басқа жатады [1].

Гидрографиялық торабы Баянауыл тауларының солтүстік –шығыс, солтүстік-батыс беткейлерінен, солтүстігінде Акбет тауларынан, батысында – Акқарағай, Шибет, Огелең, оңүстігінде – Нияз тауынан ағып шығатын көлдермен және көптеген өзендермен көрсетілген. Су жиналымының таулы бөлігінде бұлақтар бастауын

реттейтін және кіші су ағындарының басында тұрақты беткейлік ағынды ұстап тұратын бұлақтар мен сарқыншалар күйінде жарықтық сулар шығып жатады. Баянаул ұлттық парк территориясында 9 көл бар. Алты көлдің су беті айдыны 1 км^2 аз, және үш көл (Жасыбай, Сабындыкөл, Торайғыр) 1 ден $7,4 \text{ км}^2$, барлық көлдердің жалпы қосынды акваториясы $15,3 \text{ км}$ және ұлттық парк аумағының 3% алып жатыр. Ұсақ көлдері аласа жерлерде уақытша суайрықтарда және ірі көлдерді жағалай орналасқан. Баянауылдық көлдер тобына керемет беткейлі жағалаулар тән. Көлдердегі су ағынына жауын-шашынды көп алатын көлді қоршаған кеңістіктен көлге қарай беткейлермен су жылдам ағып жарықтар арқылы ішкерілей өтетін кристаллды жыныстар көлге тұрақты жер асты ағынсуы түрінде түседі [2].

Сондықтан суы тұщы айтарлықтай терең көлдер қатпайды. Сабындыкөл көлі, Ақбет пен Нияз тауларын екіге бөлген орында орналасқан. Су жиналым ауданы жалпы $35,9 \text{ км}^2$, су бетінің айдыны $7,4 \text{ км}^2$. Көл қазаншұңқыры Баянауыл тауларында орналасқан. Су айрықтың абсолюттік белгілері 50-1022 м шегінде ауытқиды. Су қойма қазаны ретінде бөлшектенген беткейлі тауаралық ойыс болады. Көл жоспар бойынша алмұрт пішінді жоспарға ие. Көлдің оңтүстік-батыс бөлігінде жартасы арал орналасқан (100-300 м). Жағалаулары тау беткейлері граниттерден құрылған көбінде тік құзды тауаралық тектоникалық ойысты келеді. көлдің оңтүстік-батыс бөлігінде жартасы арал орналасқан (100-300 м). Жағалауларын көбінде гранитоидтармен қалыптасқан тік және эрозиялық тораппен қатты тілімденген тау беткейлері құрайды. Кей жерлерде биіктігі 2,4 м жайпақ жаға орналасқан. Жағалау жағажайы жіңішке келген (10-30м), құмды. Түбі тегіс, құмды әр жерде тас кесектері бар. Максималды тереңдігі 14 м, көп жерінде 9-10 м.

Торайғыр көлі Баянауыл тауларының солтүстік жағалауында орналасқан. Су жиналымының жалпы ауданы $2,9 \text{ км}^2$, ал су бетінің айдыны – $1,9 \text{ км}^2$. Су жиналымы таулы және шоқылы бөлікке анық бөлініп жатыр; алғашқысы оңтүстікте орналасқан (Баянауыл мемлекеттік ұлттық парк аумағында), екіншісі солтүстікте (парк аумағынан тыс жерде). Таулы суайрық бөлігінде абсолютті белгілер 800-1027 м жетеді (Ақбет тауы).

Су жиналымының таулы, неғұрлым активті бөлігі тік, көбінесе жартасты беткейлі жерлер аралас ормандармен, ал етектерінде өскіндер мен шіліктермен тілімденген. Алқаптың солтүстік шоқылы өніп кеткен бөлігінің тереңдігі 15-50 м болатын таяз логтармен

бөлшектенген. Ормандар мен бұталар 35 % алып жатыр. Су қойманын қазаншығын тектоникалық түзілісті суға толы терең беткейлі ойыс құрайды. Көлдің су беті өсімдіктерден бос. Көлдің оңтүстік-батыс бөлігінде мөлшері 80x250 және 30x8 м тең болатын екі жартасты арарл орналасқан. Оңтүстік және батыс жағалаулары кристалдық жыныстардан құралған тік және биік Су жиналым ауданы: жалпы 4,6 км², көлдің орташа ауданы – 3,9 км. Көлдің суы ағынсыз. Солтүстік батыстан оған ұзындығы 10 км, құяр жерінде ені 510 м сайға ие. Көл суының көректену жер үсті және жер асты суларының үлесінен жүреді. Көлдің қазаншығы дөңгелек пішінге ие және су жиналымының солтүстік бөлігінде орналасқан. Көл 25 % өскіндермен жабылған. Су жиналымы беткейлі шатқал ерекшеленеді; шатқалдарының қатысты биіктігі 50-300 м. Көлге жақындаған жерінде шатқалдардың биіктігі айтарлықтай төмендеп, беткейлері тегіс келеді. Алап тауаралық жерде, ОШ бағытта созыңқы және ең биігі 478,1-635,9 дан 745,5 м жететін Айыртас, Қазқонған, Қойтас таулары мен шоқылар беткейлерімен қоршалған. Оңтүстігі мен солтүстігінде беткейлері тік, каранитоидтардан құралған, батысы мен шығысы тегіс, ірі кесекті құмдардан құралған. Көлге жол барлық жақтарынан бар. Түбі тегіс, орталығына қарай сәл қисықтау. Максималды тереңдігі 4,5-5,0 м, басым жерде – 4 м. Көлдің суы тұщы.

Сарықамыс көлі ағынсыз, Жасыбай көлінен батысқа қарай 11,5 км жерде Баянауыл тауларының солтүстік-батыс негізінде орналасқан. Ол гранитті Баянауыл массиві мен шоқы эффузияларының байланысына негізделген. Көл ұзындығы 500 м, ені 100 ден 250 м. Жағалаулары тегіс және балшықты, саздақты, шөгінді әне ұсақ жұмыр тас құрамдас. Жағалаулары кей жерлерде қамыспен жабылған. Көлдің өзінде шөп өсімдігі бай емес. Көлдің тереңдігі 1,5 м астам. Судың жалпы минерализациясы 1,1 г/л. Құрамы гидрокарбонатты магний-кальций-натриль РН=7,3. Сарықамыс көлі мен атауы жоқ бірнеше ұсақ көлдер батысқа қарай орналасқан және ендіктік бағыттағы жарыққа негізделген. Құмдықөл көлі Біржанкөл ауылынан 5 км қашықтықта (Баянауыл тауларының солтүстік батыс негізінде) орналасқан. Көлдің ұзындығы 500 м шамасында, ені 100-150 м ден 400 м. Көл шоқыаралық төмендеуге бейімделген. Сужиналымы шатқалды бедермен ерекшеленеді. Шатқалдарының биіктігі солтүстік-батысқа қарай 70 м жетеді. Дегенмен көлге жақындай бере шатқал биіктіктері айтарлықтай азаяды. Көлден оңтүстік пен шығысқа қарай шатқал құламасы 30-35 градусқа

жетеді. Көлден солтүстікке және солтүстік батысқа қарай шатқал беткейлері айтарлықтай тегістеледі (15-20 градус). Көл жағалаулары бойынша шөгінді мен гравий құрамды құмды-сазды сулар таралған. Көл қазаншұңқыры алмұрт тәрізді пішінге ие. Көл тереңдігі 1,5 м жетеді. Баянауыл тауларынан солтүстікке қарай ұлттық парк аумағы көлемінде тағы да басқа көл тізбектері бар. Бірақ олар өте ұсақ және жаз мезгілінде толық кәуіп қалады. Көлдердегі мұздың орнауы көбінде қазанның аяғында кейде қарашада бақыланады [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Базарбеков К. У. Красная книга / Базарбеков К. У. – Павлодарской области. – Павлодар, 20102. Баянаула. – Астана : «Фолиант», 2001.

2 Голлербах М. М., Полянский В. И. Определитель пресноводных водорослей СССР В 14-ти выпусках. Выпуск 1, – М. : Советская наука, 1951. – 200 с.

3 Определитель пресноводных водорослей СССР. – Выпуск 4. Диатомовые водоросли. – Москва : Гос.Изд. «Советская наука», 1951. – 618 с.

ПАВЛОДАР ҚАЛАСЫ ЖӘНЕ ҚАЛА ӨңІРІНДЕГІ ЖЫРТҚЫШ ҚҰСТАРДЫҢ ТҮРЛІК ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ ҚҰСБЕГІЛІК ДӘСТҮРІ

КАБДЕНОВ А. С.

биология пәнінің мұғалімі, Караағаш ЖОББМ, Ертіс ауданы

САЛЫКОВА Р. Б.

оқушы, Караағаш ЖОББМ, Ертіс ауданы

Қазақстанда табиғи ландшафты алуан түрлі болғандықтан мұнда өте көп әр түрлі жануарлар, құстар тіршілік етеді. Біздің еліміздің ең әдемі, сұлу деген жерлері Көкшетеу, Баянауыл және тағы таулы-қыртты жерлерде ең қызықты құстардың отрядтарының бір түрі – жыртқыш құстар отряды тіршілік етеді [1].

Ұлан-байтақ Қазақстан территориясында құстардың 480-нен астам түрлері тіршілік етсе, оның 51 түрі жыртқыш құстар. Күндіз ұшатын жыртқыш құстардың 39 түрі кездесетін, олардың 33-і ұя салатын [2, 3].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына күндіз ұшатын жыртқыш құстардың 15 түрі енгізілді. Бірқатар

түрлері жойылып кету шебінде қалып отыр және адамның араласуынсыз олардың өсіп-өрбуін қалпына келтіру мүмкін емес.

«Павлодар қаласы және қала өңірінің жыртқыш құстардың түрлік құрамы және құсбегілік дәстүрі» атты өзекті ғылыми зерттеу жұмысының жасалуына биылғы таңда тоғыз жыл. Бұл ғылыми жұмыс өзінің бастауын 2007 жылдардан Семей қаласынан алады. Алғаш жыртқыш құстарға менің ұстазым 2007-2014 жылдар аралығында «Семей қаласы және қала өңіріндегі жыртқыш құстардың түрлік құрамы» атты тақырыпта зерттеу жұмысын жүргізді (кесте1). Аймақтық компоненттің өзгеруіне байланысты ұстазыммен бірге зерттеу жұмысын жалғастырудамыз. (кесте2).

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ТАҚЫРЫБЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ:

1. Жыртқыш құстардың экология жағдайына, ауа-райына, табиғи мекендерінің өзгеруіне байланысты қоныс аударуы,яғни миграциялау

2. Жыртқыш құстардың көптеген түрлері – «Қызыл кітап» иелері.

3. Жыртқыш құстарды шет елге, яғни Араб әмірліктеріне (ителгі) сатылады.

4. Еріксіз жағдайда ұсталатын жыртқыш құстарды өрбітіп, табиғи ортаға шығару.

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ МАҚСАТЫ:

Павлодар қаласы және қала өңірінің жыртқыш құстарының түрлік құрамын анықтау және құсбегілік дәстүрінің теориясын игеру.

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ МІНДЕТТЕРІ:

1. Жыртқыш құстардың түрлік құрамын анықтау.

2. Жыртқыш құстардың кездесу жиілігін анықтау.

3. Жыртқыш құстардың кейбірі жеке түрлерінің көп мөлшерде кездесуін анықтау.

4. «Құсбегілік дәстүрінің» теориясын менгерген адамдармен сұқбаттасу.

5. Мектепте жыртқыш құстарды оқытудың методикалық анализ жүргізу.

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ НЫСАНЫ: Павлодар қаласы және қала өңірінің күндізгі жыртқыш құстар класының түрлері

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҒЫ:

2016-2019 жылдарда Павлодар қаласы және қала өңірінде жыртқыш құстардың түрлік құрамына алғаш зерттеу жүргізілді.

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ:

Зерттеу нәтижелерін мектепте орнитология курсынан оқытуда құстар әлемінің көптүрлілігі, жыртқыш құстардың сыртқы құрылысы, экологиясы, табиғаттағы және адам өміріндегі маңызы туралы тақырыптарында қолдануға болады.

Кесте 1 – 2007-2014 жылдары кездескен жыртқыш құстардың кездесу жиілігі

реті	Жыртқыш құстың түрі	2007-2009	2010-2011	2012-2014	Барлығы
1	Қаракүс	6	1	4	11
2	Кәдімгі күйкентай	2	7	-	9
3	Дала қыраны	1	5	2	8
4	Бүркіт	1	3	4	8
5	Қара кезқұйрық	7	9	9	25
6	Ителгі	6	1	-	7
7	Жағалтай	3	5	-	8
8	Қырғи	7	2	1	10
9	Кәдімгі тұрымтай	1	-	-	1
10	Аққұйрық суббүркіт	1	2	-	3
11	Дала құладыны	3	9	3	15
12	Үлкен қаршыға	3	2	-	5
13	Бөктергі	-	1	-	1
14	Жамансары	-	-	1	1

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН ТАНЫМЖОРЫҚТЫҢ ҚОРЫТЫНДЫСЫ: 2007-2014 жылдар аралығында Семей қаласы және қала өңіріне 17 танымжорық жүйесі жасалды. 15 -жыртқыш құстың түрі анықталды

Қаршыға тәріздестер -дала қыраны, қара кезқұйрық, дала құладыны, қаршыға, қырғи, қаракүс, бүркіт, аққұйрықты суббүркіт, кәдімгі тілеміш, ал сұңқар тәріздестер – ителгі, жағалтай, кәдімгі тұрымтай, кәдімгі күйкентай, бөктергі, жамансары.

Зерттелген жыртқыш құстардың ішіндегі қызыл кітап иелері – бүркіт, дала қыраны, қаракүс, аққұйрықты суббүркіт, ителгі.

2016 ЖЫЛҒА БЕКІТІЛГЕН ЗЕРТТЕУ ЖОСПАРЫ:

Жыртқыш құстардың түрлік құрамын анықтауда ПАВЛОДАР қаласына және қала өңіріне 4 танымжорық жүйесі жоспарланды. Танымжорық орындары:

Қараағаш ауылы (танымжорық ұзақтығы 15 км.)

Павлодар қаласы –Семей қаласы(танымжорық ұзақтығы 350 км.)

Ертіс ауданы – Павлодар қаласы(танымжорық ұзақтығы 135 км.)

Қарағаш-Железинка (танымжорық ұзақтығы 50)

4 танымжорық жүйесі жасалып, 570 км жүрілу керек.

Зерттеудегі күні, уақыты, ауа-райы, құстарға дейінгі ара қашықтық, түрлік құрамы, жалпы саны, мекен ортасы, маршрут ұзақтығы, биіктігі танымжорық кестесіне түсіріледі.

Кесте 2 – 2016 жылға жасалған жоспар бойынша жүргізілген танымжорық қорытындысы

Реті	Мекен ортасы	Түрі	Түр саны
1	Павлодар	Дала қыраны – Степной орёл – <i>Aquila nipalensis</i>	1
		Қара кезкүйрық – Чёрный коршун – <i>Milvus migrans</i>	5
		Бөктергі-Кобчик- <i>Falco vespertinus</i>	1
		Дала құладыны -Степной лунь - <i>Circus macrouras</i>	2
		Жағалтай –Чеглок - <i>Falco subbuteo</i>	1
		Кәдімгі күйкентай – Пустельга обыкновенная - <i>Falco tinnunculus</i>	2
		Бүркіт – Беркут - <i>Aquila chrysaetos</i>	1
2	Ертіс	Бүркіт – Беркут - <i>Aquila chrysaetos</i>	1
		Қара кезкүйрық -Чёрный коршун – <i>Milvus migrans</i>	4
		Дала құладыны – Степной лунь – <i>Circus macrouras</i>	2
		Қырғи – Перепелятник – <i>Accipiter nisus</i>	2
		Дала қыраны – Степной орёл – <i>Aquila nipalensis</i>	1
3	Қарағаш	Қарақұс – Могильник – <i>Aquila heliaca</i>	1
		Кәдімгі күйкентай – Пустельга обыкновенная – <i>Falco tinnunculus</i>	2
		Бүркіт – Беркут – <i>Aquila chrysaetos</i>	1
		Қара кезкүйрық – Чёрный коршун – <i>Milvus migrans</i>	4
		Ақ жапалақ	1
		Ақ күйрықты суббүркіт-Орлан белохвост - <i>Haliaeetus albicilla</i>	1
		Дала құладыны – Степной лунь – <i>Circus macrouras</i>	2
4	Железинка	Кәдімгі тілеміш – Обыкновенный курганник – <i>Buteo rufinus</i>	2
		Қара кезкүйрық – Чёрный коршун – <i>Milvus migrans</i>	4
		Ақ күйрықты суббүркіт – Орлан белохвост – <i>Haliaeetus albicilla</i>	1

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН ТАНЫМЖОРЫҚ ҚОРЫТЫНДЫСЫ: 2016 жылы 4 танымжорық жүйесі жасалып, жыртқыш құстарға зерттеу жүргізілді, 12 – жыртқыш құстың түрі анықталды. Мысалы: «Семей-Павлодар» – бүркіт, дала құладыны, кәдімгі күйкентай, дала қыраны, қара кезқұйрық, бөктергі, жағалтай; «Павлодар-Ертіс» – дала құладыны, дала қыраны, қара кезқұйрық, бүркіт, қырғи; «Қараағаш ауылы» – кәдімгі күйкентай, ақ құйрықты суббүркіт, дала құладыны, қара кезқұйрық, қаракүс, ақ жапалақ, бүркіт; «Железинка» -қара кезқұйрық, кәдімгі тілеміш, ақ құйрықты суббүркіт кездесті. 2016 жылғы зертеу жұмысының қортындысының нәтижесінде 11 – күндізгі жыртқыш құстары және 1 – түнгі жыртқыш құстары тіркелді. 11 жыртқыш құстың қаршыға тәріздестер – дала қыраны, қара кезқұйрық, дала құладыны, қырғи, қаракүс, бүркіт, аққұйрықты суббүркіт, кәдімгі тілеміш, ал сұңқар тәріздестер – жағалтай, кәдімгі күйкентай, бөктергі. 12 жыртқыш құстың – 5 түрі «Қызыл кітапқа» енгізілген.

Табиғатта пайда болған әрбір түр өзінші бірегей және ешқашан қайталанбайды, сондықтан да оның жойылуы– орны қайта толмайтын нәрсе. Және де бұл жоғалту қауымдастықтың бүтінділігі мен табиғаттағы жалпы тепе– теңдіктің бұзылуына әкеп соғады. Сондықтан да қазіргі кезде табиғатты қорғау мәселесі дүниежүзілік мәселеге айналып отыр. Бұл мәселе бүкіл әлемде маңызды мемлекеттік мәселе ретінде қаралады.

Адамдар мындаған жылдар бойы өсімдіктер мен жануарлар дүниесін пайдаланып келді және де өзінің жан– жақты тіршілігінде жануарлар мен өсімдіктердің пайдалы қорын қолданып ғана қойған жоқ, сонымен бірге табиғатты өзгерту арқылы көптеген түрлердің өмір сүру жағдайларына әсер етті. Табиғатқа антропогенді ықпал етудің әсерінен жер бетінде өсімдіктер мен жануарлардың кейбір түрлерінің жойылу процесі басталды.

Қорытындылай келе: экологиялық жағдайға байланысты (көптеген ағаштардың кесіліп, орындары толтырылмауы), жыртқыш құстарды аңшылыққа пайдаланылуы, оларды шет елдерге сату – жыртқыш құстардың түрлерінің күрт кемуіне себеп болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Гладков Н. А. и др «Определитель птиц СССР» – высшая школа, 1964.

2 Ковшарь А. Ф. «Мир птиц Казахстана». – Алма-Ата : «Мектеп», 1988.

3 Ковшарь А. Ф. «Хищные птицы». – Алма-Ата : «Кайнар», 1983.

Сурет 1 – Экспедиция барысындағы түсірілімдер

**ДОСТЫҚ ЕЛДІ – МЕКЕН ЖЕРІНДЕ ОРНАЛАСҚАН
«ДОСТЫҚ» КЕҢ ОРНЫНДА ҚҰМ
ЖӘНЕ ҚҰМДЫ ТОПЫРАҚТЫ ИГЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ
ҚОӘБ-ДЫ ҚАРАСТЫРУ**

КАБДЫКАРИМОВА А. С., ШЕГИТАЕВА И. Ж., ХАКИМОВА А. С.
студенттер, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар
РАХМЕТОВА А. М.
магистр, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ҚОӘБ – басқарушылық және шаруашылық шешімдердің, қоршаған ортаны қорғау жөніндегі ұсынымдар әзірлеу, табиғи ресурстардың және экологиялық жүйелердің бұзылуы, тозуы, зақымдануын болғызбау жөнінде экологиялық және басқа да әсерін анықтау мақсатында қабылданған нұсқаулармен жүзеге асырылады. ҚОӘБ – жобалар мен жобалау құжатнамасының міндетті және ажырамас бөлігі болып табылады [1].

Бұл бөлім ҚР-ның қоршаған ортаны қорғау заңына, нормаларға, ережелерге сондай-ақ өндірістің ерекшелігін ескере отырып сәйкес әзірленген. Құжаттың құрамы мен мазмұны ҚР-ның Экологиялық кодексінің талаптарына сәйкес келеді. Құжат Қоршаған ортаны қорғау Министрлігінің 28.06.2007 жылы № 204 бұйрығымен бекітілген «Қоршаған ортаға болжанаған шаруашылық және өзге де қызметтің әсерін бағалау, жобалау алдында алдын – ала жоспарланған және жобалау құжатнамасын әзірлеу жөніндегі нұсқаулыққа» сәйкес әзірленді. Жобаланған жер телімі екі ұйымдастырылмаған қайнар көздермен өндірістік ауданда бір тікбұрышта ұсынылып орналасқан. Өндірістік шығындылардың құрамында атмосфераны ластайтын заттардың 8 түрі кездеседі: азот диоксиді, азот оксиді, көміртек, күкірт диоксиді, көміртек оксиді, керосин, бейорганикалық шаң-тозаң құрамында 70 % кремнийдің қос қышқылы болады [5].

Әкімшілік «Достық» құм және құмды топырақ кең орны Павлодар облысы, Достық ауыл округінде, 0,4 км жерде орналасқан ең жақын елді-мекен Достық ауылы. «Достық» құмды топырақ кең орнына 3,4 км жерде оңтүстікке қарай орналасқан ең жақын тоған ол Ертіс-Қарағанды. Экономикалық жағдай негізін ауылшаруашылығы құрайды. Сонын ішінде астық өндіру шаруашылығы басым. Екінші орында ет-сүт өндірісі мен көкөніс өндірісі алады.

Жұмыс орнының жалпы сызбасы

Масштаб 1: 50 000

Сурет 1

Қолайлы геологиялық жағдайлар арқасында «Достық» кен орнында күм мен құмды топырақты ашық әдіспен игерілетіні анықталды. Карьердің салыстырмалы біртекті геологиялық жағдайлары үшін осы жобада жетілдіру жұмыстары сонымен қатар, технологиялық даму мен түбін тереңдету схемасы бірыңғай жүйемен қабылданған. Керекті аппараттар мен құрал– жабдықтарды қолдана отырып, пайдалы қазбалар қорын анықтап, алғашқы есептерді жүргізуге болады. Карьер шегі карьердің морфологиясы мен кен орнының рельефі, пайдалы қазбалар мөлшері және гидрологиялық жағдайларға байланысты графикалық тәсілдер арқылы анықталып, жасалды. Төменгі бөлігі үшін резервтік, есептік шекарасы қабылданған. Кең орнының жері дөңгелеңбеген.

Кең орнының өндіру шегі пайдалы қазбалардың кең орнындағы мөлшері бойынша көлем мен тереңдігіне, тау-техникалық факторлар мен тақталар есебіне, физико-механикалық қасиеттеріне байланысты анықталды. Кең орнының өндіру ауданы – 4,76 га, максималды өндіру тереңдігі – 2,5 м;

Топографиялық жоспар бойынша географиялық координаттар 1:2000 масштабымен сәйкес келеді [4].

«Достық» жер телімінің бұрыштық нүктелердің географиялық координаттары

Кесте 1

Бұрыштық нүктелер	Бұрыштық нүктелер координаттары	
	Солт.өндік	Батыс бойлық
1	520 00/ 07,26//	760 07/ 54,97//
2	520 00/ 11,27//	760 07/ 55,75//
3	520 00/ 13,44//	760 08/ 01,31//
4	520 00/ 13,11//	760 08/ 09,34//
5	520 00/ 06,30//	760 08/ 07,86//
Орта	520 00/ 10,12//	76008/01,99//

Климаттық жағдайларға қысқаша мінездеме жұмыс ауданы шұғыл континентті, қуаң және қоңыржай климатты аймақта орналасқан. Бұл жерге атмосфералық ауа қысымының тұрақсыздығы, жылдық жауын-шашынның жеткіліксіз және тұрақсыз түсуі, жаз айларында жауынның көп түсуі және желдің қатты соғуы тән. Екібастұз қаласының метеостанциясының мәліметі бойынша жылдық орташа ауа температурасы +2,0 °C-ден +2,3 °C-ге дейін тербеледі, ең жылы жаз айы бұл шілде саналады, себебі бұл айда ауа-райы температурасы +21,2 °C-ден +29,2 °C-ге дейін. Ең суық қаңтар айы бұл уақытта ауа температурасы – 16,8 °C – ден – 26,4 °C

дейін жетеді. Көп жылдық бақылау жұмысы бойынша Екібастұз қаласы ауданында жылдық жауын шашын мөлшері 300 мл-ді құрайды. Бұл ауданда қыс айларында оңтүстік және оңтүстік-шығыс бағыттағы қатты желдер соқса, жазда солтүстік және солтүстік-шығыс бағыттағы желдер қатты соғады. Климаттық көрсеткіштер ҚР СНИП «А» пункті бойынша 2.04.-01-2010 және МС Екібастұз қаласы 1987–2012 жылғы ережелер бойынша есептелген [2].

Пайдалы қазба сипаттамасы

Зиянды компоненттері – топырақтың реакциялық қасиеті нәтижесінде сілтілік ортада еритін кремний диоксидінің аморфты түрлерінің әртүрлілігі 13 мол/л дейін жетті. Яғни оларды реакциясыз типке жатқызуға болады. Себебі ГОСТ 8736-93 бойынша 50 моль/л жоғары болмауы керек. Топырақ реакциясыз болғандықтан, оларды бетондарды толтыру үшін еріткіштер құрамына қолдануға болады.

Әлеуметтік– экономикалық жағдайға қышқаша сипаттама Ақсу қаласы және ауданың әлеуметтендіру мақсатында ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру түрлері: ет-сүт өнімдері, мал шаруашылығы, көкөніс-картоп өнімдері, құс шаруашылығы дамуда. Бидай, тары, қарақұмық, жемшөп және мал азығы өсіріледі. 2001 жылы 512 трактор, 48 азық комбайны, 140 сепкіш машиналар, 83 соқа, 200 жүк машиналары, күн бағысмайын шығаратын – 1 цех, шұжық өндіретін – 1 цех, 7 – кішігірім наубайхана, ұн шығаратын – 1 цех бар болған. Ауданның негізгі экономикалық саласы: тау-кен өнеркәсібі, өңдеу өнеркәсібі, сумен жабдықтау, көмір өндіру және электростанциялар болды. Сонымен қатар: ауыл шаруашылығы, мал шаруашылығы және ауыл шаруашылығынан алынған заттарды алдын– ала дайындау мен қатар өңдеу болып табылған [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Молдахметов З. М., Газалиев А. М., Фазылов С. Д. Экология негіздері. – Қарағанды, 2002. – 248 б.

2 Лосев К. С. Экологический вызов и развитие. – М., 1999. – 96 с.

3 Акимова Т. А., Хаскин В. В. Экология. – М.: Юнити, 1998. – 255 с.

4 Петров К. М. Общая экология. Взаимодействие общества и природы : учебник. – СПб, 1998. – 233 с.

5 Қоршаған ортаны қорғау Министрлігінің 28.06.2007 жылы № 204 бұйрығымен бекітілген «Қоршаған ортаға болжанаған шаруашылық және өзге де қызметтің әсерін бағалау, жобалау алдында алдын – ала жоспарланған және жобалау құжатнамасын әзірлеу жөніндегі нұсқаулық»

СОСТОЯНИЕ РАСТИТЕЛЬНОГО ПОКРОВА КАК ПОКАЗАТЕЛЬ АНТРОПОГЕННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

КАКЕНОВА А. Т.

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КАНИБОЛОЦКАЯ Ю. М.

к.б.н., асоц. профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Растительность, растительный покров – совокупность фитоценозов или растительных сообществ той или иной части земной поверхности или конкретной территории [1, с. 150].

Растительный покров является основным автотрофным блоком природных экосистем. В результате хозяйственной деятельности человека происходит трансформация растительности, которая сопровождается нарушением структуры, уменьшением флористического и фитоценотического разнообразия, а также продуктивности сообществ. Это, в свою очередь, приводит к ухудшению плодородия почв, ресурсной ценности кормовых угодий, а также стимулирует такие негативные процессы, как опустынивание, пыльные бури и т.п. [2].

Трансформация растительности – изменение растительности в результате воздействия на нее природных и антропогенных факторов, а также стимулированных ими процессов [3, с. 12; 4, с. 29]. Трансформация может быть как негативной (ухудшение), так и позитивной (улучшение). Антропогенная трансформация растительности (антропогенная нарушенность) выражается в нарушении естественной природной структуры и флористического состава сообществ, приводящих к утрате функциональной и ресурсной значимости. Термин употребляется лишь применительно к спонтанной (естественной) растительности, как показатель стадий ее негативной трансформации [5, с. 29, 6].

Растительный покров различных природных зон неоднозначно реагирует на однотипные антропогенные нагрузки и проявляет различную устойчивость к ним. Влияние антропогенных факторов на растительность в различных регионах Казахстана неодинаково и зависит от приоритетов хозяйственного освоения территории [7]. В нашем регионе стабильно развивается и сельское хозяйство, и промышленное производство.

Так, в области активно функционируют крупнейшие в Республике предприятия металлургической (АО «Алюминий Казахстана», АЗФ, КЭЗ, ПФ ТОО «Кастинг» и др.), теплоэнергетики

(ТЭЦ-1-3 г. Павлодара, АО «ЕЭК») и химической промышленности (ПНХЗ, АО «Каустик» и др.), выбрасывающие в атмосферу большое количество загрязняющих веществ, которые оказывают значительное влияние на растительный покров территории, окружающей г. Павлодар [8]. Это в основном пыль разной степени дисперсности с содержащимися в ней тяжелыми металлами, и газовая составляющая [8, с. 115].

Например, Аксуский завод ферросплавов – филиал Акционерного общества «ТНК «Казхром»», входящего в состав Евразийской Группы (ERG) – металлургическое предприятие по производству хромистых, кремнистых и марганцевых сплавов. Предприятие расположено в городе Аксу (Павлодарская область, Казахстан). В состав АЗФ входят несколько подразделений, в результате деятельности которых выделяются пыль, сернистый ангидрид, окись углерода, ферросилициум, феррохром и ферромарганец [8, С. 81, 9, 10], и другие вещества. Предприятие относится к I классу опасности.

Также в районе г. Аксу осуществляет свою деятельность АО «Евразийская Энергетическая Корпорация» – крупнейший производитель электроэнергии в Казахстане, действующая базовая конденсационная электростанция с установленной энерго мощностью 2100 МВт, установленной тепловой мощностью – 195 Гкал/ч. Класс опасности производства – I. Выбросы загрязняющих веществ на объектах станций АО ЕЭК осуществляются от 31 организованного (из них 22 оснащены газопылеочистными установками) и 30 неорганизованных источников. Загрязняющие вещества: серы диоксид, пыль неорганическая (содержащая 20-70 % SiO_2 , и менее 20 % SiO_2), окислы азота (IV, II), железа (II, III), взвешенные вещества, бензол, диванадия пентоксид, марганец и его соединения, никеля оксид, пыль древесная, пыль абразивная [10,11].

Кроме того, в окрестностях г. Павлодара и г. Аксу химическое воздействие на растительность загрязняющих веществ накладывается на комплекс механических факторов (распашка земель, выпас, сенокосение, транспортный сбой и т.п.), что ведет к формированию однотипных длительнопроизводных вторичных сообществ сорных растений, не имеющих ресурсной ценности.

Для сохранения биоразнообразия и восстановления естественного растительного покрова необходимы знания об особенностях сукцессий растительности, реакции отдельных видов флоры на воздействие химических элементов и различных их соединений [2].

Именно поэтому целью наших исследований является изучение возможного влияния деятельности АО «Евроазиатская энергетическая корпорация» (АО «ЕЭК») и Аксуского завода ферросплавов – Филиала АО «ТНК «Казхром» на растительность региона, а также выявление степени загрязнения почв хромом.

Основные задачи, стоящие перед нами – изучение флористического состава сообществ исследуемой территории и выявление эколого-биологических особенностей растительности района исследований, а также – основных факторов воздействия на растительный покров территории исследования; определение состояния растительности территории, прилегающей к АО «ЕЭК» и АО «ТНК «Казхром», и уровня имеющегося антропогенного воздействия, в том числе – и уровня загрязнения почв хромом.

Практическая значимость работы заключается в выявлении основных антропогенных факторов, оказывающих влияние на растительный покров территории, прилегающей к АО «ЕЭК» и АО «ТНК «Казхром», проведена оценка состояния растительности описываемых участков, проанализирован производственный процесс на АО «ЕЭК» и АО «ТНК «Казхром», как источник загрязнения окружающей среды региона, будет определен уровень хрома в почве тех же участков, для которых подобные исследования проводятся впервые.

ЛИТЕРАТУРА

1 Быков Б.А. Геоботанический словарь. – Алма-Ата : Наука КазССР, 1973. – 214 с.

2 Леюнова Ю.М. Антропогенная трансформация растительности в зоне влияния промышленных объектов г. Павлодара : автореф. канд. биол. наук. – Алматы, 2010. – 22 с

3 Трансформация растительного покрова Казахстана в условиях современного природопользования: отчет по НИР / Институт ботаники и фитоинтродукции. – Алматы, 1997. – 257 с.

4 Быков Б.А. Экологический словарь. Алма-Ата: Наука КазССР, 1983. – 215 с.

5 Огарь Н.П., Брагина Т.М. Трансформация экосистем и их компонентов: основные термины и понятия // В науч. сб.: Трансформация природных экосистем и их компонентов при опустынивании. – Алматы, 1999. – С. 28-32

6 Проект нормативов ПДВ загрязняющих веществ в атмосферу АО «Евразийская энергетическая корпорация»: поясн. записка / Центр чистых производств. – Павлодар, 2008. – Ч1. – 92с.

7 Марынич О.В. Антропогенная трансформация степной растительности (на примере Центрального Казахстана): автореф. канд. биол. наук. – Алматы, 1999. – 20 с.

8 Панин М.С. Химическая экология. – Семипалатинск: СГУ им. Шакарима, 2002. – 852с.

9 Генеральный план г. Аксу: отчет по оценке воздействия намечаемой хозяйственной деятельности на окружающую среду. – Алматы, 2007. – Кн. 2. -130 с.

10 Алпатов О.А. Исследование процессов накопления аэрозольных выбросов ферросплавного производства // Вестник Павлодарского Университета. – 2004. – №1 – С. 80-84

11 Горчаковский П.Л. Тенденции антропогенных изменений растительного покрова Земли // Бот. жур. – 1979. -Т.69, №12. – С. 1697-1714.

ОЦЕНКА УРОВНЯ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ АО «СНПС – АКТОБЕМУНАЙГАЗ» АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

КАМИТЖАНОВА А. А.

м.т.н., Казахско-Русский Международный Университет, г. Актобе
ТҰЯҚБАЕВ А., КОНЫСОВА А.

студенты, Казахско-Русский Международный Университет, г. Актобе

В статье рассмотрены вопросы комплексной оценки состояния загрязнения окружающей среды АО «СНПС-Актобемунайгаз» Актобинской области. Дана общая оценка загрязнения окружающей среды, которая получена методом составления экологического мониторинга и основные мероприятия проводимые по снижению уровня загрязнения окружающей среды.

Ключевые слова: нефтегазовая отрасль, охрана труда, экологический мониторинг, окружающая среда, промышленная безопасность, производственные отходы, выбросы, загрязняющие вещества.

АО «СНПС – Актобемунайгаз» осуществляет добычу нефти и газа. Потенциальными источниками воздействия на различные компоненты окружающей среды могут стать различные виды отходов, образование, временное хранение, транспортировка которых планируется в процессе основного и вспомогательного производства АО «СНПС– Актобемунайгаз» [1, с. 116].

Образующиеся отходы могут являться источниками негативного воздействия на окружающую среду в случае:

- возникновения внештатных ситуаций на отдельных стадиях сбора и хранения отходов производства и потребления;
- при несоблюдении нормативных требований при обращении с отходами.

Воздействие отходов на окружающую среду проявляется по всей технологической цепочке обращения с отходами – образование отходов, сбор, использование, транспортирование, обезвреживание, хранение и захоронение отходов. Это воздействие приводит к негативным последствиям в экосистеме. Негативные последствия от загрязнения окружающей среды при обращении с отходами связаны с эмиссией свалочных газов, фильтрата и загрязняющих веществ, поступающих от сопутствующих технологических процессов.

При существующей практике обращения с отходами нарушаются природные экосистемы, загрязнение которых приводит к образованию экономического ущерба в народном хозяйстве, из производственного процесса безвозвратно изымаются заключенные в отходах вещество и энергия.

Механизм управления снижением и компенсации этого ущерба должен опираться на оценку натуральных эффектов от загрязнения окружающей среды при обращении с отходами и специальный эколого-экономический инструментарий управления отходами. Совершенствование этого инструментария и разработка его новых элементов должны способствовать улучшению качества управления.

Главными целями проведения ОУЗОС отходами предприятий являются:

- определение степени деградации компонентов окружающей среды под влиянием техногенной нагрузки, обусловленной размещением на изучаемой территории полигона отходов;
- получение достоверных данных, необходимых для расчета лимитов на размещение отходов производства, совершенствования технологических процессов и разработки инженерно-экологических мероприятий по обеспечению заданного уровня качества окружающей среды;
- выбор такой нагрузки на экосистему, при которой будет обеспечено в течение заданного промежутка времени сохранение требуемого состояния компонентов окружающей среды.

В процессе выполнения работ по ОУЗОС определяются:

- соблюдение проектной технологии складирования отходов;

- полный физико-химический, минералогический и химический состав отходов производства;
- геоморфологические изменения природного ландшафта в результате строительства и эксплуатации накопителя отходов;
- изменение гидрогеологических условий района размещения накопителя отходов (подтопление и осушение территорий, загрязнение подземных вод) [2, с. 29];

Анализ процессов взаимодействия отходов, содержащихся в накопителе, с компонентами окружающей среды, должен осуществляться посредством наблюдений за состоянием компонентов окружающей среды. При этом в общем случае проводится контроль:

- за соответствием фактических количественных и качественных характеристик отходов производства и потребления и технологии их складирования параметрам, предусмотренным проектом;
- за переходом загрязняющих веществ из отходов в поверхностные и подземные воды района;
- за выносом загрязняющих веществ за пределы территории породного отвала и переходом в почву с последующим биологическим поглощением растениями;
- за переходом загрязняющих веществ в атмосферу;
- за состоянием растительного и животного мира.

На предприятии разработана система управления отходами производства, соблюдаются экологические и санитарно-эпидемиологические правила при обращении с отходами, ведется учет наличия и движения отходов производства и потребления [3, с. 115].

Подземные воды.

Описываемая территория входит в восточную часть Прикаспийского артезианского бассейна.

Своеобразие геологического строения этой части бассейна, обусловленное солянокупольной тектоникой и прерывистостью на многих участках регионального водоупора, отделяющего мезозойский водонапорный ярус от кайнозойского, наложило отпечаток и на гидрогеологические условия района. Проявления соляной тектоники на отдельных ортолах приводят к разобщенности одновозрастных водоносных комплексов в одних случаях и взаимосвязи разновозрастных систем в других, задают здесь сложный режим движения и условий формирования химического состава подземных вод [3, с.144]. Прерывистость регионального водоупора способствует лучшим условиям питания и движения подземных вод, в результате чего не только верхние, но и нижние водоносные горизонты и комплексы

находятся в зоне свободного водообмена с дневной поверхностью и в них формируются пресные и слабосоленоватые воды. В зависимости от геолого-тектонических и геоморфологических условий в пределах территории выделяются водоносные горизонты, комплексы и воды спорадического распространения в отложениях от четвертичного до среднеюрского возраста.

Результаты анализов проб воды, отобранных с вышеуказанных скважин по составу ассоциаций загрязняющих веществ приведены в таблице 1.

Таблица 1 – Результаты анализа проб подземной воды объектов НГДУ «Октябрьскнефть»

Наименование загрязняющих веществ	Норма ПДК мг/дм ³	Фактическая концентрация			
		ВГ № 21А	ВГ № 22А	ВГ № 23А	ВГ № 24А
Температура	Не регламентируется	+ 6,3	+ 6,5	+5,4	+4,2
РН	6,0-9,0	7,20	7,13	7,2	7,3
Цветность	20	11	14	10	10
Прозрачность	Не регламентируется	18	18	14	18
Жесткость общая	7,0	5,7	5,3	5,2	5,93
Сухой остаток	1000	723,2	719,2	778,2	825,3
Гидрокарбонаты	Не регламентируется	126,4	157,7	170,2	164,37
Карбонаты	Не регламентируется	не обн	не обн	не обн	не обн
Хлориды	350	210,4	187,3	202,5	183,3
Сульфаты	500	310,0	311,5	292,3	273,0
Фосфаты	3,5	0,59	0,32	0,52	0,73
Медь	1,0	0,00068	0,00049	0,00042	0,00063
Цинк	5,0	0,00040	0,00042	0,00052	0,00033

Как видно из таблицы, по ассоциациям основных загрязняющих веществ за весь период наблюдений превышения концентраций загрязняющих веществ не отмечалось.

Таким образом, принимая во внимание полученные данные, представляется возможным считать степень загрязнения подземных вод в районе расположения отходов как не выходящую за пределы допустимого значения.

Атмосферный воздух.

Оценка современного состояния атмосферного воздуха на АО «СНПС-Актобемунайгаз» проводилось на территории предприятия и на границе СЗЗ. Отобранные пробы воздуха анализировались на содержание диоксида азота, оксида азота, оксида углерода, диоксида серы, углеводородов и т.д. [4, с. 201]. Результаты замеров приведены в таблице 2.

Таблица 2 – Результаты измерений атмосферного воздуха, проведенных на границе санитарно-защитной зоны объектов НГДУ «Октябрьскнефть»

Наименование ЗВ	Норма ПДК м.р., мг/м ³	Фактическая концентрация, мг/м			
		СЗЗ Север	СЗЗ Северо-восток	СЗЗ Восток	СЗЗ Юго-восток
Сероводород	0,008	0,0045	0,0053	0,0045	0,0033
Оксид углерода (II)	5,0	3,2	3,12	3,56	2,5
Оксид азота (II)	0,4	0,0854	0,0756	0,0839	0,0512
Диоксид азота	0,2	0,0923	0,1005	0,0944	0,0945
Углеводороды	1,0	0,32	0,51	0,41	0,26
Диоксид серы	-	0,0335	0,0375	0,0164	0,0327
Сажа	5,0	0,12	0,19	0,11	0,11
Меркаптаны	0,00005	не обн	не обн	не обн	не обн
Формальдегид	0,035	0,007	0,009	0,006	0,005

В период проведения наблюдений атмосферного воздуха концентрации загрязняющих веществ в атмосферном воздухе не превышали значения предельно допустимых концентраций.

Почвенный покров.

Оценка состояния почвенного покрова на объекте АО «СНПС-Актобемунайгаз» проводилась с помощью отбора пробы земельного покрова, анализировались на содержание следующих компонентов указанных в таблице 3. Результаты замеров приведены в нижеследующей таблице.

Таблица 3 – Результаты анализа проб почвы. Граница СЗЗ по сторонам света и граница пос. Бестамак

№	Показатели	Фактически полученные данные, мг/кг				
		Граница пос. Бестамак	Граница СЗЗ			
			Юг	Север	Восток	Запад
1	pH	7,38	7,54	7,18	7,34	7,39
2	Кальций	3125,4	3254,7	3654,2	3952,1	3214,8
3	Магний	2965,8	3251,9	3265,7	3367,4	3452,1
4	Хлориды	0,3/0,011	0,4/0,014	0,4/0,014	0,3/0,011	0,3/0,011
5	Сульфаты	1,24/0,06	0,98/0,047	1,24/0,06	1,20/0,058	0,98/0,050

По результатам анализов отобранных проб почв на объектах АО «СНПС– Ақтобемұнайгаз» концентрации загрязняющих веществ не превышали значения предельно допустимых концентрации.

Выводы. Анализ представленных данных полевых исследований показал, что концентрации вышеуказанных загрязняющих веществ не превышают нормативные значения. Уровень загрязнения атмосферного воздуха, подземных вод и почвы оценивается как допустимый, в связи с этим, влияние отходов производства и потребления будет минимальным при соблюдении соответствующих санитарно-эпидемиологических и экологических требований.

Отходы, образующиеся на объектах АО «СНПС – Ақтобемұнайгаз» своевременно, по мере накопления будут сдаваться в соответствии с заключенными договорами сторонним организациям и вывозятся на полигоны для размещения отходов или на переработку. В связи с этим, влияние отходов производства и потребления будет минимальным при соблюдении соответствующих санитарно-эпидемиологических и экологических требований.

Неукоснительное соблюдение соответствующих санитарно-эпидемиологических и экологических требований позволит свести влияние отходов производства и потребления на компоненты окружающей среды к минимуму на этапах образования, временного хранения и транспортировки отходов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды Республики Казахстан МООС РК, РГП «Казгидромет», Департамент экологии.

2 Постановление Правительства РК от 25.01.2012г. № 168 Об утверждении Санитарных правил «Санитарно-эпидемиологических требования к атмосферному воздуху в городских и сельских населенных пунктах, почвам и их безопасности, содержанию территорий городских и сельских населенных пунктов, условиям работ с источниками физических факторов, оказывающих воздействие на человека».

3 Постановление Правительства РК от 18.01.2012г. №104 Санитарные правила «Санитарно-эпидемиологические требования к водоемосточникам, местам водозабора для хозяйственно-питьевых целей, хозяйственно-питьевому водоснабжению и местам культурно-бытового водопользования и безопасности водных объектов».

4 Проект нормативов предельного размещения отходов производства и потребления ао «СНПС-Ақтобемұнайгаз» на 2015-2016 года.

РАЗРАБОТКА МЕТОДА БИОЛОГИЧЕСКОГО ЭТАПА РЕКУЛЬТИВАЦИИ НАРУШЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ: ВОССТАНОВЛЕНИЕ ВИДОВОГО СОСТАВА ПРИРОДНОЙ ФЛОРЫ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

МАХМУДОВА К. Х.

к.б.н., ст. преподаватель,

Казахский государственный женский университет, г. Алматы

ЗВЕРЕВ Н. Е.

к.б.н., с.н.с.,

РГП «Институт ботаники и фитоинтродукции» КН МОН РК, г. Алматы

ИНЕРБАЕВА С. А.

м.н.с., РГП «Институт ботаники и фитоинтродукции» КН МОН РК, г. Алматы

По данным земельного баланса по состоянию на 1 ноября 2014 года в Казахстане есть 248,1 тыс. га нарушенных земель, на них размещаются отвалы вскрышных и горных пород, хвостохранилища, золоотвалы, карьеры угольных и горных разработок, нефтяные поля и амбары. Из них только 53,4 тыс. га отработаны и подлежат рекультивации. Наибольшее количество нарушенных земель находится в Восточно-Казахстанской, Карагандинской, Костанайской, Мангистауской, Акмолинской, Актюбинской, Павлодарской областях.

Большая часть площадей нарушенных земель числится в категории земель промышленности, транспорта, связи, для нужд космической деятельности, обороны, национальной безопасности и иного несельскохозяйственного назначения.

Всего в республике числится 3 189 предприятий и организаций, имеющих на своей территории нарушенные земли.

Наибольшее количество нарушенных земель находится в трех областях: в Мангистауской – 78,5 тыс. га, отработано 3,6 тыс. га; в Карагандинской – 44,4 тыс. га и 10,6 тыс. га соответственно; в Костанайской – 37,7 тыс. га и 13,9 тыс. га соответственно.

За предприятиями, бывшего ПО «Карагандауголь», числится около половины всех нарушенных земель и отработанных земель области.

В целом в 2014 году по Республике было нарушено 1,8 тыс. га, отработано нарушенных земель 1,3 тыс. га земли и рекультивировано 0,9 тыс. га нарушенных земель. Наибольшая площадь нарушенных земель была рекультивирована в Актюбинской области – 0,6 тыс. га.

Многие виды хозяйственной деятельности (строительство, добыча полезных ископаемых, проведение ремонтных и изыскательских

работ) связаны с нарушением почвенного покрова: нарушается структура почвы, уничтожаются почвенный покров и местные флора и фауна. Ежегодно нарушению плодородного слоя почвы подвергаются значительные площади продуктивных земель, вовлечение которых в оборот невозможно без проведения мероприятий по их восстановлению. Антропогенная деградация почв приводит к потере земельных ресурсов, запылению атмосферы, загрязнению природных вод и снижению биологической продуктивности. В планетарном масштабе деградация почв опасна тем, что мы зависим от почвы, т.к. более 95 % продуктов питания люди получают в результате использования почв в земледелии и животноводстве.

Поэтому, в сложившихся условиях актуальны восстановление нарушенных земель: структуры почвы и её покрова, местной флоры и фауны, и последующая организация деятельности сельскохозяйственных предприятий на рекультивированных землях.

Процесс рекультивации нарушенных земель осуществляется в два этапа: технический и биологический.

Технический этап включает планировку, формирование откосов, снятие и нанесение плодородного слоя почвы, устройство гидротехнических и мелиоративных сооружений, захоронение токсичных вскрышных пород, а также проведение других работ, создающих необходимые условия для проведения мероприятий по восстановлению плодородия почв.

Биологический этап включает комплекс агротехнических и фитомелиоративных мероприятий, направленных на улучшение агрофизических, агрохимических, биохимических и других свойств почвы [1].

Следующие процессы составляют рекультивационные работы:

- 1) Проектно-изыскательские работы (осмотры почвы, лабораторный анализ);
- 2) Определение характеристик очищаемого участка: технико-геологические меры, качественные и количественные индексы загрязнения, микробиологические и агрохимические измерения очищаемого участка;
- 3) Локализация загрязнения;
- 4) Защитные насыпи, применение сорбентов;
- 5) Очистка участка от загрязнений;
- 6) Механическая, сорбционная и микробиологическая очистка;
- 7) Химический и микробиологический контроль над процессом очистки;

- 8) Приобретение плодородного слоя почвы (при необходимости);
- 9) Размещение плодородного слоя почвы на восстанавливаемых землях;
- 10) Ликвидация промышленных площадок, транспортных связей, электрических сетей, зданий, строений и структуры и другие объектов (при необходимости);
- 11) Очистка рекультивируемого участка от промышленных отходов;
- 12) Установка дренажа и сети водоснабжения для дальнейшего использования рекультивируемых земель (при необходимости);
- 13) Покупка и посадка рассады;
- 14) Подготовка дна, установка карьерных выемок и других раскопок для создания в них водных резервуаров (при необходимости);
- 15) Восстановление плодородия рекультивируемых земель для того, чтобы сделать их доступными для сельскохозяйственного, лесного и другого использования (покупка семян, удобрений, мелиорантов и их использования, и т.д.).

По каким причинам появляются нарушенные (деградированные) земельные участки?

Следующие типы деятельности человека приводят к необходимости рекультивации земель и водоёмов:

- хозяйственная деятельность;
- добыча полезных ископаемых, особенно добыча открытым способом;
- вырубка леса;
- появление отвалов;
- городское планирование;
- конструкции гидравлических работ и похожих сооружений;
- проведение военных испытаний, включая испытания ядерного оружия.

Для каких целей проводится рекультивация земель? В первую очередь – это необходимость сохранения природы, для рекреационных целей, для использования в сельском хозяйстве, выращивании растительности, для восстановления пастбищ, разведения лесных массивов и для водного хозяйства.

В течение 5-20 лет происходит интенсивное накопление гумуса, затем скорость почвообразования снижается, что обуславливается устойчивостью биогеохимических процессов под определенными сообществами растений. В ходе этих процессов в конкретных природно-климатических зонах формируются молодые почвы близкие по генезису к зональным почвам.

Но эти почвы всё равно отличаются от современных почв в силу ряда причин:

- процесс формирования почв – это очень длительный процесс;
- нарушенные земли имеют другие по генезису почвообразующие породы;
- факторы почвообразования претерпели изменения.

Поэтому при рекультивации нарушенных земель, особенно в тех местах, где целевое использование затруднено в силу организационных, технологических, социальных и природно-климатических условий, имеет смысл, прежде всего, стремиться к стимулированию растительного покрова. Для этой цели можно использовать приуроченность отдельных видов растений к определенным типам и свойствам почв, грунтов и горных пород. Такие виды растений выявляются в ходе ботанического и видового анализа растительных образцов, взятых на нарушенных землях, и затем эти растения могут быть рекомендованы в качестве пионерных (предварительных, авангардных) культур.

Используя растения можно определить преимущественное содержание отдельных металлов в почве. Это свойство растений для целей горного дела начали специально изучать еще в XVI веке. В 1763 г. М. В. Ломоносов отмечал: «На горах, в которых руда и другие минералы роятся, растущие деревья бывают обыкновенно нездоровы, то есть листья их бледны, а сами низки, кривлеваты и до совершенной старости своей подсыхают, а трава, под жилами растущая, бывает обыкновенно мельче и бледнее».

На землях, где проведение технической рекультивации затруднено, или возможно повторное их использование (например: повторное использование отвалов, содержащих породы с малой концентрацией редких металлов) создают растительный покров разбрасыванием дражированных семян травосмесей и кустарников. Семена растений с учетом их приуроченности к горным породам разбрасывают самолетом ранней весной вместе с небольшими дозами минеральных удобрений [2].

Способность растения приживаться используется при рекультивации отвалов нетоксичных вскрышных породах без предварительного нанесения почвенного слоя. Для этого разрабатывается специальная технология культивирования растений.

Среди растений, используемых в процессе рекультивации земель, первое место занимают бобовые растения (Fabaceae).

Например, в Австралии, при рекультивации земель, на территории которых располагались угольные шахты, выращивают растение анчан, или мотыльковый горошек (*Clitoria ternatea L.*). Это растение является мощным фиксатором азота.

Другое растение, которое постоянно используется в процессе рекультивации нарушенных земель – это тополь чёрный (*Populus nigra L.*). Это растение является активным медоносом и пергоносом.

Далее, представляем краткое описание технологий, используемых в настоящее время для восстановления нарушенных земель.

Способ рекультивации почвы, загрязненной нефтью и/или нефтепродуктами (патент РФ №2240877, МПК В09С 1/00, МПК С05F 3/00, 2003 г.), включающий стадии перемешивания почвы, загрязненной нефтью и/или нефтепродуктами, с птичьим пометом, органическими отходами и древесными отходами, при следующем соотношении компонентов, мас. %: загрязненный грунт от 45 до 72 %, птичий помет 15-40 %, органические отходы 3-8 % и древесные отходы 9-27 %; компостирования в течение периода не менее 10 месяцев и буртования с последующим выдерживанием в течение периода не менее 10 месяцев [4].

Способ освоения земель, нарушенных открытыми разработками месторождений (патент РФ №2289695, МПК Е21С 41/32, 2006 г.), заключающийся в том, что после выработки карьерного поля производят закрытие каждого из карьеров армоконструкциями, выполненными в виде рукавов из геосинтетического материала и наполненными измельченными строительными отходами, при этом концы рукавов защиты. Армоконструкции укладывают последовательно, вплотную друг к другу. Поверх армоконструкций отсыпают дренирующий слой, затем слой из вскрышных пород и, наконец, слой из потенциально плодородного грунта с последующим залужением его многолетними травами, кустарниками и деревьями [4].

Способ рекультивации нарушенных земель (патент РФ №2374447, МПК Е21С 41/32, 2008 г.), включающий в себя отдельную выемку, перемещение и складирование в отдельные ленточные отвалы почвенного слоя и вскрышных пород, выработку карьера, закладку выработанного пространства строительными отходами, близкими по своему составу к природным материалам, послойно, с уплотнением каждого слоя строительных отходов уплотняющими машинами и механизмами. При этом почвенный слой и вскрышные породы транспортируют во временные

ленточные отвалы, расположенные у границ карьера на нерабочих бортах карьера. После отработки карьера, на его дно, начиная с его центра, укладывают строительные отходы. Затем на последний уплотненный слой строительных отходов сваливают вскрышные породы, сохраняя холмистую поверхность отвала. После полной закладки выработанного пространства карьерного поля срезают верхние части гребней отвалов вскрышных пород, а в понижениях между ними помещают почвенный слой, кроме того, поверхности срезанных гребней обрабатывают вяжущим материалом и проводят ручную посадку саженцев деревьев [4].

Способ восстановления нарушенных земель при открытой разработке месторождений полезных ископаемых (патент РФ №2444628, МПК7: E21C41/32, 2013 г.). Изобретение относится к способам биологической рекультивации отвалов нарушенных земель при открытой разработке месторождений полезных ископаемых, а также при строительстве инженерных сооружений и коммуникаций [4].

В нашем модельном эксперименте мы предлагаем разработать технологию для биологического этапа рекультивации нарушенных земель.

Основная цель предлагаемой технологии – осуществить биологический этап рекультивации нарушенных земель с использованием инновационных технологий (влагоудерживающей и ростостимулирующей) для восстановления структуры и покрова почвы, природной флоры нарушенных ландшафтов, последующих образований биоценозов и использования восстановленного растительного покрова в качестве природных пастбищных угодий. Одним из растений, которое предлагается выращивать на рекультивируемых землях, является солянка холмовая.

Солянка холмовая не является фармакопейным растением, но не исключаются ее полезные свойства. Многочисленные эксперименты доказали способность солянки холмовой выступать в качестве гепатопротектора, то есть способствовать нормализации функций, строения и метаболизма паренхимы печени. Препараты солянки холмовой прописывают при циррозе печени, холециститах, гепатозе, остром, вирусном и токсическом гепатите. Их принимают для защиты печени во время лечения различных заболеваний препаратами с гепатотоксическим действием, при гельминтозах и инфекционных процессах в печени. Они обладают инсулиноподобным действием, то есть способны снижать содержание сахара в крови. В качестве биологически активной добавки солянка холмовая способствует

укреплению костей, обладает иммуностимулирующим действием, служит для профилактики нарушений липидного обмена и обмена холестерина, ранних форм атеросклероза, сердечно-сосудистых заболеваний.

Одобрены многие БАДы, содержащие солянку холмовую, а также чай и экстракт из растения. Экстракт из солянки холмовой широко применяется в качестве алкопротектора для лечения абстинентного синдрома.

Способы и технологии по восстановлению нарушенных земель постоянно совершенствуются и дополняются.

Но основная идея процесса рекультивации нарушенных земель остаётся неизменной – скорейшее их восстановление, восстановление гумусового горизонта, растительности и почвенной биоты.

Таким образом, рекультивация нарушенных земель – это комплекс мероприятий, направленных на восстановление продуктивности нарушенных земель в процессе природопользования, а также на улучшение условий окружающей среды.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 http://genstroycity.com/rekultivaciya_i_vosstanovlenie_zemel_razlichnogo/
- 2 http://ecodelo.org/9926-5_biologicheskii_etap_rekultivatsii-rekultivatsiya_zemelТаким
- 3 http://www.cawater-info.net/bk/4-3-2_e.htm
- 4 <http://www.findpatent.ru/patent/244/2444628.html>

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ, ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ И ТЕХНОГЕННОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ

МИХНОВЕЦ М., ПАПЕЛЬКАН Е., АФОНИНА Е.
студенты, Павлодарский государственный технологический колледж, г. Павлодар
СЕКЕНОВ И. Е.
преподаватель спец. дисциплин,
Павлодарский государственный технологический колледж, г. Павлодар

Человек с давних времен оказывает влияние на окружающую среду. В результате этого разносторонняя многовековая деятельность человека наложила глубокие следы на современный почвенный и растительный покров, воздушную и питьевую (водную) среду,

животный мир. Человек истощает невозобновимые природные ресурсы и ставит под угрозу продукцию тех элементов, которые можно было бы возобновить. Он меняет среду природы, от которой зависит его физическое и умственное существование, как биологического и социального феномена. Загрязнение окружающей среды приобретает все более острый, тревожный характер. Подобная же ситуация сложилась на озере Балхаш, уровень которого за 10-15 лет снизился на 2,8 -3 метра. В то же время продолжается подъем Каспийского моря, вызванный непродуманным решением осушения залива Кара– Богазгол. Уже затоплены огромные участки прибрежных районов, пастбищные районы и перспективные нефтеносные участки. Зырянский свинцовый и Лениногорский полиметаллический комбинаты стали причиной загрязнения Иртыша. Тревожная экологическая обстановка сложилась в долине рек Или и Урал [1, С. 11].

В критическом состоянии находятся земельные ресурсы РК, истощаются плодородные пахотные земли, опустыниваются пастбища. Серьезной остается проблема загрязнения воздуха, особенно в крупных промышленных центрах. Государственный приоритет в «Стратегии 2030» РК отнесены: экологическая безопасность, рациональное использование природных ресурсов, экологическое благополучие граждан и некоторые проблемы социальной экологии. Реакция на первые экологические кризисы и катастрофы была выражена в «законе об окружающей среде» 1997 г.

На территории Казахстана накоплено как отмечено ранее более 22 млрд. тонн отходов производства и потребления, в том числе 6 млрд. тонн токсичных. Особую тревогу вызывают также бытовые отходы. Ежегодно возрастают примерно на 10-13 миллионов кубометров объемы твердых бытовых отходов. Только в Алматы ежегодно накапливается около 2 миллионов кубометров мусора, из которых перерабатывается только 300 тысяч кубов. В среднем в структуре бытовых отходов около 50 процентов составляют пищевые отходы, около 26 – бумага, около 9 – пластмасса, около 15 – стекло, текстиль, кожа, металл, керамика и песок. Основная масса твердых бытовых отходов, без разделения на компоненты, вывозится и складывается на открытых свалках, 97 процентов которых не соответствует требованиям природоохранного законодательства, их размещение и обустройство осуществлено без проектов и оценки воздействия на окружающую среду. Подвергается утилизации или сжиганию не более 5 процентов твердых бытовых

отходов в республике. В настоящее время в областях осуществляется лишь статистический учет промышленных и твердых бытовых отходов. В настоящее время на территории РК функционирует 4 военно-испытательных полигона и комплекс Байконур. Реальную экологическую угрозу представляют упавшие и падающие на землю фрагменты ракет, разливы высокотоксичного топлива и другие факторы, оказывающие негативное воздействие на окружающую среду и проживающее в непосредственной близости население. Поскольку в решении ряда задач космическим средствам нет альтернативы, то снижение воздействия ракетно-космической деятельности на окружающую среду и здоровье населения, обеспечение экологической безопасности ракетно-космических комплексов приобретает все большую актуальность [2].

В РК отсутствует государственная система управления отходами, включающая мониторинг, хранение, переработку, утилизацию промышленных и бытовых отходов.

На территории РК накоплено более 20 млрд. тонн отходов производства и потребления. При этом наблюдается тенденция их увеличения.

Промышленные отходы, включая токсичные, до настоящего времени раскладываются и хранятся в различных накопителях, зачастую без соблюдения соответствующих экологических норм и требований. В результате этого почва, подземные воды, поверхностные воды многих регионов подвержены интенсивному загрязнению. Основная масса твердых бытовых отходов без разделения на компоненты вывозится и складывается на открытых свалках, 97 % которых не соответствует природоохранного и санитарного законодательства РК. Их размещение и устройство осуществлены без проектов и оценки воздействия на окружающую среду. Только около 5 % твердых бытовых отходов в РК подвергается утилизации и сжиганию.

Промышленная деятельность человека очень тесно связана с окружающей средой. Так, развитие горнодобывающей промышленности нарушает почвенный покров большинство подземных ископаемых в РК расположено к близко к земной поверхности (Экибастузские бурые угли, Джесказганские медные руды и т.д.) добываются открытым методом, т.е. ведутся карьерные разработки. С одной стороны, такого характера разработки обходятся значительно дешевле, с другой – природный ландшафт сильно разрушается [3].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Воронцов А. И., Щетинский Е. А., Никодимов И. Д. Охрана природы. – М.: Агропромиздат, 2004.
- 2 <http://articlekz.com/article/9769>.
- 3 http://www.rusnauka.com/ONG/Ecologia/6_kulazhanov.rtf.htm.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕ

НҮРКЕНОВА Ә. Д.

магистр, оқытушы, Ы. Алтынсарин атындағы
Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты, Арқалық қ.
ХАМИТОВА Қ. К.
оқытушы, Ы. Алтынсарин атындағы
Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты, Арқалық қ.

Бүгінгі күннің талабына сай, егеменді Республикамыздың орта білім беретін барлық мектептерінде пәндерді экологияландыру жаппай қолға алынды. Оның негізгі мақсаты «Халыққа білім беру жүйесіндегі экологиялық оқыту мен тәрбие» мәселесін шешуді ойдағыдай жүзеге асыру. Әрине, бұл өте күрделі мәселе. Өйткені қазіргі кезде бізді қоршаған ортаның экологиялық жағдайы қоғамымыздың ең маңызды мәселелері болып отыр. Сондықтан орта мектеп мұғалімдерінің экологиялық даярлықтан өтуі қажет. Жасөспірімдерге, көпшілікке үздіксіз экологиялық білім мен тәрбие беру туралы концепцияның негізгі мақсаттарының бірі де мұғалімдердің экологиялық білімін жетілдіру болып табылады.

Дүниежүзілік тәжірибелерді саралай келіп, біздің Республикамыздың оқу жүйесінде экологиялық білім берудің мемлекеттік бағдарламасы ұсынылды (1999 ж.). Оның негізгі мақсаты – көпшілікке, жасөспірімдерге үздіксіз экологиялық білім мен тәрбие беру. Ол төмендегідей оқу жүйесінен тұрады:

- мектепке дейінгі мекемелерде экологиялық тәрбие беру;
- мектеп қабырғасында экологиялық білім мен тәрбие беру;
- арнайы білім беретін колледждерде экологиялық білім мен тәрбие беру;
- жоғарғы оқу орындарында экологиялық білім беру (әртүрлі саласы бойынша);
- мамандарды қайта даярлау мекемелерінде экологиялық білім беру;
- көпшіліктің экологиялық сауатын ашу.

Экологиялық білім беру жүйесі туралы дүниежүзілік тәжірибеге қарағанда оның әртүрлі моделі қолданылып келеді. Олар:

Көп пәнді үлгі. бұл жағдайда дәстүрлі пәндердің оқыту мазмұндарында экологиялық мәселелердің жеке бөлігі, жекеленген тақырыптар енгізіледі және бұрыннан оқытылып келген тақырыптардың мазмұндары қосымша жаңа экологиялық мәліметтермен баяндалады.

Бір пәнді үлгі. Мұның ерекшелігі орта мектептердің экологиялық оқу

жоспарына арнайы экология курсына оқыту арқылы іс жүзінде асырылады (біз осыны қолдаймыз).

Аралас сабақтар үлгісі. Мұнда 8-сынып оқушылары үшін экологиялық білімнің жеке мәселелері дәстүрлік пәндерді қарастырылады. Содан соң ол сабақтардың бастарын біріктіріп, қорытындылайтын арнайы сабақ өткізіледі.

Қазіргі уақытқа дейін мектептік химиялық білім үшін экологиялық білім беру мазмұнының мәнісі толық шешілген жоқ. Біз оқушылардың экологиялық дайындығына химия курсының мүмкіндігін айқындау барысында экологиялық білім тұжырымдамаларына, сондай-ақ мектепте білім берудің мүмкіндігіне төмендегілер саяды:

- табиғаттың біртұтастығын, адам қызметінің қоршаған ортаға әсерін ашу және табиғатқа ұқыпты қатынастың қажеттілігін қалыптастыру;

- химиялық үрдістер, айналулар барысында қоршаған ортадағы өзгерістерді

- бақылау;

- өнеркәсіптің қоршаған ортаға қатысты ролін көрсету;

- қоршаған орта тұрғысынан ғылыми-техникалық прогрестің ролін айқындау;

- қоршаған ортаны қорғау шараларына қолдарынан келгенше қатыса алатындай оқушыларды тәжірибелік білікпен, дағдылармен қаруландыру [1];

Химияны оқыту барысында экологиялық білімнің жалпы жетекші бағыттары мен оқу пәні ретіндегі химияға тән жалпылама ұғымдармен жетекші бағыттарды ашып көрсету негізінде экологиялық білім мен мазмұнының мәнін шешуге болады деп есептейміз. Оларға мыналар жатады:

- Тіршілік ету ортасындағы табиғаттың біртұтастығы мен дамуы.

- Қоғамның дамуы мен табиғаты.

- Еңбек ету үрдісіндегі табиғаттың өзгеруі.

– Қоршаған орта және адам денсаулығы.

– Табиғат және жеке тұлғаның құқықтық және эстетикалық дамуы.

– «Табиғат – адам – қоғам» жүйесіндегі өзара ықпалдастық.

Қазіргі кезеңде мектеп табалдырығын аттаған жасөспірімдерге сыныптар деңгейінде берілетін барлық пәндер негізінде экологиялық білім мен тәрбие беру, яғни бір сөзбен айтқанда пәндерді экологияландыру деп те атайды. Яғни, дәстүрлі пәндерді оқыту барысында бұрыннан оқытылып келген тақырыптардың мазмұнына қосымша жаңа экологиялық мәліметтер баяндалады. Олар мазмұнына қарай: әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, жаратылыстану пәндері болып табылады.

Гуманитарлық пәндер арқылы оқушылар – қоғам – табиғат арасындағы қатынастардың жалпы заңдылықтарымен таныса отырып олардың біртұтастылығы туралы экологиялық көзқарас қалыптасады.

Оқушыларға экологиялық білім мен тәрбие беру ісін мектеп тәжірибесінде жаратылыстану ғылымдары арқылы іске асыру қазіргі уақытта дәстүрге айналуда.

Биология пәндерінің әрбір тақырыбының мазмұны экологиялық проблемаларды көтеріп онымен астарласып жатуы тиіс. Әсіресе, химия, география, биология, физика тағы басқа пәндердің негізгі идеясы мен мазмұны үздіксіз экологиялық білім берудің біртұтас жүйесі негізінде қалыптасады. Олар: табиғи орта, табиғи қорлар, ауа, су, жер ресурстары, биотоп, биоценоз, экожүйе, популяция, зат және энергия айналымдары, физикалық факторлар, ортаның физикалық жағдайлары, радиоэкологиялық жағдайлар, радиация, химиялық улыпрепараттар, биогеңді элементтің айналымы, қышқыл жауындар, озон тесігі, жылу эффектісі, өндіріс және автокөлік қалдықтары, экологиялық таза өнім, жаңа технология, биосфера тұрақтылығы, ноосфера, адам экологиясы тағы басқа көптеген экологиялық ұғымдардың жиынтығы негізінде оқушылардың дүниетанымдық көзқарасының экологиялық тұрғыда қалыптасуына жүйелі түрде берілуі қажет.

Жоғарғы тұжырымдарды ескере отырып, біз химия, биология, физика және география оқу бағдарламаларына анализ жасадық.

Химия пәнінің оқу программасын зерттеу барысында экологиялық білімнің мынадай элементтерін оқушылар химия курсына игеруге тиіс екендігі анықталды [2].

Химия: Ортаның химиялық өлшемдерінің нормасы. Олардың адамның химиялық іс-әрекетінің нәтижесінен өзгеруінің шегі мен бағасы. Химия өндірістерін экологияландыру: қалдықтарды тазалау және зиянсыздандыру, металдарды тотығудан сақтау. Қоршаған ортаның химиялық жағдайын бақылау.

Биология: Адамның денсаулығы және табиғи ортаның көрсеткіштері. Биосфера – тіршілік бар шекарадағы жүйе. Биосферадағы тірі табиғаттың қызметі, биологиялық жүйеге табиғат антропогендік факторлардың әсер етуі Басқарылымы эволюция мәселелері. Табиғи ортаның байлығы адам денсаулығының кепілі: практикалық: эстетикалық, танымдық, адамгершілік қоршаған ортаның құндылығы.

Физика. Адамды қоршаған ортаның физикалық параметрлері – олардың физикалық антропогенді әсерлердің нәтижесінде өзгеруін бағалау, шудың деңгейінің жоғарылығын радиация, электромагниттік сәулелену, шаңмен ластану және тағы басқа. Қоршаған ортаға тасталынған физикалық қалдықтар нормасы. Қоршаған ортаны ластанудан қорғанудың физикалық әдісі: экологиялық таза энергия көздерін игеру, экология жағынан таза өндірістерді ұйымдастыру принципі, қорғау құрылысының жұмыс істеу принципі.

География. Географиялық қабықтар – өмір сүретін орта және адамның қызметі. Өндірістік территориялық комплекстері – қоғам мен табиғаттың өзара әсерлесуінің саналы жаңа кезеңдері. Адам қызметінің табиғи ортаның өзгеруін бағалау. Адам қоғамының дамуының табиғат жағдайларына ықпалы. Мемлекет табиғи-әлеуметтік жүйе: өндіруші күш пен өндірістік қатынастың даму деңгейі.

Физиологиялық пәндер саласында көркем әдебиет шығармашылық, поэзия, жыр мен өлеңдер тағы басқа творчестволық туындылар оқушыларға экологиялық тәрбие беруде үлкен роль атқарады. Бұл тұрғыда Ыбырай, Абай, Мұхтар, Олжас, Мұқағали, Қадыр, Мұқтар Шахановтағы басқа педагог ақын жазушылардың еңбектерін талда, ондағы экологиялық идеяны аша отырып, оқушылардың экологиялық сана сезіміне туған өлкесінің сұлулығын ұялату арқылы тәрбие беру өте ұтымды болар еді.

Көркемсурет пен музыка оқушыларға экологиялық тәрбиенің мөлдір бұлағы. Себебі, шебер салған сұлу табиғат көрініс, көгілдір аспан, аққудың пәк мүсіні, гүлдің құбылған түр түсі оқушының жан сезімін тербенте отырып, оған деген аяушылық сезімін оятары сөзсіз. Ал, Арал апатының тағдыры бейнеленген «құлазыған шөл»,

батпандаған кемелер тағы басқа көріністері жөсөспірімнің жан-жүйкесін тітіркендіріп табиғат тағдырын тәлкек еткен адамдардың әреткетіне жиіркенішті сезімін оятары анық. Сондықтан пәндерді экологияландыру әрбір пән мұғалімінің экологиялық білім деңгейіне, парасаттылығына ұстаздық шеберлігіне байланысты екені белгілі.

Қазақстан Республикасы географиялық жағынан Еуразия құрлығының орталық кіндігінде орналасқан. Еліміздің құрлық жүйесінің ауқымды көлемін орманды-далалы, шөл-шөлейтті жерлер алып жатыр. Ал олардың табиғи-тарихи жағдайлары және табиғатты пайдаланудағы қалыптасып отырған күйлері жұртшылықты ойландыруда. Қасиетті жердің ресурстық шикізаттық жүйесін өндіруші және ұқсатушы кәсіпорындар ала берсем деген ниет, халық шаруашылығы кешеніндегі өнеркәсіп аумақтарындағы қоршаған ортаға немқұрайлы қараушылық әскери объектілердің экологиялық талаптарды сақтамауы тағы басқа табиғат жүйелеріне және оларда тұратын халыққа түсіретін техногендік салмағы төтенше ауыр болып отыр. Кейбір аймақтарда жағдайдың ауырлағаны соншалық ауа, су және жер ресурстары ластанып, бұрын-соңды болмаған күйзеліс кешуде. Еліміздің қолайсыз экологиялық ахуалы қазіргі кезде біліне бастаған экологиялық дағдарыс одан әрі тереңдетіп, әлеуметтік шиеленістің ушығуына итермелеп отыр. Ал халықтың экологиялық және әлеуметтік проблемаларын шешуде экологиялық қиындықтар толып отыр [3].

Демек, экологиялық ахуалдың нашарлауы халықтың денсаулығына залалын тигізумен қатар, әлеуметтік қиындықтар туғызып халық шаруашылығы тұрақты дамуының бірсыпыра маңызы бағыттарын тікелей тежеуге әкеліп соғуы ықтимал. Осыған орай Қазақстан Республикасының азаматтары Конституциясының 38-бабында «Қазақстан Республикасының азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті» – делінген.

Ата Заңымызда көрсетілген талаптарды іс жүзіне асыруға жоғары, орта және арнаулы білім беруде оқушылар мен студенттерге экологиялық білім мен тәрбие беруді дұрыс ұйымдастыруға байланысты екендігі баршамызға аян.

Әлемдік ғылымдар саласында ғылыми-техникалық үрдісі әлдеқашан қалыптасқан экология, табиғаттану, табиғат қорғау ғылымдары өзіндік орын алуда. Олар мазмұндық жағынан бір-бірімен тығыз байланысты. Соңғы кезде, экологияны химия ғылымының саласы бөлімі ретінде емес, жеке ғылым тұрғысынан қарастырып

жүр. Сондықтан, әр түрлі экологиялық мәселелерді жаратылыстану ғылымына енетін пәндердің барлығы қамтиды да, бірақ олардың әрқайсысы өз ілімі саласынан зерттеп қарастырады.

Мысалы, химия пәні айналадағы қоршаған орта құрамында химиялық қалдық заттардың зияндылығын оқытса, биологиялық пәндер бойынша тірі организм және табиғат ортасы, биосфера туралы ілім, экожүйе, биоэкология қоршаған ортаның экологиялық дағдарысы туралы зерттесе, ал география сабағында географиялық қабатты тиімді пайдалану мен қорғау, географиялық орта мен геожүйе, табиғи кешенге адамдардың шаруашылық қызметіне тигізетін әсерін зерттейді.

Қазіргі уақытта «экология» деген ұғым, үлкен теориялық және практикалық маңыз алған ғылымның барынша тез дами бастаған саласының біріне айналды.

Экология дегеніміз – табиғатты пайдаланудың ғылыми-теориялық негізі. Ол жастарға білім мен тәрбие беру ісін жаңа жолға салғанда ғана өз міндетін атқара алады. Бұл тарихи тұрғыдан алғанда, адамның табиғаттағы және әлеуметтік ортадағы болмысында кездескен алғашқы проблемалары еді. Сондықтан, әлеуметтік-экологиялық тақырыптарға байланысты пайымдауларымыз ежелгі замандардан бергі қоғамдық сананың элементтері болып келіп және олардың байлығын молайта түсуге байланысты әр адамның іс-әрекеттерінен көрінбек. Экологиялық білімді тереңдету, экологиялық тәрбие беру, болашақ ұстаздардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру, ол үшін арнайы мамандар дайындау – жалпы білім беру жүйесінің алдыңғы шарттары [4].

Оқушыларға, студенттерге экологиялық білім мен тәрбие беру проблемаларын ХҮІ-ХҮІІІ ғ.ғ ұлы педагогтар: Я. А. Коменский, Ж. Ж. Руссо, Г. Песталадци, Ф. Дистервег, А. Гумбольд тағы басқа прогресшіл ой-пікірлері классикалық педагогика баланың табиғатпен қатынасы арқылы білім беру, тәрбиелеу, дүниетанымын қалыптастыру заңылықтарына негіздеді. Олар баланың бойына имангерлікті дарытушы «табиғат– сенімін» тәрбиелеу туралы айта отырып, оның адамгершілік-эстетикалық дамуындағы табиғаттың маңызын ашты.

Алысқа бармай-ақ, өзіміздің елімізді алайық. Республикамыздың табиғаты бұрын сонды болмаған өзгерістерге ұшырап отыр. Нарық пен жаңарудың лебі өскен сайын бүгінгі таңда еліміздің экологиялық проблемаларға баса назар аударып отыр. Соңғы шыққан қаулыларда

көпшілікке экологиялық білім мен тәрбие беруді іске асыру кейінге қалдырмайтын мәселе екені ашық айтылып жүр.

Осыған орай елімізде көптеген педагог-ғалымдардың еңбектері жарық көріп, өз нәтижелерін беруде. Теориялық және ғылыми-әдістемелік жағынан экологиялық білім беру мен тәрбиелеу мәселелеріне байланысты еліміздің эколог-педагогтары Н. С. Сарыбеков пен Ә. С. Бейсенованың зерттеу жұмыстарының нәтижелері аумақты. Мәселен, Ә. С. Бейсенова жоғарғы оқу орындары мен жалпы орта мектептерде экологиялық білім мен тәрбие берудің тұжырымдамасын жасап, іс жүзінде енгізу шаралары жасалуда. Бұл тұжырымдама 1997 жылғы «Табиғат қорғау заңында» еліміздің экологиялық жағдайын жақсартудың біраз шараларын айта отырып, бұл заңда экологиялық білім беру мен тәрбиелеуге баса назар аударылғанын көрсетеді. Қазіргі кезде іс жүзінде әр түрлі ғылым салалырында экологиялық пікірлер, концепциялар көп айтылып жүр. Экологияландыру адам мен қоршаған орта арасындағы қатынасқа орай химия, география, биология және тарихпен қатар қазіргі кезде көптеген ғылым салаларын қамтиды. Сондай-ақ, экологиялық білім берудегі қиыншылықтарды: шетелдік экологиялық мәліметтердің жетіспеуі, газет-журналдармен таныс болмауы, әр түрлі экологиялық мекемелерімен байланыстың болмауы тағы басқаларын көрсетеді де, «Экологиялық тәрбие беруге жан-жақты қарау керек» – деп, көп аспектілі процесс екенін айтады. Ол үшін: табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыстың мәнін ашуға білімнің ғылыми негізін қалыптастыру қажет.

Гуманистік дүние таным рухында тәрбиелеу. Концепцияның мақсаты табиғатты қорғау жұмысында практикалық дағдылар мен дүниеге экологиялық көзқарасты қалыптастыру болып табылады.

Елімізде экологиялық білім мен тәрбие беру жөнінде көптеген ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізіліп жатыр. Солардың бірі Н. Сарыбеков. Ол жастарды табиғатты қорғауға тәрбиелеуде халықтық табиғат қорғау дәстүрлерін, мақал-мәтелдерді, аңыз әңгіме, нақыл сөздерді пайдаланудың маңызын көрсетеді.

Халықтық табиғат қорғау дәстүрін компоненттеріне қатысты бөліп қарстырады. А. А. Сотников (1998) болашақ мұғалімдерді экологиялық білім беруде оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге дайындайды, ал А. Д. Балтаев (1994) пәнаралық байланыс арқылы оқушылардың экологиялық тәрбие беруде жауапкершілік қатынастарын қалыптастыру, Д. І. Жангельдина (1995) табиғаттану курсы арқылы экологиялық тәрбие берудің тиімді жолдарын,

Ө. Т. Танабаев (1992) сыныптан тыс жұмыстар үрдісінде жоғарғы сынып оқушыларын экологиялық тәрбие беру, ал С. О. Сабденалиева (1999) оқушыларға экологиялық тәрбие берудің педагогикалық шарттары туралы зерттеулерін тұжырымдайды [5].

Ә. А. Тұрдықұлов жасөспірімдерге экологиялық білім мен тәрбие беру мақсаттарында табиғи қоршаған ортаны қорғайтын ғылым негіздерін игеріп, соның барысында сенімдерін қалыптастырып, табиғи байлықтарды үнемдеу, молайту әдет-дағдыларын тәрбиелеу жайлы дәлелдейді. Сабақтан тыс жұмыстарда К. Ж. Бұзаубақова (1997) тағы басқа экологиялық білім берудің ғылыми-әдістемелік жолдарын, мазмұндарын мүмкіндіктерін зерделеген.

Соңғы жылдары елімізде оқушылар мен студенттерге экологиялық білім мен тәрбие беретін бағыттағы авторлық бағдарламалар орталық баспа орындарында жарық көре бастады. Мәселен, Ұ. Ә. Есназарованың «Географиядан экологиялық негіздегі бағдарлама» (1994) экологиялық білім мен тәрбие беруде өзіндік орын алады. Ғалым, профессор Ә. С. Бейсенованың басшылығымен Ж. Б. Шілдебаев, М. С. Бекбаева ұсынып отырған экология бағдарламасы бірнеше жылдар бойы мектепте тәжірибеден өткізіліп келеді. Сонымен қатар, жоғары және арнаулы орта білім беретін оқу орындарының кейбір факультеттерінде экологиялық курстар оқытылып жатыр [6].

Ал, келешек ұрпақты экологиялық апаттан сақтап, қоршаған ортаға деген сүйіспеншілік сезімін оятып, табиғатты қорғау жұмысына белсене араласып, ұрпақ тәрбиелеуде профессор Н. С. Сарыбековтың жетекшілік етуімен «Табиғатты қорғау орталығы» құрылып, онда М. Н. Сарыбеков, Қ. Ж. Бұзаубақова тағы басқа әртүрлі зертеушілер көлемді жұмыстар атқарып жатыр. Н. С. Сарыбеков алты кезеңнен тұратын отбасы, балабақша балаларына экологиялық сауат ашып, тәрбие берудің мүмкіндіктерін, мазмұндарын ұсынады. Мәселен, әр сәбиді табиғатты қорғауға тәрбиелеу әр отбасында бастау алуы тиіс, балабақша бағдарламаларында балалардың табиғатты түсініп, табиғатты аялау идеясын ендіру. Сонымен қатар, ол негізгі және профильді мектептердің 9-10 сыныптарында «Экология және табиғатты қорғау» курсы оқытуды ұсынады [7].

Қорыта келгенде, еліміздің экологиялық білім мен тәрбие беру ісі, Республикамыздағы эколог-ғалым педагогтардың басшылығымен жақсы жақтарынан алға жылжуда. Қазіргі кезде көптеген облыс орталықтарындағы жоғарғы оқу орындарында эколог мамандар даярлайтын факультеттер жылдан жылға ашылып

жатыр. Сондай-ақ, барлық факультеттердің оқу бағдарламасына экологиялық курсты оқыту енгізілген және де жалпы орта білім, арнаулы орта білім беретін мектептерде экологиялық білім пәндер арқылы немесе экологияны жеке пән ретінде оқыту енгізілген. Болмаса факультативтік сабақтар түрінде жүргізіледі. Экологиялық жағынан сауатты ұрпақтар даярлау, ертенгі еліміздің болашағын, табиғатын тағдырын ойлау болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қоршаған ортаны қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы. – Алматы, 1998.

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы : Қазақстан, 1995. – 48 б.

3 Г. М. Абденалиева Экологиялық тәрбие берудің педагогикалық шарттары / Алматы, 2001.

4 Е. К. Найзағараева Әлеуметтік экология пәні / – Алматы 1999.

5 Н. Т. Торманов Экология және табиғатты қорғау / – Алматы, 1992.

6 Ә. А. Тұрдықұлов Экологическое образование учувствся в процессе, изучения предметов естественного-научного цикла./ Авторефер. Дисс, док. П.н. – Москва, 1998.

7 Н. Ә. Назарбаев Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясына: барлық қазақстандықтардың өсіп, өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы. / – Алматы, 1998.

КОНЦЕПЦИЯ ПОЛУЧЕНИЯ ТЕПЛОВОЙ ЭНЕРГИИ ПРИ СЖИГАНИИ ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ КОТЛАХ ГОРОДА ТЕМИРТАУ

СУШЕНЦЕВА Г. П., СУРКОВА Н. А.

преподаватели спец. дисциплин специальности 0907000 «Теплотехническое оборудование и системы теплоснабжения»,

Темиртауский политехнический колледж, г. Темиртау

Жизнедеятельность человека связана с появлением огромного количества разнообразных отходов. Резкий рост потребления в последние десятилетия привёл к существенному увеличению объёмов образования бытовых отходов [1, с. 1]. Отходы при бесконтрольном размещении засоряют и захламляют окружающий нас природный ландшафт, являются источником поступления вредных химических,

биологических и биохимических препаратов в окружающую природную среду. Это создаёт определённую угрозу здоровью и жизни населения. Решение проблемы переработки отходов приобретает за последние годы первостепенное значение. В условиях постоянного ухудшения экологической обстановки выдвигается необходимость обеспечить максимальную возможную безвредность технологических процессов и безопасную утилизацию отходов. Сложность решения всех этих проблем утилизации бытовых отходов объясняется необходимостью применения сложного капиталоемкого оборудования и отсутствием экономической обоснованности каждого конкретного решения.

Используют три следующих способа классификации отходов: по агрегатному состоянию, по происхождению, по видам воздействия на природную среду и человека. К бытовым отходам относятся отходы, образовавшиеся в результате потребления продукции физическими лицами, а также товары (продукция), использованные населением для удовлетворения личных потребностей, в том числе:

- бытовой мусор (от осуществления жизненных функций человека: гигиена, содержание помещений, пользование предметами обихода);

- пищевые отходы (остатки пищи, пищевого сырья и продуктов питания от населения, предприятий общественного питания и пищевой промышленности);

- медицинские отходы (от медицинских манипуляций при самопомощи и отходы лечебно-профилактических учреждений);

- уличный смёт;

- фекалии домашних животных (навоз);

- трупы животных.

В наше время сложившаяся ситуация в области использования, обезвреживания, хранения и захоронения отходов ведет к опасному загрязнению окружающей среды, нерациональному использованию природных ресурсов, значительному экономическому ущербу, экологической обстановке в мире и представляет реальную угрозу здоровью современных и будущих поколений страны.

В первое десятилетие XXI в. в мире устойчиво прослеживается тенденция увеличения количества отходов, утилизируемых термическими методами. Так, например, в период с 1998 по 2007 г. суммарная производительность предприятий для термической переработки отходов увеличилась в Германии и Франции примерно в 1,4 раза, а в Италии – более чем в 2,3 раза.

По данным Конфедерации европейских электростанций, работающих на отходах (Confederation of European Waste-to-Energy Plant, CEWER), в Европе уже сейчас ежегодно сжигается 69 млн.т твердых бытовых отходов и вырабатывается более 28 млрд. кВт·ч электроэнергии и примерно 69 млрд. кВт·ч тепловой энергии. Это позволяет экономить от 7 до 38 млн. т органического топлива и предотвращать выбросы парниковых газов (в пересчете на CO₂) до 37 млн. т в год. В США ежегодно сжигается около 33,5 млн. т ТБО в год с производством более 17 млрд.кВт·ч электроэнергии. Наблюдается рост количества строящихся предприятий для сжигания ТБО в Китае, Южной Корее, Индии и других странах, где до этого метод термической утилизации ТБО широко не применялся.

В Китае в 2007 г. находилось в эксплуатации 55 заводов для сжигания ТБО общей установленной мощностью около 16 млн. т отходов в год (средний возраст этих заводов составлял менее 8 лет, т.е. до 2000 г. заводов для сжигания ТБО в Китае практически не было). В 2010 г. суммарная мощность сжигания ТБО в Китае достигла 24 млн. т в год, и по этому показателю Китай опередил Германию (суммарная мощность сжигания ТБО в Германии составляла в 2007 и 2010 гг. соответственно 18 и 21 млн. т в год). В ближайшей перспективе в Китае намечено строительство еще 60 заводов (планируется ежегодный прирост мощностей переработки порядка 4 млн. т отходов) [2, с. 1].

Практически для всех субъектов одна из основных задач в области охраны окружающей среды – решение проблем их обезвреживания и переработки. Ежегодно образуется около 7 млрд. тонн промышленных и бытовых отходов, из которых используются лишь 2 млрд. тонн, или 28,6 %, в основном промышленных. Наибольшую проблему представляют муниципальные твердые бытовые отходы – ТБО, которые составляют около 8-10 % от общего количества образующихся отходов. Это связано со сложным составом ТБО и распределенными источниками их образования.

Доставка отходов от мест их образования до пунктов утилизации требует всё больше времени и средств. В настоящее время в большинстве случаев отходы просто собираются для захоронения на полигонах, что ведёт к отчуждению свободных территорий в пригородных районах и ограничивает использование городских территорий для строительства жилых зданий. Также совместное захоронение различных видов отходов может привести к образованию опасных соединений. Принимая во внимание тот

факт, что мировая обстановка в плане утилизации бытовых отходов показывает себя с очень плохой и плачевной стороны, предлагается внедрить не столь современную, но вполне продуктивную систему переработки твердых бытовых отходов на энергетических предприятиях Казахстана.

Проект переработки ТБО предлагается внедрить на одном из производств города Темиртау «Bassel Group LLS». Основной целью проекта по внедрению является развитие нового процесса переработки ТБО в Казахстане и нашем городе. Так как доля переработки ТБО в Казахстане составляет всего лишь 3 % и в этот процент входит всего лишь сортировка ТБО, проект является небольшой частью указа Президента РК от 2014 года по созданию направления Зеленая экономика, в которой большое внимание уделяется переработке ТБО. По данному законодательству к началу 2020 года процент переработки ТБО в Казахстане должен возрасти, поэтому необходимо создавать новые перерабатывающие заводы.

Разработанный проект представляет совмещение уже существующего оборудования станции с оборудованием для сжигания ТБО. Проект направлен на улучшение экологической обстановки города, избавляя его от свалок ТБО, которые неблагоприятно влияют на окружающую среду. Кроме того, проект целесообразен с энергетической точки зрения для тепловой станции, так как с внедрением сжигания ТБО снижается потребление основного вида топлива – Экибастузского угля.

В проекте предлагается совместить котёл ПК-10 и топку для сжигания ТБО. Сжигание ТБО будет осуществляться слоевым методом, который представляет собой сжигание топлива в кипящем слое, на основе создания двухфазной псевдогомогенной системы «твёрдое-газ» при превращении слоя отходов в «псевдожидкость» под действием восходящего потока газа, достаточного для поддержания твердых частиц во взвешенном состоянии. Слой напоминает кипящую жидкость, и его поведение подчиняется законом гидростатики.

Технология сжигания ТБО в кипящем слое впервые реализована в начале 80-х годов в Японии. К середине 90-х годов этот метод получил достаточно широкое распространение: например, в Японии на его долю приходится около 25 % ТБО, подвергаемых термической обработке [3, с.1]. Считается, что сжигание в кипящем слое по эколого-экономическим параметрам в ряде случаев превосходит традиционное слоевое сжигание. Развитие этого метода в Японии прогнозируется и в

будущем, в том числе и за счёт модернизации устаревших заводов. Печи для сжигания ТБО в кипящем слое обеспечивают наилучший режим теплопередачи и перемешивания обрабатываемого материала и по этим характеристикам превосходят котлоагрегаты с переталкивающими решётками: кроме того аппараты кипящего слоя не имеют движущихся частей или механизмов. Однако необходимость обеспечения режима псевдоожижения обрабатываемого материала накладывает ограничение на его гранулометрический и морфологический состав, а также на теплотворную способность: в ряде случаев процесс сжигания в кипящем слое (особенно в циркулирующем кипящем слое) оказывается более дорогим, чем слоевое сжигание. Ведущие фирмы в области сжигания в кипящем слое – «LurgiAG» (Германия), «Ebara» (Япония), «FosterWheeler» (США). Технология японской фирмы «Ebara» реализована на нескольких десятках японских заводов; в европейских странах эта технология распространена под названием «Rowitec»; аналогичная система известна под названием «Pyroflow» (фирма «Ahlstrom», Финляндия). Сжигание в кипящем слое заложено в проекты заводов по комплексной переработке ТБО «Руднево» (Москва) и «Тимохово» (Московская область). Производительность печей для сжигания ТБО в кипящем слое от 3 до 25 т/час. Преобладающая температура сжигания – 850-9200С. В связи с более низкой (на 50-100 °С) температурой сжигания ТБО в кипящем слое по сравнению со слоевым сжиганием заметно снижается возможность образования оксидов азота за счёт окисления азота воздуха, в результате чего снижаются выбросы NO с отходящими газами. Кроме того, при сжигании в кипящем слое, значительно легче связать кислотные соединения серы и хлора путём добавки в топочное пространство соединений кальция (например, известняка). Данный метод сжигания по своим характеристикам подходит наиболее хорошо для сжигания ТБО. Итог всего этого – улучшение процесса выработки энергии и экономии топлива почти в 2 раза.

В проекте переработки твердых бытовых отходов разработана и предложена схема сжигания ТБО в условиях ТОО «Bassel Group LLS».

В существующую принципиальную схему работы котельного цеха и станции в целом предлагается установить топку с наклонными колосниковыми решётками для сжигания твёрдых бытовых отходов. Установленная топка – сателлит позволит увеличить выработку дополнительной тепловой энергии в количестве 6000 кДж/кг, что в свою очередь позволит при совместном сжигании топлива экибастузкого

угля и ТБО снизить затраты угля на 40 %, следовательно, снизить себестоимость вырабатываемого конечного продукта.

Описание технического предложения по реконструкции технологической схемы:

ТБО с мусороперерабатывающего производства машинами поступает на станцию, где выгружается в бункер для ТБО. При помощи грейферного крана твёрдые бытовые отходы загружаются в приёмное отделение и механическим забрасывателем подаются в топку на наклонную колосниковую решётку. Для перемещения и лучшего перемешивания топлива в верхней части топки применяется толкатель (шурующая планка) ТБО. Дутьевым вентилятором воздух подаётся под колосниковую решётку для интенсификации горения. Весь несгоревший остаток – шлак уходит в шлаковую ванну, откуда багерным насосом удаляется, путём перекачивания по системе шлакозолоудаления на багерную насосную. Получаемая теплота от сжигания ТБО направляется в нижнюю часть топки котла ПК-10, что приводит к увеличению тепловыделения в целом и большому восприятию тепла поверхностями нагрева [4, с. 6].

Комплексное сжигание ТБО на тепловой станции города обеспечит:

- увеличение рабочих мест (сортирование, переработка, доставка, сжигание ТБО);
- комплексное решение вопросов обезвреживания, утилизации, ликвидации отходов, оптимальное решение экологических проблем в городе и области;
- создание малоотходного производства и уменьшение нагрузки на окружающую среду;
- комбинирование топлива, снижение расхода основного топлива при неизменном к.п.д. котла 87 % на 40 %, при номинальной выработке тепловой энергии.

Экономическая эффективность проекта – 160 млн.тенге.

ЛИТЕРАТУРА

1 Компостирование твердых бытовых отходов, сайт [refleader.ru >jgeyfspolpolpob, html](http://refleader.ru/jgeyfspolpolpob.html).

2 А.Тугов, к.т.н. ОАО «ВТИ», В.Москвичев, к.т.н. ОАО «ВТИ», статья Создание тепловой электростанции на муниципальных отходах.

3 Сжигание отходов и мусора (ТБО) в кипящем слое, сайт – ztbo...otxodob...otxodob...tbo-v-kiptyashem-slo.

4 Инструкция по эксплуатации котла ПК-10 «Bassel Group LLS», г.Темиртау, 2005.

АНАЛИЗ ВЫБРОСОВ В АТМОСФЕРУ ПРЕДПРИЯТИЙ ГОРОДА ПАВЛОДАРА И РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ИХ СНИЖЕНИЮ

ТУРДЫЕВА Б. Д.

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АРЫНГАЗИН К. Ш.

к.т.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Согласно Экологическому кодексу Республики Казахстан нормирование качества окружающей среды ставит целью установление научно обоснованных предельно допустимых норм воздействия на окружающую среду, гарантирующих экологическую безопасность и охрану здоровья населения.

Проблемы загрязнения природной среды становится столь острой как из-за роста объемов промышленного, сельскохозяйственного производства, так и в связи с качественным изменением производства под влиянием научно-технического производства

Многие металлы и сплавы, которыми пользуется человек, неизвестны природе в чистом виде, и, хотя они в какой-то мере подвластны утилизации и вторичному употреблению, часть их рассеивается, накапливаясь в биосфере в виде отходов. Проблема загрязнения природной среды в полный рост встала после того, как в XX в. человек существенно расширил количество используемых им металлов, стал изготавливать синтетические волокна, пластмассы и другие вещества, имеющие свойства, не только не известные природе, но вредные для организмов биосферы. Эти вещества (количество и разнообразие которых постоянно растет) после их использования не поступают в природный кругооборот. Отходы производственной деятельности все больше загрязняют литосферу, гидросферу и атмосферу Земли. Адаптационные механизмы биосферы не могут справиться с нейтрализацией увеличивающегося количества вредных для ее нормального функционирования веществ, и естественные системы начинают разрушаться [1].

Тема анализ выбросов в атмосферу предприятий города Павлодара и рекомендации по их снижению остается актуальным в Казахстане как Индустриально-развивающее государство. Человек загрязняет атмосферу уже тысячелетиями. В последние годы местами отличается сильное загрязнение воздуха, связанное с расширением очагов промышленности, с технизацией многих областей нашей жизни, успешной моторизации. Действительно вредных веществ, попадающих в воздух, может

усиливаться их взаимными реакциями между собой, накоплением в горах, большой длительностью их нахождения в воздухе, особыми метеоусловиями и других факторами. В районах, где отмечается высокая плотность населения, скопление заводов и фабрик, большая насыщенность транспорта, загрязнение воздуха особенно возрастает. Здесь требуется срочные и радикальные меры. В дни, когда из-за погодных условий циркуляция воздуха ограничена, может возникнуть смог. Смог особенно опасен для пожилых и больных людей.

В периоды, когда загрязнение достигает высокого уровня, многие люди жалуются на головные боли, раздражения глаз и носоглотки, тошноту и общее плохое самочувствие. По-видимому, на слизистые оболочки действует в основном озон. Присутствие взвеси кислоты, главным образом серной, коррелирует с учащением приступов астмы, а из-за угарного газа возникают ослабление мыслительной деятельности, сонливость и головные боли. С высокими уровнями взвесей, действующими в течение длительного времени, связывают респираторные заболевания и рак легких. Однако все эти факторы могут в разной степени влиять на разные аспекты здоровья. В некоторых случаях загрязнение воздуха достигало настолько высоких уровней, что приводило к смертельным исходам [2].

Осаждающаяся, здесь глобальная проблема имеет свои варианты частичного или более полного решения, существует некий набор общих подходов к решению проблем окружающей среды.

Меры улучшения качества окружающей среды:

1. Технологические:
 - разработка новых технологий
 - очистные сооружения
 - замена топлива
 - электрификация производства, быта, транспорта
2. Архитектурно-планировочные мероприятия:
 - зонирование территории населенного пункта
 - озеленение населенных мест
 - организация санитарно-защитных зон
3. Экономические и правовые:
 - создание законодательных актов по поддержанию качества окружающей среды
4. Инженерно-организационные:
 - уменьшение стоянок автомобилей у светофоров
 - снижение интенсивности движения транспорта на перегруженных автомагистралях

Кроме этого, за последнее столетие человечество разработало ряд оригинальных способов борьбы с экологическими проблемами. К числу таких способов можно отнести возникновение и деятельность разного рода «зеленых» движений и организаций. Кроме «Green Peace'a», отличающегося размахом своей деятельности, существуют аналогичные организации непосредственно проводящие природоохранные акции. Также есть другой тип экологических организаций: структуры, которые стимулируют и спонсируют природоохранную деятельность (Фонд дикой природы).

Кроме разного рода объединений в сфере решения экологических проблем, существует целый ряд государственных или общественных природоохранных инициатив:

- природоохранное законодательство в Республике Казахстан и других странах мира;
- различные международные соглашения или система «Красных книг».

В числе важнейших путей решения экологических проблем большинство исследователей также выделяет внедрение экологически чистых, мало- и безотходных технологий, строительство очистных сооружений, рациональное размещение производства и использование природных ресурсов.

Загрязнение окружающей среды.

Под загрязнением окружающей среды понимают нежелательное изменение ее свойств в результате антропогенного поступления веществ и соединений. Основной источник загрязнения – это возвращение в природу массы отходов, которые образуются в процессе производства и потребления человека. При этом следует различать количественное и качественное загрязнение. Количественное загрязнение окружающей среды возникает в результате возвращения в нее тех веществ и соединений, которые встречаются в природе в естественном состоянии, но в гораздо меньших количествах. Качественное загрязнение связано с поступлением в нее неизвестных природе веществ и соединений, создаваемых в первую очередь промышленностью органического синтеза.

Существует три пути решения природоохранительных проблем:

- 1) создание очистных сооружений;
- 2) разработка природоохранительных технологий;
- 3) рациональное размещение грязных производств.

В результате роста загрязнения окружающей среды началось массовое движение в защиту природы. Многие страны

проводят государственную экологическую политику и политику природопользования. Эти мероприятия включают в себя разработку природоохранных законов и создание природоохранных органов окружающей среды.

В настоящее время разработаны международные программы защиты окружающей среды. В системе ООН существует специальная программа по охране окружающей среды ЮНЕП, которая объединяет все страны.

ЛИТЕРАТУРА

1 <http://jdis.co/pritchin-i-puti-resheniya-problem-zagryazneniya-vozduha.html>

2 <http://geoinfoed.ru/geo3/103-problemy-okruzhayushhej-sredy-puti-ix-resheniya.html>

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ БОЙЫНША ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АЙМАҚТАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ БАҒАЛАУЫ

ХАМЗИНА Ш. Ш.

п.ғ.к., профессор, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ.

СЕКЕН Е. Е.

студент, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызын көптеген мысалдармен, түсіндірулермен ашып көрсетуге болады. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды қорғау оның біздің экологиямыздың қауіпсіздігі үшін, біздің денсаулығымыз болашақ ұрпақ үшін маңызды десекте болады. Өйткені экологияға, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға зиян келсе біздің денсаулығымызға да зиян келетіні анық. Себебі, табиғат адамның өмірінің басты нәрі, қайнар көзі екендігі анық.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтар және ондағы экологиялық, ғылыми және мәдени құндылығы ерекше қоршаған орта объектілері еліміздің ұлттық игілігі болып табылады. Біз дипломдық жұмысымызда Павлодар облысы бойынша ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды қарастырғандықтан, осы ерекше қорғалатын аймақтардың рекреациялық қуаттылығын көрсетіп және табиғатты пайдалану принципіне негізделіп, оның табиғи ортасын сақтауды қамтамасыз ету жолдарын зерттейміз.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызы. Біздің бұл тақырыпты алудағы мақсатымыз ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың түсінігін, түрлерін, қағидаттарын, біздің мемлекетіміз үшін маңызын ашу арқылы ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың одан әрі дамуына үлес қосу қажет.

Орманның ешкімге залалын тигізер қастығы жоқ, қайта тіршілік атаулығы қамқоршы, оған достығы көп. Ол аңдар мен құстардың атамекені, әрі асыраушысы. Ол даланы желден, әсіресе, аңызқ апатынан қорғайды. Егер орман болмаса, жердің бүкіл құнарлы қыртысын суырып әкетіп, құрғатып тастар еді. Орман құрыса, көп ұзамай ондағы өзендер мен бұлақтар да құриды. Көктемдегі даладағы қар суы бір аптаның ішінде ғайып болады. Ал қалың орманның ішіндегі қар ағаш көлеңкесінде айлап жатып ериді. Ондағы бұлақтарды, өзендерді суландырады. Орман – оттегінің негізгі көзі [1].

Орманның құрып кетуіне негізгі үш қауіп бар: өрт, әр түрлі орман аурулары, адамдардың ағаштарды кесіп жоюы. Бұлардың ішінен өрттің келтіретін шығынына ерекше тоқталдық.

Зерттеудің мақсаты: Павлодар облысы бойынша ерекше қорғалатын табиғи аймақтардың қазіргі кездегі экологиялық жағдайын жан-жақты зерттеу болып табылады.

Зерттеудің міндеттері: қарастырылатын аймақтардың табиғи жағдайларын зерттеу; зерттелген аймақтардың экологиялық жағдайын анықтау; ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды сақтау шараларын ұсыну. Зерттеу объектісі: Павлодар облысындағы ерекше қорғалатын табиғи аймақтар.

Облыс ормандары негізінен жазық, тек қана Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркі (МҰТП) (50688 га немесе 12,5 %) таулы ормандарға жатады. Баянауыл табиғи ұлттық паркі – Баянауыл ауданының орталығында орналасқан. Солтүстігінде Торайғыр ауылдық округінің, оңтүстік-шығысында Ақсан ауылдық округінің, оңтүстік-батысында Құндыкөл ауылдық округінің аумағымен шектеседі. 50°15' с.е. – 75°30' ш.б. орналасқан [1, с. 19].

Баянауыл өлкесінің бүгінгі тыныс-тіршілігінен жаңа заманға бейімделу бағытына бет түзегенін аңғару қиын емес. Өмір талабының өзі алға жылжыған тарих көлінен қашау емес. Баянаула бүгінде қайнаған өмірдің бел ортасында. Ауданның ертеңгі болашағы туризмді дамытумен тығыз байланысты. Туризм елдің экономикасына үлкен табыс көздерін әкелетін, сол арқылы аудан жұршылығының

әлеуметтік-мәдени тұрмыс деңгейін көтеретін бірден-бір сала. Туризм табыс көзі ауданымызда жалпы республикада кенжелеп қалған. Кеткен кемшіліктің орнын толтыру қашанда артық емес. Осы орайда 1999 жылы 22 ақпанда облыс әкімінің «Баянауыл Ұлттық табиғи паркінің аумағында 1999 – 2000 жылдары туризмімен демалысты дамыту жөніндегі шешімін негізге ала отырып, аудан экономикасын көтері мақсатында жұмыс жоспары жасалынды, 40 жуық шаралар белгіленді». Ауданның қоғамдық дамуына көмек ретінде құрылған қор мен мемлекеттік коммуналдық кәсіпорын «Баян-Сервис» ауданның заман талабына, қалай алға жылжып, дамуына үлестерін қосуда. «Баян-Сервис» коммуналдық кәсіпорын «Жасыбай» демалыс аймағында орналасқан демалыс үйлеріндегі жұмыс орындарына 300 астам адам жұмыспен қамтамасыз етіледі [2, с. 34].

Баянауыл ауданының территориясында орналасқан бірнеше тау сілемдері биік адыларды құрайды. Осы тау жоталарынан көптеген тау бұлақтарының көздері бастау алып, бірнеше кіші өзендерге ұласады. Солардың қатарындағы Шідерті, Балашідерті, Қарашы саласымен, Ащысу, қос салалы Еспе өзендерді тірестікке ағып, біртіндеп беттерін түсікке бұрып, аудан өлкесін бөліп өтеді.

Парк аумағында бірнеше су ағындары кездеседі. Олар: Шетеспе, Қынды, Тайлақ, Тасбұлақ, Қисық өзен, Үре, Мойылды және Малдыбұлақ таулы жоталарының терістігінен, батыс, оңтүстік және шығыс бағыттарынан құлай ағады да, көптеген көкөрай шалғын қорықтарды құрайды. Шетспе су ағыны Камбарос тұзды көліне құяды, Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи парк территориясындағы ұзындығы 10 км құрайды. Ал Қынды өзені бес ірілі-ұсақты бұлақтардың қосылуынан құралады. Парктың территориясынан ағып өтер ұзындығы 26 шақырымға жуық. Жазда бұл бұлақ құрғап қалады, орта және төменгі ағысында қалдықты су сақталады. Малдыбұлақ су ағыны Баянауыл тауының солтүстік-шығыс беткейіне құлайды да, ащы аңғарда өз ағынын жоғалтады. Бұлақтың ұзындығы 7 км құрайды.

Орман қорын орман және орманға жатпайтын алқаптардың көптеген түрлері құрайды. Орман алқаптары орман қоры жерлерінің жалпы ауданының 80,9 %, ал орманға жатпайтын алқаптар – 19,1 % құрайды. Орманға жатпайтын алқаптарды (86757 га) негізінен шабындықтар (36,9 %), жайылымдар (35,7 %), сулар (2,6 %) және басқа жерлер (14,4 %) құрайды.

Орман басқан алқаптар облыстың ерекше қорғалатын табиғи аймағының орман алқаптары алып жатқан жалпы ауданының 70,1 %

алады. Орман басқан алқаптардағы орман дақылдарының меншікті салмағы 10,9 % құрайды [3, с. 47].

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтың орман баспаған алқаптарында өртендер мен құрып кеткен көшеттер басым – 60,3 %, одан кейін алаңқайлар – 34,5 %, ал кесілген жерлер 1,7 % алады. Табиғи (биологиялық) алқаптар орман баспаған орман алқаптарының 3,5 % құрайды.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтың орманға жатпайтын алқаптарында жайылымдар басым – 37,0 %, шабындықтар – 34,9 %, егістіктер – 1,2 %, басқа алқаптар – 16,6 %, жолдар мен орам орман сокпақтары – 6,8 %, мекендер – 0,9 % және сулар мен батпақтар – 2,6 %.

Зертеу мәліметтерін салыстырсақ соңғы 7 жыл аралығында орман алқаптары 113 рет өртке шалдыққан. Дәлірек айтқанда өрт шалған аумақ 25631 мың гектарды құрайды. Жасалған сараптама нәтижесінде жоғарыда көрсетілген көрсеткітерге сәйкес қоршаған ортаға шығаратын оттегі мөлшері 12 мың таннадан асады екені белгіленді.

Егер жылына 10 га ағаш отырғызсақ, 17 жылда 10 га ағаш/жылына = 170 га ағаш болады. Не бары 170 га орман 1 жылдық шығыннан әлдеқайда аз екені байқалды. Өрт жолының қызуының лебі сау ағаштарға да зияны мол. Өрт болған аумақта құрғақшылық болып, келесі өрт шығу қаупі туындайды.

Екінші қауіп – орманның әр түрлі зиянкестері мен ағаштардың ауруларының әсері. Одан қарағай орманының 7000 м3 аумағы құрып кеткен.

Ұлттық паркінің ағаш отырғызу мүмкіндігі жыл сайын 15–25 га. Егер Баянауыл ормандарында өрт болмаса, 300–350 жылда қалпына келтіруге болады деген қорытынды жасауға болады.

Адам санының артуына байланысты өндіріс деңгейі де күрт өсті. Соған байланысты қоршаған ортаның ластануы артты. Экологиялық мәселелері пайда бола бастады. Мысалы: Қышқыл жаңбыр, озон қабатының жұқаруы, шөлейттену, ормандардың жойылуы, биосфераның тозуы, су, жарық, ауаның ластануы, радиоактивті қалдықтардың көмілуі. Мұндай экологиялық мәселелер болмау үшін адам өз қажеттіліктерін табиғи ортаның байлықтарымен шамаластыру керек. Қорыта келгенде, бүкіл адамзат табиғаттың ажырамас бөлігі екенін, табиғаттағы кез-келген ауытқу адамға да әсерін тигізерін түсінеді.

Аймағымыздағы ЕҚТА экологиялық мәселелерді шешу және дамыту бойынша келесідей ұсыныстар жасаймыз:

1. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бүкіл қоғам болып атсалысу керек.

2. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін халықтың экологиялық білім беру мен ағартушылық жұмыстарды үзбей жүргізіп тұру қажет.

3. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың санын көбейтіп, оларды аялап, сақтауға халықты үйрету керек.

4. Экотуризмді дамыту керек.

5. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жағдайын жақсарту үшін арнайы мамандар өзірлеу.

6. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға бөлінетін мемлекеттік қаржыны көбейту.

7. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды зертеп, жаңа қырларын ашу үшін конференциялар мен ғылыми жарыстар ұйымдастыру.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды қаржыландыру заңға сәйкес республикалық және жергілікті есебінен, қоршаған ортаны қорғау мен сақтау қорынан, ерекше қорғалатын табиғи аймақтарға бөлінген қаржылардан, сонымен қатар адамдардың өз еріктерімен берген қаржылары арқылы, заңды және жеке тұлғалардың көмегімен жүргізіледі. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар еліміз үшін аса қымбат екенін ескерсек, осы біздің айтып отырған орман қорының экологиясын қайта қалпына келтіру жолында орман шаруашылығы мамандарының назарын озық технологияларды қолдануға аударған жөн [4, с. 25].

Аймағымыздағы ерекше қорғалатын табиғи аумақтардағы экологиялық жағдайының қорытындылай келсек олардың тұрмыстық қалдықтармен және шығарындылармен ластану дәрежесі жоғары екендігін, орманды пайдаланудың белгіленген тәртіп талаптарының сақталмауының байқап отырмыз. Сонымен қатар осы аумақтарда өрт қауіптілігі аса жоғары екенді анықталды.

Мұндағы ормандар табиғи өрт қауіптілігінің ең жоғарғы I класына жатқызылады, мұнда өрт қауіптілігі бар кезең сәуір айынан қазан айына дейін созылады. Орман басқан алқаптардың ауданын үлкейту үшін ең тиімді шаралар ормандарды қайта өндіру, ормандарды өрттен және заңсыз кесулерден сақтауды қамтамасыз ету, ормандарды зиянды жәндіктер мен аурулардан қорғау болып табылатыны анықталды.

Орман қорының жағдайын жақсарту бойынша негізгі шара ретінде ормандарды қайта өндіру орман баспаған алқаптарда да, сондай-ақ орман дақылдарын жасау және табиғи орман басу арқылы шаппа орындарда да өткізіледі.

Ертіс жайылмасы экожүйесінің қазіргі жағдайы өте қауіпті. Өйткені жайылмаға тигізілетін антропогендік әсер орасан зор, мәселен, сулардың техногенді ластануы және өзен жүйесі су режимінің табиғи жағдайларының өзгеруі ең маңызды мәселелер қатарына жатқызылады.

Ертіс жайылмасы экожүйесін қалпына келтірудің негізгі концепциясы табиғи кешеннің табиғи орналасуына сәйкес қызмет етуінің шарттарын қамтамасыз ету болып табылады. Ең алдымен, су тасқынының тиімді режимі моделі бойынша су жіберуді жүзеге асыру негізінде жайылманың сумен басылу шарттары мен жиілігін қалпына келтіру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ахметжанова А.Д. Баянаула. – Астана: Фолиант, 2001. – 423б.
- 2 Мұқашева Ж.Н. Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркіндегі жағдайды талдау және әрі қарай дамыту шаралары.// Әдістемелік кұрал. 2003. 30б.
- 3 Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің орман шаруашылығын жүргізу жобасы.// 2006
- 4 Қазақстан Республикасы мемлекеттік орман қорында орман шаруашылығын жүргізу ережелері. Астана: 2005 – 15-25б.

1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы
1.2 Қоғамның денсаулығы мен экологиялық қауіпсіздік жағдайы

1.2.2 Географиялық зерттеулердің қазіргі көрінісі.
Қазақстандағы туризм

1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала
1.2 Состояние здоровья и экологической безопасности общества

1.2.1 Современные аспекты географических исследований.
Туризм в Казахстане

ВНЕКЛАСНАЯ РАБОТА И ЕЕ РОЛЬ
В ФОРМИРОВАНИИ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ
В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

АМАНЖОЛОВА Г. К.

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АЖАЕВ Г. С.

к.г.-м.н., доцент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Наш мир, многоликий и противоречивый вошёл в новый век и в новое тысячелетие. Он богат сложными проблемами политического, экономического и социального характера, многие из которых имеют и свои важные территориальные географические аспекты. Мировое хозяйство вступило в новую стадию развития, связанную с современным этапом НТР, это означает, что экономическая мощь каждой страны будет определяться тем, прежде всего, насколько она сумеет овладеть новейшими достижениями науки и техники, в какой степени сможет добиться повышения производительности труда в интересах улучшения народного благосостояния. В связи с этим перед географией, как наукой, встают огромные задачи как наиболее концентрированным выражением человеческого разума.

Географическая наука, из науки описательной, постепенно превращается в конструктивно-преобразовательную науку. Она занимается изучением и прогнозированием нового состояния географической среды, географической оболочки, установлением критических пределов антропогенного преобразования природы и оптимизацией взаимодействия между нею и обществом, участвует в рациональном размещении населения и хозяйства.

Всё развитие человеческой цивилизации ведёт к возрастающему развитию единства всего мира, взаимозависимости между континентами, регионами и странами. Это следствие преобразования мировой экономики, научно-технический прогресс, ускорение обмена информации, передвижения людей и товаров [1, с. 4].

Прочность и глубина знаний предмета географии должна быть заложена ещё со школьной скамьи. Тогда можно будет решать глобальные проблемы, которые возникали перед человечеством. Учёные выдвинули лозунг: «Мыслить глобально, действовать локально!». Н. Н. Баранский призывал учёных географов «мыслить континентами». Рассматривая глобальные проблемы, мы должны научить учащихся обобщать полученные знания и, систематизируя их, применять их при решении тех или иных вопросов. Мы всегда должны помнить, что все глобальные вопросы всего человечества непосредственно касаются и каждого из нас как маленькой «частички» всего единого и многоликого человечества.

Перед учительством на сегодняшний день стоит очень важная задача: научить учащихся с должным вниманием относиться к изучению предмета географии, который пригодится в жизни, независимо от выбранной профессии; выработать потребность в изучении предмета, а самое главное – вызвать интерес к изучению данного материала.

Главным направлением повышения качества знаний учащихся на сегодняшний день являются: применение новых методов и технологий, внедрение компьютерной грамотности, умение «черпать» информацию в Интернете и прочее.

Следует здесь отметить, что классно-урочная система изучения предмета никогда не даст высоких положительных результатов без проведения и организации внеклассной, т.е. внеурочной, работы по предмету.

Роль внеклассной работы очень велика. Прежде всего, она вызывает у учащихся повышенный интерес к изучению предмета. Далее, она помогает, вернее всего, ориентирует и направляет на выбор профессии, и конечно же, является одним из главных факторов, повышающих качества знаний учащихся по предмету [2, с. 3].

Ещё М. И. Калинин говорил: «Наша земля, леса, горы, реки и моря своей разнообразностью, наши промышленные предприятия, колхозы, наши школы – всё это может служить богатейшим материалом для воспитания...». Знакомство с географией родного края, с одним из уголков земли ведёт к сознательному изучению

географии всех стран, а также помогает тому, чтобы любовь к Родине была ещё более живой и содержательной». Эти слова сегодня перекликаются со словами нашего Президента: «Мы должны сделать нашу страну экологически процветающей».

Тесное взаимодействие учебной и внеклассной работы в органическом единстве – важная цель повышения эффективности многогранного процесса обучения и воспитания учащихся.

Значение видов и форм внеклассной работы непрерывно возрастает. Причиной тому ряд факторов.

Во-первых, внеклассной работе по географии присущи исключительно большие возможности в осуществлении многих воспитательных функций.

Определённой частью работы учителя географии является и научно-просветительная работа среди родителей и всего населения прилегающего к школе района. Важность такой работы очевидна, если учесть постоянное общение школьников со взрослым населением.

Во-вторых, содержание школьного образования не может, да и не успевает вследствие нестабильности программ и учебников, охватывать многие достижения научно-технического прогресса, в том числе и те, которые являются эффективным средством воспитания. И только во внеклассной работе с учащимися можно компенсировать этот недостаток. На географических вечерах, читательских конференциях, кружковых и факультативных занятиях можно и нужно сообщать учащимся о новейших достижениях и ещё не решённых проблемах, ориентировать их на задачи исследования и созидания, которые сегодняшнему поколению придётся решать, когда оно войдёт в большую жизнь [3, с. 5].

В-третьих, программа рассчитана на среднего ученика, а более способным – нужен углубленный подход к изучению предмета – факультативные занятия. Таких учащихся уже в школе нужно привлекать к исследовательской работе, творческому участию в разработке проблем теоретического и прикладного характера. Именно в такой работе они пробуют себя и крепнут, выбирают свой путь в жизни.

В-четвёртых, только кружковые занятия могут повлиять на индивидуальные способности и принести определённый успех в развитии и совершенствовании лучших качеств будущего гражданина республики.

В-пятых, внеклассная работа – это, прежде всего, практическое изучение родного края, то есть географическое краеведение. В этой

работе решается комплекс задач учебно-воспитательного характера: формируется понимание к природе и любовь к Родине, закладывается способность правильно воспринимать смысл рационального природопользования, охраны умножения естественных ресурсов, осуществляется экономическое воспитание. Школьники учатся собирать и обрабатывать исходный материал, оформлять результаты [4, с. 5].

Формы внеклассной работы по географии различаются по дидактическим целям, по периодичности проведения, количеству занятых в них учащихся, по методике подготовки и проведения. Так в зависимости от дидактических целей различают формы внеклассной работы направленные на расширение кругозора и на углубление знаний учащихся по отдельным отраслям географии: факультативы, соответствующие секции географического кружка, исследовательские проекты и др. По периодичности проведения формы внеклассной работы объединяются в две классификационные группы: эпизодические и систематические. Эпизодическими формами внеклассной работы по предмету являются географические олимпиады, вечера, викторины, походы, экскурсии, предметные недели др. К систематическим формам относятся работа географического кружка, географических клубов, школьных географических научных обществ, работу факультативов. Классификация форм внеклассной работы на эпизодические и систематические в определенной степени является условной, так как многие из эпизодических форм (викторины, конкурсы, олимпиады, вечера, и др.) проводятся в рамках систематических форм внеклассной работы по географии. По количеству учащихся занятых внеклассной работой различают массовые, групповые и индивидуальные формы работы. Массовые формы работы предусматривают занятость в их проведении учащихся всех классов, в которых изучается курс школьной географии. Примером массовой формы внеклассной работы является проведение в школе географической недели. Групповые формы внеклассной работы объединяют наиболее заинтересованных и увлекающихся географией учащихся. К ним относятся географические кружки, клубы, объединения, школьные научные географические общества, факультативы, походы, экскурсии, географические викторины, олимпиады и др. Единичные формы работы, как правило, реализуются при проведении массовых форм внеклассной работы по географии. Это индивидуальные

задания по подготовке рефератов, докладов, презентаций, заданий исследовательских проектов и др. [5, с. 3].

Географический кружок. На заседании географического кружка по определенным темам могут быть географические сообщения (краткие устные изложения небольших очерков, рассказов, описания самого разнообразного содержания по географии из литературных источников, газет, журналов). На одном заседании заслушивается и обсуждается не более трех сообщений. Могут быть на заседании и географические информации (от сообщений отличаются тем, что излагаются наиболее новые сведения по материалам печати, радио, телевидения), доклады и рефераты по самым разнообразным темам (реферат пишется по одному литературному источнику, доклад – по нескольким). На занятиях географического кружка могут быть и такие формы работы, как географические игры на знание карты, на сообразительность, игры-путешествия, географическое лото, вопросы-загадки, викторины. Кружок имеет рукописный орган. Это может быть географическая газета.

Школьные географические клубы. Клубная форма работы обычно является продолжением кружковой работы только на более высоком организационном и содержательном уровне. От кружковой работы ее отличает возможность привлечения в составе клуба учащихся разных возрастов, разнообразием в выборе содержания, широтой и значимостью рассматриваемых теоретических и практических вопросов, наличием таких атрибутов как устава, эмблемы, девиза.

Научное географическое общество учащихся – это добровольное объединение школьников, которые стремятся пополнить свои знания, расширить кругозор, заниматься исследовательской и природоохранной деятельностью во внеурочное время под руководством учителя. Основой научного общества являются первичные объединения учащихся, как правило, ими являются географические кружки и клубы.

Географический вечер – это наиболее массовая форма внеклассной работы по географии. Географические вечера по своему содержанию носят тематический характер с ярко выраженным познавательным характером. Для географических вечеров характерно сочетание различных форм внеклассной работы: викторины, сообщения, доклады, электронные презентации, встречи с интересными людьми и многие другие.

Викторины – одна из традиционно сложившихся форм внеклассной работы по географии. Ее редко применяют как самостоятельную форму работы, обычно она является составной частью географического вечера, предметной недели, или другого массового внеклассного мероприятия. Викторину как самостоятельное внеклассное мероприятие можно проводить как в обычном, так и электронном варианте. Вопросы такой викторины разрабатываются с учетом уровней познавательной деятельности учащихся [6, с. 47].

Предметная неделя по географии в настоящее время наиболее распространенная форма внеклассной работы по географии. Главным достоинством предметной недели является привлечение большого количества учащихся к различным мероприятиям, возможность погружения учащихся за относительно короткий временной период в занимательный и увлекательный мир географии, интеграция различных форм внеклассной работы. Предметная неделя может включать проведение географических конференций, олимпиад, диспутов, электронных презентаций, викторин, встреч с интересными людьми, конкурсов и др.

Географические олимпиады являются формой внеклассной работы проводимой в формате районных (городских) и республиканских предметных олимпиад школьников. В последнее время, в рамках профессионально-ориентационной работы, предметные олимпиады республиканского формата проводятся Чеченским государственным университетом, совместно с образовательными учреждениями. Проведению районных, республиканских олимпиад, как правило, предшествует проведение школьных олимпиад. Важным этапом подготовки к олимпиаде является разработка вопросов и заданий. Туристско-экскурсионная работа. Одной из форм внеурочной работы является туристско-экскурсионная работа. Экскурсии могут проводиться непосредственно учителем школы. Главная цель туризма – оздоровление учащихся, но вместе с тем реализуются и познавательные задачи, закрепление пройденных знаний о ландшафте, почвах, социально-экономических особенностях территорий и отраслей промышленности, туристических особенностей определенных территории.

Перед каждым учителем географии возникает вопрос с чего начать, в каких формах и какими методами проводить внеклассную работу. Опыт показывает, что внеклассную работу лучше начинать с массовых эпизодических мероприятий, затем надо переходить

к систематической и научно-просветительной работе среди школьников и населения.

Участие школьников во внеклассной работе добровольное, оно основано на интересе к предмету. Это одно из практических проявлений жизнненности гарантий Конституции Республики Казахстан «О правах ребёнка». Задача учителя – всемерно способствовать проявлению инициативы школьников. Во внеклассной работе занятия познавательного характера нужно сочетать с практическим применением знаний и трудовой деятельностью. Будучи добровольной, для учащихся, она является обязательной для учителя географии, так как на учителя лежит к тому же и часть ответственности по нравственно-патриотическому воспитанию.

ЛИТЕРАТУРА

1 Гакаев Р. А., Чатаева М. Ж. Преподавание географии в школе и его значение как междисциплинарного учебного предмета. Научное обозрение № 4, 2014.

2 Галай И. П. Методика обучения географии, Минск.: Аверсэв, 2006. 116 с. 3.

3 Рашидов М. У., Гакаев Р. А. К вопросу взаимоотношения общества и природы в Чеченской Республике. Вопросы современной науки и практики. Университет им. В. И. Вернадского № 3 (9) /2007.

4 Иванов, Ю. А. Методика преподавания географии. Брест.: БрГУ, 2012. 96 с. 5.

5 Гакаев Р. А., Особенности учебно-полевой практики по почвоведению студентов-географов Чеченского государственного университета. Материалы 4 международной конференции Полевые практики в системе высшего профессионального образования, (СПбГУ) Симферополь, 2012

6 Мукаева Л. А., Солтахмадова Л. Т., Гайрабекова М. Т. Внеклассная работа и ее роль в формировании географических знаний в условиях современной школы [Текст] // Теория и практика образования в современном мире: материалы VI междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2014 г.). – СПб. : Заневская площадь, 2014. – С. 47-50.

КАЗАХСТАН НА ПУТИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОЙ ИНДУСТРИИ

АТИКЕЕВА С. Н.

к.б.н., доцент, Университет Туран-Астана, г. Астана

ДАРТАЕВ А. А.

магистрант, Университет Туран-Астана, г. Астана

Казахстанцы с честью выдержали период разрухи и встали на путь устойчивого развития всех сфер экономики, в том числе и отрасли туризма. Многие помнят, как не просто складывалась экономическая ситуация в первые годы независимости. Остро стояли вопросы: международного признания Казахстана; формирования нормативной, правовой базы и определения туризма отраслью экономики страны; обеспечения и сохранности его материально-технической инфраструктуры; развития отечественного рынка туристских услуг. Оперативного решения требовали проблемы: подготовки туристских кадров; доступности и сохранности туристских объектов; восстановления структуры молодёжного, детско-юношеского и спортивного туризма, продвижения Казахстана как привлекательного туристского направления на мировой рынок и многое другое.

Проанализировав текущую ситуацию, изучив тенденции развития мировой туристской индустрии, были приняты необходимые меры, позволившие объединить весь имеющийся потенциал, скоординировать деятельность государственных, частных структур и общественных органов на развитии туристской отрасли.

Для выхода отечественного туризма на мировой рынок назрела необходимость вхождения Казахстана в международное туристское сообщество. В этой связи Казахстан на 10-й Генеральной ассамблеи ЮНВТО в Бали (Индонезия), вступил во Всемирную туристскую организацию в качестве Действительного члена ЮНВТО.

Начиная с 2001 года, казахстанские делегации стали принимать участие в Генеральных ассамблеях ЮНВТО – в г. Сеуле (Республика Корея) и Осака (Япония), в г. Пекине (Китай) и в г. Дакаре (Сенегал).

В ноябре 2007 года на XVII Генеральной ассамблеи Всемирной туристской организации Объединённых Наций (ЮНВТО) в г. Картахена (Колумбия), Казахстан впервые вошёл в состав Исполнительного совета ВТО от Европейской комиссии и был удостоен права проведения XVIII Генеральной ассамблеи Всемирной туристской организации в г. Астане [1, с. 2].

В сентябре 2008 года в г. Алматы по инициативе Министерства туризма и спорта Республики Казахстан совместно с ЮНВТО, состоялся III Международный форум мэров городов Шёлкового пути и по оценке ООН, был самым представительным и результативным.

В октябре 2009 г. в г. Астане была успешно проведена XVIII Генеральная ассамблея Всемирной туристской организации Объединённых Наций. Итогом форума стало принятие программы ЮНВТО на 2010-2013 годы по достижению трех стратегических целей: конкурентоспособности, устойчивости и партнерства. Дальнейшая Программа действий членов ЮНВТО и Казахстана, теперь строится на продвижение в таких областях, как стандарты и качество, инновации, разработка новых туристских продуктов и управление туристскими направлениями в туризме.

По мнению Генерального секретаря ВТО, г-на Талеба Рифаи и авторитетных международных экспертов, XVIII Генеральная ассамблея превзошла все предыдущие по своей представительности, эффективности и важности принятых решений. Главы делегаций из Франции, Италии, Венгрии, Хорватии и других стран подчеркнули, что 18-я Генассамблея стала поистине эпохальным событием в мировом туризме, на котором были приняты важные политические решения по устойчивому развитию туризма и его потенциальном вкладе, который он способен внести в стабилизацию мировой экономики. В частности, усилий, направленных на решение крупных глобальных вызовов 21 века, таких как обеспечение занятости и снижение бедности за счёт туризма. Сокращения объема вредных выбросов в атмосферу, сохранения и бережного отношения к окружающей среде, преодоления последствий техногенных катастроф и изменений климата, пандемии гриппа и создания условий для развития «зеленой экономики туризма». Принята программа совместных действий – «дорожная карта» по преодолению последствий финансового, экономического, социального кризиса и восстановлению туризма, рассмотрены приоритеты его устойчивого развития на долгосрочный период. Одним из ключевых вопросов, рассматриваемых на Ассамблее, стали «новые инициативы Казахстана по возрождению туризма на Великом шёлковом пути» и принята Астанинская декларация, имеющая важное стратегическое значение не только для Казахстана, но и для мирового туристского сообщества.

Благодаря принимающей стороне, впервые в истории ЮНВТО Генеральная Ассамблея по туризму проведена с применением новой

информационно-медийной стратегии, нацеленной на максимальное освещение этого события в мире. К этой работе были привлечены журналисты известных телекомпаний мира – CNN, BBC, Aljazeera, France Press, EFE (главное агентство новостей Испании и Латинской Америки), Turbo, Daily Travel News. Эта ширококвещательная кампания достигла основной цели – обеспечила максимальную рекламу Казахстану как стране-организатору и активному члену Всемирной туристской организации, деятельности ЮНВТО и работе Генассамблеи.

В Ассамблее приняли участие 700 делегатов из 146 стран – действительных членов UNWTO и двадцать крупных международных организаций из числа присоединившихся её членов. Данное событие позволило позиционировать нашу страну в качестве нового туристского направления, повысить инвестиционную привлекательность казахстанского туризма и узнаваемости Казахстана на международной арене [2, с. 75].

Этому в значительной мере способствовала и деятельность Национальной туристской администрации по формированию туристского имиджа республики в продвижении национального турпродукта на мировой рынок туристских услуг. Начиная с 2001 года, в республике стали ежегодно проводиться – информационные туры раскрывающие богатый туристский потенциал страны для развития международного туризма. Казахстан – стал участвовать в крупнейших международных туристских выставках и ярмарках, проводимых в городах: Берлине (ФРГ), Лондоне (Великобритания), Мадриде (Испания), Москве (РФ), а с 2007 года и в городах Пекине (КНР), Сеуле (Южная Корея), Токио (Япония), и Париже (Франция). С каждым годом увеличивались выставочные площади, расширялось представительство туристских организаций республики, повышалось качество рекламно-информационной продукции.

Начиная с 2001 года, стала ежегодно проводиться – Казахстанская международная туристская выставка KITE, а с 2003 года «Отдых – Astana Leisure», которые включены в Календарь международных мероприятий Всемирной туристской организации (ЮНВТО).

С развитием мирового туризма, становлением его общественно важным социально-экономическим феноменом, особую актуальность обрели проблемы подготовки туристских кадров [3, с. 17]. Базовая подготовка специалистов туристской индустрии в Республике Казахстан началась с 2001 года. В настоящее время до 33 – возросло

количество высших учебных заведений готовящих специалистов для сферы туризма. Из них к государственной форме собственности относятся 17 вузов, а к частной – 20 вузов.

Предпринятые меры позволили нам сформировать основу отечественной туристской индустрии для развития внутреннего, а также международного (въездного и выездного) туризма и оптимизировать процедуры на оформление виз для экономически и политически стабильных государств.

Прогнозируется, что к 2020 году объем въездного туризма увеличится до 10 млн., а внутреннего – до 7 млн. человек и Казахстан войдет в число 30-ти наиболее привлекательных международных туристских направлений, станет одним из ведущих туристских центров на евразийском пространстве.

Успешную реализацию этой государственной политики, мы видим в создании эффективного механизма стимулирования и регулирования туристской деятельности, повышения инвестиционной привлекательности отрасли с учетом современных, международных требований и передовых технологий [4, с. 123].

Сегодня – европейские и азиатские туристские рынки проявляют большой интерес к Казахстану как новому туристскому направлению, что подтверждается и динамикой роста основных показателей развития отрасли туризма.

ЛИТЕРАТУРА

1 Е. С. Никитинский «XVIII Генеральная Ассамблея Всемирной туристской организации Объединённых Наций – главное событие мирового туризма» // Научно-методический журнал «Сокпак-Тропинка», – 2009, № 6 (23), – 4-7 сс.

2 Квартальнов В. А. Туризм. Учебник. – М. : Финансы и статистика, 2012. – 320 с.

3 Экономика туризма: учебник / М. А. Морозов, Н. С. Морозова, Г. А. Карпова, Л. В. Хорева. – М. : Федеральное агентство по туризму, 2014.

4 Е. С. Никитинский. «О реализации государственной политики в сфере туризма по вхождению Казахстана в число наиболее конкурентоспособных стран мира» // Научный журнал Вестник университета «Туран» – 2013, № 3-4 (32), – 123-131 сс.

ФОРМИРОВАНИЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ СРЕДСТВАМИ АКТИВНЫХ ВИДОВ ТУРИЗМА

АЯПБЕКОВА А. Е.

к.г.н., доцент, Университет Туран-Астана, г. Астана

НИКИТИНСКИЙ С. Е.

д.п.н., профессор, Университет Туран-Астана, г. Астана

Сегодня, когда природный потенциал Казахстана еще богат и разнообразен, он является главным составляющим – привлекательности национального туристского продукта и развития всех видов экотуризма. Наша задача состоит в том, чтобы используя эти уникальные природные возможности, никоим образом не нарушать природного баланса сложившейся экосистемы, не допустить утраты национального биоразнообразия, сохранить и приумножить природное наследие для потомков, особенно среди редких, исчезающих видов флоры и фауны.

Таким образом, развитие туризма в т.ч. активных видов туризма и туристско-краеведческой деятельности, должно также отвечать этим правилам. Общеизвестно, что воспроизводство – достаточно сложный процесс, требующий изучения, плановости управления и устойчивого развития.

Под устойчивым развитием туризма, ученые понимают экономический рост, обеспечивающий удовлетворение материальных и духовных потребностей как настоящих, так и будущих поколений при сохранении равновесия исторической сложившихся экосистем и связывают понятие устойчивого развития с плановым и стабильным социально-экономическим развитием, не разрушающим своей природной основы [1, с. 12].

В этой связи, и в целях реализации Указа Президента Республики Казахстан от 18 июня 2009 года № 827 «О Системе государственного планирования в Республике Казахстан» разработан Стратегический план Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2009 года № 2340. В текущем году Указом Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958 утверждена Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию на 2010-2014 годы (далее – ГПФИИР), в которую введен раздел «Туристская отрасль». В соответствии с ГПФИИР и Стратегическим планом развития Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 разработан проект Программы развития перспективных направлений туристской индустрии Республики Казахстан на 2010-

2014 годы. 27 августа т.г. проект Отраслевой программы рассмотрен на заседании Государственной комиссии по вопросам модернизации экономики Республики Казахстан под представительством Премьер-министра Республики Казахстан К. Масимова и принято решение о внесении данного документа на согласование в Правительство Республики Казахстан [2, с. 34].

В успешной реализации данных программ мы рассчитываем на заинтересованное участие, как государственных структур, местных исполнительных органов, так и широкого представительства всей туристской общественности страны.

Вторая не менее важная проблема – формирование евразийской культуры личности средствами активных видов туризма. В послании Главы государства Н. А. Назарбаева – народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъём – новые возможности Казахстана» были определены основные приоритеты социально-экономической политики на ближайшее десятилетие в сфере туризма и спорта: «Министерству туризма и спорта совместно с акимами необходимо определить совместные мероприятия для развития спорта в стране и воплотить их в реальные дела...».

В успешной реализации этого требования первостепенную роль могут сыграть активные виды туризма, как наиболее доступные для всех категорий населения.

В «Отчетах по человеческому развитию», составляемых по Программе развития ООН, отмечается, что здоровье и продолжительность жизни человека на 51,2 % зависят от поддержания здорового образа жизни, на 20,4 % – от биологических данных, в том числе от наследственности, на 19,9 % – от состояния окружающей среды и на 8,5 % – от уровня развития здравоохранения. Несомненно, в этом большом вопросе, огромное значение отводится решению экологических проблем, качеству питьевой воды и другим субъективным факторам, но основные резервы скрыты в необходимости формирования здорового образа жизни, каждым гражданином нашей страны [3, с. 45].

Финансирование мероприятий по формированию здорового образа жизни, развитию массового спорта и туризма, далеки от международных показателей. В республиканском бюджете они не превышают 87 миллионов тенге, тогда как минимальная потребность на организацию этой работы в стране должна составлять 600-650 миллионов.

Для государства значительно выгодней предусмотреть финансирование на предупреждение и профилактику заболеваний

средствами туризма, физической культуры и спорта, чем тратить 70-80 % бюджета здравоохранения на лечение болезней, вызванных ведением нездорового образа жизни. Согласно статистическим данным, в настоящее время 95 % детей школьного возраста имеют различные заболевания, в том числе хронические, у 42 % детей наблюдаются различные «школьные» неврозы. Многочисленные опросы школьников и студентов, свидетельствуют о том, что подавляющее большинство молодых людей (92 %) не только не владеют достоверной информацией об оздоровительном потенциале активных видов туризма, но даже не задумывались об этой проблеме, и не знали о приоритетном потенциале человеческого организма.

Что же представляет из себя – спортивно-оздоровительная функция туризма? Спортивно-оздоровительная функция туризма подразумевает – комплекс эффективных инструментов и механизмов активных и оздоровительных видов туризма, их благоприятного воздействия на организм человека за счёт физической активности. По мнению специалистов, спортивно-оздоровительная функция туризма заключается:

– в благотворном воздействии на человека окружающей среды, её природных и бальнеологических ресурсов (при занятиях активными видами туризма);

Сегодня ни для кого не секрет, – в эффективном феномене сохранения здоровья и активного физического долголетия.

Что состояние здоровья мужчин напрямую зависит от уровня образования и общей культуры страны. Согласно результатам исследований, сегодня, именно более образованные и продвинутые молодые люди стараются заботиться о своем здоровье. К этому из подталкивает и конкуренция на рынке труда – надо быть здоровым, иначе не сможешь получить хорошую работу. Сегодня как никогда, следует приучать молодёжь к здоровому образу жизни и активировать её на оптимальные условия самореализации.

Построение «Туристского просвещения», воспитание туристской культуры у молодых людей и подростков в учебных заведениях следует начинать с самого раннего возраста.

Человечество располагает разнообразными спортивными программами, но лишь туризм обладает всеми необходимыми компонентами для здоровья: а) общение с природой, смена обстановки, психологическая разгрузка; б) туризм прост в организации, доступен людям любого возраста; в) туризм является естественным и сильным видом спорта, нагрузки в нем хорошо

дозироваться, он относится к тренируемым видам; г) развивает коллективизм, дисциплинированность, упорство, настойчивость; д) туризм – это жизненная потребность, которую цивилизованное человечество осознало в последние 25-40 лет.

Длительное общение с природой, активное передвижение, радость неформального дружеского общения, возможность прекрасно отдохнуть, получить отличный заряд бодрости и закалки делают туристские походы лучшим видом отдыха и физической реабилитации организма. Туристы отмечают необыкновенную лёгкость и прилив сил после, казалось бы, утомительного похода [4, с. 17].

Исследования российских учёных, наглядно раскрывают профилактическую ценность различных видов туризма и активного отдыха в укреплении организма...

В программе развития туристской отрасли определено, что «детско-юношеский туризм – основополагающий фактор развития внутреннего туризма и воспитания туристской культуры» и отмечено, что занятие различными видами туризма в детских лет позволит обрести навыки туристской техники, физической закалки, способность воспринимать идеологию занятий активными видами туризма, как общегосударственную идею и социальную ответственность за состояние своего здоровья перед обществом.

Важное значение следует уделять проведению традиционных, массовых туристских мероприятий, таких как: Или-Балхашская регата в Алматинской области, казахстанско-российской, туристско-экологической экспедиции по реке Урал в Западно-Казахстанской области, международного туристского фестиваля «Иртышский меридиан» в Павлодарской области и Республиканскому походу «Туризм – против наркотиков» в Акмолинской областях.

В целях дальнейшего совершенствования и развития внутреннего и самодеятельного спортивного туризма в Казахстане, приобщения молодёжи к путешествиям, обучения основам туризма, пропаганды здорового образа жизни, привлечения населения страны к занятиям спортивным туризмом учреждён значок «Қазақстан саяхатшысы».

К сдаче требований и норм на значок «Қазақстан саяхатшысы» допускаются лица, достигшие 10-летнего возраста. Значком «Қазақстан саяхатшысы» награждаются туристы, участвующие в течение года в четырех или нескольких походах.

В настоящее время трудно переоценить значение туризма в патриотическом, физическом, культурном и экологическом воспитании школьников. В целях развития массового туризма

среди молодёжи, 27 января 2009 года Правительством Республики Казахстан принято Постановление № 61 «О некоторых вопросах организации республиканской туристской экспедиции (туристского похода) «Моя Родина – Казахстан». В соответствии с решением Правительства РК – акимами областей, городов Астаны и Алматы, решениями акимов, были сформированы районные и областные организационные комитеты, утверждены планы мероприятий по организации и проведению экспедиции, разработаны туристские маршруты. В 2009 году впервые во всех регионах страны были проведены районные и областные этапы республиканской туристской экспедиции по трем номинациям: спортивно-оздоровительный, экологический и культурно-познавательный туризм. Количество участников на районном и областном этапах экспедиции составило 60 тысяч человек. В августе 2009 года на базе оздоровительного комплекса «Сункар» в Зерендинском районе Акмолинской области проедет первый Республиканский слёт победителей туристской экспедиции «Моя Родина – Казахстан».

Проведение туристской экспедиции «Моя Родина – Казахстан», выполнение нормативов и требований значка «Қазақстан саяхатшысы» – это важный фактор воспитания у молодёжи основ гражданственности, патриотизма и любви к Родине, туристкой культуры и бережного отношения к окружающей среде, закрепления навыков туристской техники и занятий активными видами туризма.

Резюмируя сказанное, считаем необходимым – уполномоченным органам в сфере туризма совместно с органами образования:

- обеспечить проведение республиканской туристской экспедиции «Моя Родина – Казахстан» на всех её этапах в общеобразовательных школах, средних специальных учебных заведениях, 1-2 курсов вузов;

- внедрить в учебные программы академических и внеклассных занятий общеобразовательных школ, обучение основам туристской техники, выполнение нормативов и требований значка «Қазақстан саяхатшысы» развития массового туризма среди учащейся молодёжи [5, с. 89].

Целесообразно на примере областного центра детско-юношеского туризма Западно-Казастанской области создать центры молодёжного туризма в каждом районе республики.

Восстановить детско-юношеские туристские станции во всех областях центра и крупных городах страны, а также создать республиканский центр детско-юношеского туризма в г. Астане.

Открыть в республике пять (по одной для центральных, северных, южных, западных и восточных регионов страны) детско-юношеские спортивные школы (ДЮСШ) с туристской и альпинистской специализацией.

Уверена, что предприятные меры – позволят использовать активные виды спортивно-оздоровительного туризма в успешном решении задач определённых Главой государства и Правительством по развитию массового туризма и спорта в стране, а также в формировании евразийской культуры личности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Е. Никитинский «Правовые основы туристской деятельности в Казахстане» // «Казахстанское туристское право», сборник нормативных и правовых актов в сфере туризма (современное туристское образование), – Астана, 2009. – 253-254 сс.

2 Вуколов, В. Н. – История и теория международного туризма. – Алматы, 2002.

3 Е. Никитинский «XVIII Генеральная Ассамблея Всемирной туристской организации Объединённых Наций – главное событие мирового туризма» // Научно-методический журнал «Сокпак-Тропинка». – 2009, № 6 (23), – 4-7 сс.

4 Пыхарев, А. Н. и др. Организационно-правовые основы туристской деятельности в Республике Казахстан. – Алматы, 2003. – С. 16-17.

5 Е. Никитинский. «О реализации государственной политики в сфере туризма по вхождению Казахстана в число наиболее конкурентоспособных стран мира» // Научный журнал Вестник университета «Туран». – 2006, № 3-4 (32), – 123-131 сс.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ФАКТОРЛАР

БАЙМАГАНБЕТОВА К. Т.

аға оқытушы, Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қостанай қ.

Туризм тек қана өзінің сарқылмас потенциалымен әлемге танылмай, сонымен қатар мемлекеттер мен елдердің арасында өзінің нақты заңдарын анықтады, сол сияқты бүкіләлемдік туристік жүйелерді байланыстырды.

Халықаралық туризмнің дамуына әсер ететін факторларды зерттеумен көптеген отандық және шетелдік зерттеушілер айналысуда. Осындай факторлардың алғашқы түсінігін 1970 ж. А. П. Дубнов жасады. Ол факторлардың негізгі екі түрін бөліп қарастырды: бірінші – оларға табиғат жағдайлары, тұрғындардың мәдени өмірі және сол жердегі өмір сүрудің тарихи жағдайларын жатқызса, екінші фактор адамды рекреациялық әрекеттерге ынталандырса, ал қалғандары аймақтық туристік рыноктың шекараларын анықтайды. Мұндай топтастыру туристік сұрақтарды қарастырғанда пайдалы, ол оның аймақтық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Ал, зерттеуші П. Мариотт 1971 жылы барлық факторларды селективті, локальды және іске асырушы деп бөлді. Селективті факторларға – шаруашылық, қоныстану, әлеуметтік және саяси факторлар; локальды факторларға – табиғи және мәдени-тарихи факторлар, ал іске асырушы факторлар тобына коммуникациялық және материалдық-техникалық факторларды жатқызды.

М. А. Ананьев туризмнің даму факторларын ішкі және сыртқы деп бөлуді ұсынды. Ішкі факторларға табиғи географиялық, әлеуметтік-экономикалық факторларды, демографиялық факторларды жатқызды. Сыртқы факторларды бір ел мен екінші ел арасындағы күрделеніп отыратын халықаралық қатынастар типі ретінде қарастырса, Н. С. Мироненко және И. Т. Твердохлебов туризмнің дамуы көптеген объективті және субъективті факторлар тобы әсерінен болады деп санайды. Қазіргі халықаралық туризмнің тез дамуын, ең алдымен, объективті факторлармен байланыстырады. Оларға әлеуметтік-экономикалық, демографиялық, ғылыми техникалық, медициналық-биологиялық факторлар жатады. Сонымен қатар субъективтік факторлар тобы да бар, оларға мысал ретінде ұлттық дәстүрлерді, сән, жарнамалық белсенділікті және т.б. жатқызуға болады.

Халықаралық туризмнің дамуына әсер ететін факторларды жіктеудің алуан түрлі әдістемесі бар. Сонымен қатар әрбір фактор өзінше жеткілікті емес, барлық факторлар өзара байланысты. Бір фактордың өзі туризмнің дамуына жағымды да, жағымсыз да әсер етуі мүмкін [1, с. 18].

Халықаралық туризм дамуының қазіргі бағыт-бағдарының негізгі факторлар тобына:

- әлеуметтік-экономикалық;
- географиялық орын факторлары;
- табиғи-рекреациялық;

- тарихи-мәдени;
- медициналық-санитарлық;
- саяси;
- экологиялық жатады.

Бұл көрсетілген факторлар тобы құбылыстарының халықаралық туризмдегі әрекеттілігімен және алуантүрлілігімен сипатталады.

Халықаралық туризм дамуындағы түрлі факторлардың орны уақыт өткен сайын ауысып отырады. Дегенмен, кеңістікте таралған көптеген құрамдас бөліктерін біріктіре отырып, оның дамуын анықтауға мүмкіндік беретін түрлі кезеңдегі факторлардың ретроспективалық саралау әлі күнге дейін жасалған жоқ.

Әр түрлі кезеңде халықаралық туризмнің дамуын анықтайтын табиғи-рекреациялық және тарихи-мәдени факторлар болды. 1950 жж. халықаралық туризмнің қалыптасуы мен оның дамуында орташа кластағы өсімдер, кірістер, халықтың өмір сүру деңгейі және сапасы, жұмыс аптасының қысқаруы және еңбек демалыстарының ұзаруымен байланысты болып келетін әлеуметтік-экономикалық фактордың рөлі жоғарылады. Қазіргі кезеңде халықаралық туризм дамуындағы факторлар саяси, медициналық-санитарлық, эпидемиологиялық және санитарлық-гигиеналық тұрғыдан алғанда, адамды қоршаған орта жағдайын сипаттайтын факторлармен толығып келеді.

Болашақта туристік қызметтегі инновациялық технологиялардың кең таралуымен байланысты халықаралық туризм дамуының жаңа факторлары пайда болуы мүмкін.

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, халықаралық туризмнің дамуына елеулі ықпал жасайтын әлеуметтік-экономикалық факторлар тобы, оларды өз кезегінде үш топқа бөлуге болады: экономикалық, демографиялық және инфрақұрылымдық факторлар.

Экономикалық факторлар – халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасы оның туристік белсенділігін анықтайды. Нағыз кірістің өсуі мен бос уақыттың көбеюі туристік әрекеттің жиілігі мен белсенділігінің жоғарылау көрсеткіші болып табылады. Материалдық игіліктер деңгейінің көтерілуіне байланысты туризмдегі қызмет пен тауарға деген сұраныс та жоғарылап келеді. Дамыған елдерде бос уақытты ұйымдастыру мен туризмге кететін шығын үлесі бірдей өсіп келеді. Туристік белсенділік саяхатшылардың тұрақты мекен-жайларындағы жеке тұтыну деңгейіне байланысты.

Соңғы жылдары нақты кірістің өсуі дамыған елдерде еңбек демалысының үздіксіз өсуіне алып келді. Ал еңбек демалысының

ұзаруы мен қысқа еңбек кестесінің енгізілуі туристік сапарлардың санының жоғарылауынан көрініс тапты. Осыған байланысты мезгілсіз кезеңдегі туристік белсенділікпен түрлі мақсаттағы саяхаттарды тұтыну да қарқын алып келеді.

XX ғ. соңында саяхаттар бағасының өсуі, ғылыми-техникалық жетістіктерді, бәсекелестік қысымды пайдалану нәтижесінде бәсең жүрді. Қазіргі кезеңде туризм дамудың жаңа факторлары пайда болуда. Оған валюта факторын жатқызуға болады. Шетелге сапарлардың салыстырмалы құнының өсуі шетелдік саяхаттарға деген сұраныстың төмендеуіне алып келді. Сондықтан негізгі валюта курстарының өзгеруі күшті және әлсіз валюталы елдер арасындағы туристік ағындарға күшті ықпал жасайды.

Қазіргі әлемнің тағы бір маңызды кезеңі – кең қолданысты несиелік карточкаларының, жол чектерінің кең таралуы. Олар туристерге барлық қызметтер ақысын валюта түрлеріне тәуелсіз төлеуге мүмкіндік береді.

Демографиялық факторлар – сандық өзгерістерді, аумақтық орналасуды, халықтың жас құрылымын, отбасының мөлшері мен құрамын, урбандалу деңгейін және басқаларын біріктіреді. Халықтың тез өсуі туристік рынокты тұтынушылар санының көбеюіне алып келді. Бұл бағыт қоғамның әлеуетін және халықтың сатып алу мүмкіндігін есепке ала отырып анықтауды талап етеді. Демографиялық жарылыста дамушы елдердің үстемдігі байқалады, оларда халықтық демалыс пен туризмнің дамуындағы негізгі кедергі өмір сүрудің төменгі деңгейі болып табылады. Бұл кезде туристер санының көбеюімен қамтамасыз ететін дамыған елдерде туудың төмендеуіне байланысты халық өсімінің бәсеңдеуі байқалады.

Туризмнің және туристік сұраныстың дамуына халықтың жас құрылымы да әсер етеді. Туристік тауарлар мен қызметтерді негізгі тұтынушылар жеткілікті қаржылық қор мен бос уақытты иемденетін 30-дан 50 жасқа дейінгі адамдар болып табылады. Өсімнің жоғары ырғағымен 50 жастағы адамдардың туристік рыногы ерекшеленеді, олар көп жағдайда туризмді ұйымдастырудың аумақтық және құрылымдық алуан түрлілігін анықтайды.

Инфрақұрылымдық факторлар – материалды-техникалық және технологиялық деп жіктеуге болады. Халықаралық туризмнің тиімді әрі қарқынды дамуы үшін елдің экономикалық даму деңгейі жеткілікті дәрежеде жоғары болуы, туризмнің материалды-техникалық базасымен қамтамасыз етілуі талап етіледі, бұл елдің халықаралық туристік еңбек бөлінісіне қатысу мүмкіндігін

анықтайды. Әр ел туристік атануы үшін қонақтарға жеткілікті дәрежеде қызмет түрлерін ұсынуы қажет. Оларға орналастыру, тамақтану, тасымалдау, сондай-ақ мәдени, спорттық және ойын-сауық іс-шаралары, т.б. жатады. Олардың сапасы халықаралық стандарттарға жауап беруі керек [2, с. 35].

Халықаралық туризмнің дамуына туристердің тұтынуына шартталған, сән үлгілерінің ықпалына, сондай-ақ туристік фирманың жарнамалық белсенділігіне байланысты және т.б. факторлар да елеулі әсер етеді.

Географиялық орын факторлары мыналарды біріктіреді:

- туристік сұраныс алшақтығын және қозғалыс жылдамдығын бейнелейтін көліктік-географиялық орынды;
- басты туристік рынок қарым-қатынастарынан туындайтын экономикалық-географиялық орынды;
- табиғи-рекреациялық ресурстардың сипатын анықтайтын физикалық-географиялық орынды;
- белгілі бір ауданның халықаралық қауіпті аймақтарға жақындығынан туындайтын геосаяси орынды.

Географиялық орын тиімділігі көбіне көліктік-географиялық орын арқылы анықталады, оның бір сипаты – қашықтық болып табылады. Ол, әдетте, шақырыммен анықталады, бірақ экономикалық саралау тұрғысынан қашықтық оған кеткен уақыт пен ақша шығыны негізінде есептеледі. Елдер арасындағы көліктік қоғамдастықтың жеделдеуі және арзандауы нәтижесінде саяхатқа кеткен уақыт пен ақша шығынының мөлшеріне қатысты өзгерістер туристік ағындар географиясында, туризм қарқыны мен көлемінде тікелей бейнеленіп отырады. Мысалы, 1980 жылдардың басындағы трансатланттық ұшуларға тарифтердің төмендеуі континентаралық туристік алмасудың кеңею салдары болып табылады. Әуе көлігінің дамуына байланысты Америка мен Еуропаның ірі туристік орталықтарына (Нью-Йорк және Майами, Лондон және Париж) шетелдіктердің келуі көбейгені байқалды.

Көп жағдайда табиғи-рекреациялық ресурстар елдің туристік мамандануын анықтайды. Туристер саяхатқа шығарда ландшафт және климат ерекшеліктерін, алуан түрлілікті, экзотика мен табиғи-рекреациялық ресурстардың ғажаптығын, сондай-ақ спортпен айналысу үшін табиғи ресурстар жағдайын, аң, балық аулауды және т.б. есепке алады. Бұл сипаттамалар белгілі бір дәрежеде халықаралық туристік ағындар географиясын анықтайды. Мысалы, Жерорта теңізі курорттарындағы шуақты климат пен керемет

теңіздік жағажайлар әлемнің көптеген елдерінен жүздеген туристік ағындарды туғызады.

Сондай-ақ табиғи-климаттық жағдайлар да туристік ағындардың маусымдылығын қалыптастыратын себептердің бірі болып табылады. Негізгі климаттық ерекшелік – дүние жүзінің көптеген аймақтарында саяхат, емделу және спортпен айналысу үшін ауа-райының жағдайы айлар бойынша біркелкі емес. Сондықтан адамдар еңбек демалысын көбіне жылдың ауа-райы жайлы мезгілінде алуға тырысады. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Еуропадағы туристік саяхаттардың жартысына жуығы екі жаз айына (шілде, тамыз) сәйкес келеді. Теңіздер, таулардағы және ормандардағы демалыста туристік кезеңнің тиімді параметрлерін тек климат анықтайды. Ал туризмнің басқа түрлері үшін климат саяхаттар мен рекреациялық ресурстарды пайдаланудың бірқалыптылығын қадағалайтын реттеуші рөлін атқарады.

Сол сияқты тарихи-мәдени факторлар халықаралық туризмнің дамуына ықпал жасайтын факторлардың бірі болып табылады. Мәдени және тарихи нысандарды тамашалау туристер саяхаты үшін бірінші дәрежелі себеп болып табылады. Факторлардың бұл тобына тарихи даму барысында адам қоғамымен жасалған барлық материалдық және рухани игіліктер, ұлттық дәстүрлер, қонақжайлық, халықтық шығармашылық ерекшеліктері, діни дәстүрлер, сәулет (тарихи ескерткіштер, қамалдар) және өндірістік (ірі өнеркәсіп кешендері, порттар, жәрмеңкелер, көрмелер және т.б.) нысандар жатады. Мәдени және тарихи ресурстар ұлттық қазына болып табылады. Алайда олардың ерекше мәнді бөлігі әлемдік деңгейдегі ескерткіштер мен нысандар есебінде дүниежүзінің мәдени мұралары тізіміне қосылған. Бұл тізімді ЮНЕСКО құрып және ұдайы жаңартып отырады. Еуропа Дүниежүзілік мәдени мұра нысандар саны жөнінен жетекші ел саналады: Италия (36), Франция (27), Германия (27). Екінші орында барлық тарихи кезеңдердегі ескерткіштерімен – Азия елдері. Одан әрі әлемнің қалған аймақтары жалғасады [3, с. 7].

Сонымен қатар, жергілікті халықтың қонақжайлығы да ерекше қызығушылық туғызады. Аймақта туризмнің дамуы үшін туристерге жергілікті тұрғындар тарапынан барынша оң қарым-қатынас жасалуы керек. Өзге мәдениетті тасымалдаушы туристер ірі туристік орталықтар тұрғындарына ықпал көрсетуге қабілетті болып келеді. Бұл әрекеттердің деңгейі келгендер мен жергілікті халықтың сандық арақатынасымен, туристік кезеңнің ұзақтығымен, өмір сүру

салтының әр түрлілігімен, нәсілдік және діни айырмашылықтардың болуымен анықталады.

Туристік қызметті ұйымдастырған кезде оның дамуын анықтайтын факторлардың алуан түрлілігін ескеру қажет. Әр ел осы факторларды талдау негізінде өзінің туризмді дамыту стратегиясын жасауы керек сонда ғана әрбір ел ерекше қайталанбайтын факторлар үйлесіміне ие болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ердавлетов С. Р. География туризма. История, теория, методы, практика. – Алматы, 2008.

2 Вуколов В. Н. История и теория международного туризма. – Алматы, 2002.

3 Ердавлетов С. Р. История туризма. Развитие и научное изучение. – Алматы, 2003.

КЕЙТЕРИНГ МЕЙРАМХАНА ҚЫЗМЕТІНІҢ БІР ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

БОЖУКОВА А. Е., МЫРЗАТАЕВА М. К.
студенттер, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ЕРУБАЕВА Л. Ж.
аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Кейтеринг – catering сөзі ағылшын тілінен аударғанда «тағамды жеткізу» деген мағына береді, компания қызметкерлері мен жеке тұлғаларға мекеме ішінде немесе шығып қызмет көрсететін барлық кәсіпорындар мен қызмет орындарын қамтитын қашықтықта орналасқан орындарда тамақтануды ұйымдастыру қызметтерін көрсететін, сонымен қатар әр түрлі мақсаттағы шараларда қызмет көрсететін және дайын кулинарлық өнімдерді сататын қоғамдық тамақтану сферасының секторы. Тәжірибеде кейтеринг ұғымы тамақты дайындау және тапсырыс орнына жеткізу ғана емес, сонымен қатар қызмет көрсету, тамақ ішетін үстелді жабдықтау, әр-түрлі мақсатта болатын шаралар орнын дайындау деген мағына береді [1, с. 5].

Кейтерингтің негізгі үш түрін бөліп көрсетуге болады: тағамды дайындау және шығып қызмет көрсету, мекемеден тыс тағамды дайындап, шығып қызмет көрсету және тұтынуға дайын тағамдарды тапсырыс орнына жеткізу келісім шартын жасасу (1-сурет).

Сурет 1 – Кейтеринг қызметінің негізгі үш түрі

Қызмет көрсету түріне байланысты кейтерингтің келесі түрлері белгілі:

– тайм-кейтеринг (оқиғалы кейтеринг) – мерекелік шараларда қызмет көрсету (ивента): корпоративті кештер, салтанатты отырыстар, көрмелер, дилерлік конференциялар. Берілген кейтеринг түрі бағытталған оқиғаға байланысты бір рет қана қызмет көрсету түрі болып саналады;

– плейс-кейтеринг (келісім шартты кейтеринг) – тұтынушының алшақ орналасқан жеріне қызмет көрсету: корпоративтік клиенттің кеңсесіне түскі астарды жеткізу. Берілген кейтеринг түрі – келісім шарт бойынша тұрақты жұмысты ұсынады;

– транспорттық кейтеринг – транспортты тұтынушылар үшін және компания қызметкерлерінің үнемі тасмалдауды ұйымдастыруында тамақтануды авациялық, теміржол, теңіз, авто транспорттарда ұйымдастыру. Бұл кейтеринг түрі жол жөнекей және транспорт аттанарға дейін азық-түлікпен қамтамасыз ету және жабдықтау;

– аспаздық кейтеринг (cooking) – шығып қызмет көрсету үшін өндіру және сату немесе жоспарлы кулинарлы өнімді өндіретін тұтынушыға жеткізу. Жеткізу жолдары кейтерингті компанияның күшімен немесе жеке транспорттық экспедициялық компания арқылы жүзеге асырылады;

Қызметті тұтыну статусы бойынша кейтеринг түрлері [2, с. 60]:

– VIP-кейтеринг – жоғарғы-класстық қызметті және жоғары деңгейдегі жоғары сатыдағы асүйді талап ететін жоғары деңгейдегі қызмет көрсету. Көп жағдайларда VIP-кейтеринг – қазіргі жаңа кейтеринг-технологияларды қолдану арқылы мейрамханалық шығу қызметі болып табылады;

– масс-кейтеринг – стандартталған тәсілдеме және жоспарлы азық өндірісін массалық шараларда немесе тұтынушылардың үлкен топтарына қолдану.

Тағамды өндіру орны бойынша кейтеринг түрлері:

– on-premise catering – негізгі өндірістік қуаттарды пайдаланып, тамақты өндірісте дайындауды және отельдерге, конгресс-орталықтарға, конференц залдарға және клубтарға шығып қызмет көрсетуді талап етеді;

– off-premise catering – тамақты өндіру және тапсырыс берушінің территориясында немесе ашық далада яғни табиғатта мобильді технологиялады қолданып қызмет көрсету.

Тұтынушылар түріне байланысты кейтеринг классификациясы:

– кеңселік кейтеринг (office catering) – компания қызметкерлеріне тамақтануды ұйымдастыру;

– b&b кейтеринг (bed & breakfast catering) – кішігірім қонақ үйлермен мотельдердегі кейтеринг;

– бар-кейтеринг (bar & buffet catering) – фуршеттерді, «швед столдарын», және буфеттерді ұйымдастыру;

– отельдік кейтеринг (hotel catering) – қонақ үйдің үнемі қонақтарына тамақтануды ұйымдастыру;

– резидентал-кейтеринг (residential catering) – жеке меншік тұтынушыларға тамақтану қызметтерін ұйымдастыру;

– құрылыс аландарындағы кейтеринг (building site catering) – құрылыс жұмысшыларын тамақпен қамтамасыз ету, тағамды құрылыс объектілеріне жеткізу;

– әлеуметтік кейтеринг – коммерциялық емес ұйымдарға тамақтануды ұйымдастыру бойынша қызметтер: баспаналардағы, ауруханалардағы сонымен қатар әскери адамдарды және басқа құрылымдардағы қызметкелерді тамақтандыру;

– эвент-кейтеринг (event catering) – арнайы оқиғалық – эвентов (тайм-кейтеринг);

– транспорттық кейтеринг және т.б.

Соңғы тиімділіктер арасында Қазақстан Республикасында мейрамхана ісінің дамуында төмендегідей ерекшеліктер бар [3, с. 7]:

– демографиялық (яғни, 35-54 жастағы адамдар – жоғары топ, жоғары табысты алушылар);

– брендинг. Франчайзингтік мәмілені істеу мақсатында, ресторан басқарушылар брендингті қолданады;

– сатудың альтернативтік нүктелері. Сату нүктелер жағынан бәсекелестік ұлғайды, яғни, «үйде сияқты» тағамдарды әзірлеу әдістері көбейді;

– жаһандану. Бизнестегі трансұлттықтың дамуының жалғасы болып табылады. Ресторан алып жатқан нарықтың анықталған секторын есептеуін ескере отырып, өткізу көлемін болжау, ресторандық қызмет көрсету сияқты кез-келген зерттеудің мақсаты болып табылады.

Мейрамханалық қызмет көрсету ісін нарықта болжау өте қиын, өйткені ғимараттардың көптеген классификациясын ескеру керек. Халықтың сандық қажеттілігін анықтайтын фактордың бірі – сатып алу мүмкіндіктері. Бірақ қазақстандағы ресторан ісі туралы айтсақ, келесі даму факторларын айтуға болады [4, с. 88]:

- бәсекелестік динамикасы;
- модадағы даму үрдістері;
- клиенттердің қажеттілік қозғамдамасы;
- маусымдық;
- қонақжайлылық және туризмнің дамуы;
- мемлекеттік және аймақтық абыздар сияқты зындышығармашылық қызметтер;
- қозғалмалы мүліктің нарықтағы дамуы.

Фуршеттер, банкеттер, корпоративтік іс-шаралар, ресми емес іскерлік кездесулер, VIP-кештер, үйлену салтанаттарын және басқа да мерекелерді өткізу үшін көшпелі мейрамханалық қызмет көрсету аса әйгілікке қол жеткізіп жатыр. Себебі нақты кейтерингтік компаниялардың таңдаулы тамақтануынан басқа әртүрлі іс-шараларды тақырыптық өткізу бойынша қызмет көрсетеді. Кейтерингтік қызмет көрсету – мейрамханалық бизнестің дамуындағы бастамалық бағыттардың бірі. Кейтерингті ұйымдастыру – болатын іс-шаралардың жалпы концепциясын ойластыратын, қиын да көпсатылы үдеріс.

Қазақстандағы корпоративтік тамақтану нарығы едәуір болашағы бар, себебі барлық қазіргі компаниялар өз жұмысшыларын жұмыс уақытында ыстық толыққанды тамақпен қамтамасыз ету керек деп есептейді. Кейтерингтің Қазақстандық нарығындағы ұстанымы туралы мына фактіні келтіруге болады: қазіргі таңда Қазақстандық компаниялардың шамамен 30 % ғана аутсорсингке тамақтануды ұйымдастыру мәселесін ұсынады, ал АҚШ-та бұл көрсеткіш 97 % құрайды [5, с. 9].

Сондай-ақ кейтерингтің артықшылықтарын атап өтейік:

– ерекше жұмылдырылғыштығы. Сіз салтанатты кез келген таңдаған жерде: банкеттік залда, жайлы теплоходтың жоғарығы палубында, тенистік көк шалғында, тікұшақ алаңында, ескі дербес үйде, театр кіреберісінде және т.б. ұнатқан жерлерде өткізе аласыз. Ис-шараларды өткізу үшін таңдау орны абсолюттік еркіндігіне кепілдік берілген;

– қызметтің толымдылығы. Сіздің жағдайыңыз бен бюджет мүмкіндіктерін есепке ала отырып, жеке мәзір құрылады, меркенің ерекше сценарийі әзірленіп, бөменің интерьері ресімделінеді және т.б.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ардонская И. И. Ресторанный бизнес. Кейтеринг. – СПб. : ГУСиТ, 2005.

2 Белошапка М. И. Технология ресторанного обслуживания. – М. : Академия, 2006.

3 Григорьева А. Кейтеринговые факторы // Ресторанные ведомости. 2008. – № 4.

4 Лойко О. Т. Сервисная деятельность: учебное пособие для вузов. – М. : «Академия», 2008. – 304 с.

5 Пашнина О. Кейтеринг // Кейтеринг vs ресторан. 2008. – № 5.

АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ҚОЛДАНУ

ЕРБОЛ И. Е.

п.ғ.м., аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
МУСРАЛИНОВА А. К., ШАЙПРАНОВА Д. Е.
студенттер, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Ақпараттық және коммуникациялық технологияны оқыту үрдісінде пайдалану жаңа оқу түрлерінің ойлау, шығармашылық әрекеттерінің пайда болуына әсер етеді. Нәтижесінде дәстүрлі оқыту түрі қайта жаңғырып еңбек сферасында адам әрекетнің жаңа түрлері таным мен коммуникация пайда болады. Ақпараттық және коммуникациялық технология оқыту құралдарын пайдалану жаңа оқу түрлерінің ойлау, шығармашылық әрекет адамның психологиялық үрдісін тарихи дамуы мен постиндустралды қоғамға өту жағдайына байланысты әрекеттің тарихи принципін жасау және дамыту ретінде пайда болуына әсер етті [1, 1 б.]. Білімді

игеру жалпылау жүйесін қарастырады, ол білім мазмұнының негізгі құрамы. Білімді қайта реформалаудың қиындығы, ақпараттық және коммуникациялық технология құралдарын қазіргі дидактикалық жүйеге қосып білім саласында революция өз-өзінен жүреді десек қателескеніміз. Ақпараттық және коммуникациялық технологияны білім саласына енгізудің тарихи, психологиялық және философиялық аспектілер мәселесі нақты оқу үрдісінің теориялық концепциясына сүйенеді. Ақпараттық және коммуникациялық технология құралдарының табиғаты адамның психикалық құрылымының қалыптасуы мен дамуына әсер етіп, ойлау әрекетін қалыптастырады. Ақпараттық және коммуникациялық технология қалыптастырған оқыту ортасында ақпаратты интерпретациялау мен ұйымдастыру үрдісі негізгі болып табылады.

Білімді қарапайым түрде баяндау, бағдарлама тілін меңгеру, оны өзінің құра алуы ақпараттық және коммуникациялық технология мүмкіндігін жүзеге асыра алудың тек бастапқы қадамы. Шыныменде ең тиімді оқыту болып коммуникация құралдарын қолдана отырып студенттерде жаңаша ойлау дағдысын қалыптастыру. Сонымен бірге студенттердің ғылыми-танымның қалыптасуына, олардың ойлау мүмкіндіктерінің дамуына, мамандыққа даярлығын жетілдіруге үлкен септігін тигізеді. Оқу үдерісінде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдаланудың негізінде студенттер қазіргі заманғы формальдау, модельдеу сияқты ғылыми таным әдістерін меңгереді. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар студент

Жалпы алғанда, ақпараттық және коммуникациялық технологияларды білім беру саласында, әсіресе болашақ мамандарды құзырлылық парадигма деңгейінде дайындау және олардың бәсекелестік қабілеттерін дамытуда қолдану маңызды қажеттіліктердің бірі болып саналады. Осы қажеттіліктерге байланысты мынадай іс-әрекеттер орындалуы тиіс: 1) педагогикалық үдерісте ақпараттық және коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалана алатын кәсіби құзырлы педагог дайындау; 2) оқу орындарының ақпараттық және коммуникациялық технологиялар базаларын үнемі жаңартып отыру; 3) оқу-әдістемелік жұмыстарды білім берудің жаңа құндылық деңгейінде дамыту негізінде жүргізу. Қоғам өміріндегі қазіргі өзгерістер экономиканы, саясатты және әлеуметтік-мәдени саланы дамытудағы стратегиялық бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның ақпараттануы мен қарқынды дамуы жағдайында адамдардың жаңа әлеуметтік ролдерге ие болуы білім

беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертіп, білімнің қоғамды жаңартуға қосар үлесін арттырды. Еліміздің ертенгі болашақ ұрпағымызға сапалы білім берудің мақсаты – әр түрлі деңгейдегі жоспарланған жұмыстардың нәтижесіне жету. Жоғары деңгейде білім беру негізгі үш мақсатты көздейді [2, 75 б.].

Әлеуметтік мақсаты – бұл білім берудің ішкі, сондай-ақ сыртқы әлеуметтік және табиғи себептері мен психологиялық, психофизиологиялық қиыншылықтарды жеңуге көмек беру.

Классикалық мақсаты – мәдени өсу бағытында рефлексия қалыптастыру, өзіндік білім және жауапкершілікті жеке тұлғаны дамытуға жағдай жасау.

Нақты мақсаты – бұл қызметтік мақсат. Ол кәсіби білім мен өмірге пайдалы дағдылар мен біліктілікті қабылдау, белгілі кәсіптік пен әлеуметтік мақсатқа жету, өмірде өзінің лайықты орнын табуына және кез-келген салада білікті маман, менеджер, қызметкер болып қалыптасуына жағдай жасау.

Ақпараттық процесстерді қамтамасыз ететін қазіргі заманғы есептеу техникалары біртұтас күрделі жүйе болып табылады. Сол себепті, педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыруда ақпараттық және коммуникациялық технологияны оқып-үйрену және оны қолдану күрделі процесс болып табылады. Оқыту үрдісінде ақпараттық және коммуникациялық технологияны қолдану оқытушы мен студент қарым-қатынасының бұрынғы қалыптасқан жүйесін, олардың іс-әрекеттерінің мазмұнын, құрылымын үлкен өзгеріске ұшыратады. Қалыпты білім беру жүйесінде оқытушы-студент-оқулық түрінде құрылған үш жақты байланыс бұзылып, оқытушы-студент-компьютер-оқулық жүйесі пайда болды. Мұндай жүйеде білім беру, оқыту процесінде компьютерді қолдану білім мен біліктілікке қоятын талаптарды қайта қарап, жетілдіріп, жүйелеуді талап етеді. Әрбір елдің технологиялық даму дәрежесіне оның экономикалық қуаты мен халқының тұрмыс деңгейі ғана емес, сол елдің әлемдік қоғамдықта алатын орны, басқа елдермен экономикалық және саяси ықпалдасу мүмкіндіктері, сондай-ақ ұлттық қауіпсіздік мәселелерін шешу де байланысты. Сонымен қатар, әлдебір елде қазіргі технологияның дамуы мен қолданылуының деңгейі оның материалдық базасының дамуымен ғана емес, негізінен қоғамды парасаттандыру деңгейімен, оның жаңа білімді туындату, игеру және қолдана білу қабілетімен де анықталады. Қазіргі заман оқытушысынан тек өз пәнінің терең білгірі болу емес, тарихи танымдық, педагогикалық-психологиялық

сауаттылық, саяси-экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады.

Еліміздің кепілі, болашақ тірегі жоғары оқу орындарының білім деңгейін көтеру және онда ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы оқу-тәрбие процесін тиісті деңгейге көтеру, оқытушылардың, басшылардың, педагогикалық ұжымның жүйелі басшылыққа алған бағыты деп есептейміз. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде болашақ оқытушылардың инновациялық іс-әрекеттің ғылыми педагогикалық негіздерін меңгеруі-маңызды мәселелердің бірі. Өйткені, ақпараттық және коммуникациялық технологияны меңгеруге оқытушыларды даярлау – олардың кәсіби білімін көтеруге дайындау аспектісінің бірі және педагогтың жеке тұлғасын қалыптастыру үрдісіндегі іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады.

Қазіргі кезеңде білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиеленудің соңғы әдіс-тәсілдерін, инновациялық педагогикалық технологияларды игерген, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сүрлеуден арылуға тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог зерттеуші, ойшыл оқытушы болуын қажет етеді. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде оқытушылардың инновациялық іс-әрекеттің ғылыми педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі. Өйткені, жаңа педагогикалық технологияны меңгеруге оқытушыларды даярлау – олардың кәсіби білімін көтеруге дайындау аспектісінің бірі және педагогтың жеке тұлғасын қалыптастыру үрдісіндегі іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, мәліметтер ағымы күшейген ХХІ ғасырда жан-жақты дамыған шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыру жоғары мектептің басты міндеті болып саналады. Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдердің қатарына қосылуы, бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Қазіргі білім беру саласындағы басты міндет – әлеуметтік педагогикалық ұйымдастыру тұрғысынан білім мазмұнына жаңалық енгізудің

тиімді жаңа әдістерін іздестірумен оларды жүзеге асыра алатын маман даярлау [3, 7 б.].

Білім беру орындарында оқу үрдісін бүгінгі күнге лайықтап өзгерту – заман талабы. Білім беру үрдісін ақпараттандыру жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан халқына Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың жолдауы «Болашақты бірге бастаймыз». // Егемен Қазақстан. 29 қаңтар 2011. – С.1

2 Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования. – М.: Школа-Пресс, 1994.-205 б.

3 Монахов В.М. Концепция создания и внедрения новой информационной технологии обучения. Сборник научных трудов. Проектирование новых информационных технологий обучения. М., 1991. 4-30 б.

МИГРАЦИЯ ҮРДІСІНІҢ ҒЫЛЫМДАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ РОЛІ

ЕРУБАЕВА Л. Ж.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

АХМЕТОВА А. Ж.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Халық Миграциясы әлеуметтік өмірдің бірегей масштабты құбылысы ретінде көп ғылымдардың зерттеу объектісінің ажырамас бөлігі, алайда жеке ғылыми пән ретінде қарастырылуы даулы мәселе. Басты түсініктердің трактовкасын ашатын, миграциялық үрдістердің және оның қатысушыларының сипатын айқындайтын, халықтың көші қон болмысын және оның қоғам өміріндегі рөлін көрсететін нақты тәсіл болмағандықтан, миграцияға байланысты зерттеулер әлі де кешенді қарастыруды қажет етеді.

1989 жылы әлеуметтік экономикалық қатнастарды тереңінен түсіну үшін Дисенко, Ионцев және Хорев Миграция еңбегінде халықтың миграциялық қозғалысы жайлы оқытатын миграциология терминін енгізді. Алайда авторлар миграциологияны демографиялық

ғылымның мағызды бағыты ретінде ғана атап өтті. Шынымен де миграция жайлы бастапқы ақпаратты демография еңбектерінен аламыз [1, 22 б.].

Жоғары да айтылған ойға қарсы миграция демографияның құраушы бөлігі болып табылмайды дейтін ойлар да келтірілген. Әлем халқының санына миграциялық үрдістер әсер етпейді. Себебі бір елге шаққандағы эмигранттар саны басқа елге шаққандағы иммигранттар санымен бірдей.

Бұл сұрақтың шешімін тек демографиялық тұрғыдан ғана тұтас білім жүйесі арқылы қарастыру қажет. Егер миграциология жаңа түсіндірме алып жеке ғылыми пән ретінде қарастырылатын болса, көші қон тақырыбында жылдар бойы жазылған материалдарды және тәжірбиені жинақтап, жүйелеуге мүмкіндік туар еді. Қазіргі кезде миграцияны сипаттаудың тәсілдері басқа ғылымдар жетегінде ғана қарастырылса, миграциология жеке ғылым ретінде танылған жағдайда миграциялық зерттеулерді жан-жақты талдап, жетістіктер мен миграциологияның басқа ғылымдармен түйісу нүктесін ашуға болар еді.

Мысалы: А. И. Кузьмин миграцияны оқытуда басты жеті тәсілді көрсетеді – демографиялық, әлеуметтік, тарихи, психологиялық, философиялық, заңды және экономикалық. В. А. Ионцев өз кезегінде 17 тәсілді көрсетеді: жүйелік, географиялық, генетикалық, биологиялық, этнографиялық және т.б.

Миграция құбылысын зерттеудегі басты бағыттарды көрсету үшін А. И. Кузьмин классификациясын келтірейік.

Демографиялық тәсіл – миграцияны халықтың ұдайы өсіп-өнуі және адам популяциясының сақталуы, оның саны, жастық-жыныстық құрамы тұрғысынан қарастырады, негізгі назарды халықтардың демографиялық қауіпсіздігіне аударады. (А. Сови, А. Ландри, Ф. Ноутстейн, Д. И. Валентей, А. Я. Кваша, Б. С. Хорев және т.б.).

Тарихи тәсіл – әр түрлі мемлекеттердегі, аймақтардағы миграциялық қозғалыстарды, миграция саласындағы зерттеу жұмыстарының дамуын қарастырады. (Д. С. Шелестов, В. М. Кабузан, В. А. Ионцев және т.б.)

Психологиялық тәсіл субъектінің миграциялық қимыл іс-әрекетін қарастырады. Соңғы жылдары миграцияны әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандырудың жолы деп тұжырымдайтын еңбектер танымал бола бастады. (В. И. Переведенцев, Т. И. Заславская, В. М. Моисеенко және т.б.).

Философиялық тәсіл – В. И. Вернадский және Л. Н. Гумилев еңбектеріндегі пассионарлық түркі концепциясы негізінде қоғам (этнос) және қоршаған орта арасындағы энергия алмасуы жатыр. Бұл тәсіл өз бастауына ғылымдар еңбектерінен алады. Пассионарлық жеке тұлғаның ғана емес көп жағдайда бүкіл этностың миграциялық қозғалысын айқындайды. Пассионарлық көптеген ғаламдық тарихи оқиғалардың себебін түсіндіреді.

Заңды тәсіл (В. И. Мукомель, Э. С. Паин және т.б.) Мигранттардың әр түрлі құқықтық дәрежелерін анықтау үшін қажет, бұл тәсіл халықаралық және мемлекетшілік құқық нормаларын, және мигранттардың басты құқықтарын сақталуын қарастырады.

Экономикалық тәсіл – ең әмбебап, бірнеше жүз жылдықтан бергі бірталай теорияларды қоса қарастырады. (А. Смит, Т. Мальтус, К. Маркс, Д. Кейнс және т.б.) Бұл тәсіл шегінде миграция еңбекке жарамды халық санының басты реттегіші, квалификация дәрежесіне қарай еңбек ресурстарының қайта бөлу катализаторы, жұмыс күші нарығындағы бәсекелестікті арттырушы, оның қоғам сұраныстарына сәйкес сапалы өзгеруі.

Автор миграциялық қозғалыстың қандай да түрі айтылса да ол экономикалық қажеттіліктен туындайды дейді. Бірақ та бұл миграциялық қозғалыстың барлық түрі экономика ғылымының зерттеу пәні деген сөз емес. Нақты айтқанда жұмыс күшінің миграциясы ғана экономиканың пәні болып табылады.

Әлеуметтік тәсіл, А. И. Кузьмин деректері бойынша мигранттардың жаңа әлеуметтік, мәдени, этникалық ортаға бейімделу проблемаларына басты назарды аударады. Бұл тәсіл шетелдік ғалымдар еңбектері арқасында кең етек жайған.

Әлеуметтік тәсілдің рөліне басқа түсінік Т. Н. Юдинаның «Социология миграции» еңбегінде көрсетілген. Негізгі ой: әлеуметтану интегративті ғылым ретінде арнайы миграцияның әлеуметтік теориясын жасап шығару. Бұл теория миграцияны әлеуметтанудың жеке саласы ретінде қарастыруға көмектеседі.

Бондырев миграцияның философиялық және психологиялық аспектілерін зерттей келе – миграция қажеттіліктен туындаған қоғамдық құбылыс, ол тек адамның мобильділігі арқасында физикалық және виртуалды кеңістікте жүзеге асады. Кейінгі еңбектерінде ол демографтар терминологиясына жүгініп: миграция – индивидтің кеңістікті активтілігі, тұрғылықты жерін ауыстырумен және жаңа территорияның ресурстарын игерумен байланысты.

Миграция Юдинаның әлеуметтік түсінігінде – әлеуметтік қозғалыстар әсерінен белгілі бір әлеуметтік топтардың құрылымы мен мәртебелерінің өзгеріп, ел шекарасынан ұзақ уақытқа орын ауыстыруы. Автор миграциялық үрдістер халықтың әлеуметтік өмірінің барлық салаларына әсер етеді дейді [2, 203 б.].

Бұл мақалада алдымен миграция құбылысының болмысын ашу, бұл түсініктің әр түрлі ғылымдар позициясынан талдау және олардың халық миграциясы зерттеулеріндегі рөлін ашуға сонымен қатар, миграциялық қозғалыстарды сипаттайтын басты концепциялары қарастырылды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 М.Б. Денисенко, Б.С. Хорев, В.А. Ионцев «Миграциология», МГУ баспасы, 1990 ж., Мәскеу қаласы.

2 Т.Н. Юдина «Социология миграции», Академический портрет, 2006 ж., Мәскеу қаласы.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО КЛАСТЕРА В ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ

ЕСИМОВА Д. Д.

к.п.н., ассоц. профессор, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

АЙТҚАЛЫҰЛЫ О.

магистрант, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

ЕСИМ А.

студент, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

На современном этапе мирового развития, индустрия туризма считается одной из самых быстрорастущих и высокодоходных отраслей в мировой экономике. На долю туризма в развитых странах приходится от 10 % до 20 % ВВП. Туризм является одним из основных создателей рабочих мест, создает во всем мире свыше 75 млн рабочих мест во всем мире, обеспечивая занятость, прежде всего, женщин и молодежи, и женщин как в городской, так и сельской местности.

В XXI веке туризм стал значительным явлением, активно влияющим на экономику и устройство многих стран и целых регионов, посредством создания в них больших туристических кластеров, в то время, как в Казахстане отмечается недостойное развитие индустрии туризма [1, с. 218].

М. Портер в своей теории утверждал, кластер – это своего рода группа компаний, географически соседствующих и взаимосвязанных друг с другом и связанных с ними другой группы организации, которые действуют в какой-либо определенной сфере и друг друга взаимодополняют.

Туристические кластеры создаются с целью повышения конкурентоспособности региона на глобальном рынке туризма, полученного за счет синергетического эффекта, от повышения эффективности деятельности предприятий, которые в кластер включены. Туристический кластер, на примере многих стран мира фактически определяет имидж своего региона и, тем самым, влияет и определяет позиционирование региона не только в объеме страны, а, в основном, в мире.

В Казахстане имеются возможности для создания туристических кластеров.

Страна имеет сильную ресурсную базу и производственные ресурсы, расположена в центре Азии, что определяет ее выгодное транспортное и географическое расположение, имеет свою историю, культуру и памятники древности, обладает научным и трудовым и научным потенциалом [2, с. 289].

В Республике Казахстан индустрия туризма признана на государственном уровне одной из приоритетных отраслей развития экономики. Ведущая роль системы отечественных кластеров заложена в реализацию основных положений по индустриально-инновационному развитию экономики страны. Туристическому кластеру в ней отведена ведущая роль [3, с. 70].

Следует отметить, что в настоящее время тенденции развития туризма таковы, что туристы, хорошо изучившие мировые известные курорты мира, ищут новые для себя страны, в которых туризм только развивается. Поэтому актуальной задачей для Казахстанского туризма в настоящее время является развитие въездного туризма. В Казахстане на въездной туризм приходится всего 19,6 % от всего объема обслуженных туристов, 41,4 % приходится на выездной туризм и на внутренний – 39 %.

Для этого в Казахстане необходимо развивать туризм во всех регионах. Как сказал основатель казахстанской школы туризма, единственный в стране доктор географии туризма, С. Р. Ердаuletов «Казахстан считается страной, хорошо обеспеченной природными и социально-экономическими предпосылками для развития туризма.

Каждая область нашей республики обладает своими неповторимыми особенностями» [4, с. 128].

Так, в Павлодарской области к природным памятникам отнесены: Национальный природный парк в Баянауле; Зоологический заказник в Кызылтау в Баянаульском районе; «Гусиный перелет», республиканский палеонтологический памятник природы, в городе Павлодаре; природный лесной резерват «Ертіс орманы» расположенный в Лебяжинской и Щербактинском районах; «Пойма реки иртыш» – природный заказник самой крупной реки Казахстана.

В области в настоящее время насчитывается 802 памятника архитектуры, истории, археологии и монументального искусства, из них включены в список объектов, которые охраняется государством, 316 объектов. Действует на территории области 11 музеев и 2 театра. Имеются паломнические места, интересные для туристов.

Отмечается интерес к павлодарским местам отдыха у российского туриста, приезжающего из приграничных районов [5, с. 178].

В то же время в Павлодарской области имеется ряд проблем, связанных развитием туризма в регионе, отдельные из которых характерны и другим регионам, и республике в целом. К таким проблемам нужно отнести:

- недостаточный уровень развития инфраструктуры туризма и транспортной инфраструктуры;
- недостойно развит отельный и придорожный бизнес;
- недостаточная реклама Павлодарского туристического потенциала;
- отмечается проблема с экскурсоводами, отсутствуют сертифицированные гиды;
- не наработан рынок труда в сфере обслуживания туристов и другие.

На фоне этих проблем в регионе планируется развитие туризма по шести направлениях: экологический туризм; лечебно-оздоровительный туризм; речной туризм; культурно-познавательный; детско-юношеский; деловой туризм.

Казахстанская туристская ассоциация разработала концепцию по созданию туристского кластера на 2015-2020 годы в Павлодарской области.

Основой кластера туристического в Павлодарской области должен стать Баянаульский район, места и курорты которого ежегодно посещают более 150 тысяч туристов. Планируется, что к

2020 году число посетителей Баянаула вырастет на 30 %. Для этого необходимо увеличить туры орнитологические и археологические [6, с. 103].

Также данный кластер необходимо дополнить следующими векторами включения в единый комплекс: возведения музея на месте захоронения доисторических животных «Гусиный перелет», лечебный туризм в санаториях и на соленых озерах, водные круизы, развитие этноаулов, развитие вдоль трасс сервисных точек, развитие событийного туризма, основанного на проведении фестивалей народов, проживающих в регионе.

Будем надеяться, что реализация проекта создания туристского кластера в области будет способствовать решению выявленных проблем и позволит сделать уникальные туристские ресурсы региона более привлекательными и доступными широкому кругу потребителей, а также внесет вклад значительный в социально-экономическое развитие области.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ердавлетов С.Р. История туризма. Развитие и научное изучение. – Алматы, 2009. – 291 с.
- 2 Ушаков, Д. С. Технология выездного туризма. – М.: Ростов / Д: МарТ, 2008. – 383 с.
- 3 Организация туризма / под ред. А. П. Дуровича. – Минск : Новое знание, 2008. – 640 с.
- 4 Егоренков Л. И. Экология туризма и сервиса. – М.: Финансы статистика, 2003. – 205 с.
- 5 Долженко, Г. П. Экскурсионное дело: учеб. Пособие. – М. : Ростов н/Д: МарТ, 2005. – 272 с.
- 6 Туризм и гостиничное хозяйство / под ред. Л. П. Шматько. – М. : Ростов н/Д: МарТ, 2005. – 347 с.

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

ЕСИМОВА Д. Д.

п.ғ.к., қауымд. профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

РАХМАНОВ С. С.

а/ш.ғ.д., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

МУХИДЕНОВА М. М.

магистрант, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне еруге бағыт алуда. Бұл оқу – тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым – қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс – әрекетінің ғылыми – педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл – ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді [1, 98 б.].

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар жаңа технологиялар және интерактивті әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Бұл тығырықтан шығудың бірден – бір жолы оқу – тәрбие процесінде жаңа технологиялардың әдіс – тәсілдерін енгізу, әрбір білім алушылардың білімге деген қызығушылықтарын, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол ашу. Жаңа технологиялық процестің негізі – жаңалықтарды

қалыптастырып жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Жаңашылдық білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады.

Қазіргі заманда білім беру ісінде талап деңгейінен шығу мұғалімнің іздену шеберлігіне тіреледі. Бүгінгі талап оқушыға білім берумен бірге оны білікті түрде қолдана алуына, оны дағдыға жеткізіп қана қоймай баланың ақыл-ойын, қабілетін дамытуға, әрекет нәтижесінде белгілі тұжырым жасай алуға үйретуге негізделеді. Әрине, оқытудың барлық әдістері баланы дамытуға бағытталған. Дегенмен осы кезге дейінгі дәстүрлі оқытуда оқулық пен мұғалімнің пікірін нысана етумен шектелеп келді. Ал бүгінгі оқыту оқушы қабілеті, оны жан-жақты дамыту, даму әрекеттерін ұйымдастырудың қажеттігін дәлелдеп отыр. Көрнекті педагог А. С. Выготский баланы дамыту әрекеттері оқыту барысында іске асатынын дәлелдей келіп, бала дамуының екі түрлі ортасы болатыны жайында теория ұсынды. Бірінші ортасы – айналасындағы үлкендердің әсері, қабілетінше еркін атқара алатын іс-әрекеті болса, екінші ортасы – сабақ үстіндегі әрекеті. Ал біздің мақсатымыз – баланың сабақ үстіндегі оқу-әрекетін тиімді әрі қызықты болатындай етіп ұйымдастыру, әрекет нәтижесін байқау, бағалау және соның нәтижесінде алдағы жұмыстарды жоспарлау болып табылады. Оқитын пән қаншалықты бағалы болса да, мұғалімнің шеберлігі қандай жоғары болса да, мұғалім оқушының өз белсенділігін туғыза алмаса, берген білім, күткен нәтиже бермейді. Оқушының адам ретінде қалыптасуы белсенділік арқылы жүзеге асады. Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі – баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру [2, 103 б.].

Ал мен болашақ география пәні мұғалімі ретінде ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, мәдени мұраларды жадында өшпестей етіп сақтаған құзіретті жеке тұлға қалыптастыруда оқытудағы жаңа тәсіл 7 модульді өз сабақтарымда пайдаланып жүрмін. Бұл тәсілдің басқа технологиялардан ерекшелігі жеті модуль арқылы іске асады. «Сабақ – оқытушының педагогикалық мәдениетінің айнасы», – деп А. Сухомлинский айтқандай, осы жеті модульдің ішінде өзімнің пәніме тиімдісі, жарыққа шығарары, баланың қызығушылығын оятары, білімін жетілдірері қайсы екен деп көп ойланғаным рас. Саралай келе әр сабақта бір немесе бірнеше модульді бірден қолдануға болатынын анықтадым.

Қазіргі білім беру тұжырымдамасының талабында мұғалім мен оқушының қарым-қатынасы жаңа болмыстық мазмұнда өзгеріп,

мұғалім – ұйымдастырушы, бағыттаушы, оқушы – ізденуші, белсенді болуы керек. Оқушының өз бетімен білім алуының бір түрі – шығармашылық тапсырмалар орындау арқылы білім алу. География пәнінен оқушыларға өз бетімен жұмыстар орнату арқылы шығармашылықпен білім алуға қол жеткізуге болады. Өзіндік жұмыстарда:

- Оқушының пәнге деген қызығуы артады;
- Оқушының шығармашылық қабілеті дамиды;
- жауапкершілігі жоғарлайды;
- Ақпаратты бағдарлау біліктілігі қалыптасады;
- Сыни тұрғыдан ойлау қабілеті артады.

Әрбір ұстаздың міндеті мектеп оқушыларын отан сүйгіштікке, ақыл-ойын жан-жақты дамытуға, ұмтылуға тәрбиелеу. «Қыран-түлегіне қайыспас қанат сыйлайды, ұстаз-шәкіртіне талап сыйлайды» деген халқымыздың қанатты сөзі ұстаз арқылы дарыған [3, 56 б.].

Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқытуәдістемесін өзгертеді. Менің математика пәнін оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде көмектесу. Оған: оқыту бағдарламалары, оқытуда қолдануға арналған электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары мен тестік, өзіндік жұмыстар ерекше орын алады.

Білім беру жүйесінің барлық саласында жаңа технологияны жоспарлы түрде енгізіп, жүйелік интегралды өткізу немесе қамтамасыз ету қажеттілігі туындап отыр. Қазіргі замандағы технология әрбір тұлғаның білім алу үдерісінде шығармашылық қабілетін дамытуға айқын мүмкіндіктер береді. Дәл осы жаңа технология мен әрбір тұлғаның өзіндік білім алу траекториясын таңдауына жол беретін анық білім беру жүйесін құруды, оқу бағдарламаларының бағдарламалануы және өзгермелі бейімделінуі есебінен оқу үдерісінің біртұтастығын сақтай отырып оны дараландыруға мүмкіндік беретін компьютердің маңызды дидактикалық қасиеті негізінде тұлғаның оқу үдерісінде танымдық қызметін тиімді ұйымдастыру арқылы жаңа білім алу технологиясын түбегейлі өзгертуді тығыз байланыстырады.

Әлемдік өркениетке қадам басқан Қазақстанның қоғамдық-саяси, экономикалық, мәдени дамудағы жаңа бастамалар мен түбегейлі өзгерістер білім беру жүйесіне өз әсерін тигізіп, білім деңгейін, оқыту әдіснамасын жетілдіруде тың ізденістер жасауға

мүмкіншілік туғызып отырғандықтан алдыма мынадай мақсаттар койдым:

- жаңа технологияны қолдану арқылы білімнің сапасын көтеру;
- жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды енгізу арқылы білім беру мазмұнын жаңарту;
- жаңа технологияны қолдану саласы бойынша оқушылардың мамандыққа баулу механизмін құру.

Осылайша жаңа технологиялардың дамуы жаңа әдіс-тәсілдердің пайда болуына көмектеседі және сонымен бірге оның сапасын жоғарылатады.

Бұл технологияның өзектілігі қоғамның ақпараттандыру жылдамдығының артуымен сипатталады. Әр түрлі пән сабақтарында жаңа технологияны пайдалану білім мазмұнын жаңартумен, ақпараттық ортаны қалыптастыруымен, сондай-ақ сапалы білім беру мүмкіндігінің жоғары болуымен ерекшеленеді [4, 7 б.].

Соңғы кезеңде қазіргі заманғы педагогикалық ғылым мен практика түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Соның ішінде оқыту үрдісі ақпараттық – коммуникациялық жағдайларда жаңа көрініс алу жолында басқаша жаңалаған жолмен ХХІ ғасыр талаптарына сай білгір, уақытты үнемдей алатын тұлғаны қалыптастыруға бағытталады.

Қазіргі оқыту үрдісіне жаңа педагогикалық технологиялар кеңінен енуде. Оқушыны пәнге қызықтырумен қатар, саналы ойлауға тәрбиелейтін, қоғамдық көзқарастарын қалыптастыра алатын, өзіндік пікірі бар, қоғамдағы болып жатқан түрлі қарама-қайшылықтарды түсіне білетін, еркін сөйлеп, өз пікірін ашық айта алатын ойлы ұрпақ тәрбиелуде сабақтың маңызы зор. Әр мұғалім оқушыға көпқырлы сабақ беретін болған соң, қазіргі жаһандану саясатына сәйкес жаңа технологияны өз ыңғайына, пәніне лайықтап пайдалануы тиіс.

Құзырлы оқытудың негізгі идеясы оқушы тақырыптың мәнін өз бетімен меңгеруі, түсінуі мен бағалай алуы болып табылады.

Жоғарыдағы талаптардың орындалуын ескере отырып, сабақтың төрт кезеңінде оқушылардың проблеманы шешу күзiреттiлiгi, ақпараттық күзiреттiлiгi және коммуникативтiк күзiреттiлiктерiн дамыту мақсатында әртүрлі стратегиялардың тиімді қолданылуына ерекше мән бердім. Қорыта келгенде, сабақтарды осындай әдіс – тәсілдермен өткізу арқылы мен оқушылардың білімді өз бетімен оқып-үйрене алатынына, өзінің оқуы үшін өзі жауапты екендігін сезінетіндігін, қызығушылықтары

оянып, белсенділіктері артатындығын, олардың ой еркіндігі дамитындығына көзім жетті [5, 8 б.].

Сондықтан да мен, бұл бағдарламаны барлық ұстаздар менгеріп, барлық мектептерде қолдау тауып, тиімді қолданылуы керек деп ойлаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Жанпейісова М. М. «Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде». – Алматы, 2006.
- 2 Қамзина М. «Модульдік оқыту технологиясы». // Тәрбие құралы. 2005.
- 3 Исақова Р., Ерназарова З. «Жаңа технологияны пайдалану әдістері». Қызылорда, 2004.
- 4 «География және табиғат» журналы № 6, 2002.
- 5 Жүсіпова М. Ұжымдық оқыту технология әдістемелері. –Павлодар, 2005.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ДЕЛОВОГО ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

ЕСИМОВА Д. Д.

к.п.н., доцент, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар
СЫСОЕВА Ю. О., ТАРАСОВА Ю. В.
студенты, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

На сегодняшний день деловой туризм является одним из наиболее перспективных направлений туристского бизнеса. Также деловой туризм – это одна из высокорентабельных отраслей мировой экономики. Это, прежде всего, связано с его специфическими чертами, такими как всесезонность, массовость и прогнозируемость. Динамичное развитие индустрии делового туризма обусловлено и его уникальным мультипликативным воздействием на туристскую сферу и на всю экономику дестинации в целом. При помощи развития делового туризма решается актуальная проблема эффективного функционирования инфраструктурных объектов туризма, то есть, обеспечивается более полная и равномерная загрузка гостиниц, ресторанов, транспортных и других организаций.

Деловой туризм представляет собой совокупность организационно-экономических отношений, возникающих в ходе поездки в определенную дестинацию с целью осуществления

профессиональной деятельности без получения дохода по месту пребывания. Также сегодня в мировой практике часто используется английская аббревиатура MICE (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions – «деловые встречи, интенсив-туризм, конференции, выставки»). Понятие индустрии MICE складывается из 4-х составляющих индустрии делового туризма [1, с. 56].

Структура делового туризма может быть представлена следующим образом: наибольшую часть, 73 % его объема составляют корпоративные поездки – как индивидуальные деловые поездки, так и для участия в мероприятиях, проводимых различными корпорациями. Сюда же можно отнести и инсентив-туры – поездки, организуемые компаниями в целях мотивации сотрудников, занятых в основном продвижением и продажей производимого этой компанией товара. На долю поездок, связанных с участием в съездах, конференциях, семинарах, организуемых политическими, экономическими, научными, культурными, религиозными и другими организациями, приходится около 16 % рынка делового туризма. И 11 % объема рынка делового туризма занимают поездки с целью посещения торгово-промышленных выставок, ярмарок и участия в их работе [2, с. 124].

Деловой туризм играет важнейшую роль в развитии национальной экономики любой страны, а также активно содействует ее интеграции в мировой рынок. Рассмотрим основные особенности воздействия делового туризма.

Наибольшую часть деловых туристов составляют менеджеры высшего и среднего звена компаний, следовательно, деловой туризм обладает более высоким уровнем доходности. Зачастую масштабные мероприятия, например конференции или выставки, сопровождаются культурно-развлекательной программой, поэтому рестораны, местные туристические достопримечательности, предприятия, специализирующиеся на организации досуга, сувенирные магазины, транспортные организации также получают доход от делового туризма.

Деловые поездки не зависят от сезонности, то есть, большая часть деловых путешествий совершается в не самый загруженный для туристского центра период.

Также деловой туризм отличает меньшая связь с окружающей средой и ее загрязнением. Так как, большую часть времени деловые туристы проводят на заседаниях, деловых встречах и конференциях, не покидая пределов их мест проведения.

Бизнес туристы, посещающие туристский центр для участия в конференциях или выставках, а также совершающие инсентив-путешествия, часто являются общественно известными деятелями, чье мнение может существенно повлиять на формирование имиджа туристского центра.

Перспективы индустрии делового туризма в Казахстане очень большие. Казахстан становится всё более узнаваемой и привлекательной страной для бизнес туристов благодаря стабильной социально-экономической и политической ситуации. Этому также способствуют и масштабные проекты, дающие мощный импульс развитию делового туризма, такие как, например, ЭКСПО-2017. Однако, при всех существующих благоприятных условиях, необходимых для развития индустрии бизнес туризма, остается ряд нерешенных проблем.

Это, в первую очередь, недостаточный уровень профессиональной подготовки кадров. Деловой туризм – это специфическая и тонкая работа с предпринимателями, профессиональный менеджмент. Поэтому в этой отрасли должны работать специалисты, хорошо разбирающиеся и в тонкостях организации деловых поездок, и в потребностях бизнес путешественников.

Важным вопросом также является недостаточное продвижение и реклама по формированию положительного имиджа Казахстана в мире для развития въездного туризма.

Неразвитая инфраструктура также является преградой развития делового туризма в Казахстане.

Необходимо создание мощной индустрии услуг. Инфраструктура делового туризма должна включать в себя выставочные и конгрессные центры, бизнес отели, бизнес авиацию, платежные системы, современные технологии, благодаря которым деловой человек, вне зависимости от своего местонахождения, способен держать руку на пульсе своего бизнеса [3].

Одним из наиболее важных является тот факт, что сегодня в Казахстане туризм признан перспективной и приоритетной отраслью развития экономики страны. На данный момент созданы и успешно реализуются различные государственные программы, способствующие развитию индустрии делового туризма.

Индустрия делового туризма в Казахстане характеризуется активным, но вместе с тем стихийным развитием. Наибольшего развития данная отрасль достигла в Астане и Алматы, что объясняется наличием необходимой для проведения мероприятий по

деловому туризму инфраструктуры, и транспортной доступностью. Немаловажным является и то, что данные регионы имеют большие финансовые возможности для поддержания и развития данного вида туризма. Наряду с этими активно осваиваются и регионы, что связано с развитием экономики за пределами мегаполисов. Востребованными для делового туризма становятся такие города, как Актобе и Атырау [4, с. 59].

Развитие бизнес туризма необходимо на базе новейших информационных технологий, что в свою очередь, может стать одним из эффективных ресурсов развития отечественных компаний и их интеграции в мировой экономический процесс. Для использования потенциала делового туризма Казахстана необходимо создание соответствующей инфраструктуры, действенная государственная поддержка, достоверная статистическая информация, подготовка профессиональных кадров, а также формирование благоприятного имиджа страны.

Глобализация мировой экономики и связанная с этим процессом интенсификация деловых, научных и культурных связей превратили деловой туризм в одну из ведущих и наиболее динамично развивающихся отраслей мирового хозяйства. Геополитическое положение Казахстана, его природно-сырьевые ресурсы, стабильная политическая ситуация и экономическое развитие позволяют рассчитывать на увеличение количества бизнес туристов и превращения делового туризма в одну из ведущих и отраслей экономики страны.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Соколова М. В. История туризма. – М. : Академия, 2010. – 465 с.
- 2 Горбылева, З. М. Экономика туризма: учеб.пособие / З. М. Горбылева. – Минск : БГЭУ, 2004. – 480 с.
- 3 «Бизнес-туризм в РК: как развивается индустрия деловых встреч», деловой портал Forbes Kazakhstan, http://forbes.kz/process/businessmen/biznes-turizm_v_rk_kak_razvivaetsya_industriya_delovyyih_vstrech/
- 4 Александрова А. Ю. Международный туризм: Учебник. – М. : Аспект Пресс, 2012. – 470 с.

ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И УРОВЕНЬ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ. ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

ЖУМАЖАНОВ Н., СУТТУБАЕВ Т., КАСАН А.
студенты, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
ЖАКУПОВ А. А.

PhD доктор географии, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Современное мировое хозяйство, неотъемлемой частью которого является экономика Казахстана, претерпевает изменения в технологическом, экономическом, социальном и других отношениях. Это способствует активизации международного перемещения капиталов, ускорению формирования единой системы международных связей. Усиление глобализации экономики тесно связано с либерализацией внешнеэкономических связей. Свободней становится международная миграция, происходит перелив из страны в страну товаров, услуг, рабочей силы и капиталов. Это следует воспринимать как объективный процесс, несущий национальным государствам новые возможности вхождения в мирохозяйственную систему.

В этих условиях каждому государству необходимо определиться, станет оно полноправным субъектом глобализации, или будет пассивным наблюдателем этого процесса. Исходя из этого, пребывание в современном мире в состоянии пассивного объекта мировой экономики весьма невыгодно и опасно, поэтому любое государство должно решить: выстроить собственную эффективную стратегию будущего, или эту стратегию, в соответствии с собственными интересами, выработают за него другие.

Одним из естественных конкурентных, абсолютных преимуществ Казахстана является природно-ресурсный потенциал, его мощная минерально-сырьевая база. Природные ресурсы всегда играли важную роль в жизни общества, являясь основой экономического развития. Безудержный экономический рост привел к повышенной нагрузке на все природные ресурсы планеты. Проблема приобрела глобальный характер.

Природные ресурсы включают в себя огромное число объектов, тел, явлений и сил природы, ограничимся в нашем обзоре лишь вопросами использования воды, лесов и минерального сырья. Подобный подбор обусловлен помимо их тесной взаимосвязи еще и тем, что данные природные ресурсы играют исключительно важную

роль для Республики Казахстан. Дефицит водных ресурсов является одной из основных национальных проблем. Леса, покрывающие всего лишь 4,5 % территории республики, являются естественными хранителями уникального генофонда диких растений и животных. Минерально-сырьевой комплекс играет ключевую роль в экономике Казахстана, на его долю приходится около 60 % продукции, выпускаемой в Казахстане [1 с. 7].

Использование природных ресурсов на сегодняшний день является одной из ключевых проблем каждой страны, будь то развитой, или развивающейся. Общество стоит перед выбором: дальнейшее игнорирование закономерностей эволюции биосферы, приводящее к экологической катастрофе, либо трансформация хозяйственной деятельности с учетом законов биосферы, обеспечивающая переход на путь устойчивого развития. В государственных программах охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов Казахстана определены основные направления природоохранной деятельности, актуальные на современном этапе развития. В них поставлены задачи сохранения природных ресурсов и улучшения состояния окружающей среды. Для успешного решения экологических проблем в Казахстане необходимо привлечение международного опыта решения подобных проблем, выполнение совместных экологических программ и проектов, привлечение средств для решения задач не только эксплуатации, но и защиты недр и окружающей среды, а также населения.

В результате интенсивной эксплуатации подземных вод и шахтного водоотлива произошло региональное снижение уровней подземных вод [2. с. 6]. Одной из причин ухудшения качества воды и загрязнения ее поверхностных и подземных источников является деятельность, связанная с освоением минеральных ресурсов, что особенно актуально для Казахстана.

Для повышения эффективности традиционных добывающих секторов, по Посланию Президента Н. Назарбаева народу Казахстана, необходимы новые подходы к управлению, добыче и переработке минерального сырья. Республика располагает основными видами минерально-сырьевых ресурсов для обеспечения текущих и перспективных, внутренних и внешних потребностей [3, с. 8], [4, с. 31]. В традиционных отраслях будет осуществлен переход на выпуск продукции высоких переделов, получат развитие инжиниринговые услуги как база наукоёмкой экономики. В структуре минерально-сырьевой базы более 70 % занимают топливно-энергетические

ресурсы, представленные нефтью, углем, газом, 10 % – нерудное сырье, 20 % – черные, цветные и редкие металлы [5, с. 50]. В Послании отмечено, что Казахстан должен выйти на мировой рынок в области геологоразведки для обеспечения сырьевой базы, для этого следует привлекать инвестиции зарубежных инжиниринговых компаний, упростив законодательство. На средне– и долгосрочную перспективу приоритетными являются проблемы: обеспечения ресурсо – сырьевой базы МСК [6]; достаточных разведанных запасов некоторых руд черных и легирующих металлов, а также объемов остродефицитных видов неметаллического сырья; создания поисково-разведочного задела; создания единой системы учета и оценки природных ресурсов, повышения уровня рационального и эффективного их использования, охраны и воспроизводства, совершенствования нормативно-правовой базы природопользования и охраны окружающей среды в соответствии с Концепцией по переходу к зеленой экономике к 2030 г.

Из 10 глобальных вызовов 21 века, отмеченных Президентом Казахстана Н. А. Назарбаевым шестой вызов относительно исчерпаемости природных ресурсов напрямую касается развития минерально-сырьевого комплекса (МСК), деятельность которого базируется на широкомасштабном использовании природно-ресурсного потенциала страны. От того, как в дальнейшем будет развиваться МСК, во многом зависит поступательное развитие национальной экономики. Согласно плану третьей фазы индустриализации в конкурентоспособных отраслях необходимо увеличение внутреннего потребления горно-металлической продукции и создание новых рыночных ниш для отечественных производителей [7, с. 3].

В недрах страны содержится практически весь комплекс полезных ископаемых – топливно-энергетические, металлургические, горно-химические и другие виды минерального сырья. Из добываемых в мире 11 млрд. тонн минералов, на долю республики приходится более 250 млн. тонн, что обеспечивает ей 11-е место в мире. По 37 видам этой продукции страна занимает с 1-го по 19-е места. Республика занимает: первое место в мире – по запасам серебра и хромитов; четвертое – меди, цинка, марганца; шестое – свинца и железа; седьмое – кобальта; восьмое – золота. В настоящее время страна является крупнейшей в мире по добыче металлов (железо, хром, ферросплавы, сталь, бокситы). В последние годы в мировом списке основных поставщиков ее позиции укрепились.

Входя в число ведущих экспортеров, Казахстан являясь одним из ведущих в мире экспортеров, направляет за рубеж минерально-сырьевую продукцию, пользующуюся высоким спросом, в том числе: в США – цинк, рений, бериллий; в Германию – нефть; в Россию – свинец, железную руду, окатыши. Казахстан входит в десятку стран – ведущих производителей и экспортеров угля на мировом рынке, его доля в мировом производстве угля составляет около 2 %, а в мировом экспорте угля – почти 5 %. Государственным балансом учтены запасы по 49 месторождениям, включающим 197 участков, которые определены как самостоятельные объекты, в том числе 142 – для закрытой разработки и 55 – для разрезов. Большая часть месторождений угля сосредоточена в Центральном (Карагандинский и Экибастузский угольные бассейны, а также месторождение Шубарколь) и Северном Казахстане (Тургайский угольный бассейн). Активные запасы составляют 45 %, неактивные – 55 %.

Особую роль для экономики Казахстана имеют запасы природного урана, по которым республика входит в четверку крупнейших продуцентов (18 % всех мировых запасов). Аналогичные позиции страна занимает и по добыче данного сырья. Запасы урановых руд страны учтены по 55 месторождениям, 70 % из них пригодны для обработки способом подземного выщелачивания.

Наряду с вышеприведенными показателями, глобальную значимость экономическому комплексу страны придают богатые запасы нефтегазовых ресурсов, которые, согласно последним данным, составляют сегодня 23 млрд. тонн, из них около 13 млрд. тонн сосредоточены на Каспийском шельфе. Извлекаемые запасы углеводородного сырья составляют 30 млрд. баррелей, или 4 млрд. тонн нефти и более 3 трлн. куб. м газа. Прогнозируется, что к 2015 г. страна войдет в десятку мировых экспортеров нефти. По оценкам международных специалистов, при нынешних масштабах добычи и ценах на сырье у мирового лидера – Саудовской Аравии – нефти остается на 42 года, у Казахстана – на 83. В 2006 г. добыча нефти и газового конденсата составила около 65 млн. тонн (прирост на 5,5 %). В 2010 г. добыча нефти достигла 118 млн. тонн, к 2015 г. – 180 млн.; получение и производство газа – 40–45 млрд. куб. м. О нарастающем потенциале страны в связи со значительными запасами Кашаганского месторождения свидетельствует увеличение доли Казахстана в общем объеме мировых запасов [8, с. 9].

Рассмотрим нефтегазовую сферу нашей страны, в ней, несмотря на высокие темпы роста добычи, существует диспропорция в

развитии перерабатывающих мощностей. Возросла настоящая необходимость создания нефтехимических заводов с уровнем переработки нефти и газа в 90–100 %. С учетом больших планов освоения шельфа Каспия нужно вести речь не о бензине, мазуте и солярке, а о полном комплексе нефтепереработки. Именно с переработки исходного сырья начинается собственно нефтехимия – полимеры, пластмассы, каучуки, масла, красители. Живя в нефтяной стране, противостоит экономически алогично не производить, а покупать, выбрасывая из своего бюджета миллиарды денег на бытовую химию, парфюмерию, гигиеническую продукцию. Ожидает своего решения схема переработки Карачаганакского месторождения, которая целиком находится у зарубежных инвесторов. Это месторождение одно из крупнейших в мире, запасы которого оцениваются в 1,3 триллиона м³ и свыше 1,2 триллиона тонн нефти и газового конденсата. По условиям соглашения о разделе продукции (СРП) нефть и газ будут вывозиться как сырье для дальнейшей переработки в Европе и других странах. Опережающий рост нефтедобычи при хроническом отставании ее перерабатывающей составляющей, не обеспечивающей даже внутренних потребностей в ГСМ, неуклонно ухудшает структуру экономики, способствует дальнейшему нарастанию ее сырьевой зависимости (доля добывающего сектора в структуре промышленности превышает 60 %). На Китай ориентированы два крупнейших транспортных проекта, реализованных в регионе в последние годы: нефтепровод Казахстан – Китай (Атырау – Алашанькоу) и газопровод Туркмения – Китай (Саман-Тепе-Алатау). Синьцзян-Уйгурский автономный район создает четыре крупные нефтехимические базы с международной конкурентоспособностью по 10 млн. тонн в городах Душаньцзы, Урумчи, Карамай и Кучэ. Это программа создания нефтеперерабатывающей базы мирового уровня. Уже на сегодня потенциал нефтеперерабатывающей базы в Синьцзяне превышает 22 млн. тонн. Импортируемая из Казахстана сырая нефть через Китайско-Казахский нефтепровод поставляется в Душаньцзы, что обеспечивает источник ресурсов для данного крупного объекта. Несомненно, форсирование нефтеперерабатывающих баз мирового значения в соседнем Китае, ориентированных не столько на внутренний, сколько на внешний рынок, будет серьезно тормозить развертывание нефтехимического комплекса в республике. Тем более, сегодня компании из КНР контролируют до 40 % всей нефтегазовой сферы Казахстана.

Рост поступления нефтедолларов и укрепление экономического потенциала в Казахстане закономерно расширяют возможности поисков внешних рынков для выгодного вложения капиталов и решения вопроса диверсификации нефтегазового комплекса. Это относится, прежде все, к акциям национальной компании КазМунайГаз (КМГ), главного оператора республики по нефтегазовому менеджменту. Выход национальной компании на международную арену – факт многозначительный, ставятся цели по развитию портфеля активов в секторе разведки, добычи и переработки нефти и газа не только в Казахстане, но и за рубежом. В декабре 2005 г. КМГ через дочерний КазТрансГаз выкупил активы грузинской газораспределительной компаний «Тбилгаз». Сделка предполагала расширение сферы влияния КМГ на международном рынке энергоресурсов. В проект было инвестировано 100 млн. долларов. У компании «КазТрансГаз – Тбилиси» в связи с трудностями сбора платежей и споров по стоимости закупаемого газа со временем возросли долги. Грузинское правительство было вынуждено передать этот актив на внешнее управление. Неудачной оказалась покупка Херсонского нефтеперерабатывающего завода: завод был постройки 30-х годов прошлого века, без ремонта и с долгами перед бюджетом. Покупку признали неудачной, и актив пришлось продать. В обоих случаях следует признать невысокий уровень маркетинга, недостаточную квалификацию специалистов республики при заключении международных договоров по оценке и закупке недвижимости за рубежом. Реализация рекомендаций Президента РК о необходимости внешней экспансии национального капитала как варианта диверсификации нефтегазового комплекса, выраженные в ежегодных посланиях народу Казахстана, оказались не столь удачными, как это задумывалось. Сложно складывается акция КМГ по 100 % закупке акций и вступление в права владельца румынской компании Rompetrol в 2007 году, имеющей нефтеперерабатывающей завод Petromidia. Сумма сделки по рыночной цене, по экспертным оценкам, составила 3 млрд. долларов. Основная идея столь дорогого соглашения – создание вертикально-интегрированной компаний Rompetrol Group как единого «даунстрима» – компании с НПЗ и активом для розничного сбыта и маркетинг форпоста казахстанской нефти в Европейском Союзе (ЕС) с возможностью получения прибыли в 2013 году.

В ЕС наше предприятие ожидает, несомненно, жесткая конкуренция с более совершенными, успешно работающими

нефтеперерабатывающими заводами. Ставится задача перейти из разряда реципиента иностранных инвестиций в нефтегазовом комплексе Казахстана в успешно действующего донора многообразных бизнес услуг. На сегодня Petromidia модернизируется, вложено 1,5 млрд. долларов, и ожидается, что в середине 2012 года, получив самый современный актив, компания выйдет на международный рынок с продукцией уровня стандарта Евро-6.

На внутреннем рынке Казахстана ощущается острая нехватка перерабатывающих мощностей. Все три казахстанских нефтеперерабатывающих завода со стоимостью реконструкции в 4 млрд. долларов пока не могут выйти на современный уровень переработки сырья, с трудом осиливая уровень Евро-2. В странах ЕС с 2009 года действует стандарт Евро-5, в 2015 году внедряется Евро-6. В соответствии с Комплексным планом модернизации нефтеперерабатывающих заводов Республики Казахстан на 2009–2015 годы, КазМунайГаз в модернизацию Атырауского, Шымкентского и Павлодарского нефтеперерабатывающих заводов вкладывает примерно 4 млрд. долларов. Модернизация Шымкентского завода с 2011 года проводится совместно с китайским партнером. С 2012 года модернизируется Павлодарский завод, с привлечением итальянского ENI, а реконструкция Атырауского нефтеперерабатывающего завода ведется при участии японского капитала с 2010 года. Реконструкция и модернизация трех нефтеперерабатывающих центров республики вкупе с Rompetrol должны обеспечить производство всего спектра нефтепродуктов по современным технологиям. Острая необходимость ускоренной модернизации нефтеперерабатывающих активов и ввод в действие объектов нефтехимии диктуется в равной мере потребностями перевода всего автопарка на стандарт Евро-4 с последующим переходом на Евро-5 [9, с. 13].

Выход на внешний рынок, где из всей номенклатуры казахстанской промышленной продукции пользуется спросом, в основном, первичное сырье, создает опасность дальнейшего углубления сложившихся деформаций, тенденции к сверхдобыче, что имеет мощный негативный потенциал в условиях общего ухудшения конъюнктуры мирового рынка по сырью. Помимо экологических проблем и истощения природных богатств, ставка только на природные ресурсы может привести в будущем к сложнейшим социальным проблемам из-за необходимости свертывания добывающих производств. Кроме того, учитывая

не возобновляемый характер большей части разрабатываемых природных ресурсов Казахстана, их хищническая эксплуатация может нанести непоправимый ущерб будущим поколениям.

Необходимо помнить, что природные ресурсы входят в состав экосистем, где все экологические компоненты взаимосвязаны. Поэтому использование уже одного из природных ресурсов оказывает воздействие на другой ресурс. Например, при орошении полей уменьшаются водные ресурсы того или иного водного бассейна, что неизбежно окажет влияние на рыбное хозяйство, судохозяйство, гидроэнергетику и т.д. Полив также вызывает изменение уровня подземных вод, изменение видового состава почвенных микроорганизмов. Поэтому при эксплуатации любого из природных ресурсов следует учитывать воздействие такой эксплуатации на экосистемы в целом и отдельные природные ресурсы, в частности.

Большое значение для будущего республики имеют огромные запасы природных ресурсов. Однако, как известно, их освоению препятствуют сложные природные условия. Проблема освоения природных ресурсов выдвигает на первый план вопросы охраны природы. Ошибки, допущенные в освоении природных ресурсов, связаны с неразумным использованием подземных недр и ресурсов, преобладанием ошибочного мнения о том, что природные ресурсы неисчерпаемы. Все это вместе взятое привело к нарушению природного равновесия. Загрязнение рек, неразумное использование водных ресурсов, изменение гидрологического режима рек в результате хозяйственной деятельности человека привели к изменению и других компонентов природы. В декабре 2003 года Президентом РК был подписан Указ «О Концепции экологической безопасности РК на 2004-2015 годы», в которой определен комплекс государственных мер по устойчивому экологическому развитию страны. Общественное направление в деле охраны природы – это личное участие граждан и общественных организаций в деле охраны природы. Среди специально созданных природоохранных организаций особое место принадлежит Комитету по охране природы. Этот Комитет координирует и направляет работу научных учреждений и организаций, занимается охраной природы, мобилизует общественность на решение экологических проблем в стране.

В республике также работает Общество охраны природы, филиалы которого имеются во многих городах и областях. В деле охраны природы большое значение имеет активность молодых членов общества. С их помощью в республике ежегодно производится

посадка садов, лесопарков и сбор семян лекарственных растений. Проведение «Дня птиц», «Месячника леса и сада» превратилось в добрую традицию в школьной жизни. Во многих школах созданы штабы «Молодого лесника», «Голубого патруля». В республике работают «Школьные лесные хозяйства» и «Зеленые патрули». Непосредственно участвуя в охране природы республики, каждый гражданин вносит свою долю в дело сохранения и восстановления природной среды – источник материального производства и удовлетворения эстетических потребностей человека, источник его здоровья и бодрости.

ЛИТЕРАТУРА

1 «Саммит Земли + 5». Представительство ООН в Казахстане. – Алматы, 1997.

2 Министерство экологии и биоресурсов Республики Казахстан. Государственный доклад «Экологическое состояние окружающей природной среды Республики Казахстан в 1995 году и меры по ее улучшению». – Алматы, 1999

3 Б.С. Ужкенов. Минерально-сырьевые ресурсы //Горный журнал, № 6, 2012, с. 8.

4 Кокетаев А., Мейрманова А., Жактаева Р., Артыкбаев К., Тамабаева С. Стратегические ориентиры развития горно-металлургического комплекса // Промышленность Казахстана. – 2009. – №4 (55) – №5(56). – С. 31-34.

5 Ахметжанов Б.А., Шаметова А.А. Особенности индустриально-инновационного развития горно-металлургического комплекса Казахстана. КарГТУ, Казахстан. // Проблемы экономики, 2011, № 6, с. 50-52.

6 Жукова И.В. Сущность и содержание организационно-экономического механизма управления горнодобывающей промышленностью//Власть и управление на Востоке России. – Хабаровск: Изд-во ДВАГС. – 2010.-№4.-С.43-49.

7 Программа развития горно-металлургической отрасли Республики Казахстан на 2010-2014 годы

8 Саипов А.А., География индустриально-инновационного развития Казахстана, 2011, с.16-30

9 Программа по развитию минерально-сырьевого комплекса в Республике Казахстан на 2010-2014 годы

АНАЛИЗ ВЫБРОСОВ ЗАГРЯЗНЯЮЩИХ ВЕЩЕСТВ В АТМОСФЕРНЫЙ ВОЗДУХ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ

КАБИЕВА Ж. Т., КУЧЕРЯВЫХ А. С.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
ЖАГЛОВСКАЯ А. А.
ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Атмосферный воздух является жизненно важным компонентом окружающей природной среды. Ежегодно, в связи с увеличением производства, неуклонно увеличиваются объемы выбросов загрязняющих веществ в атмосферу.

Павлодарская область является крупным индустриальным центром Республики Казахстан. Ведущей отраслью региона является черная металлургия, которая представлена Аксуским заводом ферросплавов. Не менее важное значение в области занимает цветная металлургия (Павлодарский алюминиевый завод), нефтеперерабатывающая промышленность (Павлодарский нефтестерилизационный завод), машиностроение и металлообработка, а также топливно-энергетический комплекс (Экибастузский угольный разрез) и другие.

В связи с промышленной ориентированностью экономики, Павлодарская область подвержена высокому техногенному загрязнению. По некоторым данным, одна четвертая всех республиканских выбросов приходится на нашу область, сконцентрированных в городах Экибастуз (46 %), Аксу (26,5 %) и Павлодар (25,5 %) [1, с. 2].

Непрерывное негативное воздействие на атмосферу и неудовлетворительное решение вопросов по ее оздоровлению отрицательно влияют на состояние здоровья населения Павлодарской области. Поэтому актуальными на сегодняшний день остаются проблемы мониторинга за загрязнением атмосферного воздуха, выявлении тенденций загрязнения, разработка рекомендаций и реализация мероприятий по его очистке [2, с. 193]. Таким образом, целью нашей статьи является выявление преобладающих загрязняющих веществ в Павлодарской области, а также их динамика.

Вредное (загрязняющее) вещество – химическое или биологическое вещество либо смесь таких веществ, которые содержатся в атмосферном воздухе и которые в определенных концентрациях оказывают вредное воздействие на здоровье

человека и окружающую природную среду. Источники выбросов загрязняющих веществ в атмосферу могут быть стационарными, когда координата самого источника не изменяется во времени, и передвижными (нестационарными). Также источники выбросов подразделяют на организованные и неорганизованные. Из организованного источника загрязняющие вещества поступают в атмосферу через специально сооруженные газоходы, воздухопроводы, трубы. Неорганизованный источник выделения загрязняющих веществ образуется в результате нарушения герметичности оборудования [3, с. 166].

Материалами для анализа выбросов загрязняющих веществ Павлодарской области послужил Статистический сборник «Охрана окружающей среды и устойчивое развитие Казахстана» Агентства Республики Казахстан по статистике.

Предельно-допустимая концентрация (ПДК) и предельно допустимые выбросы (ПДВ) являются научно-техническими нормативами. Данные параметры измеряют во времени и устанавливают для каждого источника организованного выброса при условии, что выброс вредных веществ от данного источника и от совокупности источников района (с учетом перспектив развития промышленных предприятий и рассеивания вредных веществ в атмосфере) не создает приземной концентрации, превышающей их ПДК для атмосферного воздуха. На основе обобщенных данных по предельно допустимым концентрациям загрязняющих веществ Павлодарской области была получена таблица 1.

Таблица 1 – Индекс загрязнения атмосферы города Павлодар

Город	Индекс загрязнения атмосферы (ИЗА)	Название примесей превышающих ПДК	Средняя концентрация		Максимальная концентрация		Повторяемость концентраций примесей выше ПДК, в %
			Мг/м ³	Кратность превышения ПДК	Мг/м ³	Кратность превышения ПДК	
Павлодар	2,7	взвешенные	0,2	1,3	2,2	4,4	4,9
		Оксид углерода	1,6	0,5	17	3,4	3,6
		Диоксид азота	0,01	0,3	0,13	1,5	0,4
		Фенол	0,001	0,4	0,01	1,3	0,2
		Сероводород	0,001	-	0,015	1,9	0,1
		Хлористый водород	0,03	0,3	0,5	2,5	0,4

Согласно таблице 1 индекс загрязнения города Павлодар составляет 2,7. Среди примесей во много превышающих допустимую концентрацию представлены взвешенные вещества, повторяемость,

которых составляет 4,9 %, а также диоксид углерода (3,6 %), остальные примеси играют меньшую роль в загрязнении атмосферы города.

Все вредные вещества по степени воздействия на организм человека подразделяют на четыре класса опасности:

– первый класс – чрезвычайно опасные с ПДК < 0,1 мг/м³. к ним относятся ртуть, бензапирен, свинец;

– второй класс – высокоопасные с ПДК = 0,1... 1 мг/м³. Мышьяк, аммиак, нафталин, кадмий, дихлорэтан, НМЛОС;

– третий класс – умеренно опасные с ПДК = 1,1... 10 мг/м. углеводороды, толуол, сажа, угольная зола, диоксид серы, медь;

– четвертый класс – малоопасные с ПДК > 10 мг/м³. оксид углерода, ацетон.

Проанализировав данные по загрязняющим веществам, а также сгруппировав их по степени воздействия, был построен график, который отражает изменение концентраций в атмосфере Павлодарской области. Динамика выбросов загрязняющих веществ по классам опасности представлены на рисунке 1 [4].

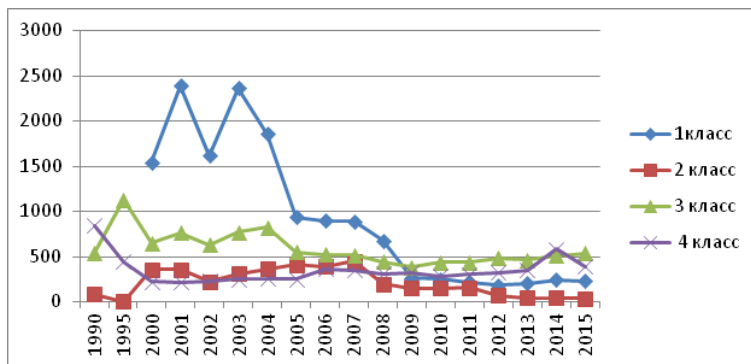

Рисунок 1 – Динамика выбросов загрязняющих веществ по классам опасности

Города и районы области значительно отличаются по степени загрязнения воздушного бассейна промышленными выбросами вредных веществ. Количество выбросов загрязняющих веществ по городам Павлодарской области представлены на рисунке 2.

Выбросы загрязняющих веществ по городам Павлодарской области

Рисунок 2 – Выбросы загрязняющих веществ по городам (Павлодар, Аксу, Экибастуз)

Проводя анализ основных загрязняющих веществ Павлодарской области, нами выявлено, что в период с 2008 по 2012 годы основная доля выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух в Павлодарской области приходится на твердые вещества сернистый ангидрид, окись углерода, окислы азота, летучие органические соединения, углеводороды (без ЛОС). В 2012 году объемы выбросов загрязняющих веществ (диоксид серы, оксиды азота, НМЛОС, аммиак, оксид углерода, углеводород и ОВЧ (твердые) от стационарных источников в атмосферный воздух составили 675,9 тыс. тонн/год. Основными примесями значительно превышающие ПДК являются взвешенные, оксид углерода и хлористый водород. Согласно рисунку 2, было выявлено, что за последние 8 лет количество выбросов загрязняющих веществ первого, второго, третьего и четвертого классов неуклонно возрастает.

Показатели объемов выбросов загрязняющих веществ свидетельствует о степени существующего и ожидаемого антропогенного воздействия выбросов вредных веществ на окружающую среду, а также позволяет определить степень достижения целевых значений. Данные инвентаризации дают возможность не только определить степень антропогенной нагрузки на атмосферный воздух в целом, но и позволяет оценить влияние на окружающую среду от стационарных и передвижных источников, в том числе по видам экономической деятельности (в частности: энергетики, транспорта, промышленности, сельского хозяйства

и деятельности по обращению с отходами и др.), а также от домохозяйств.

Инвентаризация выбросов загрязняющих веществ в атмосферу представляет собой систематизацию сведений о распределении источников выделения загрязняющих веществ и источников загрязнения атмосферы на территории, а также о количестве и составе выбросов. Инвентаризация должна проводиться периодически, но не реже, чем 1 раз в 5 лет.

Таким образом, преобладающими атмосферными загрязняющими веществами Павлодарской области являются твердые вещества, сернистый ангидрид, окись углерода, окислы азота, летучие органические соединения, углеводороды. Анализ данных выбросов загрязняющих веществ в Павлодарской области показывает их постоянное увеличение за исследованный период. В связи с этим необходим постоянный контроль за загрязнением атмосферы нашей области. Мониторинг за количеством и составом выбросов промышленных предприятий области и внедрение чистых технологий.

ЛИТЕРАТУРА

1 Национальный доклад о состоянии окружающей среды и использовании природных ресурсов за 2011-2014 годы. – С. 1-2

2 Волович В. Н. К вопросу об экологической безопасности страны//Общество. Среда. Развитие (Terza Humana). – 2012. – № 1. – С. 192– 196.

3 Дюсенова Ж.А. Модельная оценка экологической обстановки промышленной обстановки Павлодарской области //Мат. межд. науч.-практ. конф., посвященной 25-летию КазГАСА «Региональные проблемы безопасности жизнедеятельности (Охрана и безопасность труда, экология, защита в чрезвычайных ситуациях)». Алматы, 2005. С. 166.

4 Информационные бюллетени о состоянии окружающей среды Республики Казахстан. г. Астана, 2010 – 2015 гг. www.stat.gov.kz

THE QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF WATER RESOURCES OF PAVLODAR REGION

KAUKENOV A. A.

undergraduate student, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

KURAKBAYEVA A. S.

senior teacher, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

Nature is rich with a variety of substances, but the most of them are the main of living organism is a combination of two substances: hydrogen plus oxygen it's water. The source of life of all living things on the planet is water and it includes itself the problems of its using. One of the main problems is the using of water. The system water has a great potential for groundwater with exploitation exceed 300 cubic km in year. New opened field includes reserves with 30 cubic km in year. In the villages is fresh water created mostly by nature. Practice shows most of the water resources are exposed to anthropogenic impact. Water problem and its use complicate the human relations in society and state. Water consumption has a profound impact on the process of ecological changing. The correct water consumption can prevent the occurrence of negative processes in the environment.

In nature everything is interconnected, and the law of influence of quantitative changes to qualitative has been acting.

In this article, we will attempt to consider the actions of the law concerning the qualitative characteristics of the water resources in Pavlodar region.

It is well known that the anthropogenic impact on the hydrosphere land with including of groundwater depends on the result of the use of drinking and industrial water. The main consumers of surface water in Pavlodar are industries, which use about 35 % of total consumption of natural surface water sources, agriculture – 26 %, and combined heat and power – 24 %. For public services will be consumed about 4 % water, and fish – only 1 %. At the same time the share of groundwater accounts for about 10 % of total water consumption.

Development of industry and necessity of irrigation, the growing demands for clean drinking water has led to environmental problems in Pavlodar region. Among them, the main ones are: depletion and lowering of water levels in surface water; changing of water quality that will be caused by pollution from industrial and agricultural effluents, oil, heavy metals and radioactive compounds; thermal pollution and radionuclide contamination of water canals; changing of river regime and the extent

of the erosion-accumulation activity; biological productivity of water canals; level's changing of underground water, depletion of stocks and the deterioration of quality, etc.

Let us consider the qualitative characteristics of water resources in Pavlodar region on the example of the Irtysh River, as it is the main source of drinking water, including the underground water in Pavlodar region. The Irtysh takes the first place in Kazakhstan according to the volume of polluted wastewater. Maximum allowable concentrations of most harmful substances in the river and its tributaries exceed the norms in 6-30 times, petroleum and copper compounds – 50 times and more. Pollution is caused by heavy metals due to the combined effects of transport, industry, agriculture, housing and communal services on the territory of the Irtysh River in Pavlodar.

In order to assess the pollution of the Irtysh the sampling was conducted in the village Pavlodarskoye, which is located 10 km from Pavlodar. Method of determination of heavy metals in surface water samples was carried out by the usual method with a spectrophotometer. In view of the transboundary provisions of the Irtysh River, its water intake of toxicants begins at the border with Kazakhstan, China. The length of the river on the territory of Kazakhstan is 1718 km.

Due to the transboundary position the Irtysh River the entry of toxicants into its water begins at bordering with Kazakhstan, China. The length of the river on the territory of Kazakhstan is 1718 km.

The River flows through the 5 major cities on the territory of Kazakhstan to Pavlodar region. In each of them in the Irtysh are reset factory wastes. The situation is complicated by the fact that before the arrival of the water of the Irtysh Pavlodar region in the tributaries are not updated. On the territory of Pavlodar region there are three main centers of industrial chemical pollution of the environment: the industrial enterprises of Pavlodar, coal mines, GRES of Ekibastuz, factory of ferroalloys and GRES of Aksu.

The main sources of manganese in surface waters are iron-manganese ore and some other minerals which are containing manganese, manganese waste water of plants, steel mills, chemical industry, mine water, etc. [1, p. 34]. Significant quantities of manganese are coming in the process of dying and decay of aquatic organisms, especially blue-green algae and diatoms, and higher water plants [1, c. 35].

Analysis of results of the Irtysh river's research on the manganese content indicates that it is considerably greater than allowable in 2012-2014. By its nature, manganese may enter the environment both from anthropogenic and natural sources. The largest manganese content

was observed in 2012 and from February to August exceeded MPC by 1.6-1.8 times.

The significant amount of manganese enters the process of dying and decay of aquatic organisms, especially blue-green algae and diatoms and higher aquatic plants. Due to the lack in the area of the main industrial sources of manganese can assume that such fluctuation is caused by the action of the dominant sources of natural character. Alluvial floodplain soils belong to this type of sources, which contain significant amounts of manganese that is characteristic feature of soil in Pavlodar region. The significance of the manganese content in the waters of the Irtysh River may have as a consequence of an extremely high-tilled soil of floodplains and active use as hay and pasture lands. The plowing the above mentioned soil and adding of fertilizers containing manganese (pig manure, cattle manure, urea, double superphosphate and others) and their subsequently flush with water fields in the Irtysh [3, p. 60].

There was one excess of MPC in April by 1.5 times in 2013 and this period it exceeds the allowable concentration, but it is no exceedances observed in 2014. In the rest period, the manganese content was within the normal range.

The manganese content in the water of the Irtysh River did not exceed MPC in 2014 and ranged from 0.6 to 9.3 mg/l. Reducing the concentration in 2014 compared to previous years, which suggests that the majority of surface water entering the manganese – is the result of actions of the dominant anthropogenic sources of manganese compared to natural. Significant reduction in 2014 – is probably a consequence of tighter control over the state of surface water by the environmental authorities in the region.

Opposed to manganese copper flows into the river Irtysh only from anthropogenic sources. One of the dominant sources are enterprises of nonferrous metallurgy of Kazakhstan, discharging waste water containing heavy metals in the water of the Irtysh River. Such enterprises are: the Ulbinskyi metallurgical plant, the lead-zinc factory, Titanium Magnesium Plant in Ust-Kamennogorsk, JSC «Aluminium of Kazakhstan» (Pavlodar), etc. The result of their work has become the excess of MPC of copper in 3 times 2012, 6 times in 2013 and 2014 by 4 times in the village Pavlodarskoye.

In addition to industrial sources copper entered the environment as a result of burning coal and oil. This activity is prevalent in winter. At this time, copper compounds are deposited on snow and then with melt water comes to the surface waters. The rest of the time, these compounds

accumulate either directly by surface waters or soil cover, from which enter the runoff water in rivers.

Analysis of data obtained from research of surface water in Pavlodar on the content of heavy metals (zinc, manganese and copper) in 2012-2014. It shows that contamination of their very high. The Irtysh River is contaminated with specified chemical elements and is experiencing significant anthropogenic pressure. Based on these data, we can say with certainty that a significant contribution to the pollution of the Irtysh River in the territory of Pavlodar region contributes pollution from industrial enterprises in Kazakhstan.

Bottom sediments are active accumulators of heavy metals. According to literature data content of microelements is several orders higher than the concentration in the water. Due to the sorption process is cleaning the water from heavy metal compounds. However, in certain circumstances (change in pH, the presence of various complexing agents) is desorbed and transition metals dissolved in the water column, t. E. Converted into the sediments of the secondary sources of water pollution [5, p. 104].

Hydrographic and hydrologic characteristics of the watersheds of the Irtysh are presented in Table 1.

Table 1 – Hydrographic and hydrologic characteristics of the watersheds of the Irtysh (Pavlodar region)

F, km ²	L1, km	L2, km	H, m	Qcp,	m ³ /c	εQ, % Cv	εCv, %	The period of observation	N
240000	2396	1852	-	854	2,30	0,22	7,44	2012-2014	95

Where, F – the catchment area, km²; L1 – the distance from the mouth, L2 – the distance from the source, km; H – average height of a watershed, m; Qsr – long-term annual average flow rate during the observation period, m³ / s; εQ – relative error of the sample mean flow rate for the entire observation period, %; Cv – coefficient of variation of annual runoff; εCv – relative error of the coefficient of variation of annual runoff %; N – the number of observations.

Thus, according to the data from the Table 1 can be concluded that the water quality within Pavlodar region does not exceed the maximum allowable concentrations. The estimates of the current state of water quality in the Irtysh River as a whole, in the district of Pavlodar in particular, allows to draw some conclusions. In recent years, under the influence of economic activities of the Irtysh River are increasingly

exposed to pollution, especially in the upper part of the basin. First of all, this is due to inadequate cleaning of the complete industrial and domestic waste water, mainly due to the low capacity and outdated sewage treatment plants, and in many cases due to lack of treatment facilities

The analysis can formulate the following conclusions:

1. The current system of water management in the basin of the Irtysh Pavlodar region

does not allow to normalize the anthropogenic impact.

2. In assessing the impact of human and ecosystem condition Irtysh River Basin within the Pavlodar region should take into account its territorial differentiation.

3. The system of water management for transboundary rivers should have the following levels: international, national and regional.

4. The quality of drinking pods in the Pavlodar region (the Irtysh River) have a negative impact of quantitative changes, namely: increasing the number of industrial enterprises (discharge of contaminated water), increasing the amount of manganese for various reasons that will bring to a decrease in the quality of drinking water in the floodplain Irtysh; a large amount of copper contained in the water of the Irtysh River (1.53 MPC), etc.

Consequently, the Irtysh River is experiencing a great human impacts effect as natural factors and human activities.

Thus, increasing the number of negative factors, human and technical results reduce water's quality in the Irtysh River. Therefore, we can observe the action of the basic philosophy of law – transition from quantitative change to qualitative change. Relatively water resource of Pavlodar region, the law becomes a negative coloring, as the quality of drinking water depends directly on public health of Pavlodar region.

REFERENCES

1 Abdullaev K.H. Environmental problems of the Irtysh River floodplain meadows // Scientific bases of increase of efficiency of agricultural crops in northeast Kazakhstan. – Pavlodar, 2003. – p. 34-39

2 Bulatov V.I. Rehabilitation zagryaznennyyh territories Ob-Irtysh basin // Public Forum-Dialogue: Nuclear Energy, Society, Safety. – St. Petersburg: St. Petersburg State University Herald, 2008. – p. 124-140

3 Smailov S.S., Tarasovskaya N.E. By the assessment of water resources of Pavlodar region. Agricultural science – Agriculture: a collection of articles: 3 Vol. / IV International scientific-practical conference (5-6 February 2009). Barnaul: Publishing house ASAU, 2009. Kn. 2. – p. 55-63

4 Smailov S.S. Geological consequences of natural resources in the steppe region (for example, Pavlodar region) // Regional studies. – 2013. – №3 (41). – p. 121-127.

5 Ubaskin A.V., Bazarbekov K.U., Konstantin Bondarenko AP, potassium, AA, AA Ermienko Experience bioindication of pollution on the example of the silver carp *Carassius auratus gibeliov* Lake Bylkyldak // Vestnik PGU. – № 4. – 2006. p. 104-111.

6 Shaimerdenov N.R. Water Pavlodar region. – Pavlodar, 2002. – p.132.

ТУРИЗМ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА: ОСОБЕННОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

КАРШИГАНОВ Н.

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АЖАЕВ Г. С.

к.г.-м.н., ассоц. профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В настоящее время туризм является высокодоходной отраслью экономики многих стран. Нередко туризм оказывался в разных странах тем рычагом, использование которого позволяло оздоровить всю национальную экономику страны и выводило ее из спада. Для Республики Казахстан это становится еще более актуальным вопросом в условиях экономического кризиса, когда цена на нефть падает, а курс доллара превышает курс тенге более чем на 330 пунктов. Но для начала нужно поставить на ноги эту отрасль: сформировать нужную инфраструктуру, выпустить квалифицированные кадры, разрекламировать страну, как привлекательное направление для путешествий, а также выделить туристические направления, пользующиеся популярностью у потребителей и, которые необходимо развивать. Для этого стоит посмотреть на опыт удачного развития этой отрасли в развитых странах, выделить те подходы, которые использовали они в своей работе.

В развитии как международного, так и внутреннего туризма можно выделить два основных подхода:

- точечный;
- территориальный.

Точечный подход предполагает размещение туристов в каком-либо конкретном «опорном» пункте (крупном мегаполисе)

и организацию из него маршрутов продолжительностью 1–2 дня каждый. Точечный подход применяется в основном при непродолжительных поездках (не более 7 дней, часто 2 – 3 дня). В качестве туроператоров в таких случаях обычно выступают местные туристские фирмы. Кроме того, точечный подход используется в тех случаях, когда длительные маршрутные путешествия невозможны или нецелесообразны в силу естественных причин (например, в районах, расположенных на значительном расстоянии от других туристских объектов).

Этот же подход применяется в тех случаях, когда туристские услуги оказываются в дополнение к деловым и научным поездкам, участию в конференциях, симпозиумах, организационных мероприятиях и др [1, с. 56].

Данный подход используется практически во всех крупных курортных центрах мира, в том числе в Турции, Испании, Италии, Греции и т.д. Вниманию туристов предлагаются многочисленные экскурсии с посещением исторических и природных достопримечательностей, парков развлечений, зрелищных мероприятий и др., что делает релаксационный (преимущественно пляжный) отдых значительно более разнообразным и привлекательным [2, с. 122].

В последние годы, при реализации точечного подхода там, где это возможно, используется принцип совмещения экзотических видов отдыха с максимально возможными комфортными условиями проживания и разнообразными развлечениями. В Тунисе, например, это поездки в Сахару с ночевками в оазисах, в Таиланде например это – экскурсии с ночевками в местах обитания местных народностей и т.д. Практика показывает, что следование этому принципу в наибольшей степени способствует обеспечению более массового притока туристов, поскольку число любителей «экзотического» туризма в чистом виде (с ночевками в некомфортных помещениях и т.п. в течении всего путешествия) в целом ограничено.

Характерно, что если в качестве «опорных» пунктов используются сравнительно небольшие города и поселения, то внимание приезжающих предлагается значительно более широкий перечень возможных поездок и экскурсий, нежели в крупных городах. Это можно объяснить двумя причинами. Во-первых, находясь в Париже, Риме, Лондоне или Нью-Йорке, турист или бизнесмен может самостоятельно найти объект для посещения среди множества достопримечательностей, имеющих мировую известность. Во-

вторых, в периферийных районах местные турфирмы и органы власти в гораздо большей степени заинтересованы в том, чтобы предложить гостям как можно более широкий набор туристских услуг, поскольку их реализация является для них, как правило, одной из немногих возможностей увеличить собственную прибыль и размер налоговых отчислений в местный бюджет. Например в Фербенксе (штат Аляска) вниманию гостей города предлагаются следующие экскурсии и мероприятия (это основной список):

- поездка по исторической железной дороге «Alaska Railroa»;
- посещение горячих минеральных источников;
- экскурсия в музей-прииск «Eldorado Goldminer»;
- выезды на охоту или рыбалку в окрестностях города;
- участие в фото-сафари (обычная практика для Аляски является фотографирование медведей гризли, охотящихся на лососях в реках);

- посещение ботанического сада и «Музея льда»;
- экскурсия на ранчо «Лысый орел»;
- обед в салуне «Malemute Saloon»;
- поход за грибами со специально тренированной собакой;
- обзорные экскурсии на вертолете и воздушном шаре.

Одним из самых распространенных способов привлечения туристов в рамках точечного подхода является организация массовых мероприятий и фестивалей, приуроченных как к традиционным праздникам (Рождество, Пасха, День Благодарения и т.д.), так и к специфическим праздникам и местным датам, как например «День всех Святых» в Мексике. По притоку туристов отдаленные территории, конечно, не могут соперничать с такими мировыми мероприятиями, как например карнавал в Рио-де-Жанейро или венецианский фестиваль масок, но они всеми силами стремятся завоевать и укрепить популярность проводимых ими мероприятий. Например, широкую, в том числе международную известность получили проводимые на Шпицбергене фестиваль джаза и блюза «Полярный джаз» (он проводится в январе в период наблюдений полярного сияния). Широкую известность в мире получил ежегодный Международный фестиваль викингов, проводимый в июне в Хабнарфьордуре (Исландия). Казахстан также может использовать свои народные праздники, например, такие как Наурыз, а в 2015 отмечалось 550-летие Казахского ханства, по всей республике праздновалась эта дата. Уверен, что иностранным туристам будет очень интересно посмотреть на традиционное

народное гуляние, ознакомиться с традициями и обычаями нашего народа.

Территориальный подход предусматривает осуществление длительных (обычно свыше семи дней) туристских маршрутов с использованием различных способов передвижения и охватом значительной части территории страны или региона. Как правило, путешествия такого рода предполагают посещение нескольких населенных пунктов (в том числе и в разных странах). В роли туроператоров при реализации указанного подхода могут выступать как местные, так и национальные, а в некоторых случаях и зарубежные туристские компании.

Высокой популярностью в мире пользуются обзорные многодневные туры по таким странам, как Франция, Бельгия и Нидерланды, Италия, Испания, Австрия и Венгрия, Швеция, Норвегия и Дания и многие другие с посещением крупнейших городов и наиболее известных природных памятников.

В практике ведущих туристских стран сегодня прослеживается стремление к объединению там, где это возможно, точечного и территориального подходов. В наибольшей степени это характерно для государств, располагающих как широким набором историко-культурных достопримечательностей, так и крупными центрами рекламационного (преимущественно пляжного) отдыха. Так, в странах европейского Средиземноморья весьма популярным стали туры, совмещающие обзорную экскурсию по стране продолжительностью 7–8 дней с последующим недельным отдыхом на побережье. Кроме вышеперечисленных особенностей развития туризма в зарубежной практике можно выделить еще целый ряд значимых явлений, которые приводят к существенному увеличению туристских потоков и диверсификации их территориальной направленности.

Повышение роли национальных парков в привлечении туристов. По оценкам международных организаций, в начале 2000-х гг. в мире насчитывалось свыше 10 тыс. крупных охраняемых природных территорий всех видов. Национальные парки имеются в большинстве стран мира, в том числе во многих развивающихся государствах, и пользуются высокой популярностью среди туристов. В частности, опрос, проведенный среди любителей «природного» туризма в США в конце 1990-х гг. показал, что из всех видов путешествий этой категории (включающих, среди прочих, пешие походы, рыбалку, дайвинг, походы в горы, путешествия на каноэ и

какаях, сельский туризм в форме проживания на ранчо, лодочные походы, океанические туры и т.д.) посещению национальных парков отдали предпочтение большинство опрошенных (около 56 %).

Неудивительно, что во многих странах национальные парки используются в качестве одной из главных составляющих внутреннего и въездного туризма. Достаточно сказать, что число посетителей только «Йосемитского национального парка» в США превышает три миллиона человек в год, а аналогичная цифра для парка «Гейт Смоки Маунтинс» приближается к 10 млн. Парки, как правило, обслуживают до нескольких тысяч посетителей, число которых меняется в зависимости от времени года. Так, прибыль получаемая парком «Дес Волканс» в Руанде составляла в 90-е гг. свыше 1 млн. долл., более чем в пять раз превышала ежегодные расходы на его содержание.

В Казахстане национальные парки пока еще не играют той роли в туристской деятельности, которая свойственна большинству стран, которые располагают подобного рода природоохранными зонами. Очевидно, требуется продолжение работы по совмещению экологического и туристского компонентов в функционировании отечественных национальных парков, что могло бы способствовать качественному увеличению их посещаемости, в том числе и зарубежными туристами, при сохранении целостности природных ландшафтов и отсутствии ущерба для окружающей среды.

Также важным для республики считаю развитие этнотуризма, так как Казахстан является многонациональным государством, имеет богатейшую историю, а также имеет право позиционировать себя наследником кочевых тюркских империй. Все это делает этнотуризм одним из перспективнейших направлений в данной сфере.

Этнический туризм в современном глобальном мире – это один из видов туризма, который становится все более популярным и считается одним из экзотических видов отдыха. К тому же, этнический туризм является и формой, и способом развития личности [2, с. 44].

Этот вид туризма способствует этнокультурной самоидентификации человека, расширяет его самосознание, развивает и реструктурирует социокультурную сферу деятельности человека.

Знание о традициях и обычаях народов, ныне существующих и исчезнувших с лица земли, говорит о высоком интеллектуальном развитии человека. Возможность передавать эти знания из поколения

в поколения позволит сохранить ту уникальность и неповторимость культурного наследия народов, которые всегда будут представлять духовную ценность для всего общества в целом.

Этнический туризм связан с духовной стороной жизнедеятельности человека. Изучая что-то новое, посещая различные места, человек получает новые эмоции и впечатления, и они уже становятся его личным достоянием, что может позволить расширить свое мировоззрение и мировосприятие. Интерес к самобытным традициям, обрядам различных народов заметно возрос.

Считается, что в процессе интеграции и глобализации в современном мире человек утрачивает свою индивидуальность. Именно этнический туризм может ее возродить. Этим и объясняется набирающая популярность этого направления туризма.

К предпосылкам развития этнокультурного туризма в Республике Казахстан можно отнести следующие:

- 1) высокую степень этнического разнообразия населения.
- 2) уникальное сочетание различных этнокультурных комплексов, сложившееся в процессе длительной межэтнической интеграции;
- 3) необходимость активной пропаганды идей межэтнической толерантности;
- 4) деструктивное влияние урбанизации на традиционный культурный комплекс;
- 5) необходимость более эффективного продвижения на туристских рынках регионов, в особенности – с низким рейтингом туристских предпочтений туристов [3, с. 156].

Возможность своевременного получения, корректировки профессиональными организаторами исчерпывающих и точных сведений об этнокультурных ресурсах – неременное условие успешного развития этого вида туризма. В данном вопросе большое значение имеет Ассамблея народов Республики Казахстан. Именно эта организация должна являться помощником для туристских менеджеров, специализирующихся на этнотуризме. Также Ассамблея народов выдвигает своих избранных в Мажилис – это обстоятельство может помочь в лоббировании интересов этнотуризма и на этом уровне.

Важнейшими задачами развития этнического туризма в ближайшие десятилетия является расширение потока туристов, формирование в Казахстане неповторимых туристских дестинаций. Это требует активной пропаганды тысячелетней этнокультурной уникальности населения и многообразия различных народов страны,

теснейшего сотрудничества властных национальных структур с региональными администрациями в деле поддержания и развития традиционной этнической культуры [4, с. 70].

Развитие этнического туризма в Казахстане может стать новым для региона направлением деятельности. Этот вид туризма будет востребован в будущем в связи с его уникальностью и неповторимостью, так как в настоящее время этническая самобытность сокращается со скоростью, соизмеримой с темпами утраты биологического разнообразия. Этнический туризм может рассматриваться как одно из возможных стратегических направлений сохранения и развития экономики традиционного хозяйства. А его развитие должно способствовать сохранению культурного наследия и являться фактором устойчивого развития территорий страны.

Традиционная этнокультура должна выступать как ценностная основа для этнической идентичности. Поэтому важнейшим условием существования современного человека является осознание человеком самого себя как единого целого во времени и пространстве, вбирающего в себя как исторический опыт своей и общечеловеческой культуры, так и важнейшие достижения современной цивилизации. Однако первейшим условием реализации подобной перспективы является осознание обществом этой необходимости [5, с. 104].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Александрова А.Ю. Международный туризм учебник для вузов А. Ю. Александрова. М.: КноРус, 2010.
- 2 Захаров В.О. Формирование общеевропейского экономического пространства в условиях глобализации: проблемы и перспективы. М.: Научная книга, 2004.
- 3 Курина, В. Культурно-познавательные возможности этнического туризма / В. Курина // Культура общения и стратегии языкового функционирования. – Самара : СГАКИ, 2011.
- 4 Малова, Н. А. Этнический туризм: проблемы, тенденции, перспективы / Н. А. Малова // Саратов: СГУ, 2003.
- 5 Шарахматова В.Н. Оценка рекреационного потенциала на особо охраняемых территориях для устойчивого развития экологического и этнографического туризма: монография. – Петропавловск-Камчатский: ДФ ФГБОУ «ВАВТ», 2012.

НАЗАРБАЕВ ЗИЯТКЕРЛІК МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ТУРИЗМ ЖӘНЕ ТУРИЗМДЫ ДАМУЫ

КАСЫМОВ Т. Ж.

ғ.ғ.м., география пәнінің мұғалімі, Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар

қ.

КАСЫМОВА А. М., РАМАЗАНОВА М. Д.

география пәнінің мұғалімдері, Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Қазақстанның 21-ғасырдың басындағы қарқынды әлеуметтік-экономикалық дамуы техникалық, басқарушылық және көшбасшылық құзыреті жоғары деңгейдегі мамандарға аса қажеттілікті тудырды, сондықтан 2008 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасы бойынша Зияткерлік мектептер құру жөніндегі жоба іске қосылды.

Зияткерлік мектептер бастауыш мектеп (оның ішінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту), негізгі мектеп және жоғары мектеп деңгейлері бойынша білім беру бағдарламаларының қазіргі заманғы модельдерін әзірлеуді, оларға мониторинг жүргізуді, зерттеуді, талдауды, байқаудан өткізуді, енгізуді және іске асыруды жүзеге асыратын эксперименттік алаң болып табылады [1].

Қазақстан Республикасындағы қазіргі бар білім беру талаптары мен стандарттары білім беру саласындағы қазіргі заманғы басқару нысандарын лайықты деңгейде енгізуге, инновациялық білім беру бағдарламалары мен ғылыми жобаларды іске асыруға жағдай жасап, оқушылардың заманауи білім алу мақсатында 2011 жылдан бастап Қазақстанның қалаларында «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ашыла басталды. Бүгінгі күні «Назарбаев Зияткерлік мектептерінің саны елімізде 20 жетті.

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» оқушыларға заманауи білім берумен қатар, оқушылардың жан-жақты дамуын да қамтамасыз етеді. Оқу бағдарламалары мен оқу жоспарлары оқушылардың барлық пәндер бойынша толық білім алуымен қатар, оқу барысында алған теориялық білімдерді өмірде қолдануды қарастырады. Жеке тұлғаның дамуында жаһандық үрдістерді ескере отыра, заманға сай болатын қасиеттерді жетілдіру мектеп атқаратын қызметтердің бірі. Сонымен қатар, әрбір оқушыны өз елінің патриоты болуға, өз елі мен жерін танып, оны мақтан тұтуға бағыттайды. Осы орайда, «Назарбаев Зияткерлік мектептерімен жүзеге асырылатын 2 ірі жобаны атап кеткен жөн: «Ұлытау» және «Туған елге тағзым» [2].

2012 жылы Назарбаев Зияткерлік мектептерінде өзіндік патриоттық жоба – «Туған елге тағзым» іс-әрекетті зерттеу бағытындағы өлкетанулық экспедиция өз жұмысын бастады. Аталған жоба «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымының бастамасымен туған өлкені танып білуге, оқушылардың бойында туған елдің ерекшелігі мен оның қыр-сырын білуге, оқушы бойында патриоттық сезімді арттыруға бағытталған.

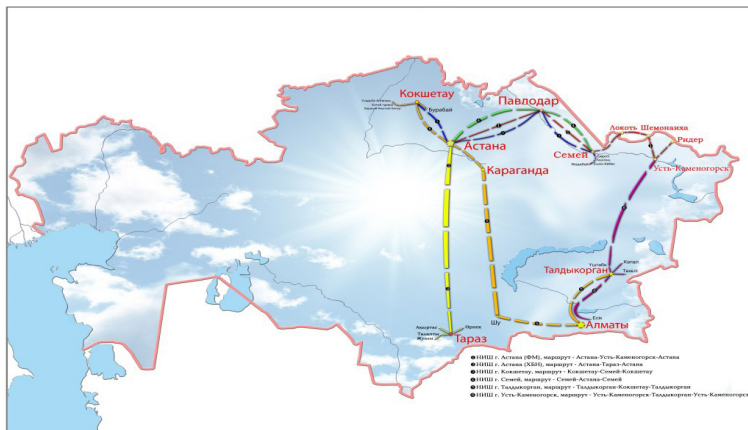
Зияткерлік мектептердің өзара маршрут алмасу арқылы Қазақстан аймақтарымен танысып, зерттеу жүргізуі бұл білім беру сапарының ерекшелігі болып табылады. Жоба аясында экспедициялық топтар еліміздің барлық аймақтарында болып, сол жердің флора, фауна, тарихын, мәдениетін, инновациялық объектілерін, архитектуралық құрылыстарын, зерттейді.

Экспедицияға әр аймақтың 7, 8, 9, 10 сыныптарынан оқу барысында, шығармашылықта, спорттық шаралардағы жетістіктері үшін таңдалған оқушылар қатысады.

Экспедиция жұмысы толыққанды нәтижеге бағытталған. Экспедиция аяқталғаннан кейін Назарбаев Зияткерлік мектептерінің оқушылары бойында зерттеп отырған аймақ туралы (оның өткені, бүгінгі мен болашағы туралы) толық хабардар болу, зерттеу жүргізу, сұхбат алу, жинақталған материалды тәжірибеде қолдану үшін, сараптау, топтағы өзара қарым-қатынас мәдениеті, физикалық және психологиялық төзімділік, өзіндік шешім қабылдау және әрекет ету секілді дағдылар қалыптасады [3].

Экспедиция аяқталғаннан кейін, алдағы оқу жылында өткізілетін экспедицияда зерттеу жүргізу үшін, жинақталған материалдар мектеп кітапханасына беріледі.

«Туған елге тағзым» іс-әрекетті зерттеу бағытындағы өлкетану экспедициясын өткізу дәстүрге айналады. Алдағы жылы Назарбаев Зияткерлік мектептерінің үздік оқушы – жас зерттеушілері туған еліміздің табиғаты көркем, шұрайлы да қайталанбас жерлеріне саяхатқа барады.

Сурет 1 – 2013 ж «Туған елге тағзым» бағдарламасы бойынша жасалатын экспедициялық маршрут [1]

Павлодар қаласындағы «Назарбаев Зияткерлік мектебі» 2014 жылдан бастап «Туған елге тағзым» бағдарламасына қатысып келеді. 3 жыл ішінде мектеп оқушылары Оңтүстік Қазақстан, Атырау, Ақмола, Батыс Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстарына іс-әрекетті зерттеу бағытындағы өлкетанулық экспедицияға барып қайтты. Қазақстанның 5 облысында барып, өз зерттеулерін жүргізген оқушылар саны 80 асады. Жоба ерекшеліктерінің бірі, экспедицияға қатысқан әрбір оқушы, өзіне алдын-ала тақырып таңдап, алынған тақырып бойынша кішігірім зерттеу жұмысын жүргізуі тиіс.

Сонымен қатар, Павлодар қаласындағы «Назарбаев Зияткерлік мектебі» басқа да қалалардың оқушыларын күтіп алған болатын. Өзге облыс оқушылары үшін Павлодар облысының көрікті жерлері, тарихи ескерткіштері мен мәдени орталықтары, өнеркәсіпті, өсем табиғатты таныстырып, көрсетті. Павлодар облысындағы экспедиция 7 күн мерзімінде болғанымен, өте ауқымды болады. Облыс территориясынлағы экспедицияны шартты түрде 2 бөлуге болады: «Баянауыл ұлттық табиғи парк» және Павлодар қаласындағы маршруттар [4].

Баянауыл аумағында экспедиция К. Сатпаев, С. Торайғыров, Мәшхүр Жүсіп Копеев мұражайлары, «Баянауыл ұлттық табиғи парк» әкімшіліне, Торайғыр, Жасыбай, Сабындыкөл көлдеріне, қазақ халқымен қасиетті, киелі болып саналатын Мәшхүр Жүсіп Копеев кесенесіне, Жасыбай батыр зираты мен ескерткішіне, Қоңыр Өулие

үңгіріне барып, сол жерлердің ерекшеліктерімен, құрылу тарихы мен маңызымен танысады. Өңірдің мәдени тіршілігімен қатар, экспедиция мүшелері өзіміз мақтан тұтатын, табиғаттың көрікті жерлері: Найзатас, «Әулиебұлақ», Кемпіртас, Шайтанүңгір жерлерін барып, Ақбет тауына шығады.

«Туған елге тағзым» бағдарламасы Қазақстан жерін танып білуге мүмкіндік берсе де, ол мектеп оқышуларының 10 пайызын ғана қамтып отырады. «Назарбаев Зияткерлік мектептерінің» Қазақстандағы туризмді дамыту бағытындағы тағы бір шарасы – 11 сынып оқушыларына арналған «Кіріктірілген білім беру бағдарламасы «География» пәні бойынша оқу жоспарына «Қазақстан туризмнің дамуы» тақырыбының қосылуы. Оқу барысында әрбір оқушы «Туризм» негіздерімен танысады, туризм түрлері мен туризмнің экономикаға, халыққа жағымды және жағымсыз әсерлеріне баға береді, Қазақстанда туризмнің даму мәселелерімен, туризм бойынша заң негіздерімен, туризм индустриясын дамытудың алғышарты ретінде халықтың сана-сезімін өзгерту жолдарымен, жергілікті халықтың шетелдік туристтерге қарым-қатынасымен танысып, курс нәтижесінде таңдалынған бағыт бойынша бизнес мүмкіндіктерін анықтап, зерттеу жоспарын нәтижесінде бизнес-жоспар дйындайды. Осылайша, оқушылар болашақта Қазақстан туризмін дамытуға арналған бастапқы білімді мектеп қабырғасынан-ақ алады [5].

Оқу бағдарламасында «Қазақстан туризмнің дамуы» тақырыбының болуы оқушылар алдында көптеген мүмкіндіктерді ашады. Курс нәтижесінде жасалған бизнес-жоспарларды мектеп оқушылары облыстық және республикалық конференцияларға жіберіп, жүлделі орындарға ие болды. 2016 оқу жылында республикалық «Жас кәсіпкер» атты байқауында «Туризм» бағытындағы «Үздік бизнес-жоспар» номинациясында 1 дәрежелі диплом Павлодар қаласындағы «Назарбаев Зияткерлік мектебі оқушысы Машрапов Ғалым иеленген болатын. «Назарбаев Зияткерлік мектептеріндегі» туризм бағытының қарастырылуы қатарынан 8 түлектің «Туризм» мамандығы бойынша Павлодар, Астана, Алматы қалаларына жоғары оқу орындарына түсуіне түрткі болды [6].

Қорытындылай келе, Қазақстанның кең байтақ территориясына туризм саласын дамыту мүмкіндігі қиын болғанымен, оны іске асыруға болады. Қарастырылып жатқан туризм саласын дамуына «Назарбаев Зияткерлік мектептерінің» үлесі да аз емес. Туризм негіздерін оқушыларға үйрете отыра, мектеп өз оқушыларына өз жері мен елін танып білуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 <http://www.nis.edu.kz/kz/projects/tugan-elge-tagzym/>
- 2 «Назарбаев Зияткерлік мектептері» үшін арналған «Кіріктірілген білім беру бағдарламасы «География» пәні бойынша оқу жоспары. 11-ші сынып»
- 3 <http://www.karlib.kz/index.php/kz/zha-aly-tar/1663-tu-an-elge-ta-zym-ekspeditsiyasy-ona-ta>
- 4 http://fmsh.nis.edu.kz/shymkent_fmsh/portal/kk-kz/мектепөмірі/сыныпжетекшілігі/Туғанелгетарғымжобасы.aspx
- 5 <http://zhasdaryn.kz/journal/view/1/221>
- 6 <http://tvoi-kulinarenko.ru/watch/cFnXQVMx9Yw-tuan-elge-tazym-ylymi-lketanu.html>

ПАЛЕОКЛИМАТ И ПАЛЕОЭКОЛОГИЯ

КОРЖОВА Е., ЛЕБЕДЬ Ю.

студенты, Павлодарский государственный технологический колледж, Павлодар к.

СЕКЕНОВ И. Е.

преподаватель спец. дисциплины,

Павлодарский государственный технологический колледж, Павлодар к.

Палеоэкология – раздел палеонтологии, изучающий образ жизни и условия обитания организмов геологического прошлого, взаимоотношения между организмами и средой их обитания (неорганическая и органическая) и их изменения в процессе исторического развития жизни на Земле.

Основоположники палеоэкологии.

Начало палеоэкологии, как науки во многом было положено работой американского палеонтолога Дж. Г. Симпсона – Tempo and Mode in Evolution, вошедшей также в, так называемую, синтетическую теорию эволюции. Заметную роль сыграли исследования бельгийского палеонтолога Л. Долло, называвшего их этолого-палеонтологическими, и австрийского учёного О. Абеля, предложившего термин «палеобиология», который лишь впоследствии был заменён термином «Палеоэкология».

Среди российских деятелей науки, внесших вклад в становление палеоэкологии выделяют таких, как палеонтолог В. О. Ковалевский, показавший примеры эволюционного и палеоэкологического анализа вымерших наземных позвоночных, геолог Н. И. Андрусов, исследовавший ископаемых морских и солоноватоводных

беспозвоночных. Заметный вклад внесён русскими геологами и палеонтологами А. П. Карпинским и Н. Н. Яковлевым.

Основной метод восстановления образа жизни древних организмов – изучение строения их скелетных остатков (морфофункциональный анализ); при этом удаётся частично восстановить условия обитания вымерших организмов. Более полно это может быть сделано при изучении всех др. организмов, населявших рассматриваемую часть водоёма или суши, и при использовании геологических данных. Поэтому объекты изучения П. – остатки организмов (видов, популяций и сообществ), оставленные ими следы (палеоихнология), др. проявления жизнедеятельности (линька и пр.), особенности захоронения (тафономия), а также горные породы, заключающие окаменелости. Вещественный состав пород, их структура, текстурные и геохимические характеристики позволяют восстановить многие особенности обстановки жизни древних организмов и их гибели. Отсюда вытекает необходимость проведения совместных палеоэкологических и литологических работ. В СССР они ведутся с 30-х гг.; разработан метод комплексных палеоэкологических и литологических исследований, основа которого – сравнительный экологический анализ комплексов донных организмов в пространстве и во времени и выявление закономерностей их распространения в пределах целых морских бассейнов. Особое значение такой анализ приобретает при изучении палеозойских и более древних организмов, когда актуалистический метод (см. Актуализм) может быть использован с большими ограничениями. Последний широко применяется при анализе ископаемых захоронений (актуопалеонтология, по Р. Рихтеру и В. Шеферу). Во 2-й половине 20 в. появились работы по эволюции древних сообществ, которые могут способствовать изучению процесса развития экологических отношений, как между разными группами древних организмов, так и между древними организмами и неорганической средой.

Методы исследования.

Палеоэкологические исследования основаны на морфофункциональном анализе, то есть, изучении строения скелетных остатков древних организмов. При этом удаётся частично восстановить и их образ жизни и их условия обитания. Существенное упрощение задачи происходит при максимально полном изучении всех организмов относящихся к конкретному ареалу с привлечением геологических данных.

По этой причине объектом изучения палеоэкологии являются остатки организмов (например, раковин, зубов, семян и т. п.), вопросы палеоихнологии и другие проявления жизнедеятельности (линька и т. п.), вопросы тафономии, а также геологические особенности горных пород, окружающих окаменелости. Состав пород, их структура, текстурные и геохимические характеристики позволяют восстановить многие особенности обстановки жизни древних организмов и гибели.

Следствием такого положения вещей является целесообразность одновременного проведения как палеоэкологических исследований, так и литологических. Этот подход позволяет осуществлять, например, сравнительный экологический анализ полных комплексов донных организмов в пространстве и времени, с выявлением закономерностей их распространения в пределах целых морских бассейнов. Особое значение подобный анализ имеет при изучении палеозойских и более древних организмов, когда актуалистический метод используется с большими ограничениями.

Палеоклимат.

Палеоклимат – климат доисторического периода, основные характеристики которого определяются по геологическим и палеобиологическим данным: изотопно-кислородным записям, спорово-пыльцевому анализу и т.п.

Методы.

В палеоклиматологии используются разнообразные косвенные методы изучения истории климата. Изучение осадочных пород может многое рассказать о климате, в котором они образовались. Во время оледенений образуются морены, тиллиты и породы с валунами, транспортированными ледниками. Когда ледник отступает, то на его обнажённом ложе начинаются ураганы, которые переносят огромные массы песка и пыли, отлагающиеся в виде лёссов. В жарком климате пустынь формируются отложения песчаников и эвапоритов.

Биогеографические методы основаны на связи ареалов распространения живых организмов в зависимости от климата. Многие виды животных и растений могут жить только в узком диапазоне климатических условий, и по ареалам их распространения можно восстановить климатические зоны.

Существуют и минералогические признаки климата. Так, например, минерал глауконит, выглядящий как зелёная глина,

образуется только при температуре воды ниже 15 °С и часто используется как признак в климатических реконструкциях.

Оценка температуры вод древних морских бассейнов осуществляется с помощью количественных соотношений изотопов кислорода ^{18}O и ^{16}O в кальците раковин ископаемых беспозвоночных (белемнитов, фораминифер), а также соотношений $\text{Ca}:\text{Mg}$ и $\text{Ca}:\text{Sr}$ в карбонатных осадках и скелетах ископаемых организмов. Существенное значение также приобрёл палеомагнитный метод (см. Палеомагнетизм), позволяющий вычислить положение древних широт с использованием остаточной намагниченности некоторых вулканических и осадочных пород, содержащих ферромагнитные минералы (магнетит, гематит, титаномагнетит), приобретённой под влиянием магнитного поля Земли, существовавшего во время формирования этих пород.

Чтобы получить более комплексную информацию о климатах прошедших эпох применяют математическое моделирование. Для этого глобальная климатическая модель инициализируется при помощи данных полученных косвенными методами. При палеоклиматических исследованиях обычно используют модели с небольшим пространственным разрешением, поскольку обсчитываются сравнительно большие периоды времени и на высоких разрешениях это заняло бы значительное время.

Г. Бюффон (1749) первым показал, что современные климатические факторы разных географических областей отличаются от климата прошлых геологических эпох. Палеоклимат может быть изучен с помощью палеонтологических остатков. Так, отпечатки листьев пальмы в Гренландии свидетельствуют о теплом климате на этом острове в прошлом.

ЛИТЕРАТУРА

1 В. А. К методике восстановления количественных характеристик климата прошлого // Вестник МГУ. Сер. геогр. 1976. № 2. – С. 92-98.

2 Связь субфоссильных спорово-пыльцевых спектров с современными климатическими условиями // Изв. АН СССР. Сер. геогр. 1981. №5. – С. 101-114.

ИННОВАЦИОННАЯ РОЛЬ ГИС-ТЕХНОЛОГИЙ В ТУРИЗМЕ

САМАРХАНОВ К. Б.

к.г.н., ст. преподаватель, Университет Туран-Астана, г. Астана

ДЕМЕУОВ А. Б.

преподаватель, Университет Туран-Астана, г. Астана

Вполне очевидно, что без современных информационных технологий невозможно добиться конкурентоспособности на рынке. Важнейшая из них – отсутствие единого, либо объединенного рынка совместных программных средств, который позволил бы партнерам пользоваться ресурсами, накопленными в разных системах автоматизации. В настоящее время цифровые технологии стремительно развиваются. Ежедневно растет число сайтов. Поисковые системы уже отказываются называть точное их количество, ссылаясь на невозможность учета.

Основное преимущество Интернета – возможность поиска любой нужной информации все чаще наталкивается на свою главную проблему: ее несистематизированность, безграничную захламленность цифрами, фактами, аналитикой. Кроме того, Сеть замусорена откровенной дезинформацией.

Находить полезную информацию становится все более затруднительно, а иногда вообще невозможно. Google, Yandex, Yahoo и Рамблер в купе с другими более мелкими поисковыми интернет-системами, работают днем и ночью, по запросам выдают множество ссылок, статей, иллюстраций. Процесс поиска по всем этим источникам отнимает не только много сил, но и времени. Задача поиска усложняется, если необходимо срочно найти однотипную информацию, систематизированную не по одному, а по нескольким регионам. Именно так, бывает при поиске туристской информации в ходе маркетинга территорий.

Анализ изменений в различных сферах деятельности за последние десятилетия позволяет говорить о прогрессе, который позволил стремительно двигаться в различных отраслях экономики. Поиск решения некоторых задач приводит к инновационным методам. Новаторство поражает темпами роста и становится неотъемлемой частью нашей жизни.

Онлайновые стратегии информационных технологий требует новаторских подходов и организационной перестройки. Чтобы пользоваться преимуществами Интернета и противостоять связанным с ним рискам, необходимо осваивать новые подходы.

Добиться успеха в Сети может только тот, кто новаторски использует традиционные рекламные стратегии или предлагает принципиально новые концепции. Например, Интерактивные карты и фотографии. С помощью нескольких сайтов можно попасть в универсальную библиотеку GlobeXplorer, содержащую спутниковые аэрофотоснимки практически всей поверхности Земли. MapQuest – первая торговая марка представляющая эту новую технологию. С помощью технологии, предоставляющей услуги GlobeXplorer, потребитель видит интерактивные аэрофотоснимки многих городов, сельских районов и основных туристских достопримечательностей. Соединение аэрофотосъемки и цифровой картографии позволяет туристам легко ориентироваться на незнакомой местности. Например, члены AOL и пользователи MapQuest, планирующие поездку, могут разработать маршрут путешествия, затем посмотреть карту и увидеть избранное место с высоты птичьего полета. С помощью функций навигации, предоставляемых сайтами MapQuest и GlobeXplorer, турист имеет возможность легко двигаться по сайту во всех направлениях и визуально находить дороги, реки и другие ориентиры. Привлекательным и принципиально новым проектом для пропаганды туристских возможностей нашей страны должна стать «Интерактивная туристская карта Казахстана».

Основной принцип её построения должен заключаться в том, чтобы потенциальный турист мог получить исчерпывающую, интерактивную информацию о стране, её туристских возможностях и привлекательных туристских объектах во всех регионах Казахстана. Интерактивная туристская карта Казахстана должна предусматривать возможность потенциальному туристу совершить виртуальное путешествие по Казахстану – по избранному и интересующему клиента маршруту, либо экскурсии, иметь полное представление о туристском центре, том или ином привлекательном туристском объекте.

Инновация, нововведение (англ. innovation) – это внедрённое новшество, обеспечивающее качественный рост эффективности процессов или продукции, востребованное рынком. Является конечным результатом интеллектуальной деятельности человека, его фантазии, творческого процесса, открытий, изобретений и рационализации [1, с. 208].

Поскольку туризм – важная отрасль экономики, входящая в число основных источников дохода многих стран мира, инновации коснулись и его развития. Инновации в туризме приносят на рынки новые идеи, услуги и продукты.

Основными направлениями инновационной деятельности в сфере туризма являются выпуск новых видов туристского продукта, использование новой техники и технологии, маркетинг, менеджмент; выявление и использование новых рынков сбыта продукции. Туризм – явление многогранное, несущее в себе экономическую функцию и функцию удовлетворения духовных потребностей человека.

Инновационная деятельность в туризме с использованием высокотехнологичного оборудования, новых материалов повлияла на характер и структуру современного туризма. Новая эра информационных технологий расширила сферы их применения. Одним из ярких примеров этого являются ГИС-технологии.

Геоинформационная система (ГИС) – система сбора, хранения, анализа и графической визуализации пространственных (географических) данных и связанной с ними информацией о необходимых объектах [2, с. 162 – 164], [3, с. 432].

На первый взгляд ГИС – инструмент подготовки цифровых карт и их печати на бумажном или полимерном носителе. Однако реальный спектр областей применения ГИС намного шире, поскольку эти технологии на сегодняшний день используются в различных сферах деятельности, в том числе в туризме.

Для решения задач развития туризма необходимы интерактивные карты с использованием ГИС-технологий, на которых будут отмечены крупные курорты, туристские базы отдыха, планы курортных зон и прилегающих территорий, даны характеристики туристско-рекреационных объектов, информация о качестве обслуживания, фотографии номерного фонда, блюд кухни, пляжа и т.д. Это позволило бы обеспечить потенциальных туристов исчерпывающей информацией, поскольку считается, что ГИС – технология, отвечающая на вопросы мгновенно. Кроме этого, в некоторых странах ГИС инструменты используются для планирования развития регионального туризма [4, с. 126].

На наш взгляд, работы по созданию туристских ГИС могут быть успешными при их направленности для создания так называемых интернет сервисов, использующих ГИС-технологий.

На данный момент для получения картографической информации о территории Республике Казахстан, могут быть использованы интерактивные сервисы и Web ГИС, такие как GoogleEarth (рисунок 1), WikiMap, OpenStreetMap и др.

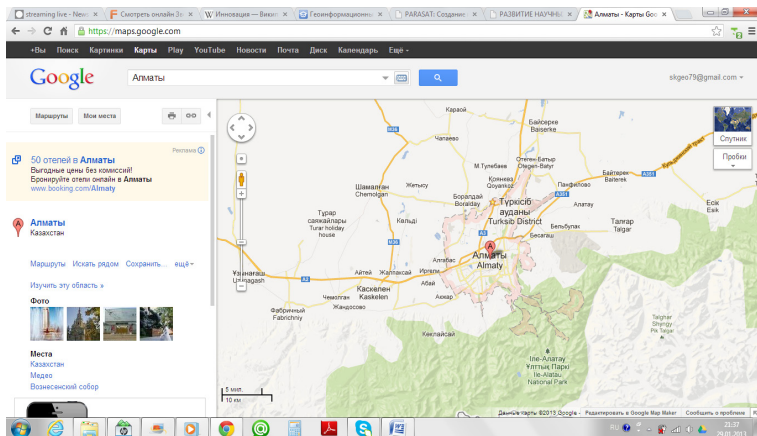

Рисунок 1 – Отображение карты окрестностей г. Алматы в Google Maps

Большим преимуществом указанных сервисов является их популярность среди большой массы пользователей интернета, а также наличие подробных карт крупных городов. Однако, по нашему мнению, недостатком данных сервисов для развития туризма в Республике Казахстан является отсутствие специализированной информации о туристско-рекреационных объектах, расположенных как в пределах городских территорий, так и за их пределами и связанной с ними различной атрибутивной информации. [5, с. 3-26], [6, с. 106].

С целью решения проблемы увеличения объемов дохода от въездного туризма, в Республике Казахстан на государственном уровне существуют различные стратегические программы, охватывающие различные мероприятия, в числе которых и создание туристских информационных интернет-порталов. В качестве примера можно привести сайт www.VisitKazakhstan.kz, реализованный профильными ведомствами. Сайт предоставляет большой объем полезной информации о туристско-рекреационных объектах и маршрутах Алматы, однако, пользователям зачастую требуется присутствие интерактивных туристских карт.

На наш взгляд, одним из успешных мероприятий должна стать реализация проекта с участием таких организаций, как ТОО «Институт географии», АО «ННТХ» «ПАРАСАТ» МОН РК, Министерства образования и науки РК, Комитета индустрии туризма Министерства индустрии и новых технологий РК, Акиматов

областей и городов Казахстана, и Алматы. организаций и отдельных специалистов, под названием «Создание интерактивной туристской карты Республики Казахстан как онлайн-сервисной информационной системы о рекреационно-туристском потенциале страны» [7, с. 304], [8, с. 200], [9, с. 479].

По итогам работ ожидается создание информационной базы и комплексной оценки условий рекреации и туризма, основа и дизайн интерактивной туристской карты Казахстана, интерактивные паспорта и карты маршрутов, интегрированные с онлайн-сервисной информационной туристской картой Казахстана и справочником данных.

Планируется, что подготовленные в течение 2016-2017 паспорта маршрутов включают в себя онлайн информационный листок, технологическую карту маршрута, географическую карту на основе ГИС-технологий; каталог маршрута и калькуляцию тура.

Согласно авторам проекта, подобная пространственно-ориентированная информационная база даст возможность принятия решений при управлении территориями рекреационно-туристского назначения. Считаю создание сервиса такого рода обоснованным, своевременным и имеющим большие перспективы. Данный сервис будет полезным во время подготовки и проведения международной выставки «Экспо-2017» в г. Астана.

В заключение следует отметить, что дальнейшее становление Республики Казахстан, как суверенного государства, где при формировании современного рынка туристских услуг с использованием инновационных технологий создается возможность получения существенных доходов, следует планировать с учетом необходимости создания условий использования пространственно-ориентированной информации, касающейся туристско-рекреационных объектов [10, с. 84], [11, с. 272], [12, с. 35].

ЛИТЕРАТУРА

1 Новиков В.С. Инновации в туризме М.: ИЦ «Академия», 2007.–208 с.

2 Азгальдов Г.Г., Костин А. В. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия // Экономические стратегии, 2008.– № 2 (60) – с. 162–164.

3 Друкер П. Бизнес и инновации. – М.: Вильямс, 2007. – 432 с.

4 Кирьяков А. Г. Воспроизводство инноваций в рыночной экономике (Теоретико-методологический аспект).–Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2000. – 126 с.

5 Орлов А. И., Орлова Л. А. Современные подходы к управлению инновациями и инвестициями // Экономика XXI века. – 2002. – № 12. – с. 3–26.

6. Тычинский А. В. Управление инновационной деятельностью компаний: современные подходы, алгоритмы, опыт.–Таганрог: ТРТУ, 2006. – 106 с.

7. Харгадон Эндрю. Управление инновациями. Опыт ведущих компаний How Breakthroughs Happen. The Surprising Truth About How Companies Innovate.–М.: Вильямс, 2007.–304 с.–ISBN 1-57851-904-7.

8 Гершман М. А. Инновационный менеджмент.– М.: Маркет ДС, 2008.– 200 с.

9 Браун Л. А. История географических карт.– Москва: Центрполиграф, 2006. 479 с.

10 Капралов Е., Кошкарев А., Тикунов В., Лурье И., Семин В., Серапинас Б., Сидоренко В., Симонов А. Геоинформатика. В 2 книгах.– Москва: Academia, 2010. – 84с.

11 Журкин И. Г., Шайтура С. В. Геоинформационные системы. – Москва: Кудиц-пресс, 2009.– 272 с.

12 Создание интерактивной туристской карты Республики Казахстан как онлайн-сервисной информационной системы о рекреационно-туристском потенциале страны. – 35 с.

ПЕРСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ И ОБНОВЛЕНИЯ СТРУКТУРЫ КАРТОГРАФИИ, ВНЕДРЕНИЕ ЕЕ В НАУКУ И ПРИМЕНЕНИЕ НА ПРАКТИКЕ

САСЬКО Н., КОЖАХМЕТОВА Л.
студенты, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
ЖАКУПОВ А. А.

PhD доктор географии, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В настоящее время образование, ориентированное на результат, предполагает использование эффективных методов, приемов и форм, учитывающих возрастные особенности учащихся. Эффективное использование новых педагогических технологий и формирование компетентностного подхода в учебном процессе является требованием времени. Формирование поисковых и исследовательских навыков по учебным предметам должно быть основано на научном подходе.

Структура и содержание обучения школьной географии уделяет внимание развитию способностей личности. Обучение направлено на

формирование научного мышления и прикладных умений, на усвоение знаний. Наряду с определенным багажом знаний, обучение географии предполагает формирование навыков поисковой, исследовательской, самостоятельной деятельности, опираясь на учебные пособия и новые формы обучения. На сегодняшний день результатом обучения является не только объем полученных знаний, но и применение этих знаний на практике, в любых жизненных ситуациях, умение воспользоваться этими знаниями, а также возможность развития личностных способностей учащихся [1, с. 75; 2, с. 103].

Школьная география играет роль «моста» между общественными и естественными науками и служит для связи между предметами. География, ломая стереотипы науки, характеризуется как конструктивная наука.

В повышении качества знаний учащихся по предмету география самым главным является квалификация учителя, а именно это значимо для формирования умений применять на практике полученные знания, правильно организовать учебный процесс, находить пути решения для достижения поставленной цели и учить самостоятельно добывать новые знания. Процесс обучения географии в школе – процесс формирования естественно-научных и социально-экономических знаний, умений и навыков. Отсюда следует, что организация учебного процесса должна основываться на главном в развивающем обучении – направлять учебный процесс на развитие сознания учащегося [3, с. 5].

С целью углубления базовых знаний по курсу «география», возникает необходимость расширить школьный курс обучением основ картографии. Понятие «картография» входит в состав географических знаний в школе. «Картография – второй язык географии» (Н. Н. Баранский), так как для чтения географической номенклатуры необходимо знать и понимать карту. Разновидности и особенности картографического материала направляют содержание практической деятельности учащихся. Изучение основ топографии и картографии в школе повышает уровень преподавания географии и служит инструментом для развития интереса: закрепляет прочность теоретических знаний, вместе с тем прививает навыки практической деятельности, учит работать с топографическими и мелкомасштабными картами, дает учебные умения, учит анализировать, читать карты, работать с измерителями; вместе с тем учит составлять простые схемы и чертеж любой местности [4, с. 56].

Разделы картографии и их содержание: практический взгляд на роль картографии в географии, новой структуры картографии и перспективы преподавания его как науки.

Содержание обучения картографии можно разделить на следующие темы. Во-первых, требования, предъявляемые к картам, классификация карт, уточнение серий географических атласов, карт, умение работать с любыми картами, знание их основных особенностей, использование элементов. Знакомство с системой условных обозначений и с правилами их проектирования. Различать карты в соответствии с наименованиями, систематизировать приемы работы с тематическими картами. Уточнение их масштаба и видов, анализ картографической генерализации и их видов, приемов выполнения генерализации и выявление сопутствующих факторов. Формирование основных понятий картографических проекций. Обоснование теории искажения. Уточнение картографических проекций. Теория искажения картографических проекций, а именно постоянный масштаб площади и длины.

Выведение итоговой формулы масштаба, длины, уточнение искажений эллипса и его основных направлений. Выявление разновидностей картографических проекций и их описание. Цилиндрическая проекция: общая формула, содержание, область применения. Проекция прямоугольного цилиндра (проекция Меркатора): ходовая линия. Конусная и азимутная проекции: общая формула, содержание, область применения. Стереографическая, центральная, ортографическая и внешняя перспективная азимутная проекция. Применение проекций. Проекция топографических карт. Проекция Гаусс-Крюгера. Нанесение топографических карт и прочтение системы условных знаков, выполнение плана городов. Выполнение карт на основе фотографий и аэроснимков. Применение традиционных и компьютерных технологий для обновления карт. Уточнение количественного и качественного состава карт.

Особые приемы работы с картографическим материалом – анализ и составление описания по карте. С их помощью уточнение измерителей объекта и явлений, качеств, особенностей построения, между связи и динамики. В их состав входят элементы сравнения, синтеза, анализ количественного описания, составление диаграмма. В результате образуется точно исследуемое картографическое изображение [5, с. 23].

Цель выявления перспективы развития и новизны научного и практического применения картографии: обучение основной теории математической картографии, проектирование карт и их составление, вместе с тем практическое применение принципов технологии создания карт и их применения.

Выявление, уточнение основных видов и приемов составления картографических проекций, правильное проектирование системы

условных знаков карты; составление карт на математической основе и выбор принципов.

Задачи: дать знания по основным понятиям картографических контуров, сформировать умение составлять контуры с помощью приемов картографического изображения, сформировать навыки применения картографических приемов для составления топографических карт.

Результатами обучения основ картографии являются творчески – исследовательские работы учащихся, выполненные по самостоятельно выбранным темам: альбомы, электронная информация, видеоклипы, контуры, карты, топографические карты определенной области, картограммы, картодиаграммы, диаграммы, рефераты, схемы, условные знаки, рисунки, фоторисунки, электронные карты, сборники фоторисунков [6, с. 76].

Значение исследовательских работ очень важно, так как такая работа дает возможность ученикам применять полученные знания, развивает исследовательские творческие способности. Используя методы исследовательской работы, учащиеся не открывают новое в науке, но они получают новые знания и повышают свой уровень, совершенствуют применение методов анкетирования, обобщения, анализа, сравнения, причинно-следственных отношений.

При обучении, ориентированном на конечный результат, использование исследовательских методов можно разделить на следующие этапы:

1. Репродуктивное исследование
2. Само исследование
3. Творческое исследование

Исследовательские работы в данном направлении дают возможность сделать следующие выводы: исследовательские работы развивают пространственное мышление, расширяют знания о закономерности, помогают понять экономико-географические и социально-географические процессы, развивают умение отбирать информацию, использовать логическое доказательства, закрепляют разностороннее умение и навыки по географии, помогают определить свое место в обществе [7, с. 64].

В конце работы вспомним значимые слова профессор Буданова. «Умение читать карту – это составлять слова и предложения на основе картографического алфавита, то есть на основе условных значений и цветов, а это – умение видеть всю землю благодаря системе знаков на карте, уметь наполнять карту жизнью, представлять все изменения».

И, следовательно, для учащегося, обладающего багажом знаний по географии, не составит труда чтение карты. И поэтому для расширения курса «география» в школе возникает необходимость внедрения основ картографии, ведь картография является неотъемлемой частью географии, изучать приемы картографии, так как карта – второй язык географии. На основе этих навыков у учащихся развивается мировоззрение, коммуникативные умения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Қалдыбеков Т. Қ. Топография және геодезия негіздері. – Алматы. 1993.
2. Берлянт А. М. Картография. – М. : Аспект-Пресс, 2006. – 252 с.
3. Берлянт А. М., Гедымин А. В., Кельнер Ю. Г. и др. Справочник по картографии. – М. : Недра, 1988.
4. Берлянт А. М. Картография. – М. : Аспект-Пресс, 2001.
5. Вахрамеева Л. А., Бугаевский Л. М., Казакова З. Л. Математическая картография. – М. : Недра, 2010.
6. География. Справочные материалы. Под ред. В. П. Максаковского, – М. : «Просвещение», 1989.
7. Грюнберг Г. Ю. Картография с основами топографии. – М. : 2011. – 386 с.

АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ РАСХОДОВ И ПРИБЫТИЯ ТУРИСТОВ НА ВЫСТАВКУ «ЭКСПО-2017»

ТАРАСОВА Ю. В., Сысеева Ю. О.
студенты, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
ЖАГЛОВСКАЯ А. А.
ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Важным историческим событием для Казахстана стало решение о проведении выставки EXPO-2017 в городе Астана. В результате тайного голосования на 152-й Генеральной Ассамблее Международного бюро выставок столица Казахстана, набрав большинство голосов, опередила бельгийский город Льеж и была объявлена местом проведения «ЭКСПО-2017».

Всемирная выставка или ЭКСПО – международная выставка, которая является символом индустриализации и открытой площадкой для демонстрации технических и технологических достижений [1]. Всемирные выставки – это уникальные по своему масштабу,

новаторству и количеству посетителей события. Международная специализированная выставка в 2017 г. в Астане носит название «Энергия Будущего». Тема выставки EXPO-2017 в городе Астана обусловлена определенными обстоятельствами. Несмотря на богатые запасы полезных ископаемых, в Республике Казахстан взят курс на развитие «Зеленой экономики». Устойчивое использование энергии, альтернативная энергетика и сохранение природных ресурсов являются одним из приоритетных направлений развития всей энергетической отрасли. «Энергия Будущего» – это очень емкое понятие, которое затрагивает вопросы альтернативной энергетике ветра, солнца, воды, космоса, энергии биомасс, снижения выбросов CO₂ в атмосферу и т.д.

Выставка является одним из ключевых проектов Казахстана, так как ее проведение придаст мощный импульс для системной диверсификации экономики, технологической модернизации производственных мощностей, научной базы страны, а также развитие туристского потенциала [3].

С целью определения туристского потока на выставку EXPO-2017 в Астану, а также туристских доходов за период ее проведения, был осуществлен анализ статистических данных, представленных Агентством Республики Казахстан по статистике [3].

Международная специализированная выставка в г. Астана начнет свою работу 10 июня и продлится 93 дня до 10 сентября. В подготовке павильонов примут участие представители 100 стран. В целом ожидается больше 2 миллионов посетителей, каждый из которых, по прогнозу, посетит выставку 2 раза и более. Таким образом, общее число посещений составит порядка 5 миллионов. Планируется, что 15 % посетителей приедут из зарубежья, а основную часть составят жители разных областей Казахстана – 85 %, в особенности жители бывшей и нынешней столиц на севере и юге страны (Рисунок 1).

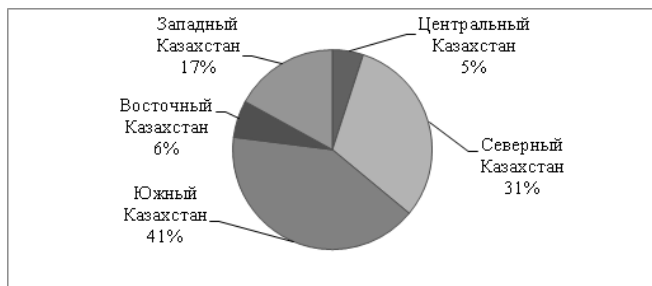

Рисунок 1 – Количество въездных посетителей, планирующих посетить ЭКСПО-2017 в г. Астана

Большее количество посетителей ожидается из областей, расположенных на юге Казахстана, а именно из Алматинской области. К примеру, жители г. Алматы планируют приехать с целью посещения выставки на 2-3 дня, а жители Жамбылской области готовы уделить более 3 дней. Самое оптимальное количество дней для областей Южного Казахстана – 2 дня. Что касается Северного Казахстана, безусловно, максимальное число посетителей составят жители г. Астаны, для которых выставка будет проходить в пределах досягаемости, и они смогут посещать ее неоднократно. Жители Павлодарской области планируют приехать на выставку и провести в г. Астана 1-2 дня (Рисунок 2).

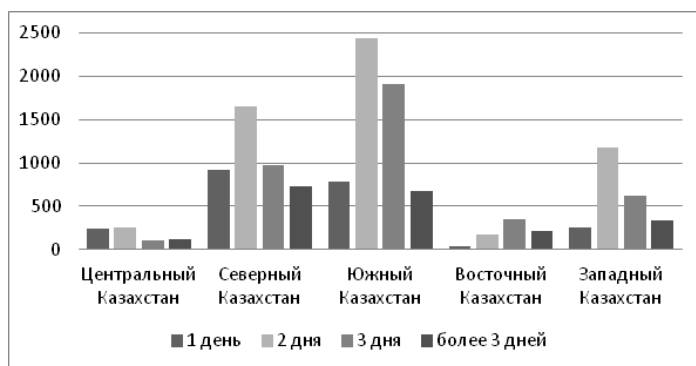

Рисунок 2 – Количество въездных посетителей по планируемым дням пребывания при посещении ЭКСПО-2017

Продажа билетов на выставку по всему миру стартовала 10 июня текущего года и продлится до 9 июня 2017 года. Билеты и другие билетные продукты выходили в продажу поэтапно. С 10 июня до 10 июля текущего года проходил промо-период, в течение которого можно было купить билеты по максимально низкой цене. Так, с 10 по 20 июня была доступна скидка 50 процентов, с 21 по 30 июня – 30 процентов, а с 1 по 10 июля – 20 процентов.

Согласно предпродаже, билет на фиксированный день стоит 6000 тенге, также как и на нефиксированный будний. Цена билета на нефиксированный заранее выходной день составляет 8000 тенге. Их можно приобрести на сайте ЕХРО-2017. Во время выставки билеты будут стоить дороже на 30-35 %.

Свободный доступ на выставку будут иметь участники и инвалиды Великой Отечественной войны, лица с ограниченными возможностями,

дети-сироты и дети до 6 лет. Билеты со скидками смогут приобрести пенсионеры, многодетные матери, студенты и школьники

Оптимальной ценой билета на международную выставку ЭКСПО-2017 для жителей Казахстана является сумма в диапазоне от 3000 до 5000 тенге. Потратить от 5000 до 7000 тенге на приобретения билета готовы жители Южного Казахстана. Билеты, имеющие стоимость свыше 7000 тенге, в большей мере, готовы приобрести жители Северного и Южного Казахстана (Рисунок 4).

В общем, при однократном приобретении билета жителем Казахстана, планирующего посетить выставку, вклад в экономику страны составит около 68 млн. тенге.

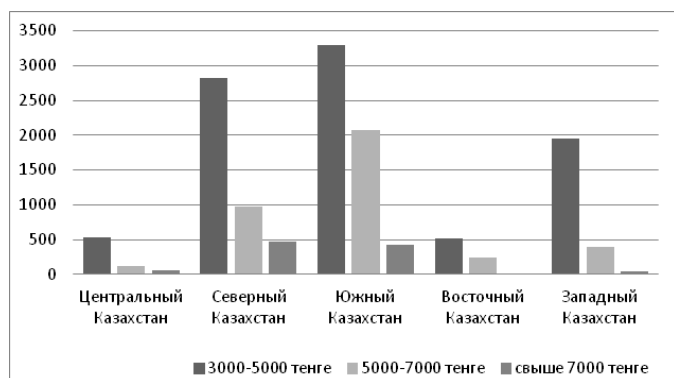

Рисунок 3 – Количество въездных посетителей, планирующих приобрести билеты на посещение павильонов ЭКСПО-2017 в г. Астана в различном диапазоне

К открытию ЭКСПО-2017 в Астане планируется построить 74 гостиницы, из которых 43 находятся на стадии строительства. Из общего числа новых объектов 38 будут представлять мировые бренды. Не только иностранные граждане предпочитают временно проживать в номерах гостиниц, но и жители Казахстана выбирают комфортабельные гостиницы для размещения во время прохождения выставки. Также удобным средством размещения, казахстанцы считают съемные квартиры или дома. Некоторые посетители выставки планируют временно проживать у родственников или знакомых, тем самым исключив расходы на жилье (Рисунок 4).

Рисунок 4 – Количество въездных посетителей, планирующих остановиться в местах размещения при посещении ЭКСПО-2017

В соответствии с расчетами, предоставляемыми Комитетом статистики Республики Казахстан, планируемые расходы жителей Казахстана при посещении международной выставки ЭКСПО-2017 на проживание составят 118,182 млн. тенге, на покупку билетов около 68 млн. тенге. Общие планируемые расходы посетителей, населяющих Республику Казахстан, составят 615,503 млн. тенге.

Согласно выступлению главы государства Республики Казахстан, Нурсултана Назарбаева, в ходе выставки ЭКСПО-2017 в г. Астана планируется получить доход в сумме около 330 млн. евро от спонсорства, реализации билетов, организации питания, оказания услуг. Вклад от спонсорских средств составит более 200 млн. евро, в том числе с привлечением 8 глобальных партнеров «ЭКСПО» [4].

Ценность ЭКСПО измеряется не только деньгами. Она останется в качестве наследия будущим поколениям как проект с социальным, образовательным, в конце концов, духовным значением. Выставка познакомит мир с многонациональной культурой, древней историей, искусством, традициями и гостеприимством казахстанцев, повысит узнаваемость и туристическую привлекательность Казахстана в мировом сообществе.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Википедия, https://ru.wikipedia.org/wiki/Всемирная_выставка.
- 2 МИД Казахстана: ЭКСПО-2017 продемонстрирует сценарии энергетического будущего, <http://news.tj/ru/news/mid-kazakhstan-ekspo-2017-prodemonstriruet-stsenarii-energeticheskogo-budushchego>.
- 3 Сайт комитета по статистике РК, www.stat.gov.kz/.
- 4 «Планируемый доход от ЭКСПО-2017», http://www.kursiv.kz/news/vlast/planiruemyu_dokhod_ot_ekspo_2017_330_mlrld_evro_779/.

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЕЧНОГО ТУРИЗМА НА Р. ИРТЫШ (В ПРЕДЕЛАХ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ)

ТУКУЕВА А. Р.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ЖАГЛОВСКАЯ А. А.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Павлодарская область обладает природными ресурсами, уникальными памятниками культуры, а также является индустриальным сердцем Казахстана. Область богата природными рекреационными ресурсами, достопримечательности, историческими и архитектурными памятниками, широко представлены религиозные сооружения, также имеется множество археологических памятников.

Обеспеченность области природными и культурно-историческими ресурсами, выгодное географическое положение Павлодарской области обеспечивают возможности для развития экологического, детско-юношеского, речного и других видов туризма [1, с. 70].

Для более полного освоения рекреационных ресурсов Павлодарской области был запущен проект по разработке туристского маршрута по реке Иртыш. Проект направлен на привлечение молодежи к активному образу жизни.

В связи с этим была сформулирована цель проекта: развитие студенческого активного туризма в Павлодарской области, а именно речного туризма и популяризация объектов культурно-познавательных достопримечательностей Казахстана. Была составлена карта-схема маршрута сплава по реке Иртыш в Павлодарской области.

Характеристика Павлодарской области. Павлодарская область образована 15 января 1938 года. Область расположена на северо-востоке Казахстана. Большая часть территории находится в пределах юга Западносибирской равнины в среднем течении реки Иртыш, и в настоящее время занимает площадь 127,5 тыс. км². С севера область граничит с Российской Федерацией (Омская область), с юга – с Карагандинской областью, с востока – с Восточно-Казахстанской, с запада – с Акмолинской и Северо-Казахстанской областями [2, с. 85].

В состав области входит 10 сельских районов: Актогайский, Баянаульский, Железинский, Иртышский, Качирский, Лебяжинский, Майский, Павлодарский, Успенский, Щербактинский и 3 города: Павлодар, Ақсу, Экібастұз.

Рельеф Павлодарской области большей частью степной и равнинный, только на крайнем юге и юго-западе имеются горные отроги Сарыарки – горы Баянаульские, Кызылтауские и другие. Характерной особенностью рельефа являются гривы и многочисленные степные западины, котловины, занятые озерами. В Юго-Западной части расположен казахский мелкосопочник (самые высокие вершины – Аулие – 1055 м над уровнем моря).

На всем протяжении области с юго-востока на северо-запад протекает одна из крупнейших рек Азии – Иртыш. От Иртыша берет начало канал Иртыш – Караганда, на котором сооружены Экибастузское, Шидертинское и другие водохранилища.

«Черный Иртыш» впадает в озеро Зайсан на востоке, а начало свое берет в Китае. Иртыш протекает по необыкновенным по своей красоте степным и лесостепным ландшафтам.

Правый берег достаточно крутой и обрывистый, левый мягко обрамляет песчаные пляжи. В долине Иртыша – злаково-разнотравные и пойменные луга, заливные сенокосы и ленточные боры; вокруг озёр и в долинах пересыхающих рек – злаково-осоковые луга и тростниковые заросли.

Рисунок 1 – Физическая карта Павлодарской области

Туристская индустрия Павлодарской области. В настоящее время в Павлодарской области зарегистрировано и функционирует 72 туристских организаций, имеющих лицензии на осуществление туристской деятельности. На территории Баянаульского государственного национального природного парка насчитывается 35 домов отдыха, из них на берегу оз. Жасыбай – 28, оз. Сабындыколь – 5, оз. Торайгыр – 2 дома отдыха и 2 детских лагеря с предоставлением мест проживания, лодок, катамаранов, автобусов для экскурсии, культурные мероприятия в летний период. В целях развития туризма на территории парка разработаны и утверждены 11 туристских маршрутов с общей протяженностью 208,5 км и 1 ботаническая тропа. Богата область так же своими здравницами (санатории Моилды). В восточной части Павлодарской области на правом берегу Иртыша находится ГУ «Государственный лесной природный резерват «Ертіс орманы». Протяженность границы 556 км. ГЛПП «Ертіс орманы» состоит из двух филиалов – Шалдайского (площадь 143247 га, центр п. Шалдай Щербактинского района), Бескарагайского (площадь 134714 га, центр п. Шака Лебяжинского района) и 16 лесничеств. Территория предоставлена одной категории защищенности «особо ценные лесные массивы». Восточно-Казахстанская и частично Павлодарская области – единственные места в Казахстане, где со времен ледникового периода сохранились уникальные ленточные сосновые боры. На правом берегу р. Иртыш расположен Палеонтологический памятник природы Республиканского значения «Гусиный перелет» [3, с. 107].

Водный туризм – один из видов спортивного туризма, который заключается в преодолении маршрута по водной поверхности. Различают несколько видов водного туризма: сплав по рекам, рафтинг, парусный туризм, морской каякинг.

Для занятия водным туризмом используются спортивные суда каркасной, каркасно-надувной, надувной конструкции. Для данной статьи рассмотрена вид водного туризма: сплав по реке (на примере сплава по реке Иртыш, посвященный ко «Дню Иртыша» [4,5]).

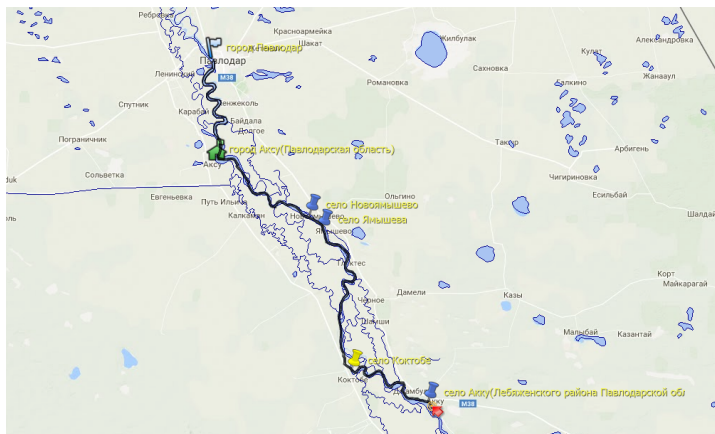

Рисунок 2 – Карта-схема маршрута сплава по реке Иртыш (на территории Павлодарской области)

Данный маршрут позволит в будущем не только сохранить уникальные памятники для науки, но и привлечь туристов из других регионов Казахстана и из-за рубежа на специализированной международной выставке «ЕХРО-2017». Таким образом, повысив туристский и экономический потенциал региона страны.

Информационный лист студенческого водного туризма на реке Иртыш на территории Павлодарской области.

Информационный лист содержит все необходимые данные по методике проведения сплава, описание снаряжения, экскурсионной программы и т.д. Теоретические занятия на водно-спасательной службе представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Теоретические и практические занятия на водно-спасательной службе

Тема	Число часов занятий	Форма проведения
Ознакомление с техникой безопасности и маршрутом сплава. Ознакомление студентов со снаряжением и фурнитурой	4 часа	Теоретическая
Закрепление материала, пробные мероприятия касающегося сплава	4 часа	Теоретическая и практическая

С точки зрения перспектив развития водного туризма Павлодарская область имеет исключительно выгодное географическое положение и богатейший туристский потенциал:

- наличие на территории крупнейших водных объектов и систем;
- близость к г. Астана и приграничных стран, что предполагает возможность привлечения стабильного потока туристов – непосредственных потребителей различных продуктов в сфере водного туризма (речной туризм);
- наличие культурно-исторических и природных достопримечательностей в области.

Речные сплавы – одно из популярнейших туристических направлений среди молодежи и людей, предпочитающих активный отдых. В Павлодарской области множество населенных пунктов расположены по течению реки Иртыш и позволяют принять туристов.

Потенциал речного туризма не используется в полной мере, что в перспективе, при отсутствии соответствующих изменений, приведет к значительной упущенной выгоде Павлодарской области.

Для того, чтобы развить водный туризм в Павлодарской области необходимо привлечение самой активной части населения – студенческой молодежи, что поможет вывести речной туризм на новый уровень благодаря амбициям и бесконечному интересу к неизведанному.

ЛИТЕРАТУРА

1 Изотова М. А., Матюхина Ю.А. Инновации в социокультурном сервисе и туризме. – М. : Научная книга: 2006. – 136 с

2 Галаева И. Ф., Гуляко З. Н., Кравец Л. П., Первухина Л. П., Соколкин Э. Д., Чуб М. И География Павлодарской области. – Павлодар : Омская картографическая фабрика Роскартография, 1996. – 104 с.

3 Соколкин Э. Д., Вerveкин А. А., Хрестоматия по географии Павлодарской области. – Павлодар : 2016. – 400 с.

4 День Иртыша в Павлодаре состоится 30 июля // on URL: <http://pavon.kz/post/view/49262> (дата обращения: 13.09.2016).

5 <http://www.pavgeo.kz/ru/splavu-akku-pavlodar-po-irtyishu-dal-start-pavlodarskiy-dom-geografii/>

- 1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы**
1.2 Қоғамның денсаулығы мен экологиялық қауіпсіздік жағдайы
1.2.3 Тұрғындардың денсаулық жайының өзекті мәселелері.
Дене шынықтыру және спорт

- 1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала**
1.2 Состояние здоровья и экологической безопасности общества
1.2.3 Актуальные проблемы состояния здоровья населения.
Физическая культура и спорт

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ – БОЛАШАҚ КЕПІЛІ

АМАНОВА Г. К.

б.ғ.к., қауымд. профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ҚИСАП А. С.

магистрант, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазіргі әлем – жаңалықтар мен өзгеше технологиялар, өзгерістер заманы. Заманның ендігі тетігі бүгінгі күнмен тірлік ететін адамды емес, болашақты кенінен ой елегінен өткізетін тұлғаны, келешекті кемел ойлай білетін, дүние өзгерістерінің себеп-салдарын жекелік талғаммен емес, жалпы адамзаттық өлшеммен қабылдайтын жандарды қажет етеді.

Қоғамның көптілді мұғалім-маманды қажет етуінің себептерін бірнеше аспектіде белгілеген жөн. Оның бірі – бүгінгі жаһандық өзгерістерге бейім, сол өзгерістер мен жаңалықтарды ел мүддесіне ыңғайлай пайдаланатын ұрпақ тәрбиелеу міндетінен туындаса, екіншісі әлемдік ғылымның мүмкіндіктері ғаламдық мәнімен өлшенетін кезең екенін ескеруден келіп шығуы шарт. Қазақстан кейінгі 20 жылда оқу-білім саласында көптеген реформаларды таразылап, оларды ел болашағына қатысты маңызына қарай салмақтап, саралай түскені мәлім [1].

Көптілділік мәселесі – біздің еліміз үшін ғана емес, бүкіл әлемнің алдында тұрған көкейтесті мәселелердің бірі. Көптілділік, басқаша мультилингвизм немесе полилингвизм – белгілі бір әлеуметтік ортада, мемлекетте бірден үш, одан да көп тілде сөйлей білушілік.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстан халықтары Ассамблеясының XII сессиясында:

«Қазақстандықтардың жас ұрпағы кем дегенде үш тілді білулері тиіс: қазақ, орыс, ағылшын тілдерін еркін меңгерулері қажет» – деп, Еуропадағы мектеп түлектері мен студенттерінің өзара бірнеше тілде еркін сөйлесулері қалыпты жағдайға айналғандығын атап өтті. Жолдауда әр тілдің ел өміріндегі орны мен мәртебесі айқын көрсетіліп тұр: олар тең емес. Конституцияда жазылғандай, маңыздылығы жағынан бірінші тұрған – қазақ тілі. Орыс тілінің мемлекет өмірінде және ТМД-да мәртебесі зор, ал ағылшын тілі халықаралық қатынаста, БҰҰ-да қолданылатын қарым-қатынас тілі екендігі айтылады.

Қазіргі таңда барлық салаларда жаһандану үрдісі орын алғандықтан, Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауындағы білім беру жүйесінде үш тілдің – мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және әлемдік экономикаға үйлесімді кірігу тілі ретінде ағылшын тілін меңгерген, бәсекеге қабілетті маман даярлау міндетін атап көрсетті. Ал «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз....Орыс тілін білу – біздің ұлтымыздың тарихи артықшылығы екені баршаға белгілі....Біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек. Қазіргі әлемнің осы «лингва франкасын» меңгеру біздің еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерді ашады» – деп көптілділікті меңгеру қажеттігін ашық айтты. Бұл дегеніміз оқу орындарына жаңа міндеттер, жаңа талап, жаңа мақсаттар қойып отыр дегенді түсіндіреді. Негізгі мақсаты – өмірден өз орнын тандай алатын өзара қарым – қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласында білімі мен білігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті күзиреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру. [2]

Қазіргі кездегі білім саласына қойылатын талап жас маманның кәсіби білімділігін, білік-тілігі мен дағдысын жаһандық мазмұнмен сабақтастыруды қойып отыр. Сондықтан, жоғары оқу орнының білім беру міндеттерінің негізгілерінің бірі – студентті шынайы әлем жағдайындағы өмірге дайындау.

Қазақстанның болашағы көптілді білім берумен қатар жоғары оқу орнының білім беру саласында осы мақсатты жүзеге асыратын мамандардың білімін жаһандық талаптарға сай жетілдіру мәселесі болып саналады. Еліміздің дүние жүзіндегі алдыңғы қатарлы елдермен экономикалық, саяси, мәдени байланыстарының

нығаюы, кеңеюі бір шетел тілін немесе бірнеше шетел тілдерін жетік меңгерген білікті мамандарды қажетсінуде. Сондай-ақ жоғары оқу орындарында білім беру үлгісіне ауысу оқытушының инновациялық, шығармашылық тұрғыдан ойлауын талап етеді. Кәсіби педагогикалық шеберлікті, шынайылықты талап ететін қазіргі заманда ұстаздың әрбір ісін, жоспарын мұқият зерделеуін қажетсінеді. Яғни жаңаша білім беруде оқытушыларға қойылатын талаптар барған сайын күрделеніп, сатылы қиындатылып барады. Осыған сай бүнігі күнгі көптілді білім берудің мақсаты әлем бірлестігінің жағдайында бәсекеге түсе алатын көптілді тұлғаны дамыту деп айқындалып жүр. Нәтижеде көптілді меңгерген, өзін-өзі әлеуметтік және кәсіби басқаруға, өздігінен дамуға, өздігінен жетілуге қабілетті тұлғаның қалыптасуы күтілуде [3]

Қазіргі заман талабына сай біздің елімізде екі тіл ғана қолданылады. Көптілдікті қолдану – іске асыру процесінде өте талапты болып келеді. Басқа халықтың тілін үйрену, қазіргі уақытта аса қажеттілікті талап етеді. Қазіргі қоғамда шет тілдердің рөлі артуда. Шет тілді білу қазіргі қоғам жастарына әлемдік мәдениетке тәлімденуге, өз қызметі үшін әлеуеті ауқымды ғаламдық ресурстары бар Ғаламтор желісін қолдануға, сондай-ақ ақпараттық және коммуникациялық технологиялар мен мультимедиялық оқу құралдарымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Краилова Г.М. Көптілділік - әлемтану көпірі // Алматы // http://www.rusnauka.com/27_NII_2013/Philologia/7_146394.doc.htm.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2014 жылғы 17 қаңтар
3. Әтемова Қ.Т., Исабекова Г.Б. Жоғары оқу орнында болашақ маманның бәсекеге қабілеттілігін арттыруда көптілді ортаны қалыптастырудың маңыздылығы //Алматы, 2014ж. // <http://repository.kaznu.kz/bitstream/handle/123456789/5336/43-83-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ АНТРОПОГЕНДІ ФАКТОРЛАРЫНЫҢ ҚАТЕРЛІ ІСІКТІҢ ПАЙДА БОЛУЫНА ӘСЕРІ

АУБАКИРОВА М. А.

магистрант, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ЖУМАДИНА Ш. М.

б.ғ.д., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қатерлі ісіктер заманауи медицинаның күрделі міндеттерінің бірі болып табылады. Онкологиялық аурулар этиологиясы туралы біркелкі қалыптасқан пікір жоқ, бірақ қазіргі уақытта экологиялық жағдайдың нашарлауына байланысты экологияның онкологиялық аурулардың туындауына әсері жөніндегі мәселе жиі-жиі қаралуда. Экологиялық жағдайы оңтайсыз аудандарда (өнеркәсіптік қалаларда, үлкен қалаларда және т.б.) онкологиялық аурулардың көрсеткіші экологиясы оңтайлы аудандарға қарағанда жоғары екендігі белгіленген. [1]

Павлодар облысы – Қазақстан Республикасының ең ірі өнеркәсіптік аймағы. [2] Павлодар облысының аумағында мұнай өңдеу, химиялық, электролиз, металлургиялық, алюминий, картон-рубероидты зауыттар орналасқан. Зауыт өнімдері көбінесе экспортқа бағытталған, бірақ олар өз қызметімен жергілікті халықтың денсаулығы мен жергілікті экологияға орасан зор зиян келтіруде. [1,2,4]. Соған байланысты, атмосфераға күн сайын зиянды заттардың көптеген мөлшері шығарылуда: көміртегі тотығы, азот тотығы, хлор, уландырғыш заттар және басқалар [3]. Бұл улы газдар Павлодар облысы тұрғындарының денсаулығына зиянын тигізуде, соның ішінде асқазан қатерлі ісігі, өкпе қатерлі ісігі, сүт бездері қатерлі ісігі, тері қатерлі ісігі сияқты онкологиялық аурулардың өсуіне де әсер етіп отыр [3,4].

Ұзақ уақыт бойы қатерлі ісік ауруларының көбеюіне экологиялық мәселелердің тікелей байланысы жоқ деп есептелінді. Алайда соңғы жылдары әлемнің әртүрлі елдерінде жүргізілген көптеген зерттеулердің нәтижесінде, қоршаған ортаның ластануы организмнің қорғаныштық қасиетін төмендетіп онкологиялық аурулардың көбеюіне ықпал жасайтыны дәлелденген. Ластанған қоршаған ортада, басқа да соған тепе тең жағдайлармен салыстырғанда ауыру қаупі біршама жоғары болып табылады. Бұл барлық ауруларға да байланысты. Әлемде жылда тіркелетін

6 млн. барлық ісік ауруларының 2 миллионының пайда болу себебі экологиялық факторлар болып табылады [5,6].

Асқазанның қатерлі ісігі онкологиялық аурулардың кең тараған түрлерінің бірі болып табылады. Ұзақ уақыт бойы бұл күрделі ауру бүкіл әлемде онкологиялық патологиядан қайтыс болудың бірден бір себебі болып отыр. Соңғы уақытта тағам рационының, ас дайындау және сақтау әдістемелерінің өзгеруіне байланысты бұл аурудың кездесу жиілігі экономикалық дамыған елдерде біртіндеп азаюда. Бірақ осыған қарамастан, асқазан қатерлі ісігін анықтау және емдеу мәселесі бүгінгі күні өзектілігі жоғары мәселе болып қала береді [7].

Асқазан қатерлі ісігі әлемнің бүкіл өнеркәсіптік қалаларында кеңінен таралған аурулардың бірі болып табылады. Автор Л. В. Никитинаның әдеби деректері бойынша асқазан қатерлі ісігіне ағзадағы генетикалық бұзылулар ғана емес, сонымен қатар қоршаған ортаның антропогенді факторлары да әсер ететіндігі көрсетілген [8].

Г. А. Теплаяның мақаласында биосфера объектілерінде (су, жер, ауа) ауыр металдардың мөлшері және олардың адам ағзасына сонымен бірге онкологиялық ауруларға теріс әсері жөнінде әдебиетке шолуы келтірілген. [9] Басқа авторлар да қорғасын және бензопирен сияқты ауыр металдар, улы газдар онкологиялық аурулардың дамуына әсері туралы жазған [10]. В. Г. Петина, М. Д. Пронкевич мақаласында онкологиялық ауруларға радиацияның әсер ету мәселесі қаралған. Үлкен мөлшерде ол тіндердің қатты зақымдалуын, ал аз мөлшерде қатерлі ісікті туындатып, генетикалық ақауларды туғызуы мүмкін [11].

Қазақстанда онкологиялық ауруларға шалдығушылықтың құрылымы бойынша бірінші орында сүт безі қатерлі ісігі (12,7 пайыз) тұр. Одан кейінгі орында – өкпе қатерлі ісігі (10,4 пайыз), үшінші орынды асқазан қатерлі ісігі алып отыр (7,9 пайыз), жатыр мойны қатерлі ісігі (4,8 %), өңеш қатерлі ісігі (4,4 %), гемобластоздар (4,4 %), токішек қатерлі ісігі (4,4 %) мен тік ішек қатерлі ісігі (4,1 %) болды [7].

Соңғы бес жылдың ішінде қатерлі ісіктерден өлім көрсеткіші 2011 жылғы 100 мың халыққа шаққандағы 137,4 %, ал 2015 жылғы 100 мың халыққа шаққандағы 143,7-ға дейін 6,3 %-ға өсті. Павлодар облысы халқының өлім көрсеткішінің өсуі мүмкін қоршаған ортаның факторларымен байланысты.

Осылайша Павлодар қаласы мен Павлодар облысы халқы онкологиялық аурулардың таралуына ең көп шалдыққаны туралы қорытынды жасауға болады. Бұл Павлодар аумағы қоршаған

ортасының антропогенді факторларының әсерімен байланысты деп болжауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Кнышова Л. П., Стрыгин А. В. Успехи современного естествознания // Выпуск № 2 / 2015. – С. 59-62.

2 Бегентаев М.М. Экономика промышленности. Учебное пособие для студентов экономических специальностей // Кереку. – Павлодар, 2008. – 25 с.

3 Департамент статистики Павлодарской области. // Пресс-выпуск № 16-03-03/9, 2014. – С. 519-522.

4 Утебаева А. Б. Развитие промышленности Павлодарской области и его влияние на окружающую среду // Вестник Науки Казахского агротехнического университета имени С. Сейфуллина. – Выпуск № 2 / (73) / 2012. – С. 45-53.

5 Губернский Ю. Д., Рахманин Ю. А., Лещиков В. А. Экология жилой среды: проблемы и перспективы // Вестник РАМН № 3 / 2003. – С. 9-12.

6 Ревич Б. А. II Загрязнение окружающей среды и здоровья населения. Введение в экологическую эпидемиологию. – М., 2001. – С. 224-230.

7 Аксель Е. М., Давыдов М. И., Ушакова Т. И., Статистика рака легкого, желудка и пищевода: состояние онкологической помощи, заболеваемость и смертность // Вестник Рос. Акад. мед. наук. № 9 / 2001. – С. 61-5.

8 Л. В. Никитина Рак желудка: факторы риска, диагностика рака и предшествующих поражений. Дальневосточный медицинский журнал // Выпуск № 1 / 2010. – С. 122-123.

9 Теплая Г. А. Тяжелые металлы как фактор загрязнения окружающей среды. Астраханский вестник экологического образования // Выпуск № 1 (23) / 2013. – С. 182-192.

10 Вяткин М. Ф., Куимова М. В. О влиянии выхлопных газов автомобилей на здоровье человека // Молодой ученый. – 2015. – №10. – С. 87-88.

11 Петин В. Г., Пронкевич М. Д. Анализ действия малых доз ионизирующего излучения на онкозаболеваемость человека. Радиация и риск (Бюллетень Национального радиационно-эпидемиологического регистра) // Выпуск № 1 / том 21 / 2012. – С. 39-46.

МӘНЕРЛЕП СЫРҒАНАУДЫҢ СПОРТ ТҮРІ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДА ДАМУЫ

БАЛТАБАЕВ Е. С.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ДЮСЕМБЕК А. Ж., ЗАМАТАЕВА Г. Б.

студенттер, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Адам баласы денсаулығын жақсарту, моральді және физикалық тұрғыда өзін-өзі дамыту үшін спортпен шұғылданады. Спорт – ұлт денсаулығының, бейбітшілік пен тұрақтылықтың ең басты нысаны.

Мәнерлеп сырғанау – спорттың әрі әдемі, әрі күрделі болып келетін ерекше түрі. Бұл спорт түрі негізі мұз айдынында белгілі бір әуен ырғағына сәйкес жалғыз немесе серіктесінің демеуі арқылы айналу, секіру, адымдарды үйлестіру және сырғанау бағыттарын өзгерту арқылы әр түрлі фигуралық суреттерді жасай отырып спортшының қозғалуын қамтиды. Өзге спорттарда шыдамдылық, күш, шапшаңдылық қажет болса, бұл спорт түрінде соған қоса ешқайсысына тән емес сиқырлы нәзіктік, жұптық тіл, аса дарынды шеберлік, көрермен назарын толықтай бір демде баурап алу сияқты өнер қажет.

Мәнерлеп сырғанау өз ішінде бірнеше түрге бөлінеді: жеке сырғанау, жұптасып мәнерлеп сырғанау, спорттық би және синхронды түрде топтасып мәнерлеп сырғанау.

Спортшы мәнерлеп сырғанаудың жекешеленген түрінде – секіру, адымдап сырғанау, спиральды және айналмалы элементтерді жасай алатындығын көрсете білу керек. Мәнерлеп сырғанаушының деңгейі оның элементтерді орындау қабілетінің сапасы мен қиындығы бойынша өлшенеді. Спортшы қозғалыстарды әуен ырғағымен байланыстыруы, оның иілгіштігі, эстетикалық мәдениеті және әртістік қабілеттілігі маңызды критерийлер болып табылады. Жарыстың жеке сырғанау түрі екі кезенді қамтиды: бірінші кезең – қысқа бағдарлама, екінші кезең – еркін сырғанау бағдарламасы.

Жұптасып сырғанауда спортшылардың басты мақсаты элементтерді синхронды түрде бірігіп жасау арқылы көпшілікке әсер қалдыру. Жұптасып мәнерлеп сырғанауда адымдар, спираль, секіру сияқты дәстүрлі элементтермен қоса, тек қана бұл сырғанаудың түрінде қолданылатын іс-қимылдар бар: серіктесін жоғары көтеріп ұстап тұру, тодес, серіктесін жоғары лақтыру, бірігіп және параллельді түрде айналу. Осы элементтердің барлығын синхронды түрде орындау басты критерий болып табылады.

Мүз үстіндегі спорттық биде спортшылардың бір-бірінен ұзақ уақытқа алшақтамауларына, стандартты және стандарттық емес би адымдарын бірге жасауға техникалық көзқарас тұрғысынан көп көңіл бөлінеді. Жұптасып мәнерлеп сырғанауға қарағанда спорттық биде секіру, жоғарыға лақтыру және тағы басқа элементтері қолданылмайды.

Мүз үстіндегі спорттық биде табыстың негізі қозғалыс тегістігі мен жұптың тартымды сыртқы келбеті болып табылады, сондықтан жарыста әрбір бағдарламасына сай келетін музыкалық сүйемелдеу мен костюмдерді мұқият таңдауға көп көңіл бөлінеді. Осыған байланысты спорттық би – мәнерлеп сырғанаудың ең қызықты бағыты деп есептеледі.

Синхронды түрде топтасып мәнерлеп сырғанауға 16 адамнан 20 адамға дейін қатысады. Топтың құрамында әйел адамдар мен ер адамдар болады. Топтасып сырғанаудың классикалық мәнерлеп сырғанаудан техникалық, сырғанау бөлек элементтерді жасау айырмашылығы жоқ. Бірақ элементтерді орындауда топтасып сырғанаудың ерекшелігі бар. Топтасып сырғанаудың негізгі мақсаты – топтағы адамдардың элементтерді бір адамдай етіп орындауы.

Тарихы сонау қола дәуірінен басталатын осы спорттың отанын әдетте Голландия деп атайды. Себебі, Нидерланд елінде XII-XIV ғасырларда металл кескіші бар конькилер жасала бастаған. Мәнерлеп сырғанау спорт түрі ретінде алғаш рет ресми түрде Ұлыбританияда пайда болды. Ең алғаш болып 1763 ж. Лондонда Б.Вест атты спортшы мәнерлеп сырғанаудан өнер көрсеткен болатын. Бастапқыда спорттың бұл түрімен тек ерлер айналысқан екен. 1891 жылы Гамбургте тарихтағы ең бірінші Еуропа чемпионаты түндігі өткізілді. Онда жеңіс неміс Оскар Улигтің еншісінде кетсе, 1896 жылы Санкт-Петербургте ұйымдастырылған тұңғыш әлем чемпионатында тағы бір неміс спортшысы – Гилберт Фукс жеңіс тұғырына көтерілді. Ал нәзік жандылар мәнерлеп сырғанауда тек 1901 жылдан бақ сынап бастады. Мұның өзі ерлер арасында таласқа түсіп, табысты өнер көрсеткен ағылшындық Флоренц Мадлен Сайерс атты спортшы бойжеткеннің арқасында екенін атап өткен жөн. Кейіннен көпшілікке Медж Сайерс есімімен танымал болған спортшы қыз әлем чемпионаты мен Олимпиадада жеңімпаз атанған алғашқы әйел ретінде тарихта қалды. 1908 жылы жұптасып сырғанаудан жарыс өткізіле бастаса, ал 1950 жылы мүз үстіндегі бишілер бәсекесі ұйымдастырыла бастады. Ал біздің елімізде, алғашқы жарыстар 1957 жылы өтті. Қазақстандықтар арасында

жұптасып сынға түсуден алғашқы болып Е. Стекольникова мен Д. Казарлы бақтарын сынады. Олар 1996 ж. Харбинде өткен III Қысқы Азия ойындарында алтын жүлдегерлері болып атанды. Кейіннен 1996 жылы Кореяның Кангвон қаласында өткен IV Қысқы Азия ойындарында М. Халтурина мен Е. Крюков күміс жүлдені еншіледі. Кейіннен араға біраз жылдар сала отырып, 2011 жылғы қысқы Азиядадағы Қазақстанның туын көкке желбіреткен Денис Теннің жеңісінен соң бұл спорт түріне деген қызығушылық ерекше қарқын алды.

Денис Тен – Қазақстан Республикасының халықаралық дәрежедегі спорт шебері, мәнерлеп сырғанаудан 2013 жылғы әлем чемпионатының күміс медаль жүлдегері, 2014 жылғы қысқы Олимпиада ойындарының қола жүлдегері, 2015 жылғы әлем чемпионатының қола жүлдегері, 2015 жылғы төрт құрлық чемпионатының жеңімпазы, Қазақстанның бес дүркін чемпионы. Ол ИСУ турнирінің жүлдесін жеңіп алған алғашқы қазақстандық мәнерлеп сырғанаушы болып саналады. Қазақстандық спортшы «бильман» айналу қимылын жасай алатын бірнеше мәнерлеп сырғанаушы бозбалалардың қатарынан көрінеді.

Осыған орай мәнерлеп сырғанау спортына қызығушылардың саны күн санап артып келе жатыр. Бірақ, өкінішке орай, жаттықтыру базасы толық болмағандықтан, біраз қиындықтар туындайды. Жасанды мұз қымбат дүние болғандықтан, Республикамызда арнайы жаттығу өткізетін мұз алаңы да жоқ. Қазіргі кезде мәнерлеп сырғанау әлемге әйгілі спорт түрі екенін атап өту керек. Бұл спорт түрі қымбат болғанымен, жас жеткіншектер үшін өте пайдалы болып келеді. Себебі оның басқа спорт түрі дамыта алмайтын кейбір артықшылықтары бар: дене бітімін үйлестіреді, вестибулялық аппаратты жақсы жаттықтырады, физикалық тұрғыдан шынықтырады және шығармашылық мүмкіндіктерін толық көрсетеді. Бұл спорт түрінен басқа спорт түріне ауысқан балалар тамаша жетістіктер көрсетеді. Себебі мәнерлеп сырғанаумен шұғылдану болашақ спортшыға керемет физикалық негіз салады. Мәнерлеп сырғанаушының нақты дайындығы үшін кем дегенде 15 жылдай уақыт керек. Бүгінгі таңда әлемде жоғары санатты жаттықтырушының қызметі өте қымбатқа түседі. Халықаралық аренада өнер көрсететін сырғанаушылармен бірнеше маман жұмыс жасайды: секіру бойынша, айналу бойынша, сырғанау бойынша жаттықтырушылар, психолог, қоюшы-хореограф. Бұдан басқа спортшы арнайы спорт киіміне тапсырыс беру керек.

Бұл қиыншылықтарға қарамастан, еліміздің жас буын өкілдерінің мәнерлеп сырғанау спортына деген қызығушылықтары кеміген емес. Мысалы, Қазақстандық 15 жастағы мәнерлеп сырғанаушы Элизабет Тұрсынбаева ересектер арасында өткен халықаралық «Skate Canada Autumn Classic» турнирінде жеңімпаз атанды. Турнир Канаданың Барри қаласында өтті. Қысқа бағдарлама қорытындысы бойынша Тұрсынбаева екінші орынды алды, дегенмен еркін бағдарламада спортшы бірінші орынға шығып, турнирдің жеңімпазы атанды. Жалпы қорытынды бойынша ол 179,72 балл жинады. Бұл оның мансабындағы ең ірі жеңіс болып отыр.

2005 жылдан бастап Мәскеу қаласындағы «Москвич» Жоғары спорттық шеберліктің тәжірибелік мектебінде Страхова Ирина Борисовна, Наталья Дубинская және Александр Шубин атты жаттықтырушылармен мәнерлеп сырғанауға дайындалды. Содан кейін 2011-2012 жылдар маусымының бас кезінде ЦСКА-дағы Елена Водорезова және Светлана Соколовская деген жаттықтырушыларға ауысты.

2013 жылы Канадаға көшіп, жаттықтырушыларын ауыстырды. Кейіннен ата-анасының туған жері Қазақстан Республикасының намысын қорғауға нақты шешім қабылдады. Келесі жылы юниорлық чемпионатта сайысқа түсіп, үздік ондыққа кіруден бір адым артта қалып, он бірінші орынды иеленді.

Қазіргі кезде Элизабет Тұрсынбаеваны канадалық маман Брайан Орсер жаттықтырып жүр.

Қазір мәнерлеп сырғанаушылар үйірмелері Алматы, Астана, Орал, Ақтөбе, Теміртау, Қарағанды, Өскемен, Павлодар қалаларында жұмыс істейді. Бірақ арнайы жаттығу өткізетін мұз айдындарының тапшылығы мен мамандардың жетіспеушілігі осы спорт түрінің Қазақстан Республикасында дамуына қиындық туғызады. Бүгінгі күнде мемлекет тарапынан мәнерлеп сырғанау спортына көңіл бөлінгенімен, оны қаржыландыратын демеушілер жоқ болып отыр. Мәнерлеп сырғанаушылардың жеткен табыстарына қуанып, өнерлеріне сүйсініп қараса да, қаржылық қолдау көрсетуге ешкім асығар емес. Егер қазіргі жас жеткіншектердің болашақта Қазақстанның туын көкке желбіретсін десек, кемшіліктердің орнын толтырып, болашақ спортшыларға жағдай жасау керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Абсалямова И. В., Беляева А. Ю., Жгун Е. В. Синхронное фигурное катание на коньках (точные линии) – М. : ГЦОЛИФК, 1992.

2 Смушкин Я.А. Искусство фигурного катания на коньках. – М.: Советская Россия, 1967.– 230 с.

3 Фигурное катание на коньках: Учеб. для ин-тов физ. культ. Под общ. ред. А. Н. Мишина. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 271 с, ил

4 https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D1%81%D1%8B%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B0_%D0%AD%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D1%82_%D0%91%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0

5 https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BD_%D0%94%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%81_%D0%AE%D1%80%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

П А Р А З И Т Т Е Р

БАСТЕМИЕВА Г. З.

биология пәнінің мұғалімі, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.
ЖАКУЛЕНОВА А.

8 «А» сынып оқушысы, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

Тақырыптың өзектілігі: Гельминттер-бүгінгі күні бүкіл Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының тарапынан ерекше көңіл бөлуді талап ететін ең ауқымды проблемалардың бірі болып отыр. Гельминттерді зерттеу және олармен күресу-жақын онжылдықта шешілуге тиіс міндеттің бірі. Гельминттер, барлық үй және жабайы жануарлар түрлерін, сонымен қатар, адамды зақымдай, бүлдіре отырып мал шаруашылығы мен денсаулық сақтау ұйымдарына ұлан-асыр экономикалық шығын әкеледі.

Гельминттер, организмді бүлдіре отырып, соны аллергиялық реакция беріп, иесінің мүшелерін, оның функциясын өзгертеді. Олар коректік зат пен дәрумендердің сіңірілуін төмендетеді (әлсіретеді), анемияның дамуына жол береді, басқа аурулардың жүруін тездетеді, оларға қарсы егу тиімділігін төмендетеді, жұмыс істеу қабілеті мен ой белсенділігін төмендетінін дәлелдеген. Бұл-тұрғындардың әлеуметтік-экономикалық жағдайының өзгерісімен, жеке меншіктің пайда болуымен, жеке және шағын кәсіпорындардың дамуымен, алыс және жақын елдегі тұрғындардың көшіп-қонуының күшеюінен табиғатты антропогендік қайта өзгерту процесінің күшеюі әсерінен қоршаған ортада паразит-қоздырғыштардың тіршілік ортасының

өзгерісіне әкеліп соқтыруы әсерінен болып отыр. Тақырыптың өзектілігіне қарай жобаның мақсаты қойылды: Павлодар облысында және Екібастұз қаласының маңындағы ауылдарда кездесетін жануарлардағы паразит құрттар зерттеу және олардың адам ағзасы үшін зиянын анықтау

Зерттеу мақсатын іске асыруда келесі міндеттер тұжырымдалды:

1. Тақырып бойынша арнайы әдебиетке талдау жасау;
2. Жануарларда жиі тараған паразитті құрттарды сипаттап талдау;

3. Адамға паразит құрттардың зияндылығын көрсету, балалар мен ересек

адамдарға гельминтоз ауруының жұғуы мен таралуын зерттеу

Зерттеу жұмысының гипотезасы: Егер адам заты паразиттер туралы барлық ақпаратты білетін болса, онда олар гельминтоз ауруына аз шалдығады

Зерттеу объектісі: гельминтоз ауруын тудыратын паразитті құрттар

Зерттеу әдістері: ғылыми әдебиет деректерін талдау, СЭС мәліметтерін сараптау, әңгіме жүргізу.

Жұмыстың жаңалығы және дербестігі: Мектеп бағдарламасында гельминттер туралы ақпараттың жеткіліксіздігін ескерер болсақ, бүгінгі күні үлкен проблемалардың бірі болып отырған гельминттік аурулардың кенінен өріс алуы кезінде, бұл профилактикалық ағарту жұмыстанын, ден саулық сақтауда үлкен көмегі болыра сөзсіз.

Жұмыстың практикалық маңызы: Мектеп оқушыларының, ата-аналардың гельминттер туралы сауаттылығын ашу барысында жаднама, бюллетень сияқты ақпараттық құралдарды кенінен қолдану арқылы қала деңгейіне де таратуға болады.

Паразиттер және олардың шығу тегі

Зоология ғылымының паразитті құрттарды зерттейтін саласы – гельминтология деп аталады. Паразитті құрттар арқылы адам, жануарлар мен өсімдіктер организмінде пайда болатын аурулар – іш-құрт немесе гельминтоз ауруы деп аталады. Сорғыш құрттардың салдарынан – трематодоз, таспа құрттардан – цестодоз, жұмыр құрттардан – нематодоз аурулары пайда болады. Осылардың ішінде әрбір түрдің тудыратын ауруы туыс атымен аталады. Мысалы: *Fasciola hepatica* – бауыр сорғыштың тудыратын ауруы – фасциолез; *Echinococcus granulosus* – эхинококкоз; *Ascaris lumbricoides* – аскаридоз; *Trichinella spiralis* – трихинеллез, т.б. [1, 20 б.].

Паразит деген ұғымның өзі гректің «para»– жанында, «sitos»– қоректену деген сөзінен шыққан. Ең алғаш паразитке түсінікті және оның тіршіліктегі басқа организмдерден ерекшелігін анықтап, зерттеген неміс ғалымы Рудольф Лейкарт (1879). Лейкарттың анықтамасы бойынша паразит дегеніміз – бұл бір организмнің екінші бір организмде тіршілік етіп және сол иесін қорек ретінде де, мекен ретінде де пайдаланатын жануар. Паразиттер өз иесінен кіші болады.

Паразитизм табиғатта өздігінен туа пайда болатын процесс емес. Тірі организмдердің бірімен-бірі тығыз байланысты тіршілік етуінен немесе селбесіп өзара қарым-қатынастық жасауынан, эволюциялық даму барысында өздері мекендейтін ортаның сан алуан әсерлеріне бейімделуден болатын процесс. Мысалы, судың ішіндегі (немесе теңіздің) өз бетінше тіршілік етіп жүрген балық пен майда құрттарды алатын болсақ, қандай бір жағдайлармен жаңағы құрт балық денесіне жабысты. Бұл жерде ол өзінің әдетте қоректенуі бойынша, майда жәндіктерді қармап қоректенуі береді. Бір мезгілде ол балық денесіндегі сілекейдің дәмін татып, енді сол сілекеймен қоректенеді. Сілекей – бұл нағыз дайын органикалық зат. Сондай-ақ балық денесі қандай да бір әрекеттермен жараланып, ол жерден шыққан қан құрттың аузына құйылады. Бұл қанмен қоректенген құрт оған да бейімделе бастайды. Енді, құрт осылай қоректенуге бейімделгенде, балық денесі жазылып, құрт өзінің әдеттенгендік қорегін іздеп, жорғалап балықтың желбезегіне келеді, оны жарақаттап, қанымен қоректенеді. Одан кейін құрт жұтқыншаққа, өнешке және тағы бір кезеңде ішекке өтеді. Міне осылай, құрт еркін тіршілік етуден, дайын қоректік затпен қоректеніп, өзінің иесін пайдаланып паразиттік тіршілік етуге көшеді. Паразитизмге өтуге көптеген басқа жолдар да бар [1, 31 б.].

Паразиттер өздерінің тіршілік ету циклында екі иені пайдаланады: негізгі және аралық. Денесінде паразит ересек түрінде дамитын (жыныстық жетілген кезеңінде) болса, онда жануарлар паразиттердің негізгі (тұрақты) иесі, ал личинкасы дамитын болса, ол аралық иесі. Бұлардан басқа екінші (қосымша) және резервуарлық иелері де болады. Мысалы, жалпақ таспа құрттың негізгі иесі адам, аралығы – циклоп (шаянтөрізділер), екінші (қосымша) аралығы – балық.

Паразит құрттар және олардың тіршілігі

Гельминтоздар – бұл аурулардың үлкен бір тобы. Оны туындататын құрттардың -гельминттердің 150-ден астам түрі бар. Гельминттер ішек-қарын жолдары арқылы жұғады. Олар адамдарды,

жануарларды, өсімдіктерді зақымдайды. Адамдарға әдетте құрттың бір түрі, кейде 2 немесе 3 түрі қосыла өмір сүруі байқалады.

Гельминтоздарды екі тірі организмнің – паразит пен оның иесінің күрделі өзара қарым қатынасы деп қарастыру қалыптасқан. Әрбір ішек құрт ауруларының аты латынша атау мен қосымшадан құралып сырқаттың атын береді. Мысалы, аскарида– аскаридоз, власоглов – трихоцефаллез, трихипелла – трихипеллоз, теннинді -тенниндоз және т.с.с. Барлық гельминттер адам организмінде паразиттік өмір кеше отырып, ондағы нәрлі шырындарды сору және өзінің керексіз заттарын шығару арқылы зиянын тигізеді. Олар сондай-ақ жүрек қан тамырлары жүйесінің қызметін әлсіретеді, қан азаюына жағдай туғызады және басқа ауруларды өрбітеді [2, 30 б.].

Гельминттер– бұл көпжасушалы, құрттардың сколецид деп аталатын төмен сатысына жататын паразитті түрлері. Жалпы омыртқасыз жануарлардың құрттар тобы үлкен үш класқа жатады. Жалпақ, жұмыр және буылтық құрттар. Ал барлық гелминттерді үш класқа бөлеміз: трематодтар немесе сорғыш құрттар, таспа құрттар немесе цестодалар және жұмыр құрттар. Паразит түрлері тек қана тірі ағзалардың дайын тамағымен қоректенеді. Олардың қосымша, аралық және негізгі иелері болады. Негізгі иелеріне көбіне адам немесе ірі қара малдар, ал қосымша иеге былқылдақденелер немесе жәндіктер жатып, оның ішінде құрттар уақытша өмір сүреді. Осы паразит құрттарды 1931жылы Скрябин мен Шульц зерттеп паразит құрттарды биогельминт және геогельминт деп бөлді.

Биогельминт дегеніміз-олар жануар арқылы адамға беріледі, ал геогельминт дегеніміз-топырақ арқылы адамға беріледі.

Трематодтар– денесі бунақталаған таспа немесе жапырақ тәрізді құрылысты дене көлемі үлкен емес құрттар. Барлық трематодтар– қосжыныстылар. Бұлардың барлығы биогельминттер. Олардың барлығында екі сорғыштары бар. Оның бірі ауызында-сору үшін, екіншісі құрсағында– бекіну үшін. Осы құрттардан болған ауруларды жалпылама трематоз деп атайды. Олардың 5000 -7000-ға дейін түрі бар деп есептелінеді [3, 15 б.].

Кей гельминтар нематод класына жатады. Олардың денелері дөңгелек, жұмыр,цилиндр тәріздес болады. Дара жынысты. Олардың дамуы тура жолмен жүреді және бірнеше иелері арқылы беріледі. Нематодтан пайда болады ауруды нематодоз деп аталады. Құрттар барлық өзіне қолайлы жерлерде кездеседі. Олардың саны миллионға дейін барады. Сорғыш құрттардың барлығы дерлік

қосжынысты болып есептеледі. Олардың көбі дерлік аталығы мен аналығы бір ағзаның ішінде кездеседі.

Бұлар адамның ішіне енген кезден бастап-ақ, өзінің өкімін жүргізе бастайды. Олар өте қауіпті құрттар, себебі жыл сайын барлық елдерде бұл құрттармен кездесіп өлімге душар болып жатады.

Павлодар обласында және Екібастұз қаласының маңындағы ауылдарда

кездесетін жануарлардағы паразит құрттар және олардың ерекшеліктері.

Паразит құрттардың кей түрлері біздің жерімізде біреулері сирегірек кездесіп отырады. Кейбір паразит құрттар тек қана жануардың ағзасында ғана дамып, көбейе алады. Біз өз өмірімізде жануарлар етін күнде тамақ әзірлеуде пайдаланамыз, сол себепті мал шаруашылығына зиянды құрттарға назар аударғым келеді. Мал дәрігерлерінің айту бойынша Павлодар обласындакелесі құрттар тараған: эхинококк, ішексорғы, үшкірқұрт, сиыр цепені, мысық сорғыш.

Эхинококктың денесі шар тәрізді және үш жұп қармалаушы бар. Эхинококк жұмыртқалары иттің кір жүнінен түседі, ит өзенге барып шомылса жұмыртқалар суға түседі, одан топыраққа, сосын шөпке және т.б жерлерге түсіп, дамуын бастайды. Эхинококк жұмыртқалары жақсы сақталады. Оның жұмыртқалары су, азық арқылы үй жануарларының ішіне оңай енеді. Одан ішек-қарынға, бауырға барады.

Иттің эхинококкозы қауіпті гельминт, иттің, қасқырдың ішегінде өмір сүреді. Оның дене тұрқы 3-5 мм, 4 сорғышы бар, екі қармалауышты басы және 3-4 таспасы бар. Соңғы таспасы дамып жетілген дене бөлігі болып саналады. Аралық иесі – сиыр мен қой, шошқа. Ішке кіргесін қан тамырлардың қабырғасын жыртып ішке еніп, өкпеге, бауырға, сүйек пен бұлшықетке өтеді де жануарды зақымдайды, осындай жануардың еті қауіпті болады.

Екібастұз қаласы. Солнечный поселкісі бойынша адамдарда паразит құрттардың кездесу жиілігі.

Паразит құрттардың Солнечный поселкісінде кездесу жиілігін жасау үшін санитарлық эпидемиялық бақылау мекемесіне барып 5 жыл ішіндегі жиналған құжаттарды талқыладым. Бұл жұмыста 2010 мен 2014 жылғы аралықтағы паразит құрттардың санын мына кесте бойынша көрсеттім.

Кесте 1 – Солнечный поселкісі бойынша адамдарда паразит құрттардың кездесу жиілігі

Жылдар	Ішексорғы	Үшкіркүрт	Сиыр цепені	Эхинококк	Мысық сорғыш
2010	5	84	1	2	-
2011	7	56	2	3	-
2012	10	66	-	2	-
2013	19	59	1	2	1
2014	21	80	2	1	2

Осы бес жыл ішінде аудан бойынша 426 адам тіркелген. Оның 10-ы ересек адам, ал 416-і балалар. Бізге берген мәлімет бойынша 97,6 % балалар, ал 2,4 % ересек адамдар ауырған. Мұның себебі не? Менің ойымша балалардың жеке бас гигиенасын сақтамауынан болып отыр. Ал ересек адамдар дұрыс емес әзірлеген сиыр және балық етінен ауруды жұқтырған.

Ең көп кездесетін құрт үшкіркүрт. Құрттардың ішіндегі ең қауіптісі эхинококк екенін мен білдім. Жыл сайын біздің дәрігерлер онымен кездесіп отырады. Ондай құрттар мида және бауырда қатерлі ісіктер тудырып, ағзаны уландырады. Ауданымызда мысықсорғыш құртынан науқастанған адамдар да кездесті. Олардың адамға мысық жүні және балық арқылы жұққаны анықталды. Сиыр цепенімен ауданда бірнеше адам тіркелген, олар барлығы оны сиырдың бауырынан жұқтырған. Сиыр цепені бауыр мен бұлшықетте оратылып, ұзындығы 10 метрге дейін жеткенше жатады. Бұл адамдардың барлығы көп уақытқа созылған емдеуден өтіп жазылып кетті.

Кесте 2 – Павлодар обласы бойынша паразит құрттардың кездескен жері (2014 жыл)

Табылған жері	Мысық сорғыш құрт	Ішексорғы	Эхинококк	Үшкіркүрт	Сиыр цепені
Павлодар қаласы	1	3	-	-	-
Павлодар ауданы	2	21	1	134	2
Ақсу қаласы	1	-	-	-	-
Екібастуз қаласы	-	3	-	-	-
Ертіс ауданы	-	1	-	63	1
Шарбақты ауданы	-	1	-	-	-
Қашыр ауданы	-	1	-	-	-
Успенка ауданы	-	-	2	-	-
Лебяжье ауданы	-	-	1	-	-
Май ауданы	-	-	-	85	-
Ақсу ауданы	-	3	-	81	-
Железинка ауданы	-	-	-	28	-

Ауылдың халық саны артқан сайын аурудың кездесу жиілігі жоғары, ең көп шоғырланған аймақ – өзіміздің Ертіс ауылы. Ертіс ауылында 3 мыңнан астам халық тұрады, бала саны да көп. Сондықтан гельминтоз ауруынан көп адамдар шалдықты. Сол сияқты Железинка, Май және Аксу кенті ауылдарында халық санының көптігінен ауруға шалдыққан адамдардың саны да өскен.

Паразит құрттар өте көп жұмыртқа салады, сондықтан олармен дер кезінде күресу керек. Олар адамға жұққан күнінен бастап ағзаны уландырады, адамда келесі белгілері пайда болады: шаршау, тәбеттің болмауы, ашуланшақтық, жүйкенің тозуы, құсу, іші өтуі, іштің үрленуі, газдың болуы, сілекейдің көп бөлінуі, қан аздық, бұлшықеттің және буынның ауруы, бас ауруы, дене температурасының (37-380) көтерілуі, ұйқының болмауы.

Эхинококк кезінде адамның іші ауырып, оң жақ бүйірі шаншиды. Бауырының және басқа мүшелерінің үлкейгенін байқайды және кей кезде кеудесі ауыратындай жөтеледі.

Баланың ішінде ішексорғы мен үшкірқұрт болғанда оның шаршағанын, ашуланатынын, ұйқысының қашуын, ұйықтап жатып тіс қайрауын байқаймыз. Сиыр цепені кезінде балаларда тәбеті нашарлап, есте сақтауы төмендеп талма ауыруына шалдығады.

Қорытындылай келе:

Қазіргі кезде Қазақстан мемлекеті көптеген дәрежеге жетуде, оның ішінде тәздігімізді алып, өзіміздің конституциямызды қабылдап, БҰҰ-на кіріп, 50 мемлекет қатарына кіруге ұмтылуымыз. Осы 50 мемлекет қатарына кіру үшін бізге денсаулығы мықты, білімді азаматтар қажет. Сондықтан біз жеке бас гигиенасын ұстап, денсаулығымызға көңіл бөлуіміз керек.

Ғылыми зерттеу жұмысы бойынша келесі қорытынды жасады:

1. Паразит құрттар адам денсаулығы үшін өте қауіпті ауруларды туғызады, және олар барлық жерде кездеседі;

2. Жұмыста біз жиі кездесетін паразит құрттарды зерттеп, олардың түрлерін, тудыратын ауруларын, кездесу жиілігін анықтадық

3. Паразит құрттардан жас балалар және үлкен адамдар зардап шегеді. Осыны болдырмауда келесі шараларды сақтау қажет екен:

1. Әрдайым мектеп оқушыларының даярлық тобынан бастап, бесінші сынып аралығындағы балаларға паразит құрттар жайында лекция оқып отыру;

2. Жыл сайын балаларды және үлкен адамдарды медициналық тексерістен өткізу;

3. Шала піскен ет пен балық етін жемеу;

4. Қайнатылмаған суды ішпеу;
 5. Әрдайым ас алдында қолды иіс сабынмен жуу;
 6. Қоқыс маңайында жүрген ит пен мысықты үйге алмау, ал алсаңыз міндетті түрде тексерту;
 7. Егер балық ішінен құрт шықса ешқашан да оны мысыққа бермеу
- Міне осы мен ұсынған шараларды қолданып отырса онда біз паразит құрттарға қарсы тұра аламыз деп үміттенемін.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Заяц Р. Г. Основы общей и медицинской паразитологии. – М. : Феникс, 2002. – 117 б.
- 2 Ятусевич А.И., Расковская И. В, Каплич В. М. Ветеринария и медицинская паразитология. – М. : Медицинская литература. 2001. – 42 б.
- 3 Генис Д. Е. Медицинская паразитология. – М. : Медицина, 1979. – 130 б.
- 4 К. Жүнісова, М. Шаймарданова, Қайыров Қ. Зоология сабақтары. – А., Мектеп, 1981. – 152 б.
- 5 Тель Л. З., Даленов Е. Д. Валеология. – Астана, 2003. – 115 б.
- 6 Дейнека И. Я. Эхинококкоз человека. – М. : Медицина, 1968. – 150 б.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СПОРТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

БАТЯШОВА И. В., Кривец О. А., Кулак А. В.
ст. преподаватели, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Современный спорт достиг такого уровня развития, где физическая, техническая и тактическая подготовленность сильнейших спортсменов находится примерно на одном уровне. Поэтому исход спортивных соревнований определяется в значительной степени психологическими факторами, возможностями и резервами психики спортсмена.

Основу спортивной деятельности составляют две взаимосвязанные стороны: тренировки и соревнования. Поэтому термин «психологическое обеспечение спортивной деятельности» относится в основном к тем психологическим основам, которые связаны с осуществлением тренировок и соревнований.

Спортивная деятельность, как и любая другая, требует психологического обеспечения. Суть его состоит в том, чтобы обеспечить развитие и совершенствование нервно-психических механизмов, регулирующих движения, переживания и поведение. Психологическое обеспечение спортивной деятельности – это комплекс мероприятий, направленных на специальное развитие, совершенствование и оптимизацию систем, которые регулируют психическую функцию организма и поведение спортсмена, решая при этом задачи тренировки и соревнований.

Практически уже настало время, когда технологии подготовки спортсменов позволяют приблизиться к границам физических возможностей, а психика становится резервом для спортсмена в его достижениях.

В современных спортивных реалиях, под психологической подготовкой надо понимать процесс практического применения четко определенных средств и методов, направленных на создание психологической готовности спортсмена.

Комплекс мероприятий психологического обеспечения тренировки и соревнования условно делится на четыре составляющих компонента: психодиагностика, психолого-педагогические и психогигиенические рекомендации, психологическая подготовка, управление состоянием и поведением спортсмена.

Общую систему звеньев психологической подготовки к соревнованиям можно представить в следующей последовательности:

- 1) сбор достаточной и достоверной информации об условиях предстоящего соревнования и в особенности о противниках;
- 2) пополнение и уточнение информации о тренированности, возможностях спортсмена или команды к началу соревнования;
- 3) правильное определение и формулировка цели участия в соревновании;
- 4) формирование общественно значимых мотивов выступления в соревновании;
- 5) вероятное программирование соревновательной деятельности;
- 6) специальная подготовка к встрече с соревновательными препятствиями различной степени трудности (особенно неожиданными) и упражнение в их преодолении;
- 7) предусмотреть приемы саморегуляции возможных неблагоприятных внутренних состояний;
- 8) отбор и использование способов сохранения нервно-психической свежести к началу соревнования, восстановление ее в ходе соревнования.

Составление индивидуально-диагностических карт поможет определить психологическое состояние спортсмена. Целесообразно использовать психодиагностические тесты и опросники: методика диагностики самочувствия, активности и настроения (САН), Шкала мотивационного состояния В. Ф. Сопова, тест Спилбергера-Ханина на диагностику тревожности, устный опрос и педагогическое наблюдение.

В психолого-педагогическую карту следует также включать данные о спортсмене: фамилия, имя, отчество (Ф.И.О.) спортсмена; пол; число, месяц и год рождения; стаж тренировочных занятий; группа; средняя результативность соревновательной деятельности; Ф.И.О. тренера; спортивная организация.

Проведённое исследование показало:

– уровень тревожности (ситуативной и личностной) у девушек выше, чем у юношей. У девушек преобладает ситуативная тревожность, а у юношей – личностная.

– наиболее часто переживаются: страх показать плохой результат (у 36 % спортсменов); боязнь неудачи (у 31 %), получения травмы (у 22 %); неуверенность в своих силах (у 11 %).

Данные анкетного опроса по «шкале самооценки Спилбергера-Ханина» по первой шкале – ситуативная тревожность показали следующее: низкой тревожностью и высокой эмоциональной стабильностью обладают 53 % спортсмена, 24 % характеризуются умеренной тревожностью и 23 % отличаются высокой ситуативной тревожностью. По второй шкале личностная тревожность выявились следующие результаты: 23 % спортсменов обладают высокой эмоциональной стабильностью и низкой тревожностью, 38,5 % состава группы – средним уровнем тревожности, 38,5 % отличаются высокой тревожностью.

По шкале мотивационного состояния В. Ф. Сопова получены следующие результаты. У 45 % респондентов общий показатель в шкале находится в пределах от 20 до 22 баллов – что является оптимальным уровнем мотивации.

20 % опрошенных показали низкие значения в 18-15 баллов, такие показатели наблюдаются у спортсменов, находящихся в глубоком конфликте с тренером, усомнившихся в методике своей тренировки, потерявших шансы на попадание в команду или на достижение целей.

Также 20 % показали значения в 23-26 баллов, что соответствует чрезвычайно выраженному уровню мотивации.

5 % спортсменов по результатам диагностики показали полное отсутствие побуждений к тренировочной деятельности. Причем максимальные значения наблюдались у высокотревожных, с пониженным самоконтролем респондентов, находящихся в ситуации «последний шанс» и в том числе и в резерве.

Состояние страха и тревоги в спорте можно преодолеть с помощью таких методов и приемов, как убеждение и внушение, психологический тренинг, релаксация, внушенный отдых.

Убеждение и внушение – это воздействие на спортсмена извне. Их задача не только создавать нужные отношения и состояния, побуждать к действиям – непосредственным или отсроченным, вызывать переживания или волевые усилия тут же или как-то время спустя, но и закладывать основу для самоубеждений и самовнушений. Воздействие извне формирует, совершенствует и корректирует систему саморегуляции. Воспитание и самовоспитание в спорте столь тесно переплетены, что разделять их можно только условно, на: лекции и беседы для спортсменов; косвенное внушение; гетеротренинг и релаксацию, внушенный отдых.

Наиболее эффективными методами психореабилитации, получившими положительную оценку спортсменов при добровольном выборе и участии в наших сеансах, явились описанные выше внушенный отдых и гипноз (с использованием специальных текстов внушений), а также их разновидности: вербально-музыкальная психорегуляция, сеансы перед сном и психобиоэнергетический транс.

Мы выявили, что эффективно влиять и управлять психологическим состоянием спортсмена, методом идеомоторных упражнений, аутогенной тренировки, целенаправленным изменением условия внешней среды (музыка, цветовой фон, ароматизация), применением средств восстановления и гигиеническим режимом.

Также эффективными приемами преодоления тревоги и страха являются:

Диафрагмальное дыхание. Диафрагма представляет собой мышцы между грудью и брюшной полостью. Это требует весьма простой практики, чтобы узнать, что и как правильно делать, а потом повторять при необходимости по несколько раз в день.

Мышечная релаксация. Когда спортсмен чувствует симптомы тревоги и страха, такие как учащение сердцебиения, повышение артериального давления или затруднительное дыхание, релаксация может помочь в борьбе с беспокойством. По одной из методик релаксации и при возможности, спортсмен может попроситься

лечь в затемненной комнате и подумать о расслаблении его тела. В результате, состояние организма вскоре нормализуется. Если же тревога и страх наступают с большой силой, то массируя тело можно расслабиться в значительной степени и в короткие сроки.

Визуализация. Этот метод, используемый спортсменами, помогает контролировать свою тревогу и страх. В этой технике, необходимо визуализировать себя в ситуации, которую можно себе придумать. Как вариант, спортсмен может представить себя перед большой толпой людей, когда он победил. Ниже приведены несколько способов таких визуализаций, которые вы можете использовать для борьбы со своей тревогой.

Визуализируйте себя. Это одно из упражнений визуализации, в котором спортсмен визуализирует себя. Спортсмен может видеть каждый физический аспект своего тела с закрытыми глазами. Причем необходимо себе представлять, что каждая часть тела в порядке и в хорошем состоянии.

Визуализируйте соревновательные действия. Ещё один способ, как бороться с тревожным состоянием и страхом, заключается в применении другого упражнения, которое требует от спортсмена визуализировать, как он участвует в соревнованиях. Он начинает представлять события, начиная с подготовки, к старту до успешного его завершения.

В научной дисциплине психология накоплен большой опыт способов и методы психорегулирующего воздействия, использование которого актуально в современных условиях для психологической подготовки спортсмена к соревновательной и тренировочной деятельности.

Рациональное использование методов психологической подготовки и приемов психорегуляции способствуют сохранению оптимального состояния спортсмена, создающие благоприятные условия для успешного решения учебно-тренировочных задач и достижения максимально возможных спортивных результатов.

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИРОСТА ДРЕВЕСНЫХ НАСАЖДЕНИЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ ЗОНЫ Г. ПАВЛОДАРА ДЕНДРОХРОНОЛОГИЧЕСКИМИ МЕТОДАМИ

БЕЙСЕМБАЙ А. Ж.

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ЖУМАДИНА Ш. М.

д.б.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

БАЛТАБАЕВА А. А.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Промышленные предприятия совершенствуют системы по утилизации отходов, снижают негативные выбросы в окружающую среду, но проблема загрязнения по-прежнему остается актуальной [1].

На сегодняшний день в Казахстане главной проблемой является негативное влияние выбросов с заводов и влияние производственных факторов на окружающую среду, и, в том числе, на рост древесостоев. В Павлодарской области расположено более 80 заводов различного направления и тем самым наш регион является одним из самых крупных промышленных центров Казахстана. Город Павлодар является промышленным городом и имеет немалый вклад в ухудшение экологической обстановки от нефтеперерабатывающей промышленности, выбросов автомобильного транспорта, а также множества заводов. В связи с чем, изучение влияния отходов промышленного производства на прирост древесостоев в г. Павлодаре является актуальным.

Наиболее значимым техногенным фактором воздействия на лесные экосистемы является атмосферное загрязнение промышленными выбросами. Различия между ростом насаждений в аналогичных природно-климатических условиях, в пределах зоны выраженного техногенного воздействия, с насаждениями вне этой зоны отражают комплексное воздействие на леса. Результаты антропогенного воздействия на лесные экосистемы отражает динамика радиального прироста деревьев. Радиальный прирост стволовой древесины является наиболее универсальным и обобщающим индикатором состояния лесных насаждений [2].

Аномалии с повышенной концентрацией вредных веществ негативно влияют на существование растений и животных. Наиболее токсичную группу составляют алюминиевые заводы. На одну тонну производства алюминия приходится 20-40 кг фтора, который

выбрасывается в атмосферу. Способность фтора накапливаться в тканях растений приводит к их угнетению, выражающимся полным или частичным некрозом листьев. Фтор связывает необходимые для жизнедеятельности элементы, превращая их в трудно-растворимые соединения. Это приводит к затормаживанию развития корневых систем и замедлению деления клеток, уменьшению содержания хлорофилла, сказывающемся на интенсивности фотосинтеза. Основной реакцией растений на токсичные газы является ускорения процесса старания отдельных систем. Так, повреждение клеток происходит раньше, чем начинают проявляться визуальные повреждения деревьев. Негативное воздействие на жизненное состояние сосен отражается в снижении содержания зеленых пигментов и высокоэнергетических соединений. Такие деревья больше подвержены некрозам и хлорозам. Также некрозы являются признаками нарушения физиологических процессов. Накопление токсических газов в хлоропластах ведет к распаду пигментов. Загрязнение экосистем сказывается на питательном режиме растений, выражающееся в повышении кислотности почв и потере питательных веществ, что проявляется в обеднении хвои такими элементами, как Ca, Mg, Mn и Zn или полным их дефицитом. Потеря этих элементов происходит, в основном, в древесных тканях и корневых системах, в то время, как обеднению кроны растений не подвергаются. Таким образом, нижние части растений подвергаются более сильному воздействию техногенных веществ, нежели межкронная растительность [3-5].

В результате многих исследований выявлено, что техногенные загрязнения влияют на деревья не только путем ожогов листьев и их уничтожение, но и на способность растений к засухоустойчивости. Установлено, что загрязнение зон произрастания гербицидами, арборицидами, альгицидами влечет за собой нарушение водного обмена, и носит такой же характер, как и засуха. Нарушение водоудерживающих свойств чаще всего объясняется разрушением восковых оболочек хвои ели токсичными веществами, такими, как оксид серы и азота [6].

Переизбыток тяжелых металлов в почве приводит к сокращению периода роста растений. По результатам многочисленных наблюдений, установлено, что сосны обыкновенные, находящиеся в зоне действия вредных веществ, раньше выходят из состояния покоя и дольше формируют все органы, нежели деревья, растущие в нормальных условиях. Неполный уход растений в «спячку», чаще

всего, влечет за собой усыхание деревьев. Это объясняется тем, что деревья не полностью завершают процесс подготовки к зиме, который заключается, в основном, в связывании воды в клетках растения. Они не могут противостоять влиянию низких температур, а, следовательно, не в состоянии выдерживать водный дефицит в зимний период.

Действие токсических веществ усиливают неблагоприятные климатические условия. Одной из первых реакций хвойных растений на токсические загрязнения является их устойчивость к низким температурам. Доказано, что промышленные выбросы меди и никеля сокращают морозоустойчивость в 2-4 раза. В северных районах Казахстана большую опасность представляют затяжные дожди, снег, туманы. Совмещение их с высоким уровнем концентрации вредных веществ влечет за собой гибель растений и образование пустоши [7].

Все это обуславливает необходимость проведения дендрохронологических исследований древесных растений на территории промышленных зон г.Павлодара.

Дендрохронология (от греч. dendron – дерево, chronos – время и logos – учение) – научная дисциплина о методах датировки событий и природных явлений, основанная на анализе годичных колец древесины. Дендрохронологический анализ дает возможность оценить динамику прироста древостоя за весь период его существования, позволяет определить климатически обусловленные изменения ширины годичных колец и выявить степень воздействия неклиматических (в том числе техногенных) факторов на состояние древостоя. Прирост древесины является интегральным показателем состояния деревьев, позволяющим дать объективную оценку и выявить начавшиеся изменения и нарушения в экосистеме на ранней стадии, когда внешние параметры еще заметно не изменились [8]. Средний прирост и характер его колебаний за исследуемый интервал времени дают ценную информацию о процессе функционирования древостоев в зоне действия антропогенных факторов.

В настоящее время актуальным вопросом современной экологии является изучение пространственно-временной динамики лесных экосистем и реконструкции факторов внешней среды за длительные интервалы времени и с высоким временным разрешением состояния. Лесные и городские насаждения претерпевают на себе, техногенные и рекреационные нагрузки, что в результате приводит к скоростижному понижению длительности жизни растительности, отдельных деревьев и насаждений, устойчивым к естественным

и антропогенным действиям. Одним из направлений в экологии является дендрохронологические методы исследования [9].

Дендрохронологические исследования начатые в Республике Казахстан восполняют одну из важнейших проблем по сохранению лесных экосистем, а также адаптации древостоев к изменениям природно-климатических условий, направленных на преодоление негативных последствий антропогенного фактора

Для изучения прироста древесных насаждений в промышленной зоне мы начали использовать дендрохронологические методы. Для этого заложены пробные площади в зоне сильного загрязнения в северной промышленной зоне г. Павлодара. Было выявлено, что в этой зоне преобладающими деревьями являются сосны (*Pinus Silvestris*), березы (*Bétula pendula*) и клена (*Acer platanoides*).

Мы пользовались учетными деревья, взятыми на определенной территории 20 x 20 м на расстоянии около 500м друг от друга (рисунок 1).

Рисунок 1 – Схематический план выбора пробных площадей

Для контроля были взяты пробные площадки, расположенные в парках г Павлодара (Гагаринский, Афганский, Ленинский). После определения площадок с учетными деревьями необходимо взять образцы древесины в виде буровых кернов. Для взятия образцов кернов используются возрастные буры шведского производства. Керны обычно берутся на уровне груди на высоте 1-1,3 м. Образцы кернов берутся по радиусам ствола дерева (диаметром 4-5 мм и длиной 10-50 см). Перенос собранных образцов древесины

необходимо производить в контейнерах или же твердой таре, чтобы не произвести их поломку.

Дальнейшая обработка образцов кернов производилась общепринятыми методиками по дендрохронологии [10].

Следовательно, дендрохронологические методы исследования имеют основные преимущества в построении древесно-кольцевых хронологий, как источника информации об изменениях окружающей среды. Преимуществами являются точное и независимое датирование, обеспеченность длительных временных интервалов, повторностью точно синхронизированных древесно-кольцевых серий и использование дендрохронологических методов исследования на территории Республики Казахстан целесообразно и перспективно.

ЛИТЕРАТУРА

1 van Mantgem P. J., Stephenson N. L., Byrne J. C. et al. Widespread increase of tree mortality rates in the western United States // *Science*. – 2009. – Vol. 323. – С. 521-524.

2 Битвинская Т. Дендроклиматические исследования / *Dendroclimatological investigations*. – Leningrad: Gidrometeoizdat, 1974. – 172 с.

3 Николаева, С. А. Комплексный подход и методика реконструкции роста и развития деревьев и лесных сообществ / С. А. Николаева, Д. А. Савчук // *Вестник Томского гос. университета. Биология*. 2009. No 2(6). С. 111–125

4 Звиедрис А.И., Саценикс Р.Я. Влияние климатических факторов на ширину годичных слоев ели // В кн.: *Ель и ельники Латвии*. – Рига: Лат. НИИЛХ, 1975. – С. 159-161.

5 Тишкин А. А. Методика отбора проб для радиоуглеродного и дендрохронологического датирования: Учебно-методическое пособие. Барнаул: Издательство Алтайского Государственного университета, 2001. 40 с.

6 Багинский В. Ф. Опыт определения возраста древостоя при проведении лесоводственных исследований // *Проблемы лесоведения и лесоводства / Нац. академия наук Беларуси. Институт леса*, 2002; Выпуск 55. С. 161–163.

7 Полякова Г. Р., Уразгильдин Р. В. Влияние техногенного загрязнения на дендрохронологические параметры сосны обыкновенной (*Pinus sylvestris* L.) / *Вестник Челябинского государственного университета*. 2013. No 7 (298). Биология. Выпуск 2. – С. 191–194.

8 Бенькова А. В. Применение дендрохронологического метода для изучения особенностей роста естественных и искусственных лесных насаждений // Лесоведение / А.В. Бенькова, В.В. Тарасова, А.В. Шашкин. – 2006. – №2. – С. 3-5.

9 Колчин Б.А., Черных Н.Б. Дендрохронология Восточной Европы. – М.: Наука, 1977. 127-128 с.

10 Шиятов С.Г., Ваганов Е.А. Методы дендрохронологии. Часть I. Основы дендрохронологии. Сбор и получение древесно-кольцевой информации: учебно-методическое пособие. – Красноярск: КрасГУ, 2000. – С. 9-12.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ВЫБОРУ ФОРМ И МЕТОДОВ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДВИГАТЕЛЬНЫХ КАЧЕСТВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

ЕРОФЕЕВА Р. Ж.

магистр, ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АБЛЕЕВ Ж. Ш.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В методической литературе недостаточно полно раскрыт вопрос о путях улучшения физической подготовленности учащихся младших классов, правильный выбор методических приемов, адекватный подбор средств и рациональная организация занимающихся. Данный вопрос требует более подробного рассмотрения. Решение этой проблемы позволит не только улучшить процесс физического воспитания детей младшего школьного возраста, но и обеспечит более эффективную их физическую подготовку.

Уроки физкультуры не способствуют уменьшению дефицита двигательной активности детей, которая является одной из причин различного рода отклонений в состоянии здоровья. Лишь 52-58 % от общего числа обучающихся в общеобразовательной школе составляют здоровые школьники (Ю. А. Ермолаев, 2008).

Сегодня нельзя просто сказать «здоровье стало хуже» – нужно измерить степень его нарушения. По результатам многочисленных исследований здоровых учащихся к окончанию общеобразовательных школ – менее 10 % от общего числа выпускников. Функциональные отклонения у детей до 14 лет за последнее десятилетие увеличились до 85 %, хронические

заболевания – до 50 %. Около 25 % первоклассников приходят в школу, уже имея хронические заболевания [2].

За время обучения в школе в 4-5 раз возрастает заболеваемость органов зрения, в 3 раза – органов пищеварения и опорно-двигательного аппарата, в 2 раза увеличилось число нервно-психических расстройств, как результат хронического стресса и функциональных нарушений сердечно-сосудистой системы, у 67 % учащихся отмечается состояние «школьной тревожности» [3].

Сегодня проблема сохранения здоровья детей и подростков беспокоит не только врачей, но и педагогов. Уплотнение школьных программ и увеличение недельных нагрузок приводит к резкому повышению вербальной информации и снижению двигательной активности учащихся. В связи с этим наряду с тестированием успеваемости учащихся по предметам общеобразовательного цикла должна отслеживаться и динамика показателей физических кондиций и здоровья. Перед специалистами стоит вопрос – как измерить здоровье школьников, контролировать динамику его показателей под воздействием учебных нагрузок.

Формирование и укрепление здоровья детей и подростков, здорового образа жизни осуществляется, главным образом, на уроках физической культуры. Эта дисциплина призвана содействовать гармоническому физическому развитию растущего организма. К сожалению, в последнее время среди молодежи отмечается снижение мотиваций к занятиям физической культурой, спортом, что не может не отражаться на здоровье подрастающего поколения.

Вышесказанные данные говорят о том, что настало время координально менять условия физической подготовленности учащихся младших классов, так как данный возраст является базовым, в воспитании подрастающего поколения [5].

По данным министерства образования и науки Республики Украина учебная нагрузка за последние 10 лет увеличилась на 43,5 %. Количество уроков в день при пятидневной учебной неделе в средних и старших классах составляет 7-9. Пропорционально увеличивается нагрузка и в младших классах. С учетом времени приготовления домашних заданий учебная нагрузка у них составляет 6-8 часов. Согласно проведенных исследований у большинства школьников продолжительность прогулок составляет не более 1-1,5 часа. Все это приводит к росту заболеваемости, снижению уровня здоровья школьников [1]. Данная ситуация наблюдается и в нашем государстве.

Состояние здоровья детей вызывает тревогу. Все больший процент детей в сентябре по итогам медицинского осмотра направляются в специальные медицинские группы [2]. На наш взгляд, необходим дифференцированный подход к выбору методов для совершенствования двигательных качеств младших школьников.

Мы предполагаем, что выбор эффективных методов позволит в рамках урочных форм занятий ускорить (от 10 до 85 %) развития основных двигательных качеств, что, в свою очередь, окажет положительное влияние на повышение уровня физической подготовленности и в целом, здоровья младших школьников.

Анализ результатов исследования физического развития учащихся 1-4 классов свидетельствует об интенсивном росте длины и массы тела. Длина тела в возрастной период от 7 до 10 лет увеличивается до 13 %, масса свыше 34 %. В величине окружности грудной клетки за данный период происходят незначительные изменения – у мальчиков на 14 %, у девочек – 4,5 %. Жизненная емкость легких у мальчиков и девочек за этот возрастной период увеличивается на 25-27 %.

Сопоставление физического развития мальчиков и девочек выявило некоторое преимущество мальчиков по показателям длины и массы тела ($P < 0,5 \pm 0,05$) и ярко выраженное – в величине жизненной емкости легких ($P < 0,001$).

В целях обоснования выбора средств и методов развития двигательных качеств в педагогическом эксперименте мы предприняли попытку в рамках умеренного двигательного режима решить вопрос о возможностях и перспективах оптимизации учебного процесса путем дифференцированного использования средств и методов физического воспитания.

В экспериментальных классах за основу планирования учебного материала были приняты государственные тесты и нормативные оценки физической подготовленности населения Республики Казахстан, (1996), а также Закон РК «О физической культуре и спорте», с некоторыми нашими дополнениями в части более объемного планирования специальных упражнений для развития двигательных качеств, выполнение которых осуществляется с помощью различных методов.

В начале учебного года по результатам контрольных испытаний учащихся экспериментальных классов предварительно были распределены по отделениям. К первому отделению были отнесены дети, имевшие по большинству показателей выше средних и высокие

уровни двигательной подготовленности, во второе – со средним уровнем и третье – ниже средних и низкие уровни двигательной подготовленности.

Предполагалось, что такой метод в классификации учащихся опытных групп, поставив всех детей примерно в равные условия, вызовет определенную заинтересованность занимающихся, что активизирует учебно-педагогический процесс.

В ходе эксперимента, в зависимости от успехов, т.е. от улучшения их двигательной и функциональной подготовленности, учащиеся переводились в группу более высокой подготовленности.

Для каждой четверти были составлены специальные комплексы упражнений с преимущественной направленностью на развитие двигательных качеств, которые выполнялись в экспериментальной группе «ЭГ-1» методом круговой тренировки, в «ЭГ-2» – повторно-прогрессирующим и «ЭГ-3» – спортивно-игровым методом.

Сравнительный анализ полученных данных за четыре четверти показал, что в экспериментальных группах по всем исследуемым параметрам двигательной подготовленности произошли статистически достоверные сдвиги ($P < 0,001$). Однако по темам развития отдельных двигательных качеств, по абсолютной и относительной величинам годового сдвига, они оказались различными.

Таблица 1 – Зависимость темпов прироста результатов в развитии двигательных качеств от преимущественного использования конкретного метода в (%)

Двигательные качества	Пол	Методы развития двигательных качеств		
		круговой	повторно-прогрессирующий	Спортивно-игровой
Быстрота	м	26,3	12,5	12,5
	д	37,8	25,4	23,5
	м	20,9-29,8	24,5-25,4	12,5-40,0
Скоростно-силовые качества	д	14,3-40,0	17,0-41,9	23,2-58,3
	м	28,2	16,1	53,2
Мышечная масса	д	37,1	36,8	57,2
	м	10,1	11,3	10,4
Ловкость	д	12,0	12,0	6,2
	м	113,3	116,6	128,6
Гибкость	д	60,8	58,7	78,0

Из данных, приведенных в таблице, видно наибольший годовой сдвиг в развитии быстроты был достигнут в «ЭГ-1», где специальные комплексы физических упражнений выполнялись методом круговой тренировки. У мальчиков скорость бега на 30 м за период эксперимента увеличилась на 1,3с (26,3 %), у девочек на 2,3с (37,8 %). Наибольший уровень развития скоростно-силовых качеств был достигнут в «ЭГ-1» и «ЭГ-3», где применялись круговой и спортивно-игровой методы (20,9-29,8 % и 12,5-40,0 %). Значительная величина прироста силы была достигнута у школьников «ЭГ-3», в занятиях которой применялся спортивно-игровой метод. Динамометрия кисти увеличилась у мальчиков и девочек соответственно: на 6,6 кг (53,2 %) и 5,1 кг (57,2 %). В развитии ловкости наиболее эффективным методом оказался повторно-прогрессирующий. Школьники «ЭГ-2» увеличили скорость пробегания дистанции 3x10м на 1,1с (11,3-12 %). Использование спортивно-игрового метода позволило увеличить общую гибкость у мальчиков «ЭГ-3» на 128,6 % у девочек на 78 %.

Таким образом, результаты педагогического эксперимента подтвердили предположение о том, что увеличение двигательной активности, использование специальных упражнений с преимущественной направленностью на развитие физических качеств, выполняемых в конкретном методическом оформлении – эффективно влияют на повышение физической работоспособности [5].

Предусмотренные комплексной программой формы физического воспитания по объективным причинам являются малоэффективными, так как не обеспечивают достаточного уровня развития двигательных качеств из-за крайне низкого процента охвата учащихся внеурочной формой занятий. Поэтому в настоящее время урок физической культуры остается единственной формой развития двигательных качеств. Отсутствие значительного улучшения двигательной подготовленности младших школьников указывает на необходимость принятия мер по совершенствованию учебного процесса по физическому воспитанию в общеобразовательных школах Казахстана.

Дальнейшие исследования предполагается провести в направлении изучения других проблем дифференцированного подхода к выбору форм и методов совершенствования двигательных качеств младших школьников.

ЛИТЕРАТУРА

1 Андреева Е. В. Взаимосвязь уровня здоровья и физической подготовленности школьников 12-13 лет// Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту: Зб. наук. пр. під ред. Ермакова С. С. – Харків: ХХІІІ, 2000 – № 9. – С.47-52.

2 Шафикова Г. С., Пушкарева М. Т. Факторы здоровья младших школьников. /Мат.рег.науч.метод. конф. «Актуальные проблемы физического воспитания в современных условиях». – Павлодар, апрель 2008. I С. 76-81.

3 Бронский Е. В. Повышение оздоровительной эффективности уроков физической культуры школьников посредством личностно-ориентированной образовательной направленности. автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Алматы, 2008. – 25 с.

4 Ляонова В. А., Куц А. С., Карчевский Н. Ф., Яблочникова Н. Л. Показатели физического развития и двигательной подготовленности школьников центральной зоны Украины /Метод. рекомендации для учителей физической культуры. – Винница, 1990. – 56 с.

5 Ляонова В. А., Куц А. С. Методы интенсификации процесса развития двигательных качеств школьников младших классов в классно-урочных формах занятий // Проблемы физического воспитания детей и учащейся молодежи: Тез. Всесоюзной научно-практической конференции. – М.,1990. – С.137-139.

ҚҰРАМЫНДА АСКОРБИН ҚЫШҚЫЛЫ БАР ЦИТРУСТЫҚ ЖЕМІСТЕР

ЖАКУЛЕНОВА Г. Б.

бастауыш мұғалімі, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

СӘКЕН А.

4 «А» сынып оқушысы, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

Зерттеудің өзектілігі. Заманауи оқушының рационалды тамақтануы бала ағзасының дамуы мен денсаулығын қамтамасыз етуде басты рөлді атқарады. Балалық кездегі дұрыс тамақтану–өмірбойлық денсаулықтың негізі. Бастауыш сыныптың балалары мектепте екі рет (таңғы және түскі ас) тамақтанғандықтын, ас мәзірін дайындау барысында балаларға қажетті тек тәуліктік ақуыз, май, көмірсуды есептемей, сонымен қатар онда дәрумендердің болуын қамтамасыз ету керек. 7-10 жастағы балалар дәрумендердің

жетіспеушілігіне өте сезімтал, бұл инфекцияға қарсы тұруына, тез шаршаңқылыққа, төбеттің болмауына әкеп соғады. Біздің мектебіміздің оқушыларының 2012-2013 оқу жылының қыс-көктем мезгілдерінде аурудың көп болуына байланысты, рационды дайындау барысында тамақтың құрамында дәрумендердің жеткілікті болуына ерекше көңіл аудару қажет, әсіресе, аскорбин қышқылына (С дәрумені). Дәл осы дәрумен вирустық аурулармен күресуге көмектесіп, иммунитетті арттырады, сол себепті біздің ойымызша, біздің жасаған зерттеулеріміз өте маңызды.

Зерттеу мақсаты: Цитрустық жеміс-жидектердің және оның негізінде жасалған шырындардың құрамындағы аскорбин қышқылын анықтау және оқушылардың рационын С дәруменімен қамтамасыз етуде кеңес беру

Зерттеудің міндеттері:

- зерттеу тақырыбына байланысты әдебиетті зерттеу;
- тамақтану азық-түліктерінде С дәруменінің құрамын анықтау;
- оқушылардың бір апталық таңғы және түскі тағамдарының ас мәзірінің анализін жүргізіп, аскорбин қышқылының құрамын анықтау;

- цитрустық жеміс-жидектердің және оның негізінде жасалған шырындардың құрамындағы аскорбин қышқылын химиялық әдіспен анықтау;

- С дәруменінің тәуліктік мөлшерін қамтамасыз ететін, бастауыш сыныптарға арналған кеңестерді қалыптастыру.

Зерттеу объекті: Цитрустық жеміс-жидектер және оның негізінде жасалған шырындар.

Зерттеу пәні: Цитрустар мен шырындардың құрамындағы аскорбин қышқылы.

Зерттеудің гипотезасы: Егер адам аскорбин қышқылының қайда болатынын білетін болса, онда ол цитрустық жеміс-жидектер арқылы оның жетіспеушілігін ағзада толтырады

Зерттеу әдістері: Теориялық (әдебиеттегі мәліметтердің анализі, салыстыру, жалпылау); тәжірибелік (химиялық тәжірибе); математикалық (химиялық тәжірибенің нәтижелерін қорытындылау)

Жұмыстың жаңашылдығы: Цитрустық жеміс-жидектердің және оның негізінде жасалған шырындардың құрамындағы аскорбин қышқылын анықтау, оның маңызын көрсету.

Жұмыстың практикалық маңызы: «Өзін-өзі тану» сабақтарында, тәрбие сағаттарында, ата-аналар жиналысында зерттеу нәтижелерін пайдалануға болады

Аскорбин қышқылының маңызы..

Цинга – адамның тамақтану рационнда жеміс-жидектер мен көкөністердің жеткіліксіздігінен туындайтын ауру 300 жыл бұрын сипатталған. Бұл ауру солтүстік экспедиция және ұзаққа созылған теңіздік жүзулерді жүргізу кезінде дәрігерлердің назарына тиді. Мысалы, 1535 жылы Ньюфаундленд аралындағы Жак Кортенін басшылығымен ұйымдастырылған экспедицияның барлық экипаждары цинга ауруымен ауырып, көбі қайтыс болған. Келесі жылдары көптеген бақылаулардың нәтижелері денсаулықты сақтау үшін жеміс-жидектерді, көкөністерді жеу керектігін дәлелдеді. XIX ғасырдың аяғында цинга – консервті тамақтардың токсикалық әсерінен емес, көкөністер мен жеміс жидектердің құрамындағы бір заттың жетіспеушілігінен туындайтын ауру екендігі анықталды. Ғалымдар адамның ағзасы бұл азоттарды синтездей алмайды деген шешімге келді. Бірақта тек XX ғасырдың 30 жылдары цингандан құтқаратын заттың, С дәруменінің немесе аскорбин қышқылының химиялық құрылымын аша алды. Кейінірек кейбір жеміс-жидектер мен көкөністердің құрамынан бұл дәруменді анықтап, 1932 ж. Рейхштейн, сонымен қатар Хирст және Хеуорс алғаш болып аскорбин қышқылын синтездеді.

Кейін ғалымдар аскорбин қышқылы өсімдіктер мен көптеген жануарларда синтезделетінін анықтады. Тек қана адам, маймыл, теңіз шошқасы, торғай тұқымдасының кейбір құстары, көртышқандардың кейбір түрлері ұлпаларында С дәруменін синтездей алмайды. Алайда, оның тамақта болуы өте маңызды, себебі ол көптеген қызмет атқарады:

- ол тістердің денсаулығын қамтамасыз етеді және тіс бұлшықеттері мен сүйек ұлпаларын нормаға сәйкестендіреді;
- жаралар мен сүйектік сынудың жазылуына әсер етеді;
- авитаминоз бен оның алдын алады;
- иммунитетті арттырады;
- ОРЗ,ОРВИ және тұмау аурулардың туындауының алдын алады;
- қан тамырларының беріктігін арттырады;
- кальций мен темірдің сіңу деңгейін арттырады.

Адамның С дәруменге қажетті тәуліктік мөлшері шамамен 50–75 мг, алайда өсіп келе жатқан ағзаға тәулігіне 100 мг-ға дейін қажет. Суықтық аурулардың алдын алу және емдеу үшін тәулігіне 1 мг-ға дейін аскорбин қышқылын қолдануға болады.

Тамақта С дәруменінің жетіспеушілігі кезінде гиповитаминоз пайда болады: адам тез шаршап, ұйқыға басып, ұйқысы қашып, тәбеттің жоғалуы және әр түрлі дене бөліктерінің ауруы байқалады. Аскорбин қышқылының ұзақ уақыт жетіспеушілігінен цинга ауруы дамиды: тіс бұлшық еттері қанап, тістері түсіп, сүйектердің сынғыштығы байқалады.

Ағзаның қажеттілігін қамтамасыз ету үшін С дәруменіне бай азық-түлікті пайдалану керек. С дәруменінің көзі бұл көкөністер мен жеміс-жидектер. Жануарлардың өнімдерінде С дәруменінің мөлшері аз болады.

Әртүрлі көкөністер мен жеміс-жидектердің құрамындағы С дәруменінің мөлшері топыраққа, климатқа, пісу уақытына, сақтау жағдайларына байланысты екендігін ұмытпаған жөн. Мысалы, мұздатқышта сақталған жасыл өсімдікте алғашқы құрамына қарағанда бір тәуліктен кейін 40-60 % ғана қалады. С дәрумені тазаланған көкөністерде тез жоғалады. Алмаларда үш ай сақталғаннан кейін аскорбин қышқылының 16 % жоғалады. Кез-келген кулинарлық әрекеттер аскорбин қышқылының төмендеуіне әкеледі. Әсіресе суда пісірген кезде С дәруменінің 70 % жоғалады. Тамаққа тұз немес соданың қосылуы да аскорбин қышқылының тез төмендеуіне әкеледі.

Сол себепті, тәуліктік қажеттілікті толтыру үшін жаңа жиналған көкөністер мен жеміс-жидектерді пайдаланған жөн.

Мектеп асханасындағы тамақ құрамындағы аскорбин қышқылын анықтау.

Әдебиеттің анализдері С дәрумені оқушылардың рационында маңызды екендігін көрсетті, сонымен қатар оқушыға қажетті тәуліктік доза 80-100 мг болуы тиіс, ең кем дегенде 20мг болуы қажет. Бастауыш сыныптың оқушылары таңғы және түскі тамақты мектеп асханасынан ішкендіктен, олар тәуліктік норманың көбісін толтырулары керек. Алайда, С дәруменінің мөлшері көп болатын көкөністер мен жеміс-жидектер асхана мәзірінде жиі болмағандықтан, мектептік асхана мәзірі барлық талаптарға сай емес деген гипотеза шығарылды, және бұл жетіспеушілікті оқушылар үйде кешкі ас кезінде толықтырулары керек.

Айтылған гипотезаны тексеру үшін біз мектептік асхана мәзірін 2015 жылдың 8 сәуірден 2015 жылдың 12 сәуіріне дейін тексердік. Тамақ құрамындағы С дәруменінің мөлшерін анықтама мәліметтері бойынша салыстырып шықтық, қосымшада көрсетілген. Сонымен қатар, біз пісіру кезінде С дәруменінің 70 % жоғалатындығын есептедік. Анализдің көрсеткіштері 1 кестесінде көрсетілген.

Кесте 1– 2016жылдың 11 сәуірінен 16 сәуірінің аралығындағы мектептік таңғы және түскі аста аскорбин қышқылының құрамы

Тамақтың атауы	Бір порцияның салмағы, г	Аскорбин қышқылының мөлшері, мг
1	2	3
Дүйсенбі (11.04.2016 ж.)		
Таңғы ас:		
– пісірілген шұжық (балаларға арналған шұжық)	50	0
	150	0
– май мен қарақұмық ботқасынан	30	0
– итмұрыннан жасалған сусын	180	25
Түскі ас:		
– бұршақ қосылған картоп сорпасы	250	0
– томат соусы қосылған тефтель	60	0
– пісірілген макарон	150	0
– құрғақ жемістерден жасалған сусын	200	4
– бидай наны	25	0
– қара нан	25	0
– уылдырық	30	1
Жалпы:		30
Сейсенбі(12.04.2016 ж.)		
Таңғы ас:		
– балық котлеті	60	0
– картоп пюресі	150	4
– кияр	20	3
– сүтпен қойылтылған какао	180	0
– бидай наны	40	0
Түскі ас:		
– орамжапырақ пен картоптан жасалған щи	250	15
– сиыр етінен пісірілген плов	150	0
– құрғақ жемістерден жасалған сусын	200	4
– бидай наны	25	0
– қара нан	25	0
Жалпы:		26
Сәрсенбі(13.04.2016 ж.)		
Таңғы ас:		
– сыр қосылған макарондар	150	0
– алма	170	2
– сүт қосылған кофе сусыны	200	0
– круассан	25	0
Түскі ас:		
– күріш қосылған сүт сорпасы	250	0
– қаймақта пісірілген тауық кеудесі	60	0
– май қосылған қарақұмық	150	0
– лимон қосылған шай	200	1
– бидай наны	25	0

Жалпы:		3
Бейсенбі (14.04.2016 ж.)		
Таңғы ас:		
– ірімшік пудингі	120	0
– қант қосылған шай	200	0
– шұжық	15	0
– бидай наны	25	0
Түскі ас:		
-күріш және томат қосылған сорпа	250	1
– пісірілген еттің гуляшы	30	0
– спагетти	150	0
– құрғақ жемістерден жасалған сусын	200	4
– бидай наны	25	0
– кара нан	25	0
Жалпы:		5
Жұма (15.04.2016ж.)		
Таңғы ас:		
– беф-строганов піскен еттен	65	0
– күріш	150	0
– кияр	20	3
1	2	3
– лимон қосылған шай	200	1
– бидай наны	40	0
Түскі ас:		
– қызанақ	25	9
– кеспе қосылған картоп сорпасы	250	0
– балық	150	0
– дәруменделген кисель	200	30
– бидай наны	25	0
– кара нан	25	0
Жалпы:		43
Сенбі (16.04.16ж.)		
Таңғы ас:		
– сиыр етінен котлет	60	0
– май мен қарақұмық ботқасы	30	0
– нан	180	25
– лимон қосылған шай	200	1
Түскі ас:		
– орамжапырақ пен картоптан жасалған ши	250	15
– қуырдақ	200	0
– бидай наны	25	0
– кара нан	25	0
– құрғақ жемістерден жасалған сусын	200	4
Жалпы:		45

Жеміс-жидектердің құрамындағы С дәруменінің мөлшерін химиялық әдісті пайдалана отырып анықтадық. Бұл әдіс аскорбин

қышқылымен йодтың байланысына негізделген. Алайда, аскорбин қышқылымен қандай мөлшерде йод әрекеттесетінін білу үшін индикатор-крахмал қажет. Крахмалда йодпен байланыса алады, нәтижесінде көк-күлгін түс пайда болады. Бірақта аскорбин қышқылы мен йодтың байланысуы крахмалға қарағанда тезірек жүреді, сол себепті көк-күлгін түс тек қана аскорбин қышқылы көп мөлшерде қосылса ғана пайда болады. Осының негізінде біз аскорбин қышқылына қандай мөлшерде йод жұмсалғандығын анықтай аламыз. Бұл әдіс өте жеңіл және қолайлы, себебі йод әрбір үйдің дәрілік қорында, ал крахмал ас үйінде бар.

Осы әдісті пайдалана отырып біз кейбір цитрустың құрамындағы аскорбин қышқылдарын анықтадық. Тәжірибе толығырақ тәжірибе бөлімінде сипатталған. Аскорбин қышқылының құрамын анықтау үшін 100 мг С дәруменінен тұратын «Глюкоза қосылған аскорбин қышқылы» таблеткасын қолданамыз. Анализ жүргізе отырып, біз бір таблеткаға 100 тамшы йод кететіндігін анықтадық. Бұдан 1мг аскорбин қышқылы бір тамшы йодқа тең деген қорытынды шығаруға болады.

Жасалған анализ цитрустар шыныменде аскорбин қышқылының мол көзі екендігін көрсетті. Алайда барлығы екі лимон және грейпфрут жемейді, сол себепті біз оқушылардың рационына апельсин және мандарин қосқанды жөн деп ойлаймыз.

Бірақта асханада бір бүтін апельсинді тазалап жеуге үлгермейсін, сондықтан оның негізінде жасалған шырын беруді ұсынамыз. Апельсин шырынын мысалы көптеген өндірушілер әр түрлі маркамен өндіреді, оны оқушының рационына қолдануға кеңес беруге болады. Бірақта барлық шырындар пайдалы емес, себебі көп уақыт сақтау кезінде олардың құрамындағы С дәруменінің мөлшері төмендейді, сонымен қатар кейбір өндірушілер қаптамасында көрсетіп онда жасанды синтезделген аскорбин қышқылын қосады.

Цитрустық жемістер мен оның негізінде жасалған шырындардың құрамындағы аскорбин қышқылының мөлшері анықталды.

Апталық мектеп асханасының таңғы және түскі ас мәзірлерінің зерттелуінің нәтижесінде, оқушылар тәуліктік қажеттілігін толтырмайтынын анықтадық.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Балалар энциклопедиясы Том 17 – Химия. – М.: Аванта+, 2000. – 640 б.
- 2 Ольгин О. Опыты без взрывов. – М.: Химия, 1986. – 92 с.

3 Балаларды тамақтандыруды басқару / Под ред. Ладодо К.С. – М: Медицина, 2000. – 384 б.

4 Тутельян В.А. Дәрумендер: 99 сурақ пен жауап. – М., 2000. – 47 б.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОСТОЯНИЯ ЗДОРОВЬЯ НАСЕЛЕНИЯ

КАДИ А.

**студент, Павлодарский государственный технологический колледж, г. Павлодар
СЕКЕНОВ И. Е.**

преподаватель спец. дисциплин,

Павлодарский государственный технологический колледж, г. Павлодар

Актуальность темы: проблемы развития здравоохранения Казахстана на современном этапе.

Министерство здравоохранения Республики Казахстан и в целом сектор здравоохранения, как государственный институт, сегодня находятся в стадии активных институциональных преобразований, развития кадрового потенциала на всех уровнях отрасли и оказания высокотехнологичной медицинской помощи, целью которых являются качественное повышение эффективности, доступности и результативности системы оказания медицинской помощи, в приоритетном развитии первичной медико-санитарной помощи населению, обеспечивающей улучшение состояния здоровья населения. Это отражено в Послании Президента Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире», Стратегии «Казахстан-2030», в которой Глава государства указал направление реформ в отрасли на улучшение качества медицинских услуг и развитие высокотехнологичной системы здравоохранения.

В настоящее время развитие здравоохранения вступает в этап институциональных преобразований, развития кадрового потенциала, предоставления качественных медицинских услуг. Приоритетом становится профилактика заболеваний и формирование здорового образа жизни, что отражено в Кодексе Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения».

Экологическое и санитарно-эпидемиологическое благополучие населения одно из основных условий реализации конституционных прав граждан на охрану здоровья и благоприятную окружающую среду. Важным аспектом реализации доктрины по его

обеспечению является выявление последствий негативного влияния загрязненной среды обитания на состояние здоровья нации. В связи с этим актуальной задачей остается стабилизация санитарно-эпидемиологической ситуацией. Отмечается рост заболеваемости сальмонеллезом (с 13,2 до 15,3 на 100 тыс. населения). Сохраняется риск осложнения эпидемиологической ситуации, связанной с угрозой завоза особо опасных и других инфекционных заболеваний, вспышки которых регистрируются в приграничных (атипичная пневмония, птичий грипп, энтеровирусная инфекция 71 типа, H1N1 и др.)

Проблемы развития здравоохранения Казахстана на современном этапе.

Министерство здравоохранения Республики Казахстан и в целом сектор здравоохранения, как государственный институт, сегодня находятся в стадии активных институциональных преобразований, развития кадрового потенциала на всех уровнях отрасли и оказания высокотехнологичной медицинской помощи, целью которых являются качественное повышение эффективности, доступности и результативности системы оказания медицинской помощи, в приоритетном развитии первичной медико-санитарной помощи населению, обеспечивающей улучшение состояния здоровья населения. Это отражено в Послании Президента Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире», Стратегии «Казахстан-2030», в которой Глава государства указал направление реформ в отрасли на улучшение качества медицинских услуг и развитие высокотехнологичной системы здравоохранения.

Улучшение социально-экономического развития общества позволило поставить перед отраслью принципиально новые задачи, направленные на создание доступной и эффективной системы здравоохранения.

Состояние здоровья населения является интегральным показателем социальной ориентированности государства, отражающим степень его ответственности перед своими гражданами.

Ухудшение экологической обстановки обуславливает увеличение спроса на медицинские услуги по диагностике и лечению болезней, связанных с воздействием вредных факторов окружающей среды (болезни органов дыхания, онкологические заболевания, аллергические болезни и т.д.). В последние 25-30 лет наблюдается всевозрастающий интерес к различным аспектам проблемы охраны среды обитания человека от загрязнения и деградации. Основной причиной чрезвычайной ее актуальности

является интенсивное изменение качества окружающей среды. Под влиянием антропогенной деятельности, увеличивается число различных поллютантов, загрязняющих окружающую среду. Анализ имеющихся материалов свидетельствует о дальнейшем росте и распространении загрязнений внешней среды практически во всех регионах республики.

В этой связи особый интерес не только общественности Казахстана, но и всего прогрессивного мира вызывает положение дел в зоне Аральского моря, где антропогенная экологическая катастрофа вызвана безвозвратным изъятием вод рек Амударья и Сырдарья и химическим загрязнением главных источников питьевой воды региона, сбросами в реки минерализованных дренажных вод, обогащенных ядохимикатами, дефолиантами, продуктами распада минеральных и органических удобрений, что делает практически невыносимыми условия жизни в низовьях этих рек.

Выделение районов или зон экологического неблагополучия или бедствия как территориальных единиц, где хозяйственная деятельность и антропогенное воздействие на природную среду обеспечивает нормальную жизнедеятельность и безопасность здоровья человека предусматривает многокомпонентную оценку состояния экосистем, при этом важнейшим показателем, отражающим состояние экосистемы в целом, является здоровье человека.

Рассмотрены причинно-следственные связи загрязнения воздушной среды, основные загрязнители, вклад основных производств в количество выбросов, неблагоприятное влияние загрязнения атмосферного воздуха на здоровье детского и взрослого населения.

На смену жесткому нормативному подходу в вопросах охраны окружающей среды и здоровья населения в настоящее время приходит концепция анализа экологических рисков, основанная на установлении оптимальных с экономической и природоохранной точек зрения решениях. Концепция оценки экологического риска включает в себя два основных элемента – оценку риска и управление риском. Основными этапами оценки риска являются распознавание опасности, оценка взаимоотношения «доза – эффект», оценка воздействия факторов риска на популяцию и окружающую среду, характеристика риска. Использование методологии оценки риска позволяет охарактеризовать степень воздействия неблагоприятных условий на здоровье населения, совершенствовать систему гигиенического нормирования, гармонизировать

ее с международными принципами. С целью дальнейшего совершенствования методологии оценки экологических рисков предлагается разработка научно обоснованного алгоритма принятия управленческих решений, создание системы централизованного программного обеспечения сбора, обработки, анализа и представления информации.

На протяжении всего периода существования здравоохранения, как системы, каждое государство старается решить вопрос его наилучшего построения и приспособления для обеспечения реального и устойчивого улучшения состояния здоровья населения. На сегодняшний день все более преобладает мнение, что ключевое значение для улучшения показателей здоровья имеет совершенствование систем здравоохранения.

Всемирная организация здравоохранения (далее – ВОЗ) сводит задачи стоящие перед системами здравоохранения к трем целям:

- улучшение здоровья, инструментом к достижению которого является совершенствование системы здравоохранения, проведение административных реформ;
- отзывчивость к нуждам населения, подразумевающая повышение качества медицинских услуг, уважение достоинства и соблюдение прав пациентов, а так же учет потребностей и уязвимости всех групп населения;
- финансовая справедливость, предполагающая создание устойчивых финансовых институтов, обеспечивающих всеобщий доступ к услугам здравоохранения и создающих условия для выполнения первых двух целей.

Для улучшения ситуации в здравоохранении Казахстана целесообразно:

- усилить профилактику заболеваний населения через эффективную пропаганду здорового образа жизни и общедоступные регулярные медицинские осмотры;
- в рамках социальной политики повышать доходы населения и регулировать тарифы на лекарства и медицинские услуги в направлении роста доступности здравоохранения широким слоям граждан;
- стимулировать качество обучения и повышения квалификации медицинских работников через конкуренцию медицинских учреждений и повсеместный независимый контроль квалификации персонала, повышение статуса медицинских работников;

– формировать в казахстанском обществе компанию/ программу, нацеленную на снижение стресса, рост уважения граждан друг к другу и рост уважения к пациентам в медицинских учреждениях.

«Здоровье народа – это неотъемлемая составляющая успеха Казахстана в достижении своих стратегических целей» так было сказано в Послании Президента РК Н. А. Назарбаева народу Казахстана.

Таким образом, проблемные вопросы в здравоохранении рассмотренные выше достаточно актуальны и главное при всем этом нельзя забывать о важном человеческом факторе.

Здоровье народа – это неотъемлемая составляющая успеха Казахстана в достижении своих стратегических целей» так было сказано в Послании Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана.

Таким образом, проблемные вопросы в здравоохранении рассмотренные выше достаточно актуальны и главное при всем этом нельзя забывать о важном человеческом факторе.

ЛИТЕРАТУРА

1 Барчуков И. С. Физическая культура и спорт: методология, теория, практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. С. Барчуков, А. А. Нестеров; под общ. ред. Н.Н. Маликова. – 3-е изд. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 528 с.

2 Габриелян К. Г., Ермолаев Б. В. 500 тестов по дисциплине «Физическая культура». – М. : Физкультура и Спорт, 2006. – 122 с.

3 Физическая культура студента: Учеб. для студ. вузов / ред. В.И. Ильинича. – М. : Гардарики, 1999. – 448 с.

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

КИСТАУБАЕВ Е. А.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КИШУБАЕВА И. Т.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В результате Великой Октябрьской социалистической революции рабочие и крестьяне Казахстана, руководимые большевиками, к марту 1918 года повсеместно установили Советскую власть.

Тяжелое наследие осталось Советской власти от царского колониального режима в Казахстане. Общий культурный уровень местного населения был крайне низким, 98 процентов его было неграмотным, в городах и селах трудно было найти человека, умеющего читать и писать. Общая отсталость и почти сплошная неграмотность, жестокая эксплуатация и нищета широких масс, исключительно тяжелые бытовые условия народа не могли способствовать развитию культуры вообще и физической культуры в частности.

В дореволюционном Казахстане физическая культура и спорт представляли собой чрезвычайно редкое явление и были доступны в основном лишь имущим классам, учащимся гимназий, реальных и некоторых других училищ, куда, как известно, доступ детям трудящихся был ограничен или вовсе закрыт. Но и в этих учебных заведениях физическая культура не получила существенного развития.

Коренное казахское население, кроме самобытных игр и состязаний (скачки на лошадях, борьба на поясах, стрельба из лука), распространенных в народе в самой первобытной форме, других видов физических упражнений не знало. Подобные спортивные развлечения приурочивались к национальным праздникам, участие в них принимали сынки баев, а простому трудовому народу отводилась роль пассивных наблюдателей. Если ко всему этому добавить почти полное отсутствие специалистов в области спорта, а также спортивных сооружений, то становятся вполне понятными причины чрезвычайно слабого развития физической культуры и спорта в дореволюционном Казахстане.

С победой Великой Октябрьской социалистической революции, физическая культура в Казахстане начинает проникать в быт широких масс трудящихся города и деревни, становится одним из составных элементов общественной жизни.

Национальные виды спорта и их интернациональность. На смену старой местной и национальной замкнутости... приходит всесторонняя связь и всесторонняя зависимость наций друг от друга. Это в равной мере относится как к материальному, так и к духовному производству. Плоды отдельных наций становятся общим достоянием.

В дореволюционном Казахстане вся физическая культура, все средства физического воспитания использовались народом на самостоятельных началах, поскольку не существовало никаких органов управления этими процессами. Поэтому самобытная

народная практика воспитания не могла оформиться в развитую систему. В условиях кочевого образа жизни основными формами физической культуры и главными средствами физического воспитания оставались конные виды спорта и игры, а среди детей – подвижные игры, отражающие в своем содержании опять-таки кочевой образ жизни.

В современном же обществе, когда установились другие общественные и производственные отношения, такой уровень развития физической культуры не мог уже удовлетворить новые и значительно более высокие требования воспитания. Спортивными организациями проводилась единственно правильная политика не за «национальную культуру», а за «интернациональную культуру», в которую от каждой национальной культуры входит только часть, а именно: лишь последовательно-демократическое и социалистическое содержание каждой национальной культуры.

Международные интернациональные формы физической культуры не ставят помехи развитию национальных форм физической культуры, а, наоборот, способствуют их развитию и совершенствованию. Так, казакша-курес вошел в программу уже I Всеказахстанской спартакиады, состоявшейся в 1928 году. А такие популярные национальные виды спорта, как байга, кызкуу, аударыспак, кокпар, вошедшие в программу XIII юбилейной Всеказахстанской спартакиады в 1970 году, стали объектом всеобщего внимания. Это говорит о высоком общем уровне развития национальных форм физической культуры в республике.

И этот процесс является необходимым условием формирования нового человека, всестороннего развития личности, совершенствования образа жизни с использованием всех видов физического воспитания. Физическая культура и спорт, активно включаясь в данный процесс, выступают таким образом одними из важных факторов интернационализации всей духовной жизни наших народов.

В Казахстане интернационализации подвергаются все аспекты физической культуры и спорта. Ярким примером сказанному является тот факт, что у нас интернационализируются также национальные виды спорта и игры, многообразные национальные формы и средства физического воспитания. Главной, ведущей тенденцией при этом является возникновение и развитие общих черт в национальных культурах. Именно эта тенденция ведет к прогрессу национальные виды спорта и игр

народов Казахстана, открывая перед ними новые перспективы, тем более, Казахстан имеет некоторый опыт интернационализации отдельных национальных видов спорта. Начнем с наиболее популярного из них – казакша-курес. В 1938 году впервые в истории этого вида были введены весовые категории: легкий вес (до 65 кг), средний (до 76 кг) и тяжелый (от 76 кг и выше). В 1957 году казакша-курес имел уже восемь весовых категорий. Это было прогрессивным явлением, приблизившим его к современным классическим видам спортивной борьбы. Иначе говоря, казакша-курес стал иметь столько же весовых категорий, сколько имели к этому времени вольная и классическая борьба. Тем самым казакша-курес включил в свое содержание много интернациональных элементов.

Казакша-курес стал в настоящее время одним из перспективных видов спортивной борьбы. Введено исключительно полезное новшество – произвольный захват пояса. Это сделало соревнования более зрелищными и богатыми по содержанию, ибо борец получил широкий простор для применения любых технических приемов, существующих в арсенале. Следует заметить, что казакша курес давно играет положительную роль в развитии классических видов спорта. Так, бывшие курсисты Ш.Сериков и Ж.Ушкempiров стали олимпийскими чемпионами по классической борьбе.

Казакша-курес следует рассматривать не только с позиции сегодняшних спортивных требований. На него следует смотреть с перспективой на будущее. Как современный вид спорта, он может выйти за пределы Казахстана, и по нему можно будет проводить международные соревнования.

Скачки на лошадях являются одним из популярных национальных видов спорта. Различают: байгу – состязания на короткие дистанции (от 1200 м) и аламан-байгу – на длинные дистанции (до 50 км).

Аламан-байга и байга, как они культивируются в сельских районах сейчас, – это по сути то же, что скачки по пересеченной местности – кросс. Но официальные соревнования областного и республиканского масштаба давно уже проводятся по стандартной дорожке ипподрома. В Казахстане по сей день проводятся соревнования на дистанциях в пределах от 1200 метров до 50 километров, причем не только по скаковой дорожке ипподрома.

Ясно, что основным критерием для установления дистанции должен быть возраст лошадей. Это подтверждено практикой, опытом, наукой. Поэтому никакие произвольные решения не должны

иметь место. Существуют дистанции на 1200 м – для лошадей в возрасте 2 лет; на 5, 8, 10, 12 км – для лошадей в возрасте от 3 до 4 лет; 15, 20, 25 км – для лошадей от 5 лет и старше; существуют дистанции 30, 40, 50 км для лошадей старшего возраста.

Кокпар (борьба за козла) – самая популярная у казахов и других народов Средней Азии конноспортивная игра, которая имеет огромное количество вариантов. Сейчас она входит в программу различных народных торжеств и по ней проводятся официальные соревнования между лучшими джигитами государств Средней Азии и Казахстана.

В начале 50-х годов в Казахстане отказались от проведения официальных соревнований по кокпару из-за того, что правила их не исключали несчастных случаев. Но популярность игры была настолько велика, что пришлось признать ее, проводить соревнования по усовершенствованным правилам.

Аудыспарак (борьба на лошадях) также является одним из популярных национальных видов спорта народов Средней Азии и Казахстана. В разных республиках она называется по-разному: огдарыш, агдариш и т.д. Основное правило – в конноспортивной борьбе сбросить соперника на землю.

Кумис-алу – один из национальных видов конного спорта, сущность которого заключается в том, чтобы достать монеты (призы) с земли на скаку.

Кыз-куу (погоня за девушкой) – национальная спортивная игра на лошадях, где демонстрируется лихая скачка девушки и джигита. Сущность игры заключается в том, что на протяжении определенной дистанции джигит должен догнать девушку.

Тогуз-кумалак (настольная спортивная игра). Это единственный вид, где фактически отсутствует двигательная деятельность. Естественно, игра популярна главным образом среди людей среднего и пожилого возраста.

Как известно, в игре тогуз-кумалак используются сложение, вычитание, умножение и деление, то есть математические действия, которые необходимы для того, чтобы заранее предугадать ход игры, позицию. В свою очередь эти действия требуют создания гармонической позиции камней, которая является важнейшим принципом и определяет мастерство игрока.

ЛИТЕРАТУРА

1 Таникеев М. Т. История физической культуры в Казахской ССР. – Алма-Ата, 1973.

2 Гунер М. Казахский народный конный спорт (правила соревнований). – Алма-Ата, 1957.

3 Рахимкулов М. Казакша-курес. – Алма-Ата, 1957.

РАЗВИТИЕ СПОРТА. ФУТБОЛ

КИСТАУБАЕВ Е. А.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АЛИМОВА С. К.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Спорт (англ. Sport, сокращение от первоначального старофранц. desport – «игра», «развлечение») – организованная по определённым правилам деятельность людей, состоящая в сопоставлении их физических и/или интеллектуальных способностей, а также подготовка к этой деятельности и межличностные отношения, возникающие в её процессе.

Спорт представляет собой специфический род физической или интеллектуальной активности, совершаемой с целью соревнования, а также целенаправленной подготовки к ним путём разминки, тренировки. В сочетании с отдыхом, стремлением постепенного улучшения физического здоровья, повышения уровня интеллекта, получения морального удовлетворения, стремления к совершенству, улучшению личных, групповых и абсолютных рекордов, славе, улучшения собственных физических возможностей и навыков, спорт предназначен для совершенствования физико-психических характеристик человека.

Массовый спорт даёт возможность миллионам людей совершенствовать свои физические качества и двигательные возможности, укреплять здоровье и продлевать творческое долголетие.

Цель спорта высших достижений – это достижение максимально возможных спортивных результатов или побед на крупнейших спортивных соревнованиях.

Развитие и изменение спорта на протяжении человеческой истории может много рассказать как о социальных изменениях в обществе вообще, так и о сущности спорта в частности. Зарождение

физической культуры в целом и спорта в частности пытаются объяснить ряд теорий:

– «теории игры», у истоков которых стоял Ф. Шиллер и которые позже развивали Бюхер, Гроос и Летурно, рассматривают всю человеческую культуру, в том числе и физическую, как развитие игровой деятельности. В современной философии наиболее известным сторонником теорий игры является Йохан Хёйзинга. К теориям игры примыкает «теория излишней энергии» Г. Спенсера, которая может рассматриваться и как их разновидность; согласно этой теории, первобытный человек, нуждавшийся в высвобождении избыточной энергии, совершенствовал движения (игровые и танцевальные), которые позволяли это наиболее успешно делать

– «теория магии» (Рейнак, позже Дим, Кербе, Жиллет) связывает возникновение физической культуры с необходимостью обучения и совершенствования имитирующих труд и охоту плясок и магических ритуалов

– «теория войны» (Берк) рассматривает физическую культуру и спорт как средство развития физической формы и навыков, необходимых для ведения боя

-материалистическая теория, или «теория труда» (предложенная Г. В. Плехановым и развитая Н. И. Пономарёвым) рассматривает в качестве истоков почти всех современных видов физкультуры и спорта виды трудовой деятельности.

Вид спорта – это совокупность видов спортивных соревнований, объединённых по признакам схожести правил, одной спортивной федерации и т. п. Традиционно с точки зрения Международного олимпийского комитета отдельным видом спорта считается совокупность всех видов соревнований, проводимых одной международной федерацией. Исключение составляли современное пятиборье и биатлон, которыми до 1993 года руководила одна международная федерация.

Виды спорта, признанные МОК в соответствии с Олимпийской хартией, называются олимпийскими; только олимпийские виды спорта могут быть включены в программу Олимпийских игр. В Олимпийской хартии приводится исчерпывающий список международных спортивных федераций, руководящих видами спорта, признанными олимпийскими; всего в этом списке на 2013 год насчитывается 35 федераций, ограничения связаны с принятием Всемирного антидопингового кодекса, независимостью результатов в первую очередь от «механической движущей силы»,

а также с распространённостью того или иного вида. Критерии распространённости:

- для летних Олимпийских игр – не менее чем в 75 странах на 4 континентах для мужского вида и не менее чем в 40 странах на 3 континентах для женского вида

- для зимних Олимпийских игр – не менее чем в 25 странах на 3 континентах.

К спортивным призам и наградам, вручаемым победителям и призёрам спортивных соревнований, относятся:

- медали Олимпийских игр, мировых, континентальных, национальных и прочих чемпионатов. Обычно участнику, занявшему 1-е место, присуждается «золотая медаль», 2-е – «серебряная», 3-е – «бронзовая»;

- награды за установление рекордов мира, континента или страны;

- лавровые венки, ленты чемпионов;

- кубки и прочие переходящие призы

- дипломы, жетоны и пр.

Футбол (от англ. foot – ступня, ball – мяч) – командный вид спорта, в котором целью является забить мяч в ворота соперника ногами или другими частями тела (кроме рук) большее количество раз, чем команда соперника. В настоящее время самый популярный и массовый вид спорта в мире

Полное англоязычное название игры, «association football» («футбол по правилам Ассоциации»), было выбрано после создания английской Футбольной ассоциации в 1863 году, чтобы отличать эту игру от других разновидностей футбола, существовавших в то время, например регби-футбол («rugby football», «футбол по правилам Школы Регби»), где была разрешена игра руками. Со временем длинные названия вариантов игры стали сокращаться в повседневной речи и печати. Сначала в Англии было распространено сокращение «assoc.», затем в 1880-х годах от него образовался термин «соккер» (англ. soccer) путём добавления к сокращению «-soc-» суффикса «-er» на оксфордский манер (по аналогии регби-футбол сокращённо назывался «раггер» (англ. ruggier). В периодике термин «соккер» используется, по крайней мере, с 1892 года.

В наши дни название «соккер» распространено в ряде англоязычных стран, где исторически продолжают пользоваться популярностью другие разновидности футбола. Например, в Австралии и Новой Зеландии футболом исторически называют

австралийский футбол или регбилиг. В Ирландии термин «футбол» относится к гэльскому футболу, поэтому «соккер» употребляется в прессе. В ЮАР игра в большинстве известна как «соккер», что выразилось в названии чемпионата ЮАР, «Премьер соккер лига», и стадиона «Соккер Сити», на котором проходил финал ЧМ-2010. В США и Канаде употребляется термин «соккер», так как футболом называют американский футбол и канадский футбол. В Англии название «соккер» устарело и новые поколения болельщиков теперь считают его пренебрежительным.

В других языках название игры является:

– либо заимствованием английского слова football, как в русском языке – «футбол», в португальском – futebol;

– либо калькой слова football, как например в немецком – Fußball, греческом – ποδόσφαιρο, финском – jalkapallo, иврите – כדורגל, карельском – jalgamiäčču и адыгейском – лъэпэуэ;

– либо производными от слов «пинать», «нога» и т. п., как в итальянском – calcio, хорватском – nogomet.

Самым престижным соревнованием является Чемпионат мира, проводящийся раз в 4 года. Первый розыгрыш прошёл в 1930 году в Уругвае. В квалификации на чемпионат мира участвуют около 200 национальных сборных [1]

Эдсон Арантис ду Насименту (порт. Edson Arantes do Nascimento; род. 21 октября или 23 октября 1940 года, Трес-Корасойнс, Минас-Жерайс), более известный как Пелé (порт. Pelé) – бразильский футболист, нападающий (атакующий полузащитник). Играл за клубы «Сантос» и «Нью-Йорк Космос». Провёл 92 матча и забил 77 голов в составе сборной Бразилии.

Рекордсмен по числу выигранных в качестве игрока чемпионатов мира – три титула. Единственный футболист, три раза становившийся чемпионом мира как игрок. Участник четырёх чемпионатов мира. Лучший игрок чемпионата мира 1970. Лучший молодой игрок чемпионата мира 1958. Футболист года в Южной Америке 1973 года. Дважды член символических сборных чемпионатов мира. Двукратный обладатель Межконтинентального кубка и Кубка Либертадорес, победитель Суперкубка межконтинентальных чемпионов, десятикратный чемпион штата Сан-Паулу, четырёхкратный победитель турнира Рио-Сан-Паулу в составе «Сантоса».

Лучший футболист XX века по версии футбольной Комиссии ФИФА; по голосованию на официальном сайте организации Пелé –

второй футболист в XX веке. Является лучшим спортсменом XX века по версии Международного Олимпийского комитета.

По опросу МФФИИС занимает первое место среди лучших футболистов мира XX века. Занимает первое место среди лучших игроков XX века по версии журнала World Soccer. Занимает первое место среди лучших игроков XX века по версии France Football. Занимает первое место среди лучших игроков XX века по версии Guerin Sportivo. Занимает первое место среди лучших игроков за всю историю футбола по версии Placar. Занимает второе место в истории чемпионатов мира по версии газеты The Times. Входит в ФИФА 100.

В 1995–1998 годах занимал должность министра спорта Бразилии.

Клуб: Сантос

Титулы:

Чемпион Бразилии(6):

Чемпион Кубка Бразилии (5): 1961, 1962, 1963, 1964, 1965

Обладатель Кубка Робертан: 1968

Чемпион Лиги Паулиста (10): 1958, 1960, 1961, 1962, 1964, 1965, 1967, 1968, 1969, 1973

Победитель Турнира Рио-Сан-Паулу (4): 1959, 1963, 1964, 1966

Обладатель Кубка Либертадорес (2): 1962, 1963

Обладатель Межконтинентального кубка (2): 1962, 1963

Обладатель Суперкубка межконтинентальных чемпионов: 1968

Клуб: Нью-Йорк Космос

Титул:

Чемпион САФЛ: 1977

Сборная Бразилии

Титулы:

Чемпионат мира:

Чемпион (3): 1958, 1962, 1970

Участник (4): 1958, 1962, 1966, 1970

Кубок Рока: Победитель (2): 1957, 1963

Личные достижения Пеле:

Единственный трёхкратный чемпион мира в качестве действующего футболиста. В то же время Пеле принимал участие лишь в двух финальных матчах (в 1962 году не играл в финале из-за травмы).

В финальных стадиях чемпионатов мира по футболу Пеле забил 12 голов.

Один из трёх, наряду с Уве Зеелером и Мирославом Клозе игроков, забивавших голы на четырёх чемпионатах мира: 1958–1970.

19 ноября 1969 года на стадионе «Маракана» Пеле с пенальти забил свой 1000-й гол (однако, в подробной статистике голов Пеле этот гол является уже 1006-м)

За всю свою футбольную карьеру Пеле забил 1289 голов в 1363 играх.

В 1959 году девятнадцатилетний Пеле только за один сезон забил 126 голов в 103 играх.

90 раз Пеле забивал по три гола за игру, 30 раз – по четыре гола, 4 раза – по пять голов, один раз – 8 голов (21 сентября 1964 года, в ворота «Ботафого» из Рибейрао-Прето).

Лучший бомбардир в истории сборной Бразилии: 77 голов

Футболист года в Южной Америке 1973 г.

Обладатель трофея «Легенда» по версии читателей газеты «Магса»

Входит в список ФИФА 100

Занимает первое место в Списке величайших футболистов XX века по версии журнала World Soccer.

Спортсмен столетия по версии МОК: 1999

Игрок столетия по версии ФИФА

Рекордсмен Лиги Паулиста по количеству голов в одном сезоне: 58 голов

После ухода из футбола

В 1995 году Пеле назначен министром спорта Бразилии.

В 1998 году посвящён в рыцарь-командоры ордена Британской империи (КВЕ). Однако, не будучи подданным Её величества, Пеле не может использовать приставку «сэр».

В 1999 году Международный олимпийский комитет назвал Пеле спортсменом века.

В 2000 году признан ФИФА лучшим футболистом XX века.

Пеле назван послом ЮНЕСКО.

Пеле опубликовал несколько автобиографий, несколько раз снимался в кино и сочинял музыку.

Несколько раз пытался стать тренером. Два года (2006–2008) состоял в тренерском штабе «Сантоса».

В 2011 году получил от клуба «Сантос» предложение принять участие в клубном чемпионате мира в качестве игрока.

В 2014 году получил почётный «Золотой мяч ФИФА» [2].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 В. В. Григорьевич. Всеобщая история физической культуры и спорта. – М. : Советский спорт, 2008. – ISBN 978-5-9718-0254-9.
- 2 Пеле // Большая советская энциклопедия: [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1969-1978.
- 3 https://ru.wikipedia.org/wiki/Open_Encyclopedia_Project.
- 4 Малов, В. И. Я познаю мир: Футбол – «Издательство Астрель».
- 5 <http://www.fifa.com/>

ЕРТИС ФУТБОЛЫ

КИСТАУБАЕВ Е. А.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ДАРКЕНБАЕВА Д. М.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Футбол – спорттық ойын түрі, аты ағылшын тіліндегі фот – аяқ, балл – доп деген сөздерінен шыққан. Футбол – әлемге аса танымал ойындардың бірі. Ойын ұзындығы 100–110 м, ені 64–75 м алаңда өткізіледі. Биіктігі 2 м 44 см, аралығы 7 м 32 см қақпасы бар. Қақпаның сыртына тор керіледі.

Футбол добының салмағы 396-453г, шеңбері 68-71см. Ойынға әрқайсысында 11 ойыншыдан екі команда қатысады. Олар қақпақшы қорғаушылар, жартылай қорғаушылар, шабуылшылар болып бөлінеді. Ойын 15 мин үзілісі бар, 45 минуттан екі кезеңде өтеді. Өз айып алаңында қақпашыдан басқа ойыншы допты қолымен ұстауға болмайды.

Футболдың алғаш 1863 жылы Англияда арнаулы ережесі бекітіліп, тұңғыш қауымдастық құрылды. Сондықтан Англия аталмыш спорт түрінің отаны болып есептеледі. Бірақ Футболға ұқсас аяқ доп ойынының түрлері ежелгі Мысыр, Қытай, Грекия, Римде, ал онан кейінірек Франция мен Италияда дамыған. Кейіннен бұл спорт түрі біраз өзгерістерге ұшырап, футбол деген атаумен бізге жетті. 19-ғасырдың соңына қарай Футбол Еуропа мен Латын Америкасы елдеріне кеңінен тарай бастады. 1904 жылы халықаралық футбол федерациясы (ФИФА), 1954 жылы Еуропа футбол қауымдастықтары одағы (УЕФА) құрылды.

1900 жылдан олимпиялық ойындар бағдарламасына енген. 1930 жылдан төрт жылда бір рет әлем чемпионаты және 1958 жылдан Еуропа кубогы жарыстары өткізіліп тұрады. Әлем чемпионатының

тарихында барлығы 8 құрама әлем чемпионы атағын жеңіп алды. Оның ішінде ең көп чемпион атанған Бразилия құрамасы – 5 рет. 4 рет әлем чемпионы атанған. Италия құрамасы, одан кейін Германия – 4, Аргентина мен Уругвай – 2 рет. Және Англия, Франция, Испания құрамалары бір-бірден чемпион атанды.

3 рет әлем чемпионы атанған жалғыз ойыншы бар, ол футбол королі – Пеле (1958, 1962, 1970 жылдары). Және 20 ойыншы 2 рет әлем чемпионы атанды (оның көбі бразилиялықтар, 4-і Италия ойыншылары, 1-і Аргентина ойыншысы). Витторио Поццо 2 рет әлем чемпионы атынған жалғыз жаттықтырушы (1934 және 1938). Марио Загало мен Франц Бекенбауэр футболшы ретінде де, жаттықтырушы ретінде де әлем чемпионы атанғандар (Загало 2 рет ойыншы ретінде (1958, 1962 жылдары), жаттықтырушы ретінде (1970 жылы); Бекенбауэр – 1974, 1990 жылдары). Ең көп әлем чемпионы атанып абсолюттық рекордтың иесі Марио Загало болып табылады. Барлығы 4 титул (1994 жылы бас жаттықтырушының көмекшісі ретінде чемпион атанды).

Әлем чемпионатының өткізілу формуласы 1998 жылдан бері 32 қатысушы-командадан құралған. Финалдық турнир алдын ала таңдалып алынған елде,

1 ай көлемінде 2 жүйеде өткізіледі (топтық кезең және шығып қалу жүйесінде).

Топтық кезеңде 32 команда әр топта 4 командадан, 8 топқа бөлінеді. Топ құрамы жеребе бойынша қарастырылады.

Әр команда өз тобында 1 айналымдық 3 ойыннан өткізеді. Соңғы турдың ойындары 1 күнде және 1 уақытта өткізіледі. Әр жеңіске команда 3 ұпай алады, тең ойынға – 1 ұпай, жеңіліске – 0 ұпай. Әр топтан келесі кезеңге (плей-офф) өз тобында үздік шыққан 2 команда жолдама алады, барлығы 16 құрама. Екінші кезеңді командалар шығып қалу жүйесінде өткізеді. Жеңіліп қалған команда (жартылай финалды қоспағанда) турнирден шығып қалады. Егер негізгі уақытта командалар бірі-бірімен тең ойнаса, қосымша уақыт қосылады, ал егер олда жеңімпазды табуға көмектеспесе ойын соңындағы пенальти өткізіледі. 1/8 финалда өз тобында 1-ші орын алған құрама басқа топтан 2-ші орын алған құрамамен кездеседі. Осы ойынның жеңімпаздары 1-4 финалға жолдама алады, оның жеңімпазжары 1/2 финалға шығады. Жартылай финалда (1/2 финал) жеңіліс тапқан екі құрама өзара қола медальді сарапқа салады. Жартылай финалда жеңіске жеткен екі құрама өзара финалдық ойынды өткізеді. Жеңімпаз алтын медаль мен әлем чемпионы деген

атақ және әлем кубогын келесі әлем чемпионатына дейін ұстауға алады.

Футболдан әлем чемпионаты (немесе Футболдан Әлем Кубогы, ФИФА әлем чемпионаты деп те атайды), ресми атауы ФИФА Әлем Кубогы (ағылш. FIFA World Cup) – футболдан халықаралық жарысы. Әлем Чемпионаты ФИФА-ның ұйымдастыруымен өткізіледі, және оған ФИФАға мүше барлық ерлер құрама командалары қатыса алады.

Финалдық турнирлер 4 жылда 1 рет болады. Бірақ іріктеу турнирлерін қосқан 3 жылға дейін созылады. 2010 жылғы әлем чемпионатының іріктеу кезеңіне барлығы 204 құрама қатысты.

4 жыл сайын өтетеін әлем чемпионатының финалдық турниріне барлығы 32 (31 құрама іріктеу кезеңінен жолдама алады, 1 құрама чемпиантты өткізуші ел бірден жолдама алады; 2006 жылғы әлем чемпионатына дейін чемпион атанған команда келесі чемпионатқа бірден жолдама алатын еді, 2006 жылдан бастап чемпионда іріктеу кезеңіне қатысады) құрама қатысады. Әлем чемпионатын өткізуші ел алдын ала белгіленіп қояды.

Әлем чемпионатының финалдық турнирлері 1930 (1942 мен 1946 жылдары екінші дүниежүзілік соғыстың салдарынан өткізілген жоқ) жылдан бері өткізіліп келеді. Жәнеде барлық спорт әлемінің көптеген жанкүйерлері асыға күтеді. Кейде ең көп жанкүйерлер жинайтын спорттық турнир-Олимпиада ойындарында көп жанкүйер жиналады.

Соңғы әлем чемпионаты 2010 жылы маусымның 11-нен шілденің 11-не дейін Оңтүстік Африка Республикасында өткізілді.

Футболдан Қазақстан Ұлттық құрамасы – Футболдан халықаралық матчтарда өнер көрсетіп жүрген Қазақстан құрамасы. Қазақстан Футбол Федерациясыныңбақылауында.

2016 жылғы 15 қыркүйек күні ФИФА-ның белгіленген рейтингі бойынша 83-ші орында. ФИФА рейтингінде тіркелген рекорды 83 орын 15 қыркүйек 2016.

Ең алғашқы ресми кездесуін Қазақстан құрамасы 1996 жылғы Азия Кубогының іріктеу турнирінде өткізді. 7-ші топта Сирия және Катар құрамаларымен бір топқа түсіп, алғашқы кездесуінде Катар құрамасын 1-0 есебімен жеңді. Бұл осы іріктеудегі құраманың соққан жалғыз добы болатын. Одан кейін олар қалған үш кездесудеде бірде-бір доп соға алмай, қақпасына барлығы алты доп жіберіп алып, жеңіліп қалды.

1998 жылғы ӘЧ-ның іріктеу кезеңінде Қазақстан Ирак және Пәкістан құрамаларымен 9-шы топқа түсті. Алғашқысын 2-1, 3-1 есебімен жеңсе, екіншісін 3-0, 7-0 есебімен жеңді. Екінші раундта Оңтүстік Корея, Жапония, БАӘ, Өзбекстанмен бірге В тобына түсіп соңғы орын алды. Біреуінде жеңіп, үшеуінде тең түсіп, төртеуінде жеңіліп қалды.

2000 жылғы Азия Кубогының іріктеуінде Катар, Иордания, Палестина, Пәкістан құрамаларымен бір топқа түсіп екінші орын алды. Топ жеңімпазы Катардан 1 ұпай қалып қойды.

2002 жылғы Әлем Чемпионатына іріктеуде Ирак, Непал және Макао құрамаларымен бір топқа түскен Қазақстан Ирак құрамасымен ұпайы тең түсіп, қосымша көрсеткіші бойынша қалып қойды.

2000 жылы ҚФФ Азиялық аймақтағы футболдың даму перспективасы төмен деген көзқараспен Евро аймаққа өтудің жолдарын іздеді. Қазақстан географиясындағы Б. Қазақстан, Атырау, Ақтөбе облыстары Еуропаға кіріп тұрғандықтан, 2002 жылы Қазақстан УЕФА-ға қабылданды. Сондықтан

Қазақстан өту кезеңінде болғандықтан 2004 жылы Азия Кубогы мен Еуропа Чемпионатының іріктеу турниріне қатысқан жоқ. 2006 жылғы ӘЧ-на іріктеуде Қазақстан тұңғыш рет Евро аймақта өнер көрсетті. Украина, Түркия, Дания, Грекия, Албания және Грузия құрамаларымен бір топқа түсіп, 12 ойында 1 ғана ұпай жинап соңғы орын алды. 2008 жылғы Еуропа

Чемпионатына іріктеуде Польша, Португалия, Армения, Әзірбайжан, Финляндия, Сербия және Бельгия құрамаларымен А тобына түсті. Бұл жерде Қазақстандықтар 8 құраманың ішінде 6-шы орын алды, 10 ұпай жинап, 2 ойында жеңіске жетті. Қазақстан УЕФА аймағындағы алғашқы

Ресми жеңісіне 2007 жылдың 24 наурызында Сербия құрамасымен болған ойында қол жеткізді (2-1). Қазақстанға Футбол 1909–1910 жылы келді.

Әуелі Орал, Атырау, Ақтөбе, Павлодар, Семей, Петропавл қалалары жастарының ермегіне айналған өнер, бара-бара бұқаралық сипат алды.

Қолда бар деректер бойынша алғаш команда құру 1911 жылы басталған. Семейде М. Сайдашев, А. Кәрімов, Ю. Нығматулин т.б. жергілікті қазақ және татар жастарынан тұратын «Жарыс» командасын құрды. Сол команданың құрамында ұлы жазушы, ғұлама ғалым Мұхтар Әуезов жартылай қорғаушы болып ойнаған. 1914 жылы семейліктер алғаш рет Томск қаласының поли – техникалық

институты студенттерімен жолдастық кездесу өткізеді. Бұл ҚР футболының кіндігі кесілген жыл болып есептеледі. 20-ғасырдың 30 жж дейін әр қала өздерінше күш сынасып, республикалық деңгейде жарыс болмағандықтан, шеберлік баяу дамыды. 1937 Алматының динамошылары «Шығыс қалалары» тобында 3-орынды иеленді. Сол жылдың қазан айында жолдастық кездесулер өткізу үшін Одессадан «Консервщик» командасы келді. Одессалықтар Алматы, Семей, Петропавл қалаларында болды. Осы жеңілістен қорытынды шығару мақсатында, «Динамо» командасын күшейту жөнінде шешім қабылданды. 2016 жылғы Футболдан Еуропа чемпионатының финалдық турниры 2016 жылдың 10 маусым – 10 шілде аралығында Франция елінде өткізілмек. Құрамаларды іріктеу топтарына бөлу жеребесі 2014 жылдың 23 ақпанында өтті.

Ертіс ФК – Қазақстан Премьер Лигасында ойнайтын Қазақстандық футбол клубы. Қазақстан Премьер Лигасының бес рет (1993, 1997, 1999, 2002, 2003) және Қазақстан кубогын (1997–1998) жеңген клуб.

Павлодар қаласының Орталық стадионы клубтың базасы болып табылады.

- 1965: Клубтың құрылуы. Атауы «Ертіс».
- 1968: Клуб атауын «Тракторға» ауыстырды.
- 1993: Клуб атауын «Ансатқа» ауыстырды.
- 1996: Клуб атауын «Ертіске» ауыстырды.
- 1999: Клуб атауын «Ертіс-Бастауға» ауыстырды.
- 2000: Клуб атауын «Ертіске» ауыстырды.

Команда 26 КСРО чемпионатына қатысты (1965–1971, 1973–1991). Осы уақыт ішінде клуб 952 матч өткізді: 454–206–292. Өз және қарсыластардың қақпаларына соғылған доптардың қатынасы: 1319: 928. Команда 1969, 1973, 1978, 1980, 1988, 1989 жылдарда аймақтық турнирлардың жеңімпазы болып табылады (2 Лига). Турнирдағы ең төмен орын – 24 (1981).

1979–1981 жылдарда команда КСРО-ның Бірінші лигасында ойнады.

Ең үлкен жеңісі 7:1 («Металлург», Ермак, 1970) және 6:0 (7 рет).

Ең үлкен жеңілісі – 0:6 («Луч», Владивосток, 1975; «Колос», Никополь, 1981) 11 КСРО Кубогында: 37 ойын, 14 жеңіс, 5 тең есеппен біткен ойын, 18 жеңіліс, доптардың қатынасы 38–51 болды.

- Ең үлкен жетістігі – финалдың 1/8;
- Ең үлкен жеңісі – 3:1 Локомотив Мәскеу 1989.

– Ең үлкен жеңілісі – 0:5 Днепр Днепропетровск Тәуелсіз Қазақстан Мемлекетің тәуелсіз болғанынан клубтың ең үлкен

жетістіктері – бұл 1993 (сол кезде клубтың атауы «Ансат» болды), 1993, 1997, 1999, 2002 және 2003 жылдардағы Қазақстан Премьер Лигасындағы жеңістері. Премьер Лига құрылғаннан бастап, клуб бірде-бір рет төменгі дивизионда өнер көрсетпеді. Халықаралық футбол ассоциацияның (IFAB) әр түрлі деңгейде және әр түрлі футболшылар топтары үшін (мысалы, жасөспірімдер үшін, әйелдер үшін, мүмкіншілігі шектелгендер үшін, т.б.) ресми түрінде қабылданған ойын шарттарының 17 нұсқасы бар.

Әр командада максималды 11 ойыншы (қосалқы ойыншыларды санамағанда), оның біреуі – қақпашы. Өз айып алаңында қақпашыдан басқа ойыншы допты қолымен ұстауға болмайды. Қақпашыдан басқа ойыншылар қорғаушылар, жартылай қорғаушылар, шабуылшылар болып бөлінеді.

Бір ойынның аты – матч, матч екі 45 минуттық бөлімнен (тайм) тұрады. Ойын арасында 15 минуттық үзілісі бар.

Ойын мақсаты – команданың допты қарсылас команданың қақпасына салу (гол) және өз қақпасына салғызбау. Матчта көбірек доп салған команда ұтады.

Егер де матчтың нәтижесінде екі команда да бірдей гол салса – тең ойын деп саналады. Бұл жағдайда тағы қосымша уақыт (15 минуттан екі тайм) берілуі мүмкін. Егер де қосымша уақыттан кейін тең ойын болса – матчтен кейінгі пенальти жүптары өткізіледі.

Сонымен бірге клуб АФК Чемпиондар лигасында өнер көрсетті. Азиялық Чемпиондар Лигасы – Азияның ең басты әр жылдық клубтық футбол турниры, осы жарысқа ең үздік 14 азиялық чемпионаттардың жеңімпаздары қатысады (Қазақстанның УЕФА-ға кіруіне дейін). Осы беделді турнирда Ертіс ФК 2001 жылы жартылай финалға дейін жетті. Сонымен қатар коман да УЕФА Чемпиондар Лигасының квалификациялық ойындарына қатысты, сол ойындарда клуб кипрлік «Омония» клубынан жеңілді.

– Қазақстан Чемпионы (5 – рекорд): 1993, 1997, 1999, 2002, 2003

– Күміс иегері (4 – рекорд): 1994, 1996, 2004, 2012

– Қола иегері (5 – рекорд): 1992, 1998, 2000, 2008, 2010

– Қазақстан Кубогының жеңімпазы (1): 1997/98

– Қазақстан Кубогының финалисі (3): 2000/01, 2002, 2012

Ертіс футболының атақты ойыншылары:

– Александр Кадейкин;

– Георгий Даскалов;

- Димитар Наков;
- Славен Костенски;
- Даниел Роберт де Жезус;
- Нилтон Перейра Мендес;
- Мұрат Тілешев;
- Юрий Новиков;
- Константин Еременко;
- Александр Василевич;
- Боян Симич;
- Милан Николич;
- Предраг Говедарица.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Overview of Soccer. Басты дереккөзінен мұрағатталған 12 маусым 2008. Тексерілді, 4 маусым 2008. [5]-12 б.

2 Guttman Allen Diffuson of Sports and the Problem of Cultural Imperial The Sports Process: A Comparative and Developmental Approach Eric Dunning, Joseph A. Maguire, Robert E. Pearton Champaign: Human Kinetics, 1993. – P.129. ISBN 0-88011-624-2. [100]-129 б.

3 Dunning Eric development of soccer as a world game // Sport Matters: Sociological Studies of Sport, Violence and Civilisation – London: Routledge, 1999. – P.103. ISBN 0-415-06413-9. [103]-112 б.

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ЖИЗНИ СТУДЕНТА

МАРАЛБАЕВ А. К., ОРАЛТАЕВ Е. Р.

ст. преподаватели, ПГУ имени С.Торайгырова, г.Павлодар

КАСЕНОВА А. М.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова. г. Павлодар

В настоящее время особенно актуальна мотивация на здоровый образ жизни студентов. Особое внимание к студенческой молодежи объясняется тем, что студенты – это наше будущее, от которого зависит социально-экономическое благополучие нашей страны и здоровье населения на последующие годы. От их физического и психического здоровья, социального благополучия во многом зависит работоспособность будущих специалистов с высшим образованием, тот вклад, который они призваны внести в возрождение Казахстана.

Ежегодное тестирование студентов говорит о слабом уровне физической подготовленности и не отвечает их способностям и возможностям. Это связано с их отрицательным отношением к физической культуре, безразличием к занятиям физическими упражнениями.

Физическая культура призвана обеспечить студентов прежде всего двигательной активностью, необходимой для поддержания здоровья. Минимальный недельный объём двигательной активности студента, рекомендованный исследователями должен составлять 6-10 часов в неделю. Между тем, основная масса студентов занимается физической культурой только на обязательных учебных занятиях, а это 4 часа в неделю. В вузах академические занятия по физической культуре проводятся по единой для всех студентов учебной программе на основе общей физической подготовки. Она не предусматривает индивидуальные возможности студента, его мотивы и потребности. Следовательно, при такой организации занятий теряется интерес к дисциплине «физическая культура», снижается посещаемость и эффективность занятий.

Ряд исследователей отмечают ведущую роль физической культуры в адаптации студентов – первокурсников к условиям обучения в вузе. Студенты, проявляющие активность в физкультурно-спортивных мероприятиях, регулярно посещающие учебные занятия по физическому воспитанию, как правило, быстро адаптируются в новом коллективе.

Современная физкультура – это образ жизни, рассчитанный на длительную систематическую работу над своим телом. И, кроме того – это психологическая готовность принять эту работу и научиться получать от нее удовольствие.

Задача современной физкультуры – сделать общество здоровым и сильным. Поэтому для студента очень важно систематически заниматься спортом, уделять своему физическому состоянию должное влияние.

Однако в обучении физической культуре есть несколько типичных проблем. Основными проблемами можно считать:

- низкий авторитет предмета;
- слабая материально-техническая база;
- перегруженность залов;

Во-первых, существует традиционная система физического воспитания, ориентированная на рекомендуемую Министерством

образования РК программу, рассчитана на определенное обеспечение помещениями, специализированным оборудованием и инвентарем. При отсутствии же подобных условий программа становится в полной мере невыполнимой и преподаватель физической культуры всю тяжесть её освоения переносит на предлагаемые в программе нормативы.

Во-вторых, говорить, что физическая культура решает задачи в обеспечении здоровья можно лишь тогда, когда мы сможем наиболее полно реализовывать физкультурно-спортивные интересы всех занимающихся. На сегодняшний день студенты отдают предпочтение таким видам спорта, как спортивные игры, большой теннис, плавание, шейпинг, фитнес-аэробика: танцевальная, силовая; йога. Реализовать их интересы в полной мере не представляется возможным вновь по причине отсутствия спортивных баз и высокой арендной платы в бассейнах и спортивных комплексах.

Любая система, если она ставит целью воспитать личность, здоровую душой и телом, должна быть справедливой. Занятия физической культурой должны делать студента здоровым средствами физической культуры в целях оздоровления. Однако ориентированность преподавателей на нормативную базу программы сводит всю работу по физической культуре к натаскиванию студентов на усредненный результат контрольных тестов. Принципиально важно, чтобы студент не сравнивался с другими по принципу «лучше или хуже других», а сравнивался с самим собой: я сегодня стал лучше, чем вчера, а завтра постараюсь стать лучше, чем сегодня. Однако для этого задания должны быть реальными и стимулировать студентов к активной работе. Пока же критерии оценок основаны на сравнении результатов освоения знаний и умений с некоторыми надуманными «средними» значениями. В таком случае сильный студент не чувствует потребности в повседневном учебном труде, а слабый, чувствуя себя обреченным, не испытывает стремления к нему. Более того, учитывая сложившиеся в нашем образовании отношение к нормативам, ориентированным на «среднего» ученика, сами по себе они в нынешней интерпретации являются важнейшим фактором не воспитания у студентов физической культуры, а отчуждения от неё.

В – третьих, для повышения авторитета предмета нужен новый подход к физической культуре. В последнее время стал

вопрос о модернизации предмета физическая культура на основе включения в учебный план по физическому двигательной активности обучающихся в ВУЗах, повышению оздоровительной направленности уроков физической культуры, а также видов спорта повышающих интеллектуальную активность подрастающего поколения, направленных на повышение интереса к занятиям физической культурой и спортом. Многие не понимают важности этого урока. Ведь эти увлекательные и полезные занятия оздоровительной физической культурой способны увеличить эмоциональный фон, плотность и эффективность процесса обучения.

Физическая культура рассматривается как один из важных видов общей культуры студенческой молодежи, а ее основные компоненты – неспециальное физкультурное образование, спортивная, рекреационная и реабилитационная деятельность – удовлетворяют потребности в физкультурной деятельности практически каждого студента. Все виды физической культуры в отдельности дополняют друг друга находятся в тесной связи.

Спортивная деятельность направлена на достижение высоких результатов, развитие физических качеств человека. Выносливость, сила, быстрота, высокий уровень функциональной подготовленности организма, его работоспособности могут быть приобретены только путем использования эффективного целенаправленного организованного процесса адаптации организма студенческой молодежи к физическим нагрузкам определенного содержания, объема и достаточной интенсивности. Однако очень мало возможностей у большинства студенческой молодежи, даже у тех кто стремится к спортивной или физкультурой активности, проявить себя на занятиях в специализированных спортивных школах, поскольку эти учреждения в основном заинтересованы в поиске спортивных талантов, причем в том виде спорта, который культивируется в их отделениях.

Наибольшей популярностью у студенческой молодежи пользуется физическая рекреация. Физическая рекреация как вид физической культуры вошла в жизнь студенческой молодежи в различных терминах и понятиях, характеризующих ее отдельные стороны: «массовая физическая культура», «оздоровительная», «массовый спорт», «активный отдых». Она представляет собой процесс использования физических упражнений, игр, видов спорта в упрощенных формах, естественных сил природы с целью активного отдыха, развлечения, переключения на другие виды

деятельности, отвлечение от процессов, вызывающих физические, интеллектуальные, психические утомления, получения удовольствия, наслаждения от физкультурной деятельности.

Таким образом, физическая рекреация удовлетворяет потребности, интересы, мотивы студенческой молодежи в эмоциональном активном отдыхе, рациональном использовании свободного времени. Она удовлетворяет групповые и индивидуальные потребности молодежи в нерегламентированной, относительно свободной двигательной активности.

Двигательная реабилитация – это специально организованный и сознательно управляемый процесс физкультурной активности, направленный на восстановление нарушенных функций, умственной и физической работоспособности молодежи после перенесенных заболеваний, травм, психических и физических перенапряжений организма, характерных для студенческой жизнедеятельности. Эта деятельность характерна для студентов, имеющих определенные отклонения в состоянии здоровья по выявленным результатам в ходе медицинского обследования.

Студенты, отнесенные по состоянию здоровья к специальной группе здоровья с низким развитием и подготовленностью, могут заниматься физической культурой вместе с основной группой при условии тщательного отбора физических нагрузок. Для этого используются различные комплексы физических упражнений в зависимости от диагноза группы заболеваний. Необходимо разнообразить занятия по физической культуре для студентов с ослабленным здоровьем, внедрять в практику для них новые формы физических упражнений и видов спорта как, например – дартс, настольный теннис, бадминтон. И проводить среди этих студентов соревнования, которые будут поднимать настроение и повысят интерес к физической культуре.

Необходимо создавать условия для появления способностей молодежи в избранных ими формах спортивной, рекреационной и реабилитационной деятельности, организуемой с учетом состояния здоровья, их целостными ориентациями и физкультурным интересами. Поэтому нужно как можно больше альтернативных программ формирования физической культуры студенческой молодежи, учитывающих региональные условия, традиции, профессиональную направленность вуза и другие значимые различия.

Как бы хорошо не был оснащен и организован процесс физического воспитания в вузе, но конечный результат его будет

зависеть от самих студентов. Насколько они сами осознают значимость физической культуры для их здоровья, важность сохранения и укрепления его для профессионального карьерного роста. Важно, чтобы студенты были мотивированны в сфере физической культуры.

ЛИТЕРАТУРА

1 Бальсевич В. К. Физическая культура для всех и каждого/ Бальсевич В. К.-М. : ФиС, 1998. – 208 с..

2 Вленский.М. Я. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза / Виленский М. Я // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 1996. – № 1.

3 Ильинич В. И. Физическая культура студента и жизнь: учеб. для ВУЗов / Ильинич В. И. Гардарики, 2010. – 368 с.

4 Лубышева Л. И. Концепция физкультурного воспитания: методология развития и технология реализации/ Лубышева Л. И // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2009. – № 1.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ОТНОШЕНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ СРЕДСТВАМИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

МАШЕНЦЕВА Т. И., ГРАБИКОВА Е. С.

**Северо-Казахстанский профессионально-педагогический колледж,
г. Петропавловск**

Естественное желание каждого человека – быть здоровым. По определению Всемирной Организации Здравоохранения: «Здоровье – это состояние полного физического, психического и социального благополучия, а не только отсутствие болезней или физических дефектов». Здоровье является важнейшей предпосылкой к познанию окружающего мира, к самоутверждению и счастью человека. Сегодня звучат призывы быть здоровым, а социальная среда и реальная практика свидетельствуют об ухудшении здоровья молодежи, увеличении веса, обострении сердечно-сосудистых и других хронических и инфекционных заболеваний.

Согласно Национальной доктрине развития образования в Казахстане значительное внимание уделяется ориентации молодежи на здоровый образ жизни, систематическим занятиям

физическими упражнениями и культуре досуга. Физическому воспитанию в современной педагогической науке уделяется большое внимание как одному из приоритетных направлений развития технического и профессионального образования в Казахстане. В связи с этим проблема совершенствования системы физического воспитания приобретает особенную актуальность в новых социально-экономических условиях. Ее решение отмечают такие государственные национальные программы как Закон РК «Об образовании», Закон РК «О физической культуре и спорте», Послания Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана.

Здоровый образ жизни (ЗОЖ) – это образ жизни, основанный на принципах нравственности, реально организованный, активный, трудовой, закаливающий и, в то же время, защищающий от неблагоприятных воздействий окружающей среды, позволяющий до глубокой старости сохранять физическое и психическое здоровье.

Сегодняшний уровень урбанизации, научно-технического прогресса, комфорта является причиной хронического возникновения «двигательного голода». Процесс формирования интереса к занятиям физической культурой и спортом – это не одномоментный, а многоступенчатый процесс: от первых элементарных гигиенических знаний и навыков (в детском возрасте) до глубоких психофизиологических знаний теории и методики физического воспитания и интенсивных занятий спортом.

Главная цель педагогического коллектива – формирование и развитие здоровьесберегающей образовательной среды, сохранение и укрепление физического здоровья студентов, формирование основ здорового образа жизни и потребности в регулярных занятиях физической культурой и спортом.

Основными задачами на пути достижения указанной выше цели являются:

- оптимизация уровня образовательной нагрузки каждого студента;
- проведение системы лечебно-оздоровительных и профилактических мероприятий;
- внедрение здоровьесберегающих технологий в учебный процесс;
- организация спортивно-массовых и физкультурно-оздоровительных мероприятий;
- пропаганда занятий физической культурой и спортом.

В Северо-Казахстанском профессионально-педагогическом колледже (СК ППК) планомерно ведется работа по формированию здорового образа жизни среди студенческой молодежи, по привлечению их к систематическим занятиям физической культурой и спортом.

Для этого созданы все необходимые условия: имеются два спортивных зала, зал тяжелой атлетики, стрелковый тир, на свежем воздухе – стадион, спортивный городок, оснащенный современными тренажерами, хоккейный корт, футбольное поле с искусственным покрытием, лыжероллерная трасса.

Колледж осуществляет подготовку специалистов рабочих профессий, мастеров производственного обучения, а также учителей физической культуры и спорта.

Что побуждает молодежь заниматься физическими упражнениями?

Согласно опросу, проведенному среди студентов колледжа, оказалось, что для большинства из них главным мотивом, всё-таки, является своевременное получение зачета и избегание конфликта с преподавателем, а потом только – получение максимальной оздоровительной пользы от движений, потребность в повышении физической подготовленности и работоспособности, снятие эмоционального напряжения.

Студенты специальности «Физическая культура и спорт» на первое место ставят достижение высоких спортивных результатов.

Формирование положительного отношения учащейся молодежи к здоровому образу жизни осуществляется с использованием урочных и неурочных форм физического воспитания.

Основной формой занятий физическими упражнениями, обязательной для всех студентов, является урок физической культуры, который проводится по государственной программе и имеют профессиональную направленность. Студенты, имеющие отклонения в состоянии здоровья, посещают занятия специальной медицинской группы.

Среди образовательных технологий, используемых на уроках физической культуры, особое отводится здоровьесберегающим технологиям.

Здоровьесберегающие технологии способствуют более успешной адаптации студентов в образовательном и социальном пространстве, дают возможность раскрыть свои творческие способности, а учителю – эффективно проводить профилактику

асоциального поведения. Каждый урок оставляет в душе студента положительные эмоции, он дает ощущение комфорта, способствует проявлению интереса к занятиям физическими упражнениями.

Дважды в год студенты проходят тестирование на определение уровня физического развития и соответствия нормативам Президентских тестов. Обращает внимание тот факт, что большинство студентов колледжа имело высокую оценку по физической культуре в школе, однако, уровень их подготовленности не отвечал требованиям государственных тестов и нормативов.

Практически каждый студент во внеурочное время может найти себе занятие по интересам. В колледже регулярно работают спортивные секции по 14 видам спорта. Занятия проводят как преподаватели колледжа, так и ведущие специалисты города. В течение учебного года проводится спартакиада между группами и специальностями по различным видам спорта.

Колледж имеет хорошие спортивные традиции. Команда СК ППК на протяжении последних пятнадцати лет является бессменным лидером Областной спартакиады «Сункар» среди учебных заведений технического и профессионального образования, которая проводится по двадцати двум видам спорта. Наши студенты представляют сборные команды СКО и Республики Казахстан, становятся победителями международных соревнований.

В данный момент в учебном заведении обучаются 10 мастеров спорта РК и более 20 кандидатов в мастера спорта.

Студенты, регулярно занимающиеся спортом и не прерывающие занятий даже в период экзаменов, более благополучно для своего здоровья проходят эти сложности студенческой жизни. Они в большей мере коммуникабельны, выражают готовность к содружеству, радуются социальному признанию, меньше боятся критики. У них наблюдается более высокая эмоциональная устойчивость, выдержка, им в большей степени свойственен оптимизм, энергия, среди них больше настойчивых, решительных людей. Они успешно взаимодействуют в работе, требующей постоянства, напряжения, свободнее вступают в контакты, более находчивы, среди них чаще встречаются лидеры, им легче удастся самоконтроль.

В колледже проводится конкурс «Спортсмен года». Согласно разработанному Положению этого звания удостоиваются юноша и девушка, внесшие наибольший вклад в победу учебного заведения в Областной спартакиаде «Сункар». На «Последнем звонке» победители конкурса награждаются грамотами и памятными

кубками, а самые активные спортсмены-выпускники – почетными грамотами.

По итогам 2016года студент 4курса дважды мастер спорта РК Набиуллин Рустам стал победителем Областного форума молодежи в номинации «Лучший молодой спортсмен».

Колледж поддерживает тесную связь с ветеранами спорта.

На базе учебного заведения регулярно проходят тренировки городского Клуба любителей настольного тенниса, в которых участвуют и набираются опыта наши студенты. Главные спортивные соревнования клуба – это турнир, посвященный памяти преподавателя колледжа дважды мастера спорта СССР Антипина Михаила Николаевича.

Семь лет подряд в колледже проводится Международный турнир по футзалу, посвященный памяти директора колледжа Бегалина Сюиндика Казикановича. В соревнованиях принимают участие сборные команды колледжей Щадринска, Астаны, Караганды, Атырау, Петропавловска.

Мы организуем встречи студентов с ветеранами спорта, с лучшими выпускниками специальности «Физическая культура и спорт», со студентами – участниками международных соревнований. Были проведена пресс-конференции с нашим студентом, чемпионом мира по кикбоксингу Тналиным Амиром, с чемпионом Азиатских игр по спортивному ориентированию, выпускником колледжа Токбаевым Асланом. Постоянный почетный гость всех наших спортивных мероприятий – ветеран труда первый мастер спорта по легкой атлетике в Северо-Казахстанской области Волкова Антонина Георгиевна.

Ежегодно в феврале проводится декада цикловой методической комиссии физического воспитания – это настоящий праздник здоровья и спорта. В этот период проводятся различные спортивные соревнования, конкурсы, викторины, встречи с выдающимися спортсменами-выпускниками, ветеранами спорта. Одно из традиционных и любимых мероприятий декады – купание в проруби, которое приурочено ко дню рождения Парфирия Иванова – основоположника системы природного закаливания.

Студенты колледжа участвуют в республиканских, городских спортивных мероприятиях и акциях по формированию здорового образа жизни: Фестивале «Здоровье», «Дне лыжника», городской легкоатлетической эстафете, посвященной Дню Победы в ВОВ, Международном олимпийском дне бега, кубковых соревнованиях.

Наиболее значимые события спортивной жизни колледжа освещаются в областных средствах массовой информации и в газете «Достык», издаваемой в колледже.

Здоровый образ жизни должен стать нормой поведения молодого поколения. Побуждение молодежи к физически активному образу жизни, занятиям физической культурой, туризмом и спортом, повышение доступности этих видов оздоровления – являются одной из составляющих в формировании здорового образа жизни студентов.

Развитие физической культуры и спорта среди студентов является одним из наиболее важных факторов формирования у молодого поколения установок на здоровый образ жизни.

Необходима дальнейшая разработка новых эффективных форм привлечения молодежи к занятиям физическими упражнениями; консолидация усилий физкультурно-педагогических кадров на решение задач формирования у молодежи потребности в занятиях физической культурой и спортом; совершенствование системы проведения спортивно-массовых мероприятий, не требующих больших финансовых вложений. В целях повышения эффективности профилактической работы целесообразно более активно привлекать работников культуры, здравоохранения и других лиц, пользующихся авторитетом среди молодежи.

ОСОБЕННОСТИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

МУХАМБЕТОВ К. Ж.

**преподаватель физической культуры,
Костанайский строительный колледж, г. Костанай**

Успех в жизни каждого из нас напрямую зависит от состояния здоровья. Это пытаются внушить нам все вокруг с детства. Повзрослев, мы понимаем о пользе здорового образа жизни, но как всегда, начинаем его «с понедельника». А мы с вами, надеюсь, не будем ждать «понедельника», а начнём с «пятницы». Состояние здоровья человека по данным Всемирной организации здравоохранения на 50 % определяется его образом жизни. Формирование здорового образа жизни – государственно-важная задача. Особую тревогу вызывает снижение уровня здоровья и физической работоспособности молодёжи, в том числе, студенчества.

Ситуацию усугубляют большие психоэмоциональные нагрузки, отсутствие навыков личной гигиены, режима дня, полноценного питания, наличие вредных привычек, и в большинстве случаев, знаний о жизненной необходимости двигательной активности, а значит и умений в этой области, т.е. отсутствие физической культуры личности [1, с. 5].

Момент поступления молодёжи в учебные заведения и годы обучения в них совпадают с завершающим этапом биологического, физического, психического и социального формирования и является благоприятным для усвоения здорового образа жизни, а в дальнейшем и формирования устойчивой мотивации к постоянному физическому самосовершенствованию.

Высокий уровень физического воспитания в колледже является благоприятной предпосылкой для формирования здорового образа жизни студентов в период обучения.

Задачи, решаемые в процессе занятий физической культуры в колледже:

- сформировать мотивационно-ценностное отношение к физической культуре, установку на здоровый стиль жизни, физическое самосовершенствование и самовоспитание, потребности в регулярных занятиях физическими упражнениями и спортом;

- развить собственные двигательные навыки и умения для обеспечения личной общей и профессионально-прикладной физической подготовленности, способствующей психофизической готовности к будущей профессии;

- сформировать три основные составляющие здорового образа жизни: культуру питания, культуру движений и культуру эмоций [2, с. 12].

Рабочая нагрузка добросовестного студента в обычные дни достигает 12 часов в сутки, а в период экзаменационной сессии увеличивается до 15-16 часов. Неудивительно, что труд студента по тяжести относят к первой категории (легкий), а по напряжению к четвертой категории (очень напряженный труд) Физическое воспитание в учебных заведениях является основным звеном организации физкультурно-оздоровительной и спортивно-массовой работы среди студентов. Именно такой предмет как физическое воспитание должен формировать у будущих специалистов навык сохранения высокой физической и творческой активности на долгие годы. Благоприятное влияние физических упражнений на

физическую и умственную работоспособность отмечали многие исследователи [3, с. 4].

Накапливать резервы следует до 25 лет, а затем их можно поддерживать, и чем больше удастся накопить, тем дольше, естественно, при разумном использовании, можно будет их расходовать. Это значит, что необходимо подбирать такой двигательный режим и такую физическую нагрузку, чтобы они были адекватны физиологическим и психоэмоциональным параметрам и уровню здоровья каждого студента. Мало сказать: «Занимайтесь физкультурой», необходим дифференцированный подход к каждому студенту, следует индивидуально для каждого организма определять оптимальные возможности в соответствии с ними рекомендовать двигательную активность.

С целью осуществления дифференцированного подхода к организации уроков физической культуры все студенты колледжа по уровню здоровья и физической подготовленности подразделяются на медицинские группы – основную, специальную медицинскую. Занятия в этих группах различаются учебными программами, объемом и структурой физической нагрузки, а также требованиями к уровню освоения учебного материала.

При разработке практических заданий педагогами осуществляется дифференцированный подход к студентам, учитывая состояние их здоровья, уровень физического развития и физической подготовленности. Большая роль отводится планированию подготовительной и заключительной части урока, так как начался урок и как был закончен, зависит успех урока. Одним из действенных средств, способствующих развитию интереса к занятиям физической культурой, являются подвижные игры, поэтому их необходимо включать в подготовительную и заключительную части урока. Положительные эмоции не только радуют человека, но одновременно эффективно стимулируют его мышечную деятельность.

Поэтому работа должна основываться на дифференцированном подходе к студентам. В начале прохождения программного материала по разделам, студентов необходимо разделить по отделениям, в каждом из которых были бы студенты разного уровня подготовленности и организовать работу следующим образом:

а) комплектование отделений осуществлялось, исходя из интересов и возможностей студентов;

б) выбирался командир отделения, причём в каждой серии уроков он менялся и в результате каждый побывал в роли командира отделения;

в) задачей командира отделения была страховка, помощь, исправление ошибок товарищей по отделению;

г) уровень заданий (комбинаций) подбирался с учётом индивидуальных способностей студентов;

д) если у занимающегося слабой группы комбинации на снарядах получались, то ему предлагалось выполнить упражнения следующей – средней группы, и т. д. в отношении других групп.

Разминка начинается с бега – самого монотонного занятия, которое необходимо разнообразить. Хорошим приёмом, стимулирующим учеников, является игры, направленные на решение задач в беговых упражнениях. В заключительной части урока проводятся игры средней и малой подвижности, их задача приведение организма в относительно спокойное состояние, способствующие активному отдыху после интенсивной нагрузки в основной части урока. Прибегнув к игровому методу ведения урока, ход урока не нарушается, а студенты активизируются на выполнение поставленной задачи, повышается интерес к выполнению задания. Студенты начинают не просто выполнять, но и думать.

В колледже пристальное внимание уделяется и спортивным мероприятиям, пропагандирующим здоровый образ жизни. За первое полугодие текущего года преподавателями физической культуры проведено более 20 мероприятий областного, городского и внутриколледжного уровня. В отдельных соревнованиях мы выступили удачно и становились призёрами различного достоинства, к примеру, городской турнир по волейболу среди студентов, обучающихся по программе «Сэрпін», где заняли 2-е место; областной турнир по «Қазақ ша қурес» – 3-е командное место; городской турнир по футболу на «Кубок БК-Строй» 1-е место, областной турнир по настольному теннису 3-е место и общее 3-е место в областной спартакиаде среди юношей.

Ежегодно в колледже проводится внутренняя спартакиада по девяти видам спорта среди отделений.

Казалось бы, как просто: ходи себе, бегай, занимайся физкультурой, спортом, туризмом, умеренно питайся... и достигнешь желаемой цели. Тем не менее, к сожалению, много еще людей такой образ жизни представляют себе лишь теоретически и, ссылаясь на тысячи причин, отлынивают от него. Не лучше ли раз и навсегда заставить вести здоровый образ жизни и, как бы это не было трудно на первых порах, преодолеть собственную пассивность и лень. «Иначе, – утверждает академик Н. Амосов, через два десятка

лет половина людей будет болеть, а вторая будет ухаживать за больными». Если не бегаешь, пока здоров, придется побегать, когда заболеешь. Это не наше высказывание, это сказал Гораций, но мы всецело присоединяемся к нему.

ЛИТЕРАТУРА

1 Боген М. М. Обучение двигательным действиям. – М. : ФиС, 1985, – с. 161-169.

2 Малова Н. А. Особенности дифференцированного подхода к организации занятий по обучению двигательным действиям.

3 Чайцев В. Г., Пронина Ч. В. «Новые технологии ФВ школьников» Практическое пособие. – М., 2007.

4 Чичикин В. Т., Игнатъев П. В., Конохов Е.Е. «Регуляция физкультурно-оздоровительной деятельности в образовательном учреждении». – Н. : Новгород, 2007.

ЫНТАЛАНДЫРУ КЕШЕНІ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

НУРСЕЙТОВ Д. Ф.

магистр, мұғалім, Назарбаев зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

НУРСЕЙТОВА М. Ф.

№ 5 бала-бақшасы, Павлодар қ.

Жастардың денсаулығын сақтау және нығайту тек қана медициналық емес, педагогикалық та мәселеге жатады. Халықтың жыл сайын денсаулық деңгейінің төмендеуі байқалады, өсіресе жасөспірімдердің. Адам денсаулығының жағдайы 50-55 %-ы оның өмір салтына байланысты, тек 10 %-ы ғана медицинаға байланысты. Анық бір нарсе бар, адамның санасы мен ынтасын өзгертпей, өмірінің саны мен сапасына қатысты сипаттарын өзгерту мүмкін емес.

Білім беруді жетілдіру тұжырымдамасы оның сапасын арттыруға бағытталған. Білім беру сапасының критерийлерінің барлығы тұлғаны ынталандыруға қатысты. Салауатты өмір салтына ынталандыру осы салаға кіреді және білім беруде оқушылардың барлығымен мойындалған денсаулығын сақтау мен нығайту қызметін атқарады. Осыдан шығатын қорытынды, салауатты өмір салтына деген ынталандыруды қалыптастыру білім беру сапасының критерийлерінің бірі бола алады [1].

Қозғалыс белсенділігі салауатты өмір салтының негізі болып табылады. Мектептегі дене шынықтыру сабағы оқушылар арасындағы гиподинамия кеселімен күресте негізгі құрал болып табылады. Алайда 8-11 сынып қыздарының тек 40 %-ы мен ұлдарының 50 %-ына дене шынықтыру сабағына қатысу ұнайды. Сондықтан дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің мойнында оқушылардың дене шынықтыру жаттығуларына деген қызығушылығын арттыру міндеті бар [2].

Дене шынықтырумен айналысуға түрткі болатын себептер күрделі, интергративті келеді және олар былай топтастырылады: – ішкі себептер, сол іспен айналысу барысында қуанышқа бөлейтін, (қозғалмалылық, жеке қызығушылық, сезімдік, жаңашылдық); – сыртқы жағымды себептер, іс-әрекеттің нәтижесіне негізделген (материалдық игілік, білім алу, белсенді тынығу, келіспеушілікті физикалық жолмен шешу мүмкіндігі); – сыртқы жағымсыз факторлар, жағымсыз ынталандыруларға негізделген (жағымсыз баға, мұғалімнің ата-ананы шақыртуы және т.б.); -келешекпен байланысты себептер (мүсінді түзету, денсаулықты нығайту, физикалық қабілеттерді дамыту).

Сондай-ақ, дене шынықтыру сабақтарына деген оқушылардың ынтасын төмендететін себептер бар. Мұндай себептердің үш тобы айқындалған: – дене шынықтыру сабағының алдында (киім ауыстыратын бөлмедегі оқушылардың ара-қатынасы мен тәртіптері); – дене шынықтыру сабағында (спорт құралдарын негізгі мақсатынан басқа мақсатта пайдалану мүмкіндігі, оқу тапсырмалары мен бұйрықтарды орындау кезіндегі оқушылардың ара-қатынасы); – сабақтан кейін (оқушылардың сабақ нәтижелеріне аландауы, киім ауыстыратын бөлмедегі оқушылардың ара-қатынасы мен тәртіптері). Демек, оқушылардың дене шынықтыру сабақтарына деген ынтасын арттырудың ең тиімді ынталандыру кешені анықталды. Ішкі мотивация сыртқы жағымды мотивацияға және келешекке негізделген мотивацияға сәйкес немесе жоғары болуы керек, сондай-ақ сыртқы жағымсыз мотивациядан айтарлықтай жоғары болуы керек, сонымен қатар мотивация деңгейін төмендететін себептерді жою.

Осындай мотивация түрлерінің өзара қатынасы жалпы орта мектептердегі дене шынықтыру сабақтарына деген қызығушылықты арттыру мәселелерін тиімді шешуге жол ашады. Дене шынықтыру сабақтарына деген қызығушылықты тұрақты ұстап тұру үшін барлық себептерді кешенді түрде қолдану қажет. Біздің ойымызша,

әдістемелік тәсілдерді қолдану белгілі бір талаптар сақталған жағдайда оқушылардың дене шынықтыру сабағына деген мотивацияны арттырады. Әр дене шынықтыру сабағының құрамына оқушылардың жеке қызығушылықтарын оятатын жаттығулар енгізілуі тиіс, яғни оқушылардың жаттығулар тандауда қалаулары ескеріледі. Сауалнама барысында қыздарға дене тұрпатына әсер ететін жаттығулар, ал ұлдарға күшті арттыратын жаттығулар маңыздырақ. Сондықтан, сабақтың соңғы бөлігінде жалпы дене дайындығына уақыт (4-6 мин) беріледі. Сабақтың осы кезеңіндегі тапсырмалар оқушылардың жеке даму траекториясына байланысты құрастырылады. Дене шынықтыру сабағы оқытылатын бағдарлама көлемі кеңейеді, бұл оқушылардың оқытылатын спорт түріне қызығушылығын ескеруге мүмкіндік береді.

Оқушылардың қызығушылығын ескере отырып, бес спорт түрінен (жеңіл атлетика, баскетбол, волейбол, шаңғы дайындығы, гимнастика және акробатика негіздері) тұратын дене шынықтыру бағдарламасына тағы төрт спорт түрі енгізілді (ұлтық ойындар, футбол, гандбол, атлетикалық гимнастика). Бұл бағдарламаның ерекшелігі апталық циклдің базалық және вариативтік бөлімдерінің алмасуы. Базалық спорт түрінің оқытылуы аптасына 2 сағат, ал вариативтік бөлім – 1 сағат. Осыған орай, егер оқушыға бағдарламаның белгілі бір түрі ұнамаса, оған апталық циклдің ішінде оның жеке қызығушылығына сәйкес келетін сабақ кездеседі. Оқу үрдісінде дене шынықтыруға жылына 34 сағат теориялық сабақтар кіргізілген.

Менгерген теориялық білімді тәжірибеде қолдану оқушылардың дене тәрбиесінің күнделікті өмірдегі маңызды бөлігі екенін түсінуге ықпалын тигізеді. Бастапқыда жалпы дене дайындығы жаттығулары кешенін мұғалім құрастырады, дене шынықтыру жаттығуларының кешенін оқыту барысында оқушылар оны өзгертеді, жаңа жаттығулар кешені құрастырылады. Осылайша, алынған теориялық білімін оқушылар өмірдегі түрлі жағдайларда қолданады. Өз кезегінде бұл дене шынықтырумен шұғылдануға қызығушылығын арттырады. Дене шынықтыру сабақтарына деген мотивацияны кемітетін факторларды барынша азайту сабаққа дейінгі, сабақтағы және сабақтан кейінгі уақыттарда жағымды орта туғызады. Біз сабаққа деген мотивацияны кемітетін факторларды төмендегідей айқындадық: 1. Киім ауыстыратын бөлмеде спорт формасын кию. Ұялшақ оқушылар өзгелердің көзінше киім ауыстыруда өздерін ыңғайсыз сезінеді. 2. Сыныптастарының арасында қимыл жасау

міндеті. Дене шынықтыру сабағында өзгелердің көзінше тек киім ауыстырып, мұғалімнің бұйрығымен сөйлеп қана қоймай, кимыл-әрекет те жасауы керек. 3. Сыныптастарының келемеждеуі. Қимыл-әрекетті «бұрыс» орындау не кимыл епсіздігі жағдайында өзге сыныптастардың келемеждеуі жиі орын алады. 4. Жаттығуды дұрыс жасай алмау қорқынышы. Дене дайындығы төмен оқушылар жаттығуды дұрыс орындай алмау немесе күлкіге қалудан қорққандықтарынан жаттығуды орындаудан бас тартады. 5. Дене шынықтыру сабақтарында бір-бірінен есе қайтару мүмкіндігі. Дене шынықтыру сабағында спорт ойындары, жарыстары кезінде оқушыларға қозғалыс еркіндігі беріледі. 6. Спорттық ойындардағы жеңіліс. Көп жағдайда топтың жеңілісі үшін бір топ мүшесін кінәлау орын алады. 7. Жарақат алу қаупі. Қайғылы оқиғаға себеп болған жаттығуды жасау кезіндегі жарақат сол жаттығуды орындауға оқушының қорқынышын туғызады.

Сабақта және сабақтан тыс жұмыс барысында осындай себептерді болдырмау үшін ұжымның ауызбіршілігін арттыруға және үрейлілікті кетіруге іс-шаралар ұйымдастыру оң ықпал етеді. Келешекпен байланысты мотивацияны көтеретін әдіс-тәсілдер: – оқыту соңында қорытынды жаттығуларды жүйелі түрде өткізу, оқушылардың жетістіктеріне баса назар аудару; – өзін-өзі бақылау күнделігін жүргізу; – төмен деңгейдегі оқушылардың болмашы болсын жетістіктеріне жиі назар аудару; – жаттығуды орындаудан бұрын оқушыларға жаттығуды дұрыс орындаған жағдайда қандай нәтижеге жетуге болатынын түсіндіру; – оқушыларды тапсырылған норматив нәтижелеріне қарап емес, жеке даму деңгейіне қарап бағалау. Сабаққа деген қызығушылықты арттырудың сыртқы жағымды мотивацияға негізделген тәсілдері. 1. Сабақта қызық әрі ерекше ақпарат беру. 2. Сабақта белсенді оқыту формасын қолдану. 3. Оқушылардың нақты алған бағаларын көтермелеу келесі сабақтарда олардың белсендірек болуларына түрткі болады. 4. Оқытуда ойын тәсілдерін қолдану. 5. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану.

Мұғалім сыртқы жағымсыз мотивацияға негізделген тәсілдерді ауық-ауық және ерекше сақтықпен қолдану қажет: – төмен бағамен қорқыту; – ата-ананы шақыртумен қорқыту; – қатыспаған сабақтары үшін нашар жағдайға ұшыратумен қорқыту.

Осы зерттеу жұмысында келтірілген әдіс-тәсілдер кешені оқушылардың дене шынықтыру пәніне деген қызығушылықтарын біршама арттырып, салауатты өмір салтын ұстануға оң мотивация

береді. Дене шынықтыру сабағына қатысушылардың пайыздық деңгейін жоғарылатып, алған теориялық білімдерін түрлі өмір жағдайларында қолдануға ықпалын тигізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Макарова Л.П., Матусевич М.С., Шатровой О.В. Формирование мотивации здорового образа жизни как критерий качества образования // Молодой ученый. – 2014. – № 4. – С. 1021–1023.

2 Ильин А.А., Марченко К.А., Капилевич Л.В., Давлетьярова К.В. Формы и способы мотивации студентов к занятиям физической культурой // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 360. – С. 143-147.

НОВЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ОБУЧЕНИЮ ПРЕДМЕТОВ БИОЛОГИИ И ХИМИИ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СРАВНИТЕЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ PISA И TIMSS

САРСЕКЕЕВА А. К.

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

НУРГОЖИН Р. Ж.

к.б.н., ассоц. профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КАЛИЕВА А. Б.

к.б.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Потребность в познании – одна из начальных потребностей человека. К. Д. Ушинский говорил, что учение, лишённое всякого интереса и взятое только силой принуждения, убивает в ученике всякую охоту к учению, а учение, основанное только на интересе, не даёт возможности окрепнуть самообладанию и воле ученика, так как не всё в учении интересно и необходимо брать силой воли. Элементарное биологическое мышление должно формироваться в школе. Для этого учащийся должен овладеть определённым минимумом знаний о разнообразии биологических объектов и систем, их функционировании и взаимосвязях. Кроме того, ученик должен уметь выполнять простейший анализ и синтез биологической информации. Чтобы легче запомнить большой объём материала, на уроке лучше всего использовать различные методы преподавания биологии. Молодой и современный Казахстан остро нуждается в инициаторах и творцах – специалистах, способных постоянно обновлять свои знания, самостоятельно овладевать новыми

комплексными стратегиями, повышать квалификацию во время своей профессиональной деятельности, быстро воспринимать новые идеи и решать поставленные задачи, отличаться компетентностью и ответственностью, открытостью и доброжелательностью. Поэтому надо добиться того, чтобы деятельность учащихся на всех этапах обучения биологии была активной и познавательной. При этом имеет огромное значение для активации творческой и познавательной деятельности ставить вопросы проблемного характера, развивать критическое мышление [1].

Международная программа по оценке образовательных достижений учащихся PISA (Programme for International Student Assessment) осуществляется Организацией Экономического Сотрудничества и Развития ОЭСР. Исследование PISA проводится трехлетними циклами.

Основной целью исследования PISA является оценка образовательных достижений учащихся 15-летнего возраста. Ключевой вопрос исследования – «Обладают ли учащиеся 15-летнего возраста, получившие общее обязательное образование, знаниями и умениями, необходимыми им для полноценного функционирования в обществе?». Исследование направлено не на определение уровня освоения школьных программ, а на оценку способности учащихся применять полученные в школе знания и умения в жизненных ситуациях. В этом отражаются современные тенденции в оценке образовательных достижений.

В исследовании PISA также изучаются факторы, которые позволяют объяснить различия в результатах учащихся стран-участниц программы. К данным факторам относятся характеристики учащихся и их семей, характеристики образовательных учреждений и учебного процесса.

В исследовании PISA одновременно реализованы несколько современных инновационных идей в измерениях: оценка функциональной грамотности, изучение отношений, интереса, мотивации и учебных стратегий [2].

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS).

Международное исследование по оценке качества математического и естественнонаучного образования учащихся 4-х и 8-х классов проводится 4-хлетними циклами (1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015). В исследовании участвуют более 63 стран мира. Координирует программу Международная Ассоциация по оценке образовательных достижений (IEA). Основной целью исследования

TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) является оценка учебных достижений по математике и естествознанию учащихся 4-х и 8-х классов и выявление главных внутришкольных и внешкольных детерминантов образования.

В 2011 году во Всемирном докладе ЮНЕСКО «Образование для всех» Казахстан по индексу развития образования находился в четверке лидеров среди 129 стран мира. Для развития образовательной системы республики важное значение приобретает участие в международных сравнительных исследованиях. В настоящее время Казахстан участвует в двух крупных исследованиях TIMSS и PISA.

«Главным критерием успеха образовательной реформы является достижение такого уровня, когда любой гражданин нашей страны, получив соответствующее образование и квалификацию, может стать востребованным специалистом в любой стране мира. Мы должны добиться предоставления качественных услуг образования по всей стране на уровне мировых стандартов», – заявил Глава государства Нурсултан Назарбаев в Послании народу Казахстана [3].

Позиция казахстанского образования в системе мировых рейтингов.

В 2011 году во Всемирном докладе ЮНЕСКО «Образование для всех» Казахстан по индексу развития образования находился в четверке лидеров среди 129 стран мира. Для развития образовательной системы республики огромное значение приобретает участие в международных сравнительных исследованиях. В настоящее время Казахстан участвует в двух крупных исследованиях TIMSS и PISA.

«Главным критерием успеха образовательной реформы является достижение такого уровня, когда любой гражданин нашей страны, получив соответствующее образование и квалификацию, может стать востребованным специалистом в любой стране мира. Мы должны добиться предоставления качественных услуг образования по всей стране на уровне мировых стандартов», – заявил Глава государства Нурсултан Назарбаев в Послании народу Казахстана.

Выступая на заседании Парламентской фракции партии «Нур Отан» Премьер-Министр страны Карим Масимов отметил, что «в текущем году мы приступили к реализации утвержденных Главой государства программ развития образования и здравоохранения, которые закладывают основу социальной модернизации. Реализация Программы развития образования позволит выстроить систему образования, обеспечивающую создание конкурентоспособного качественного человеческого капитала» [4].

В том году во Всемирном докладе ЮНЕСКО «Образование для всех» Казахстан по индексу развития образования находился в четверке лидеров среди 129 мировых стран. В данном рейтинге республика значительно опережает страны СНГ (Беларусь-26, Таджикистан-31, Кыргызстан-42, Армения-43, Узбекистан-48, Молдова-59).

Вместе с тем, в Глобальном индексе конкурентоспособности Всемирного экономического форума Казахстан занимает 18 место по охвату среднего образования.

Мировой табель об образовательных рангах складывается по результатам международных сравнительных исследований. Стоит отметить, что сейчас республика принимает участие в двух крупных исследованиях TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) и PISA (Programme for International Student Assessment).

Международное исследование PISA проводится каждые три года с 1997 года. ОЭСР проводит данное исследование в целях оценки грамотности в области чтения, математики и естествознания 15-летних учащихся.

В 2009 году Казахстан впервые участвовал в PISA. Также участниками исследования стали 65 стран мира, из них 33 – члены ОЭСР, из стран СНГ – Азербайджан, Грузия, Кыргызстан и Россия. В апреле 2011 года в семи регионах республики проведено апробационное исследование PISA-2012 (г. Астана, г. Алматы, Атырауская, Кызылординская, Южно-Казахстанская, Жамбылская, Мангистауская области) [5].

Международное исследование TIMSS проводится Международной Ассоциацией по оценке качества образовательных достижений (International Association for the Evaluation of Educational Achievement). TIMSS проводится с 1995 года каждые четыре года.

Казахстан впервые принял участие в TIMSS-2007, в котором также участвовали около 425 тысяч учащихся из 59 стран мира. По математике казахстанские школьники на 5 позиции, по естествознанию на 11 позиции. В общем зачете Казахстан находится на 7 месте.

В феврале 2009 года начался очередной цикл исследования TIMSS-2011. В апреле этого года во всех регионах республики было проведено основное исследование TIMSS-2011. В основном исследовании TIMSS-2011 участвовало 4384 учащихся 4-х классов из 154 организаций образования со всех регионов Казахстана.

В международной практике большой интерес представляют национальные образовательные системы, лидирующие в международных сравнительных исследованиях.

25 апреля 2015 года школьники Казахстана приняли участие в международном исследовании PISA – 2015 по предметам естественнонаучного цикла. Данное исследование не прошло стороной и Павлодарскую область [6].

Таким образом, в заключении можно сделать следующие выводы. Наши подростки знают школьную программу по биологии, но не понимают, что такое ГМО. Они неплохо производят вычисления, но легко поддаются на манипуляции со статистикой... Такковы результаты исследования образования PISA-2006, в котором участвовало около 400 тыс. подростков из 57 стран. В получившемся рейтинге наша страна оказалась лишь в четвертом десятке

Самый банальный вопрос – чему должны обучать в школе? Самый очевидный ответ – знаниям. Ученик должен выучить и понять определенный набор правил языка, исторических фактов, физических законов, математических формул и так далее. Разве нет? Вроде бы все логично. Но большинство экспертов считает, что куда важнее умение решать реальные жизненные проблемы и самостоятельно работать с информацией. Ученые-педагоги в своем кругу называют это «базовыми компетенциями», «функциональной грамотностью», «творческими когнитивными задачами» и прочими мудреными словами. Участие Казахстана в данном международном сравнительном исследовании имеет большое стратегическое значение для развития образования, особенно в условиях введения в стране 12-летнего обучения, строящегося на общепризнанных принципах международного образования. Полученные данные в результате исследований позволят судить о качестве образования в стране и ее относительном положении в мировой системе образования. Вместе с тем Казахстан получит богатейший аналитический материал о программах, учебниках и требованиях к учебным достижениям школьников в странах мира [7].

ЛИТЕРАТУРА

Тесленко А. Н. Педагогика: Учебное пособие для магистрантов – Астана : ЕАГИ, 2010. – 465 с.

2 Послание Президента Республики Казахстан к народу Казахстана в 2013 году.

3 Выступление Премьер-Министра РК Карима Масимова на заседании Парламентской фракции партии «Нур Отан».

4 Всемирный доклад ЮНЕСКО «Образование для всех».

5 Байденко В. И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате.

Материалы к методологическому семинару. М., Исследовательский центр качества подготовки специалиста МИСИС, 2005.

6 Башарина А.В. Влияние процессов глобализации на образовательное пространство [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.naukapro.ru/konf2008/bash.htm>.

7 Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bestreferat.ru/referat-78164.html>.

8 http://expert.ru/russian_reporter/2008/05/pisa/.

ҚОСТАНАЙ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ФИЗИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ

СУЮНДИКОВА Ж. Т.

к.б.н., ст. преподаватель,

Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай

ЗАРЛЫҚАНОВА Ә. Т.

студент, Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай

Зерттеу өзектілігі: Қазіргі уақытта еліміздің дамуында жоғары білім жүйесінде бәсекеге қабілетті мамандар дайындауына әлеуметтік-экономикалық жағдайлар жоғары талаптар қояды.

Соңғы жылдардың зерттеу нәтижелерінде еліміздің студент жастарының жеке тұлғалық денсаулығы, қозғалу және функционалды дайындығының нашарлауы байқалды [1, с. 90].

Жоғары оқу орындарында білім алу кезінде студенттердің денсаулығына ерекше назар аударуды талап етеді. Студенттер – белгілі бір жас мөлшеріндегі, өмір және еңбек жағдайлары өзіне ғана тән, ерекше әлеуметтік топ. Әрдайым дене және психикалық жүктемелерінің көп болуы, еңбек, демалыс, тамақтану тәртібінің бұзылуы оқу үрдісінің нәтижелілігін төмендететін бейімделу үрдісінің ширығуына және әр түрлі функционалдық жұмысының бұзылуына, ауруларға шалдығуға әкеліп соғады [2, с. 110].

ДДҰ (Дүниежүзілік Денсаулық Сақтау Ұйымы) анықтауы бойынша «денсаулық – бұл аурудың және физикалық ақаулардың болмауы ғана емес, толық физикалық, психикалық, әлеуметтік және рухани сау игілігінің жағдайы» [1, с. 86].

Биология ғылымдарының докторы, профессоры Казин Е.М. пікірінше, физикалық денсаулық – мүшелердің функционалды мүмкіндіктері мен ағзалар жүйесінің ағымды жағдайы [3, с. 14].

Физикалық денсаулық ағзаның өзара байланысты факторлар кешенімен сипатталатын физикалық жағдайы. Бұл, ең алдымен, кардиореспираторлық жүйесінің функционалды жағдайы, физикалық дамуы мен дайындығы [4, с. 774].

Физикалық денсаулықты бағалау маңызды болжамдық көрсеткіш болып табылады. Көптеген авторлар физикалық денсаулықтың нәтижесі ретінде, қозғалыстық міндеттерді табысты іске асыратын, адамның іс-қимылының түрлі аспектілері деп қарастырады.

Физикалық денсаулықтың көрсеткіштері ең жоғары жұмыс қабілетінің деңгейі, ағзаның функционалды жүйесінің қызметінің параметрлері, морфологиялық және психологиялық көрінісі, дене дайындығы, денсаулығының жағдайы болып табылады [5, с. 62].

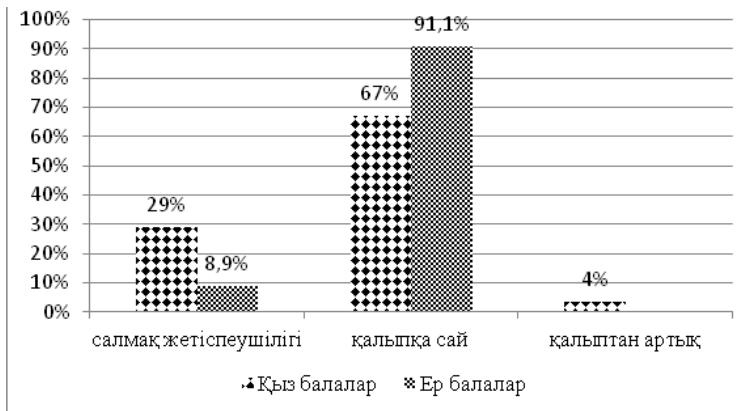
Зерттеу мақсаты: Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының студенттерінің физикалық денсаулығын анықтау.

Зерттеу материалдары мен әдістері: Физикалық денсаулықты бағалау Г.Л.Апанасенко [3, с. 32] әдісі бойынша анықталды. Студенттердің бойылары, дене салмақтары, өкпенің тіршілік сыйымдылығы, қалыпты күйде жүрек соғысын жиілігі, қол күшінің индексі, систолалық– артериальдық қысымы (САК) және Мартини-Кушелев сынағасының (жүректің соғу жиілігі) көрсеткіштері алынды.

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының 1,2 курс студент қыз балалары мен ер балалары алынды. Барлығы 100 адам көлемінде, оның 55 қыздар, ал 45 ер балалар қатысты. Microsoft Office Excel 2007 көмегімен нәтиже қортындыларының статистикалық талдауы өткізілді.

Зерттеу нәтижелері және оларды талдау:

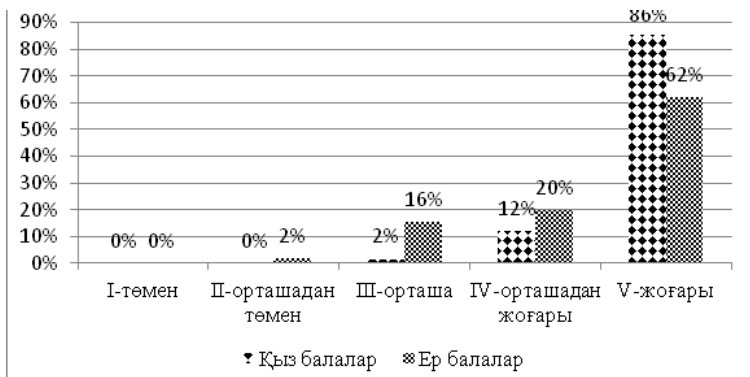
Физикалық денсаулықты анықтауда бой салмақ индексі маңызды көрсеткіштің бірі болып табылады. Бой салмақ индексі бойынша қыз балаларда (29 %) ер балаларға (8,9 %) қарағанда салмақтың жетіспеушілігі 3 есе жиі кездесті. Ер балалардың (91,1 %) басым көпшілігінде дене салмағы қалыпқа сай анықталды, ал қыз балаларда бұл көрсеткіш 67 %-ды құрды. Зерттелушілердің арасында қалыптан артық көрсеткіш қыз балаларда -3,6 % анықталды.

Сурет 1 – Дененің салмақ индексі бойынша қыз және ер балаларды бөлу

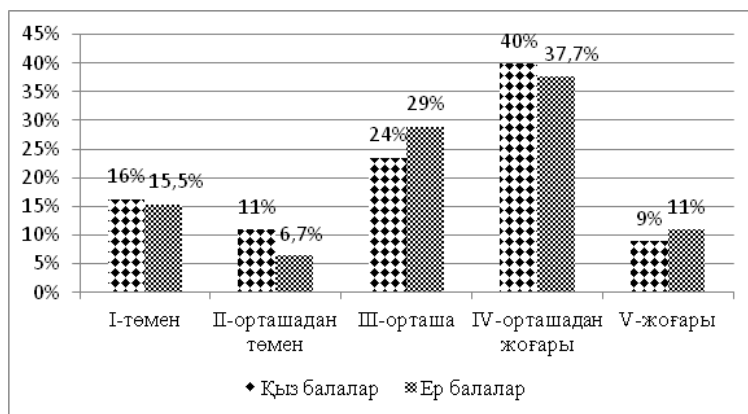
Өкпенің тіршілік сыйымдылығы тыныс алу жүйесінің функциональдық мүмкіндіктерін көрсетеді. Өкпенің тіршілік сыйымдылығы қыз балалардың орташа көрсеткіші $3612,03 \pm 61,38$ болса, ер балаларда $4397,8 \pm 92,4$ -ға тең болды (1-кесте).

Өмірлік индекс өкпенің тіршілік сыйымдылығын дене салмағына (кг) бөлу жолымен анықталды. Ер балалардың өмірлік индексінің орташа көрсеткіші $70,5 \pm 1,4$ болса, қыз балаларда $67,5 \pm 1,15$ тең болды. Өмірлік индексінің жоғары деңгейі қыз балаларда 86 % құрайтын болса, ер балаларда 62 %-ды құрады.

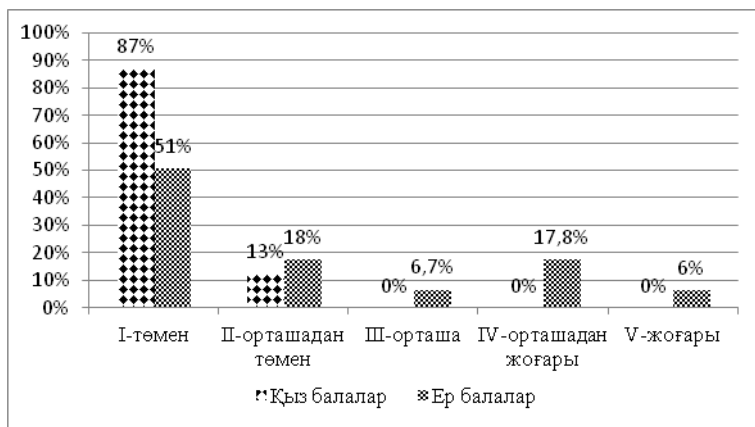
Сурет 2 – Қыз және ұл балаларды Г. Л. Апанасенко бойынша өмірлік индексіне бөлу

Физикалық денсаулықты анықтауда келесі ескерілетін көрсеткіш Робинсон индексі, бұл параметр жүрек қантамыр жүйесінің жұмысы бағалайды. Ер балаларда орташа көрсеткіш – $84,91 \pm 2,13$ құраса, қыз балаларда – $85,38 \pm 1,69$ құрады. Орташа топтық көрсеткіштер бойынша қанайналым жүйесінің функциональдық мүмкіндіктері екі топта да қанағаттанарлық болып анықталды. Екі зерттелуші топтың жеке көрсеткіштері бойынша басым көпшілігінде қанайналым жүйесінің жұмысы орташадан жоғары деңгейі анықталды.

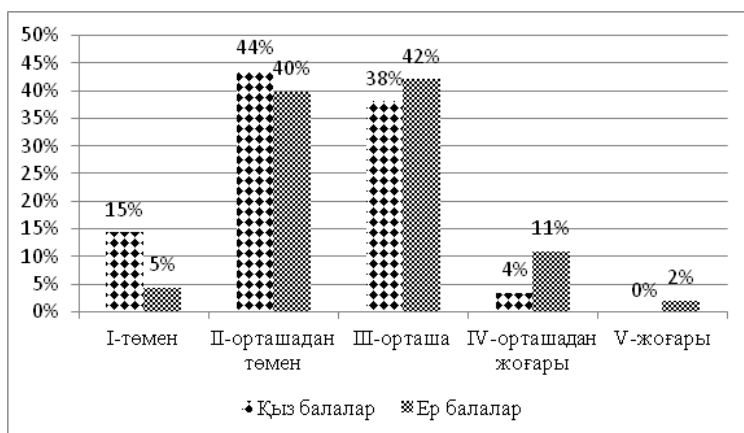

Сурет 3 – Қыз және ұл балаларды Г. Л. Апанасенко бойынша Робинсон индексіне бөлу

Бұлшықет жүйесінің функциональдық жағдайын қол бұлшықеті күшінің көрсеткіштерімен анықталды. Қол бұлшықеті күшінің көрсеткіштері нейромоторлы функциялардың даму дәрежесі мен дененің статикалық көрсеткішін көрсетеді. Қол күшінің индексі қыз балалардың ішінде 87,3 %-ы төмен көрсеткішке ие болды, ер балалардың жартысынан көбінде (51 %) төмен нәтижелер анықталды. Ер балалардың қыз балаларға қарағанда қол күшінің орташа көрсеткіші екі жарым есе жоғары болды (1-кесте). Ер балалардың ішінде орташа, орташадан жоғары, жоғары нәтижелер 30,5 %-ында анықталса, қыз балаларда аталған нәтижелер кездеспеді.

Сурет 4 – Қыз және ұл балаларды Г. Л. Апанасенко бойынша қол күші индексіне бөлу

Сурет 5 – Қыз және ұл балаларды Г. Л. Апанасенко бойынша Мартине-Кушелев сынамасына бөлу

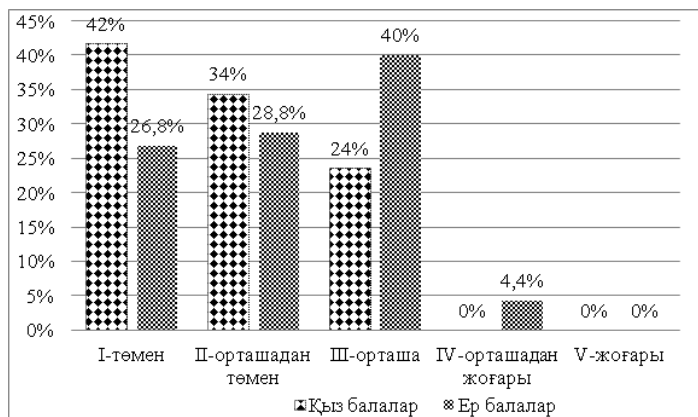
Мартине-Кушелев сынамасы кардиореспираторлық жүйені сипаттайды, яғни ол ағзаның түрлі қоршаған ортаның факторларына бейімделуіне және жүрек қантамыр жүйесінің толыққанды сипаттауына мүмкіндік береді (6-сурет). Мартине-Кушелев сынамасы бойынша зерттелуші екі топтың көпшілігінде ағзаның қалпына келу уақыты орташадан төмен және орташа деңгейлері

байқалды. Жоғары нәтижеге аталған сынама бойынша ер балалардың ішінде 2,2 % анықталды.

Кесте 1 – Жынысына байланысты студенттердің физикалық денсаулық көрсеткіштері ($M \pm m$)

№	Көрсеткіш	Қыздар	Ұлдар
		n=55	n=45
1	Жасы, жыл	17,6±0,32	17,9±0,13
2	Салмақ, кг	54,36±1,10	62,7±1,00
3	Ұзындық, см	163±0,68	172,9±0,94
4	Бой салмақ индексі	329,22±8,17	362,03±4,85
5	Қол күші, кг	16,41±0,76	37,7±1,19
6	Қол күшінің индексі	0,30±0,01	0,60±0,02
7	ӨТС, мл	3612,03±61,38	4397,8±92,4
8	Өмірлік индекс	67,5±1,15	70,5±1,4
9	Робинсон индексі	85,38±1,69	84,91±2,13

Зерттелушілердің физикалық денсаулық деңгейлері 7-суретте берілген. Физикалық денсаулықтың (Г.Л.Апанасенконың әдісі бойынша) жоғары деңгейі зерттелушілерде кездеспеді. Денсаулықтың орташадан жоғары деңгейі ер балалардың ішінде 4,4 %-ында анықталды. Физикалық денсаулық деңгейінің орташа көрсеткіші ер балаларда қыз балаларға қарағанда жиі байқалды. Физикалық денсаулықтың 5 деңгейінің ішінде төмен нәтижелері зерттелушілердің басым бөлігінде анықталды.

Сурет 6 – Г. Л. Апанасенко бойынша денсаулық деңгейлеріне бөлу

Қорытынды:

Зерттелуші екі топтың арасында ер балалардың денсаулық деңгейі қыз балаларға қарағанда жоғары екендігі анықталды. Зерттелушілердің физикалық денсаулық деңгейінің ішінде орташа, орташадан төмен, төмен деңгейлер басым болды. Қорыта келе, зерттелген топтардың физикалық денсаулығы орташадан төмен болып анықталды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Онгарбаева Д.Т. Экология, здоровье и физическая подготовленность молодежи Казахстана. //XLV Международная научно-практическая конференция «Health protection and physical development of a person in conditions of the biospheric crisis» London.2013. – С. 118.

2 Умрюхин Е.А., Быкова Е.В., Климина Н.В. Энергообмен и вегетативные функции у студентов при учебной и экзаменационной нагрузках // Физиология человека. – 1996. – Т. 22. – № 2. – С. 108–111.

3 Раевский Р. Т. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов / Р. Т. Раевский, С. М. Канишевский ; Под общ. ред. Р.Т. Раевского. – О. : Наука и техника, 2008. – 556 с.

4 Батоцыренова Т. Е., Иванов С. В. Донозологический скрининг в системе мониторинга физического здоровья студентов в условиях вуза. // Университеты и общество. Матер. 3-ей Межд. научно-практ. конф. – Москва, 2011. – С. 774-775.

5 Захарина Е. А. Анализ физического здоровья студентов классического частного университета // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта.– Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2009. – № 7. – С. 61-64.

6 Физическая культура и здоровье: Учебник / Под ред. В. В. Пономарёвой. – М. : ГОУ ВУНМЦ, 2001. – 352 с.

МАЗМҰНЫ

- 1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы**
1.2 Қоғамның денсаулығы мен экологиялық қауіпсіздік жағдайы
1.2.1 Экологияның, табиғи ресурстарды рационалды қолданудың өзекті мәселелері және техногендік ластану

- 1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала**
1.2 Состояние здоровья и экологической безопасности общества
1.2.1 Актуальные проблемы экологии, использования природных ресурсов и техногенное загрязнение

Айтекова А. Р., Усипбаева А. Е. Тұрмыстық және қатты қалдықтарды қайта өңдеу мен пайдаланудың экологиялық, экономикалық тиімділігі	3
Аманова Г. К., Кенжеғазы М. К. Атмосфералық ауаның ластануы және тұрғындар денсаулығы	7
Арынгазин К. Ш., Алешов А. У. Методы очистки сточных вод нефтеперерабатывающих предприятий.....	13
Бакитбек Р. Ж., Турдугулов Р. А., Слямова А. Ж., Ерболатқызы С. Решение актуальных экологических проблем водных экосистем Павлодарской области в магистерских работах ПГУ имени С. Торайгырова	15
Бекен Р. Р., Секенов И. Е. Состояние здоровья и экологической безопасности общества	20
Досмагулова Қ. Қ., Хамит А. Ж. Ауыз су мәселесі экологиялық мәселелерді шешу факторларының бірі ретінде	23
Игілік А. Н., Әмір Ш. М., Төлужанова А. Т. БМҰП көлдерінің жағдайын биоиндикация әдісімен бағалау	28
Кабденов А. С., Салыкова Р. Б. Павлодар қаласы және қала өңіріндегі жыртқыш құстардың түрлік құрамы және күсбегілік дәстүрі.....	31
Кабдыкаримова А. С., Шегитаева И. Ж., Хакимова А. С., Рахметова А. М. Достық елді – мекен жерінде орналасқан «Достық» кең орнында күм және күмды топырақты игеру жұмысының ҚОӘБ-ды қарастыру.....	36
Какенова А. Т., Каниболоцкая Ю. М. Состояние растительного покрова как показатель антропогенного воздействия	40

Камитжанова А. А., Тұяқбаев А., Қонысова А. Оценка уровня загрязнения окружающей среды АО «СНПС – Ақтобеунайгаз» Ақтөбінскіе обласы.....	43
Махмудова К. Х., Зверев Н. Е., Инербаева С. А. Разработка метода биологического этапа рекультивации нарушенных земель: восстановление видового состава природной флоры с использованием инновационных технологий	49
Михновец М., Папелькан Е., Афонина Е., Секенов И. Е. Актуальные проблемы экологии, использования природных ресурсов и техногенное загрязнение.	55
Нүркенова Ә. Д., Хамитова Қ. Қ. Білім беру жүйесіндегі экологиялық оқыту мен тәрбие.....	58
Сушенцева Г. П., Суркова Н. А. Концепция получения тепловой энергии при сжигании твердых бытовых отходов в энергетических котлах города Темиртау	66
Турдыева Б. Д., Арынгазин К. Ш. Анализ выбросов в атмосферу предприятий города Павлодара и рекомендации по их снижению	72
Хамзина Ш. Ш., Секен Е. Е. Павлодар облысы бойынша ерекше қорғалатын табиғи аймақтардың экологиялық жағдайының бағалауы.....	75

1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы

1.2 Қоғамның денсаулығы мен экологиялық қауіпсіздік жағдайы

1.2.2 Географиялық зерттеулердің қазіргі көрінісі. Қазақстандағы туризм

1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала

1.2 Состояние здоровья и экологической безопасности общества

1.2.1 Современные аспекты географических исследований. Туризм в Казахстане

Аманжолова Г. К., Ажаев Г. С. Внеклассная работа и ее роль в формировании географических знаний в условиях современной школы.....	81
Атикеева С. Н., Дартаев А. А. Казахстан на пути устойчивого развития туристской индустрии	88
Аяпбекова А. Е., Никитинский С. Е. Формирование Евразийской культуры личности средствами активных видов туризма	92
Баймаганбетова К. Т. Халықаралық туризмнің дамуына әсер ететін тенденциялар мен факторлар	97

Божукова А. Е., Мырзатаева М. К., Ерубаета Л. Ж. Кейтеринг мейрамхана кызметінің бір формасы ретінде	103
Ербол И. Е., Мусралинова А. К., Шайпранова Д. Е. Ақпараттық және коммуникациялық технологияны оқыту үрдісінде қолдану	107
Ерубаета Л. Ж., Ахметова А. Ж. Миграция үрдісінің ғылымдар жүйесіндегі ролі	111
Есимова Д. Д., Айтқалыұлы О., Есим А. Проблемы развития туристического кластера в Павлодарской области	114
Есимова Д. Д., Рахманов С. С., Мухиденова М. М. География сабағында инновациялық технологияларды қолдану	118
Есимова Д. Д., Сысоева Ю. О., Тарасова Ю. В. Особенности развития индустрии делового туризма Казахстана в современных условиях	122
Жумажанов Н., Суттубаев Т., Касан А., Жақупов А. А. Природные ресурсы Республики Казахстан и уровень их использования. Проблемы охраны природных ресурсов	126
Кабиева Ж. Т., Кучерявых А. С., Жагловская А. А. Анализ выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух Павлодарской области	135
Kaukenov A. A., Kurakbayeva A. S. The qualitative characteristics of water resources of Pavlodar region	140
Каршиганов Н., Ажаев Г. С. Туризм в условиях современного рынка: особенности и тенденции развития	145
Касымов Т. Ж., Касымова А. М., Рамазанова М. Д. Назарбаев Зияткерлік мектептеріндегі туризм және туризмды дамыту	152
Коржова Е., Лебедь Ю., Секенов И. Е. Палеоклимат и палеоэкология	156
Самарханов К. Б., Демеуов А. Б. Инновационная роль ГИС-технологий в туризме	160
Сасько Н., Кожаметова Л., Жақупов А. А. Перспектива развития и обновления структуры картографии, внедрение ее в науку и применение на практике	165
Тарасова Ю. В., Сысоева Ю. О., Жагловская А. А. Анализ структуры расходов и прибытия туристов на выставку «ЭКСПО-2017»	169
Туқеева А. Р., Жагловская А. А. Тенденции и перспективы развития речного туризма на р. Иртыш (в пределах Павлодарской области)	174

1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы**1.2 Қоғамның денсаулығы мен экологиялық қауіпсіздік жағдайы****1.2.3 Тұрғындардың денсаулық жайының өзекті мәселелері. Дене шынықтыру және спорт****1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала****1.2 Состояние здоровья и экологической безопасности общества****1.2.3 Актуальные проблемы состояния здоровья населения. Физическая культура и спорт****Аманова Г. К., Қисап А. С.**

Көптілді білім беру – болашақ кепілі179

Аубакирова М. А., Жумадина Ш. М.

Қоршаған ортаның антропогенді факторларының катерлі ісіктің пайда болуына әсері182

Балтабаев Е. С., Дюсембек А. Ж., Заматаева Г. Б.

Мәнерлеп сырғанаудың спорт түрі ретінде қалыптасуы және Қазақстанда дамуы185

Бастемиева Г. З., Жақулова А.

Паразиттер189

Батышова И. В., Кривец О. А., Кулак А. В.

Психологическое обеспечение спортивной деятельности196

Бейсембай А. Ж., Жумадина Ш. М., Балтабаева А. А.

К вопросу изучения исследования прироста древесных насаждений промышленной зоны г. Павлодара дендрохронологическими методами.....201

Ерофеева Р. Ж., Аблеев Ж. Ш.

Дифференцированный подход к выбору форм и методов совершенствования двигательных качеств младших школьников.....206

Жақулова Г. Б., Сәкен А.

Құрамында аскорбин қышқылы бар цитрустық жемістер.....211

Кади А., Секенов И. Е.

Актуальные проблемы состояния здоровья населения.....218

Кистаубаев Е. А., Кишубаева И. Т.

Физическая культура и спорт222

Кистаубаев Е. А., Алимова С. К.

Развитие спорта. Футбол.....227

Кистаубаев Е. А., Даркенбаева Д. М.

Ертіс футболы233

Маралбаев А. К., Оралтаев Е. Р., Касенова А. М.

Роль физической культуры в жизни студента239

Машенцева Т. И., Грабикова Е. С. Формирование положительного отношения учащейся молодежи к здоровому образу жизни средствами физического воспитания	244
Мухамбетов К. Ж. Особенности дифференцированного подхода в преподавании физической культуры	249
Нурсеитов Д. Ф., Нурсеитова М. Ф. Ынталандыру кешені негізінде оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру	253
Сарсекеева А. К., Нургожин Р. Ж., Калиева А. Б. Новые требования к обучению предметов биологии и химии на основе международных сравнительных исследований PISA и TIMSS	257
Суюндикова Ж. Т., Зарлықанова Ә. Т. Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының студенттерінің физикалық денсаулығы	262

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ
25 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«VIII ТОРАЙҒЫРОВ ОҚУЛАРЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МЕТЕРИАЛДАРЫ**

4 ТОМ

Техникалық редактор З. Ж. Шокубаева
Корректорлар: А. Р. Омарова, Б. Б. Ракишева
Компьютерде беттеген Б. Б. Ракишева
Басуға 08.11.2016 ж.
Әріп түрі Times.
Пішім 29,7 × 42 1/4. Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 15,76. Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № 2897

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.